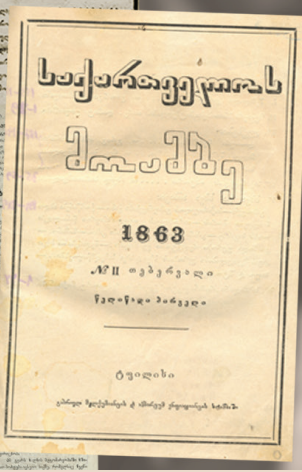
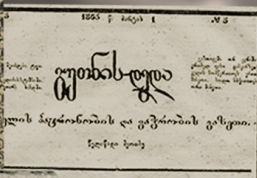
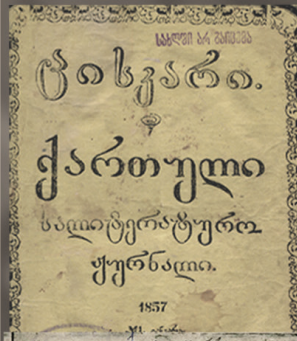

ლუკა ციხისთავი

ქართული პერიოდიკის ისტორიისათვის

1819-1863 წწ.

1937

ლუკა ციხისტავი (1901 – 1976), ქართველი მეცნიერი, ისტორიკოსი, სტალინური რეპრესიების მსხვერპლი. პირველად, ლ. ბერიას ხელდასმით კონტრრევოლუციური საქმიანობისათვის დააპატიმრეს 1924 წელს. ერთი წელი მან მეტეხის ციხეში დაჰყო. მეორედ, საბჭოთა ხელისუფლების დამხობის მოწოდების ბრალდებით დააპატიმრეს 1937 წელს. 1937-1957 წლებში ლუკა ციხისტავი სტალინის რეჟიმის პოლიტპატიმარი იყო გულაგის ბანაკებში. საყოველთაო რეაბილიტაციის გამოცხადების შემდეგ, 1956 წლის მიწურულს, ლუკა ციხისტავი დაუბრუნდა სამშობლოსა და ოჯახს.

ლუკა ციხისტავი არის მრავალი სამეცნიერო შრომის ავტორი, თანაავტორი, ასევე, რედაქტორი-შემდგენელი. გამოქვეყნებული აქვს ისტორიის სახელმძღვანელოები საშუალო სკოლისათვის, მეთოდური სახელმძღვანელოები, მონოგრაფიები და სამეცნიერო ნაშრომები XIX საუკუნის საქართველოს ისტორიაში, ისტორიის სწავლების მეთოდულ კამპიაში, საქართველოსა და მსოფლიო ისტორიაში და სხვ.

ედღენება ლუკა ციხისთავის
ნათელ ხსოვნას
დაბადების 120 წლისთავის
აღსანიშნავად...

ლუკა ციხისთავი

ქართული პერიოდიკის
ისტორიისათვის

1819-1863 წწ.

გაფანახებულია ამ ნაშრომის გამთ 1937 წელს

თბილისი
2021

ლუკა ციხისთავი

ქართული პერიოდიკის ისტორიისათვის (1819-1863 წწ.)

წიგნში წარმოდგენილია ქართველი მეცნიერის, ისტორიკოსის, ლუკა ციხისთავის ნაშრომი, რომელიც მან 1930-იან წლებში, თავის 20-წლიან პოლიტიკატიმრობამდე დაწერა. ნაშრომი სრულად, ავთენტური სახით, პირველად ქვეყნდება და მოიცავს 3 ნაწილს, რომელთაგან 2 - შემცირებული სახით გამოქვეყნდა 1935 და 1937 წლებში.

ნაშრომს დართული აქვს შესავალი, რომელშიც მოტანილია დასაბუთებული მოსაზრებები, რომ ლუკა ციხისთავის დაპატიმრებისა და გულაგში მისი გადასახლების საფუძველი სწორედ ეს ნაშრომი გახდა.

წიგნი განკუთვნილია როგორც დარგის სპეციალისტების, ისე მკითხველთა ფართო წრისათვის. წიგნი გამოიცა ლუკა ციხისთავის დაბადების 120 წლისთავის აღსანიშნავად.

რედაქტორი: ნინო ციხისთავი-ხუციშვილი

წიგნი შეადგენს ლუკა ციხისთავის შვილიშვილებმა:

ნანა ციხისთავი, ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი

ნინო ციხისთავი-ხუციშვილი, სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა დოქტორანტი, აგრარულ და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა მაგისტრი

თამარ ციხისთავი, აღმოსავლეთმცოდნე, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა მაგისტრი, კონფლიქტებისა და მშვიდობის მეცნიერებათა მაგისტრი

რეცენზენტი: ანტონ ვაჭარაძე, ისტორიის მაგისტრი, ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტის (IDFI) მესხიერებისა და დეზინფორმაციის კვლევების ხელმძღვანელი

კორექტურა: ესმა მანია, ფილოლოგიის მაგისტრი

დიზაინი: ნინო ციხისთავი-ხუციშვილი

დაკაბადონება და დიზაინი: ალექსანდრე ჯიქურიძე

გამომცემელი: ნინო ციხისთავი-ხუციშვილი

ყდაზე: ლუკა ციხისთავი, თბილისი, 1937 წ.

© ნინო ციხისთავი-ხუციშვილი, ნანა ციხისთავი, თამარ ციხისთავი, 2021

UDC (უაკ) 050/070 (479.22)(09)

ც – 794

ISBN 978-9941-8-3135-5

შინაარსი

წინასიტყვაობა	vi
შესავლის მაგიერ	ix
სტალინური ეპოქის მიმოხილვისთვის	xix
ეპოქის სული.....	xxiv
ქართული პერიოდიკის ისტორიისათვის	39
ქართული პერიოდიკის ისტორიისათვის (შესავალი).....	41
ქართული პერიოდიკის ისტორიისათვის (ნაწილი I)	47
ქართული პერიოდიკის ისტორიისათვის (ნაწილი II)	77
60-იან წლების ქართველი ინტელიგენცია	125
ილია ჭავჭავაძის „საქართველოს მოამბე“ და 60-იანი წლები	221
ილია ჭავჭავაძის „საქართველოს მოამბე“ და 60-იანი წლები (გაგრძელება)	237
ლუკა ციხისტავი, მოკლე ბიოგრაფია	257
სახელთა საძიებელი	261

წინასიტყვაობა

„არა არს დაფარული, რომელი არა გამოცხადნეს,
არცა საიდუმლოა, რომელი
არა საცნაურ იყოს და ცხადად მოვიდეს“.

ლუკა 8:17

საიდუმლო, რომლის ამოხსნის წადილი თითქმის საუკუნეს ითვლის, უკავშირდება ჩემს პაპას – ლუკა ციხისთავს, რომელიც სტალინისა და ბერიას პოლიტიკური პატიმარი იყო ჯერ 1924 წელს მეტეხის ციხეში, თბილისში და მოგვიანებით, 1937-1957 წლებში, ციმბირის გულაგებში.

21-წლიანი პატიმრობა – თითქოს სიტყვით მარტივად ითქმის, მაგრამ ლუკას წამებიდან თითქმის 100 წლის შემდეგ, ხშირად ვფიქრობ მასზე, იმ დროზე, რა გამოიარა, რა გადაიტანა; მაინტერესებს, წარმოვიდგინო 21-წლიანი იზოლაცია ქალაქზე დაწერილი სიტყვებით კი არა, არამედ დღეებით, საათებით, წუთებით; როგორ იქცეოდა, რას ფიქრობდა, რით უმკლავდებოდა იმ გამანადგურებელ ძალას, რომელსაც საბჭოთა რეპრესიული მანქანა ერქვა. სრული სურათის წარმოდგენა მიუწვდომელი დარჩა ჩემთვის, მიუხედავად მზაობისა, გავითავისო და გავისიგრძეგანო ის ტკივილი, რომელიც ასე ახალგაზრდა წყვილმა და მათმა ოჯახმა ათწლეულების მანძილზე ატარა.

მამაჩემისგან მაქვს გაგონილი, რომ ლუკა ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის საქმეზე მუშაობდა და ამიტომ დაიჭირეს. ლუკას დაპატიმრების ამბავი რომ შეატყობინეს დიდუდას (ლუკას მეთუღლე), ლუკას ნაშრომი, რომელზეც ის იმ დროს

მუშაობდა, საკუთარი სახლისავე ეზოში, თბილისში, რაფ. ერისთავის ქუჩის №4-ში, შეშინებულს გაუტანია და დაუნვაეს. მამაჩემი მაშინ 9 წლისა იყო, ლეილა, მამიდაჩემი – 5-ის, დიდედა – 31 წლისა, თავად ლუკა კი – 35-ის...

პირველად ვაქვეყნებთ ნაშრომს, რომელიც ლუკა ციხისთავის საოჯახო არქივში ინახებოდა. სწორედ ამ ტექსტში აღმოჩნდა ის ძაფი, რომელზეც მძივებივით აენყო ლუკას მეორედ დაპატიმრებისა და 20-წლიანი გადასახლების აქამდე საიდუმლო მიზეზის ახსნა.

ლუკა ციხისთავის ხსოვნის უკვდავსაყოფად, ვგეგმავთ, გამოვცეთ აქამდე გამოუქვეყნებელი სხვა შრომებიც, დღის სინათლეზე გამოვიტანოთ საქართველოს ისტორიაზე მისი ხელნაწერები და ამით მისაგებელი მივაგოთ მის უსამართლო ტანჯვას.

მინდა, განსაკუთრებული მადლიერება გამოვხატო ჩემი გარდასული მეუღლის – გიორგი ხუციშვილის მიმართ, რადგან მისი გამხნევებითა და დაბეჯითებული ხელშეწყობით მოგვიდებოდა ხელი ლუკას არქივს. სწორედ გიორგის მხარდაჭერით, 2011 წელს, ლუკა ციხისთავის არქივის მასალებზე დაყრდნობით, გამოვეცი პირველი წიგნი: „წერილები ოჯახს“, რომელშიც ლუკას გადასახლებისა და პატიმრობის პერიოდის (1937-1957 წწ.) წერილები გამოვაქვეყნე.

მადლობელი ვარ ჩემი მშობლების, პაპა-დიდედასი, ჩემი დების, დისწულისა და ჩემი შვილის – ერთი სიტყვით, ჩემი დიდი ოჯახის, რომლის ყოფა-ცხოვრება, როგორც ერთიანი ქრესტომატია, წინამდებარე წიგნის საფუძველია.

დიდი მადლობა წიგნის რეცენზენტს, ბატონ ანტონ ვაჭარაძეს, რომელმაც, მიუხედავად დროის სიმწირისა, უყოყმანოდ მოჰკიდა საქმეს ხელი, გულმოდგინედ წაიკითხა და მისთვის ჩვეული სტილით, ღრმად და საინტერესოდ გააანალიზა ლუკას ნაშრომი, ასევე, მნიშვნელოვანი რჩევები მოგვცა ჩვენ მიერ წიგნზე დართულ ნაწილზე, რითიც დიდი

დახმარება გაგვინია; მადლობა ბატონ ალექსანდრე ჯიქურიძეს, რომელმაც ჩვეული გულისხმიერებით, ბევრი იშრომა წიგნის დაკაბადონებასა და დიზაინზე და ქალბატონ ესმა მანიას, წიგნის კორექტორს, რომელმაც ენობრივი კუთხით გულდასმით გადაამოწმა წინასიტყვაობა, შესავალი და ეპოქის მიმოხილვა და მით აგვარიდა უზუსტობანი.

დიდი მადლობა მკითხველს!

სიყვარულით,

ნინო ციხისტავი-ხუციშვილი
თბილისი,
23 დეკემბერი, 2020 წელი

შესავლის მაგიერ

ლუკა ციხისთავი (1901-1976), ისტორიკოსი, სტალინის რეპრესიების მსხვერპლი, 1924 წელს ლ. ბერიას ბრძანებით დააპატიმრეს ანტისაბჭოთა საქმიანობის ბრალდებით. ლუკას დაპატიმრების საბუთზე ლ. ბერიას, იმ პერიოდის საქართველოს სსრ საგანგებო კომისიის საიდუმლო-ოპერატიული ნაწილის უფროსის, ხელმოწერა¹. ლუკამ სასჯელი თითქმის ერთი წელი (11 თვე) მოიხადა ქ. თბილისის „მეტეხის ციხეში“. მეორედ ლუკა 1937 წლის 13 ივლისს დააპატიმრეს ქ. ქუთაისში. იქედან რამდენიმე თვეში გადაიყვანეს ციხიბრის საპატიმროებში და შემდეგ ყაზახეთში გადაასახლეს. ციხეებსა და გადასახლებაში ლუკამ 20 წელი დაჰყო (1937-1957 წწ.).

ლუკა ციხისთავმა წინამდებარე ნაშრომი ქართული პერიოდიკის ისტორიას მიუძღვნა. შრომა მოცულობითია და მოიცავს 1819-1863 წლების პერიოდს. ნაშრომი ისტორიულ ჭრილში აანალიზებს ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში გამოქვეყნებულ სტატიებს, მიმოიხილავს რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში მყოფი იმდროინდელი საქართველოს ეკონომიკურ, სოციალურ და პოლიტიკურ ვითარებას, საზოგადოებრივი აზრის მდგომარეობას.

ნაშრომზე მუშაობა, ლუკამ, სავარაუდოდ, 1929-30 წლებში დაიწყო. ეს ის პერიოდია, როდესაც ფართოდ გაიშალა პოლემიკა ილია ჭავჭავაძის ღვაწლზე ქართულ ლიტერატურასა და საზოგადოებაში. ხელისუფლების მითითებამ, ილია ჭავჭავაძე წარმოეჩინათ ბოლშევიკური იდეოლოგიის მიმდევრად და

¹ საქართველოს შსს საარქივო განყოფილება, ლუკა ციხისთავის პირადი საქმის არქივის მასალები. (რედ.).

ამით გაემყარებინათ ახალი სახელმწიფო იდეოლოგია, ლიტერატურისა და ისტორიის სპეციალისტთა სამეცნიერო კამათი წამოჭრა. აღნიშნულ პოლემიკაში მონაწილეობდნენ ცნობილი ლიტერატორები და ისტორიკოსები, ასევე სახელმწიფო სამსახურში მყოფი მაღალჩინოსნები².

1935 წელს ლუკა ციხისთავმა თავისი ნაშრომის პირველი ნაწილი გამოაქვეყნა ჟურნალში „საბჭოთა ხელოვნება“.

ვარაუდი იმისა, რომ ლუკამ წინამდებარე ნაშრომის წერა დაახლოებით 1929-30 წლებში დაიწყო, უპირველესად იმ გარემოებას ეყრდნობა, რომ ნაშრომში წარმოდგენილია დიდი რაოდენობის ფაქტობრივი მასალა, რომელიც ლუკას არქივებსა და ბიბლიოთეკებში უნდა მოეძიებინა.

წინამდებარე პუბლიკაცია ეყრდნობა ლუკა ციხისთავის საოჯახო არქივში დაცულ ხელნაწერ მასალას, რომელზე მუშაობაც 2012 წელს დავიწყე. ნაშრომი სამ დიდ ნაწილს მოიცავს: „საქართველოს პერიოდიკა 1819-1845 წწ.“, „საქართველოს პერიოდიკა 1845-1863 წწ.“ და „1863 წ. საქართველოს მოამბე“ და ილია“. ამდენად, ამ შრომას ტრილოგია დავარქვი, თუმცა ხელნაწერში ლუკას მიერ აღნიშნულია, რომ ნაშრომის მომდევნო ნაწილი ჟურნალ „დროებას“ ეძღვნება. ესე იგი, ეჭვგარეშეა, რომ ტრილოგიას ჰქონდა გაგრძელება, არსებობდა ნაშრომის მეოთხე ნაწილი – 1866-1885 წწ. „დროება“, შესაბამისი ანალიზით. სამწუხაროდ, დღეს ამ მასალაზე ხელი არ მიგვიწვდება, თუმცა, სამომავლოდ, ლუკას არქივის სრულად გამოცემამ, შესაძლოა, ნათელი მოჰფინოს ამ საკითხს.

ერთი მხრივ, გამომდინარე იქედან, რომ ლუკას არქივში აღნიშნული მეოთხე ნაწილი (1866-1885 წწ. „დროება“) არ მო-

² გორგაძე, ი., მიქაბერიძე, მ., ლომჯარია, თ., ბარნაბიშვილი, ნ., მინაშვილი, ლ. (რედ.). (2007). ილია ჭავჭავაძე, ბიობიბლიოგრაფია, 2: 1907-2007. თბილისი: საქართველოს პარლამენტის ილია ჭავჭავაძის ეროვნული ბიბლიოთეკა. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

იძებნა, ხოლო, მეორე მხრივ, მამაჩემისა და ბებუის გადმოცემულ ინფორმაციაზე დაყრდნობით, ვვარაუდობ, რომ აღნიშნული მეოთხე ნაწილი სწორედ ის „საშიში“ მასალა გახლავთ, რომელზეც ლუკა დაპატიმრების დროს მუშაობდა და რომელიც მისმა მეუღლემ, ნინამ, გაანადგურა, როგორც კი ლუკას დაპატიმრება ამცნეს.

ასეთი ვარაუდის საფუძველს, აგრეთვე, ის ფაქტი მამლევს, რომ ჩვენს ხელთ არსებული სამი ნაწილის ფრაგმენტული გამოქვეყნებაც უპრობლემოდ არ მომხდარა: 1935 წელს ლუკამ თავისი ნაშრომის პირველი ნაწილი გამოაქვეყნა ჟურნალში „საბჭოთა ხელოვნება“ (№3, 1935 წ.) და სტატიის ბოლოს მინაწერით მკითხველს ამცნო, რომ მეორე ნაწილი გამოქვეყნდებოდა მომდევნო ნომერში. ლუკას სტატიის გაგრძელება ჟურნალის არც მომდევნო და არც რომელიმე სხვა ნომერში გამოქვეყნებულა.

ამასობაში, 1935-1936 წლებში, ლუკა განაგრძობს მუშაობას ნაშრომზე, მივლინებით მიდის ქ. მოსკოვის ბიბლიოთეკებსა³ და არქივებში, იკვლევს ქ. თბილისისა და ქ. ქუთაისის ბიბლიოთეკებში და ასრულებს ნაშრომის მესამე და მეოთხე ნაწილებს. თუმცა, მას აღარავინ უბეჭდავს ნაშრომს თბილისში. ამიტომ, ლუკა თავს ანებებს მეორე ნაწილის, დასასრულის, გამოქვეყნების მცდელობას და თავისი ნაშრომის მესამე ნაწილის (1863 წ. „საქართველოს მოამბე“ და ილია) შემცირებულ ვერსიას ახერხებს და აქვეყნებს ქ. ქუთაისის გაზეთში „სტალინელი“ 1937 წ. ივნისში.

მიუხედავად იმისა, რომ 1937 წელს გამოქვეყნებულ მასალაში ლუკამ არაერთხელ გადაიხადა „ხარკი“ და სტატიაში არაერთგზის მოიტანა მაშინდელი საბჭოთა აპარატისათვის მისაღები ავტორიტეტების ციტატები (ლენინი, სტალინი და სხვ.), მაინც ვერ გადაარჩინა მდგომარეობა. ამ ნაშრომის

³ 1935 წ. ივლისი, ცნობა მივლინების შესახებ, ლუკა ციხისთავის პირადი არქივის მასალები. (რედ.).

პუბლიკაციით ყველა კომპეტენტური ორგანოსათვის ნათელი გახდა, რომ მიუხედავად ლუკას ერთგვარი „გაფრთხილები-სა“, რაც მან თავისი სტატიის გაგრძელების გამოქვეყნებაზე უარით მიიღო, ის მაინც განაგრძობდა ნაშრომზე მუშაობას, რაც „პარტიის ცენტრალური ხაზიდან გადახვევის“ ტოლფასი იყო. შედეგად, ნაშრომის გამოქვეყნებიდან 1 თვეში, 1937 წლის 13 ივლისს, ლუკა ქ. ქუთაისში⁴ დააპატიმრეს.

ნაშრომის მნიშვნელობა

ტრილოგია, რომელიც ავთენტური სახით სრულად პირველად ქვეყნდება, მნიშვნელოვანია რამდენიმე თვალსაზრისით:

უპირველესი მნიშვნელობა ის გახლავთ, რომ ხელნაწერმა პირველად ნახა მზის სინათლე და ნაშრომი სრულად, მისი დაწერიდან თითქმის 100 წლის შემდეგ, ქვეყნდება.

მეორე ის, რომ მე-20 საუკუნის 1930-იანი წლების ქართული ისტორიკოსის შეფასებები და ისტორიული ანალიზი მე-19 საუკუნის საქართველოს შესახებ, დღეისათვის მნიშვნელოვანია დარგის სპეციალისტებისა და ახალგაზრდა ისტორიკოსებისთვის. ნაშრომი ჩვენი ქვეყნის ისტორიის რეტროსპექტული ხედვის საშუალებას იძლევა: წინამდებარე წიგნი ასახავს ორი ეპოქის ისტორიულ სინამდვილეს, გადაჯაჭვავს ორ საუკუნეს – მე-19 და მე-20-ს.

წარმოდგენილი ნაშრომი გვეხმარება, წავიკითხოთ და წარმოვიდგინოთ, თუ როგორ შეიძლება დაენახათ და აღექვათ ლუკას ნაწერით მე-19 საუკუნის განმათავისუფლებელი მოძრაობა, მესამოციანელები, მათი წინამძღოლი ილია ჭავჭავაძე იმ პერიოდში, როდესაც ბერია და სტალინი მეფის რუსეთის „ოხრანკაზე“ არანაკლებ ცენზურას ახორციელებდნენ და

⁴ 1936 წლიდან, ლუკა ციხისთავი ქუთაისის უნივერსიტეტში მუშაობდა, მივლინებული იყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტიდან. (რედ.).

დასმენის ინსტიტუტი ავტოკრატული აპარატის ბრძანებებს ასრულებდა.

მესამე – ქართული პერიოდიკის ისტორიის ნაშრომზე მუშაობით ლუკამ განგების საოცარი ძალით, საკუთარი ცხოვრების ისტორიაც „დაწერა“. წიგნში იკითხება სტალინის რეპრესიების ისტორია, რამდენადაც ლუკას ნაშრომი და მისი გამოქვეყნების ქრონოლოგია, ნათელს ჰფენს იმ მოვლენებს, რაც მისი 20-წლიანი პატიმრობის მიზეზი და საფუძველი გახდა. როგორც აღვნიშნე, ტრილოგიის მესამე, შემცირებული ნაწილის გაზეთში გამოქვეყნებიდან ერთ თვეში, 1937 წლის 13 ივლისს, ლუკა დააპატიმრეს. ამდენად, ეს წიგნი ერთგვარი გამოძიებაა, რომელიც იკვლევს და იძიებს თითქმის 100 წლის წინ მომხდარს – ლუკა ციხისთავის პოლიტიკური რეპრესიის უშუალო მიზეზებს, რაც დღევანდელ დღეს, დარგის სპეციალისტებისთვის საშური წყარო შეიძლება გახდეს.

წინამდებარე წიგნის წყობა:

წიგნი შედგენილია ლუკა ციხისთავის ხელნაწერებისა და გამოქვეყნებული მასალის საფუძველზე. ნაშრომის ავთენტური ტექსტები ორიგინალი ხელნაწერიდან ორთოგრაფიისა და პუნქტუაციის მცირედი რედაქციით გადმოვიტანეთ. ტექსტების ავტორისეული სტილი დაცულია.

წარმოდგენილი მასალა შედგება შესავალის, 3 ნაწილსა და გაზეთ „სტალინელში“ გამოქვეყნებული სტატიისაგან.

მნიშვნელოვანია, განვმარტო, რომ ზოგან მკითხველმა, შესაძლოა, ერთმანეთის მსგავსი აბზაცები ამოიკითხოთ. თუმცა, ჩვენ შეგნებულად ვტოვებთ ყველაფერს ხელუხლებლად, მასალის დოკუმენტურობის შენარჩუნების მიზნით. ამასთან, საყურადღებოა, რომ, ნაშრომის დამცრობილი, შემოკლებული ვარიანტის გამოქვეყნებამ განაპირობა უკვე გამოქვეყნებული და გამოუქვეყნებელი ტექსტების რამოდენიმე აბზაცის განმეორება წარმოდგენილ შრომაში.

ხელნაწერი ნაშრომის აღწერილობა:

1. ქართული პერიოდიკის ისტორიისათვის (შესავალი)

ეს ნაშრომი მოძიებულია და ინახება ლუკა ციხისთავის პირადი არქივის მასალებში, წარმოადგენს ზოგად ჩარჩოს, რომლითაც ავტორი აყალიბებს, ასე ვთქვათ, შესავალ გზამკვლევს, ეპოქის ზოგად მიმოხილვას და მკითხველს წარმოუდგენს ქართული პერიოდიკის მე-19 საუკუნეში ჩასახვის საჭიროების საფუძვლებს. ლუკა ციხისთავის ხელნაწერი მასალა შედგება 14 გვერდისაგან, შესრულებულია მწვანე მელნით, A5 ფორმატის ქალაქის ფურცლებზე 1934 წელს.

2. ქართული პერიოდიკის ისტორიისათვის – 1819-1845 წწ. (ნაწილი I)

აღნიშნული სათაურით ლუკა ციხისთავის ხელნაწერი ნაშრომი მოძიებულია და ინახება მისივე პირადი არქივის მასალებში. ხელნაწერი შედგება ორი ნაწილისაგან. პირველი ნაწილი შესრულებულია მწვანე მელნით A5 ფორმის ქალაქის ფურცელზე, შეადგენს 50 გვერდს. დართულია ლუკას ავტოგრაფი. ნაშრომი დათარიღებულია 1935 წლით (20/VI/35 წ. ქ. ტფილისი). ხელნაწერზე არის შემდეგი მინაწერი: „დაბეჭდილია ჟურნ. „ხელოვნება“-ში №3, 1935 წ., გაგრძელება შემდეგ ნომერში“.

3. ქართული პერიოდიკის ისტორიისათვის – 1845-1863 წწ. (ნაწილი II)

ლუკა ციხისთავის ხელნაწერის მეორე ნაწილი შესრულებულია მწვანე მელნით A5 ფორმატის ქალაქის ფურცლებზე, შეადგენს 77 გვერდს. დართულია ლუკას ავტოგრაფი. ნაშრომი დათარიღებულია 1935 წლით (1935 წ. ქ. ტფილისი). ხელნაწერზე არის შემდეგი მინაწერი: „გაგრძელება, ქართული პერიოდიკის ისტორიისათვის 1819-1845 წწ. – დასაწყისი დაბეჭდილია ჟურნალში „საბჭოთა ხელოვნება“, №3, 1935 წ.“

გვ. 73-83“. ეს უკანასკნელი (გაგრძელება), მიუხედავად დაპირებისა, აღარ დაბეჭდილა ჟურნალ „საბჭოთა ხელოვნების“ მომდევნო ნომრებში. საგულისხმოა, რომ ამავე ხელნაწერში ლუკა მომდევნო ნაწილის – „დროება (1866-1885 წ.წ.)“ – გამოქვეყნებასაც ჰპირდება მკითხველს.

4. „60-იან წლების ქართველი ინტელიგენცია და ჟურნალი „საქართველოს მოამბე“, (ნაწილი III)

ლუკა ციხისთავის არქივის ეს ნაწილი შეადგენს 148 ხელნაწერ გვერდს. შესრულებულია მწვანე მელნით A5 ფორმატის ფურცლებზე. დართულია ლუკას ავტოგრაფი. დათარიღებულია 1937 წლით (6/05/1937 წ. ქ. ტფილისი).

ნაშრომი არ გამოქვეყნებულა, მიუხედავად იმისა, რომ თავის ყველა ხელნაწერში ლუკა მკითხველს ამცნობდა, რომ იმავე ჟურნალში გამოაქვეყნებდა ნაშრომის მორიგ ნაწილებს.

5. ილია ჭავჭავაძე და „საქართველოს მოამბე“

აღნიშნული სათაურით ლუკას სტატია ქ. ქუთაისში, ყოველდღიურ გაზეთში „სტალინელი“⁵ 1937 წლის 3 და 4 ივნისს, ორ ნაწილად გამოქვეყნდა. გაზეთში გამოქვეყნებული მასალის ლუკას ხელნაწერ შრომასთან შედარების შედეგად, ნათელი გახდა, რომ ნაშრომი სრულად არ გამოუქვეყნებიათ: გარდა იმისა, რომ მოცულობით გაცილებით (ათეულობით გვერდით) ნაკლებია გამოქვეყნებული მასალა, მას აკლია რამდენიმეგვერდიანი დასკვნა, რომელშიც აკუმულირებულია მთავარი იდეა და გადმოცემულია ილიას საქმის დედააზრი. საგულისხმოა, რომ ორწლიანი ინტერვალის შემდეგ, როდესაც ჟურნალმა „საბჭოთა ხელოვნებამ“ შეაჩერა ლუკას ნაშრომის ბეჭდვა, ამ უკანასკნელის გამოქვეყნება ლუკა ციხის-

⁵ გაზეთი **სტალინელი** საქართველოს კ. პ. (ბ) ქუთაისის საქალაქო კომიტეტის, ქალაქის საბჭოს და პროფსაბჭოს ყოველდღიური ორგანო. გამოდოდა ქ. ქუთაისში, 1934-1938 წწ. პასუხისმგებელი რედაქტორი: კ. შეროზია. (რედ.).

თავმა შესძლო მხოლოდ ქ. ქუთაისის გაზეთში, ნაცვლად ჟურნალისა „საბჭოთა ხელოვნება“, რომელიც ქ. თბილისში გამოდიოდა.

დასკვნისათვის უნდა ვთქვა, რომ, ჩემი ვარაუდით, სწორედ ეს ტრილოგიური ნაშრომი გახდა ლუკას დაპატიმრების ძირითადი საფუძველი. რა მადლევს ასეთი დასკვნის გაკეთების საშუალებას:

წარმოდგენილი ტრილოგია ერთიანი ლოგიკური ჯგუფია, რომელიც საქართველოს თავისუფლებისა და ილია ჭავჭავაძის პატრიოტული, ეროვნული იდეით არის განმსჭვალული. ეს მიდგომები კი 1930-იან წლებში არასასურველი და უკვე საშიშიც იყო. მნიშვნელოვანია, ნაშრომის კითხვის დროს გვახსოვდეს, რომ ყოველ სიტყვასა და შეფასებას ლუკა ციხისთავი წერს და ამბობს მათთვის, ვინც გაიგონებს, ხოლო ნიღბავს და კომუნისტური რეჟიმის „ხარკს“ იხდის მათთვის, ვინც უთვალთვალებს. სხვაგვარად არაფერი გამოვიდოდა – ლუკას ამ დროს უკვე ჰქონდა მეტეხის ციხეში ყოფნის (1924 წ.) ერთწლიანი გამოცდილება, სადაც ნახა, რას ნიშნავს, როდესაც ჯერ ბრალდებული და შემდეგ მსჯავრდებული ხარ ანტისაბჭოთა საქმიანობისთვის.

ეროვნული თავისუფლებისა და პატრიოტული იდეების კვალდაკვალ, ლუკას ნაშრომის ერთ-ერთი მთავარი საშიშროება ის გახლდათ, რომ მან მე-19 საუკუნის მესამოციანელთა მოღვაწეობა შეაფასა, როგორც ეროვნულ-განმათავისუფლებელი იდეების სამსახური, ნაცვლად სოციალური უთანასწორობის იდეისა. ამ უკანასკნელის დამკვიდრებას მამინდელი საბჭოთა აპარატი ასრულებდა სტალინის მოთხოვნის შესაბამისად. ნაშრომში ლუკამ ცალსახად გაილაშქრა იმ მეცნიერთა წინააღმდეგ, რომელნიც ასეთ დაკვეთას ასრულებდნენ და პირდაპირ დაასახელა ისინი. მეტიც, სწორედ მათივე იარაღით შეებრძოლა პოლიტიკური დაკვეთის შემსრულებელ მეცნიერებს და საბჭოთა იდეოლოგიების ციტატები მოხერხებუ-

ლად მოიშველია, რომ ხელი შეეშალა ილიას და მესამოციანელთა ლამის „ბოლშევიკებად“ გამოცხადებისათვის. ლუკა ციხისთავმა თავის ნაშრომში ილია ჭავჭავაძე შეაფასა, როგორც ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რეფორმების ლიდერი და არა როგორც იდეური ბოლშევიკი, რაც იმდროინდელი საბჭოთა ბელადის მოთხოვნათა უარყოფად და კომუნისტური პარტიის იდეოლოგიიდან გადახვევად ჩაითვალა.

ამასთან, მნიშვნელოვანია, რომ ნაშრომში დეკოდირებულია რუსეთის ცენზურა, განხილულია ცენზურის გვერდის ავლით თავისუფალი ეროვნული სიტყვის ხმამაღლა თქმის საშუალებები. ერთი მხრივ, ავტორი აანალიზებს მე-19 საუკუნის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ისტორიის ფაქტებს, ხოლო, მეორე მხრივ, ღია მოწოდებასავით გაისმის, თუ რა უნდა ქნას ხალხმა, რომ ცენზურას გადაურჩინოს ეროვნული და, ე. ი. თავისუფალი სიტყვა. მისი სტატია ერთგვარი გზამკვლევი აღმოჩნდა საბჭოთა ცენზურის თავიდან აცილების გზების დანახვის კუთხით. მე-20 საუკუნის 1930-იან წლებში ამ და მსგავს თემებზე ღიად საუბარი და თანაც – ყველაზე უფრო ქმედითი საშუალებით, პრესით – თითქმის შეუძლებელი და მეტად საშიშიც იყო. საშიშროება ფიზიკურ განადგურებას გულისხმობდა.

ლუკა ციხისთავი სწორედ ასეთი ღია ფორმით განხორციელებულ პირდაპირ „სწავლებას“ შეენირა: მან თავისი ნაშრომის გამოქვეყნებით შესაძლებელი გახადა, მკითხველისათვის ემცნო, თუ როგორ უნდა გამოეყენებინა თავის მიერ გაანალიზებული და შესწავლილი საკითხები, რომ მცირედად მაინც გათავისუფლებულიყო ცენზურისაგან.

და მაინც, განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს წინამდებარე ნაშრომის ჯერ კიდევ მიუკვლეველი IV ნაწილი (1866-1885 წწ. „დროება“), რომელიც, ჩვენი ინფორმაციით, განადგურებულია. თუმცა, იმედს ვიტოვებთ, რომ ლუკას არქივის სრულად გამოცემა, შესაძლოა, ნათელს მოჰფენს იმ საკითხებს,

რომელთა დღის სინათლეზე გამოტანა პასუხს გასცემს მამა-ჩემის, ირაკლი ციხისთავის მონაყოლს: „ლუკა ილიას მკვლელობის საქმეზე მუშაობისთვის დაიჭირეს და 20 წლით გადაასახლეს“-ო.

ნინო ციხისთავი-ხუციშვილი
თბილისი,
აგვისტო, 2019 წ.

სტალინური ეპოქის მიმოხილვისთვის

ლუკა ციხისთავის პერიოდიკის ისტორიის მიმოხილვის გასააზრებლად საჭიროდ მივიჩნიეთ, კიდევ ერთხელ გაგვეანალიზებინა, თუ რა პერიოდში მოუწია მას მოღვაწეობა.

1920-იანი წლებიდან ძველი ღირებულებების, წარმოდგენების, ჩვევებისა და შეხედულებების რევოლუციური გადაფასება ხდებოდა. რთულია, ადამიანი გაერკვეს იმ სიახლეებში, რომლებსაც რევოლუციური ეპოქა სთავაზობდა საზოგადოებას. ამ საზოგადოების გარკვეული ნაწილი ამ კონკრეტული სიახლეების შემომქმედი იყო, ნაწილი კი იძულებული გახდა, დაქვემდებარებოდა არსებულ მოთხოვნებს. ხოლო ის, ვინც განსხვავებულ აზრზე იდგა, ნადგურდებოდა. ახალ სახელმწიფოში, სადაც მუშათა და გლეხთა სახელს ამოფარებული დიქტატორული სისტემა ყალიბდებოდა, ახალი პროლეტარული იდეოლოგიის ჩამოყალიბება და დამკვიდრება მიმდინარეობდა. მოგვიანებით, ამ პერიოდს „სტალინური ეპოქა“ ეწოდება.

1921 წელს ბოლშევიკურმა რუსეთმა საქართველო დაიპყრო და წითელი იმპერიის ნაწილად აქცია. საბჭოთა კავშირში არ არსებობდა დემოკრატიული პოლიტიკური არჩევნები, თავისუფალი მედია და სხვა დემოკრატიული ინსტიტუტი.

1922 წლის 6 ივნისის დეკრეტით შეიქმნა „მთავლიტი“⁶, როგორც სახელმწიფოს იდეოლოგიური ხაზის გამტარებელი, მთავარი საცენზურო ორგანო. „მთავლიტს“ ჰქონდა უფლება მოსილება, აეკრძალა გამოცემა და ხელი შეეშალა მისი გავ-

⁶ „მთავლიტი“ – რუსულიდან Главлит (Главное управление по делам литературы и издательств) с 1922 г.

რცელებისთვის, ცენტრალიზებულად გაეკონტროლებინა ყველა სახის ბეჭდური გამოცემა. შესაბამისად, იმ დროის მთავარი მედია კომუნისტური პარტიის კარნახით იმართებოდა, ხოლო ჟურნალ-გაზეთები საბჭოთა წყობილებისა და ბელადების განდიდებას ეძღვნებოდა. 1937-1938 წლების რეპრესიების დროს „მთავლიტი“ განსაკუთრებით აქტიური იყო: ამ პერიოდში დაშვებული ნებისმიერი „შეცდომა“ ავტორთა რეპრესიებით სრულდებოდა.⁷

ახალი საბჭოთა რეჟიმი გეგმავდა, აეშენებინა საზოგადოება, რომელიც შექმნიდა „სოციალისტურ კულტურას“, რომელიც, იმავდროულად, მოკლებული იქნებოდა ნამდვილ შემოქმედებითობას, დამოუკიდებელ აზროვნებას. ხელისუფლება კულტურას პოლიტიკის იარაღად იყენებდა და ცდილობდა, ის რეჟიმის განმტკიცების სამსახურში ჩაეყენებინა. ბოლშევიკური მოდელის კულტურა ეფუძნებოდა მეცნიერების, მწერლობის, ხელოვნების პარტიული კონტროლისადმი დაქვემდებარებას, ეროვნული ცნობიერების ჩახშობას, კლასობრივი შეურიგებლობის იდეოლოგიისა და ლიტერატურაში პარტიულობის პრინციპისა და სოციალისტური რეალიზმის მეთოდების დაწერგვას. „ფორმით ეროვნული და შინაარსით სოციალისტური“ კულტურის აბსურდული კონცეფცია სტალინის „მიგნება“ იყო, რომლისაგან ნებისმიერი გადახრა განიხილებოდა „პარტიის ხაზის გამრუდებად“ და მკაცრად ისჯებოდა.⁸

ასეთ ვითარებაში, 1934 წელს რეაბილიტირებულ იქნა დიდი ქართველი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე ილია ჭავჭავაძე. 1937 წელს მოსკოვში მოეწყო ქართული ხელოვნების დეკადა, ამავე წელს საზეიმოდ აღინიშნა შოთა რუსთაველის

⁷ Гужаловский, А. (2012), Главлитбел – инструмент информационного контроля белорусского общества (1922–1941 гг.), Acta Slavica Iaponica, Tomus 31, pp. 77–104.

⁸ ჯანელიძე, ო. (2009), საქართველოს ახალი და თანამედროვე ისტორია, თბილისი, გვ. 172-173.

„ვეფხისტყაოსნის“ დაწერიდან 750 და ილია ჭავჭავაძის დაბადებიდან 100 წლის იუბილეები.

საინტერესოა, რასთან იყო დაკავშირებული ეს ღონისძიებები, თუ იმას გავითვალისწინებთ, რომ საბჭოთა კავშირი იყო მუშათა და გლეხთა დიქტატურის სახელმწიფო მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიით. შესაბამისად, აქ თავად-აზნაურული და ფეოდალური წრის წარმომადგენელი მოღვაწეების პოპულარიზაცია, ერთი შეხედვით, წარმოუდგენელი უნდა ყოფილიყო, თუმცა ამ ყველაფერს გააჩნდა საკუთარი მკაფიო მიზეზი. ამ საკითხს მოგვიანებით შევხებით.

ახალ საბჭოთა სახელმწიფოში საბჭოთა კავშირის ბოლშევიკური, კომუნისტური პარტია ყველა რეფორმის ავანგარდში იდგა. მე-20 საუკუნის 30-იანი წლების დასაწყისში ი. სტალინმა პარტიული და საბჭოთა სისტემის აპარატის, მათ შორის მთავრობის, ძალოვანი უწყებების, განათლების, კულტურისა და სხვ. სფეროთა ხელმძღვანელი რგოლები ისეთი კადრებით დააკომპლექტა, რომელებიც ბელადის უსიტყვო მიმდევრები იქნებოდნენ, ხოლო ყველა ის, ვინც შეეწინააღმდეგებოდა სტალინის კურსს, ფიზიკურად უნდა განადგურებულიყო. ანტისტალინელებისა და მათი მომხრეების წინააღმდეგ მობილიზებული იყო სახელმწიფოს ხელში არსებული ყველა საშუალება, იკრძალებოდა მათთვის ჟურნალ-გაზეთების ფურცლების დათმობა, რომ ზოგიერთ არასასურველ ლიტერატორსა და ისტორიკოსს „კონტრბანდად არ შეეპარებინა ლიტერატურაში ტროცკისტული ნაგავი“.⁹ ამგვარად, ლიტერატორებთან ერთად, „ისტორიკოსები იქცნენ ძლიერთა ამა ქვეყნისა იდეოლოგებად“¹⁰ და, ხშირ შემთხვევაში, ერიდე-

⁹ მამუკელაშვილი, ნ. (1993), ისტორიის სწავლება ქართულ საბჭოთა სკოლაში, ალექსანდრე ნამორაძის სახელობის კრებული, თბილისი, გვ. 4.

¹⁰ ყორანაშვილი, გ. (1988, ივნისი 12). ნისლი გადაინმინდა, ბურუსი კვლავ დარჩა. ფიქრები პროფესორ აკაკი სურგულაძის სტატიის გამო. კომუნისტი.

ბოდნენ გარკვეულ საკითხებზე საუბარს, არსებული ჩარჩოებიდან გადახვევას.

1934 წელს შესრულდა სტალინის ხელისუფლების სათავეში ყოფნის ათი წლისთავი და სავალდებულო გახდა ამ ათწლიანი მმართველობის ისტორიის დაწერა. მთავარ ამოცანას განვლილი ათწლიანი პერიოდის გაიდებლება წარმოადგენდა.¹¹

ილია ჭავჭავაძისა და შოთა რუსთაველის სახელთა რეაბილიტაცია 1934 წლიდან შემთხვევით არ დაწყებულა. სტალინი მონოდებული იყო, მთელი ქვეყნისა და, ზოგადად, მსოფლიოსათვის ეჩვენებინა, თუ როგორი მრავალფეროვანი და ჰუმანური მწერლობა ჰქონდა საბჭოეთის მრავალეროვან მოსახლეობას. ამას ემსახურებოდა სტალინური ინტერნაციონალიზაციის პოლიტიკა, რომელიც საბჭოეთის ახალი იდეოლოგიის ერთ-ერთი უმთავრესი დოგმატი იყო.

1920-იანი წლების ბოლოს საქართველოს საბჭოთა რესპუბლიკაში ისტორიკოსებსა და ლიტერატორებს შორის ილია ჭავჭავაძის გარშემო დიდი პოლემიკა გაჩაღდა. საზოგადოებაში ამ თემის გააქტიურება პარტიულ-ნომენკლატურული ფიგურების მიერ ილიას შემოქმედების შეფასების მცდელობებმა განაპირობა.

იმავდროულად, ახალ პარტიულ მითითებად გამოცხადდა მარქსისტულ-ლენინური ისტორიული კანონზომიერების გარდუვალობის მტკიცება მომავალ თაობებზე ზემოქმედებისათვის. მთავარი ამოცანა იყო დიდ ავტორიტეტთა მიერ რუსეთის ცარიზმის პირობებში მუშათა და გლეხთა მდგომარეობის ამსახველ შეფასებათა ბოლშევიკურ თარგზე მორგება.

სწორედ ამიტომ, საზოგადოებაში გამოჩნდნენ მკვლევარები, რომლებიც ილიას ღვაწლის გარშემო პოლემიკაში ჩაერთნენ. ისინი სხვადასხვა კუთხით აშუქებდნენ ილიას უბლი-

¹¹ მამუკელაშვილი, ნ. (1993), ისტორიის სწავლება ქართულ საბჭოთა სკოლაში, ალექსანდრე ნამორაძის სახელობის კრებული, თბილისი, გვ. 5.

ცისტიკას, შემოქმედებას ზოგადად და მას, როგორც საზოგადოების თვალსაჩინო მოღვაწეს. იმ პერიოდის მკვლევრებს შორის იყვნენ საზოგადოებისათვის ცნობილი ლიტერატორები, ისტორიკოსები, რომელთა ნაწილსაც დავალებული ჰქონდა ილიას შემოქმედების კვლევა თანადროული შტრიხების გამოკვეთით. ნაწილი კი არ ეთანხმებოდა მათ ნააზრევს და ცდილობდა, განსხვავებული მოსაზრება გამოეთქვა თავიანთ ნაშრომებში. ამ უკანასკნელთა შორის იყო ლუკა ციხისთავი.

ლუკა ციხისთავი, როგორც ერთ-ერთი წამყვანი ისტორიკოსი იმდროინდელ მკვლევართა შორის და მაღალ სამსახურეობრივ პოზიციაზე მყოფი სპეციალისტი განათლების სისტემაში, ჩაერთო ილიას გარშემო მიმდინარე პოლემიკაში. მან თანამედროვეთაგან განსხვავებული პოზიცია დაიჭირა ილიას, როგორც ქართველი ერის მამის, ფუნქციისა და როლის გამოკვეთაში, რაც, სამწუხაროდ, არ წარმოჩინდა იმ პერიოდის ბეჭდურ მედიაში არსებული ცენზურის გამო.

ვფიქრობთ, ქართულ ისტორიოგრაფიას წინამდებარე პუბლიკაცია შესძენს ერთ მნიშვნელოვან ფურცელს, რომელსაც საბჭოთა პერიოდის ახალგაზრდა მკვლევრები სამომავლოდ გამოიყენებენ.

ვიმედოვნებთ, ლუკა ციხისთავის 1930-იან წლებში შექმნილი ნაშრომი მნიშვნელოვანი შენაძენი იქნება ქართული სამეცნიერო საზოგადოებისათვის, ხოლო, ჩვენი მხრივ, ამ ნაშრომის მზის სინათლეზე გამოტანა არის მცდელობა, ახალი სიცოცხლე შევძინოთ თითქმის 100 წლის წინანდელ ნააზრევს.

ნანა ციხისთავი,
თბილისი,
იანვარი, 2021 წელი

ეპოქის სული

„მართებული მტკიცებავა, რომ თავისუფალი პრესა შეიძლება იყოს ცუდი ან კარგი, მაგრამ კიდევ უფრო მართებულია ის, რომ არათავისუფალი პრესა შეიძლება იყოს მხოლოდ ცუდი“.

ალბერ კამიუ

კაცობრიობის არსებობის ყველა ეპოქაში ინფორმაცია ერთ-ერთი უმთავრესი იარაღია. ხალხის მასების მართვა ყოველთვის ხდებოდა ინფორმაციის და ხშირად, დეზინფორმაციის, ლეგენდების, მითების, ირეალურის გავრცელებისა და პროპაგანდის, შესაბამისად, ადამიანების გონებაზე ზემოქმედების საშუალებით. იცვლებოდა მხოლოდ ფორმები. ყველა ის მმართველი, რომელიც ფლობდა ინფორმაციით მანიპულირების მეთოდებს, ძირითადად, ახერხებდა ძალაუფლების ხანგრძლივად შენარჩუნებას. ასეთები ყოველთვის ებრძოდნენ სალი აზრის გამოვლინებას და ყველანაირი მეთოდით ცდილობდნენ, ჩაეხშოთ სიმართლე.

ინფორმაციით მანიპულირებამ და სალი აზრის წინააღმდეგ ბრძოლამ აპოთეოზს საბჭოთა კავშირში, განსაკუთრებით კი 1930-იან წლებში მიაღწია. როგორც 1936 წელს საბჭოთა კავშირიდან საფრანგეთში დაბრუნებული, მომავალი ნობელიანტი მწერალი, ანდრე ჟიდი წერდა: „როდესაც ელპარაკები ერთ რომელიმე რუსს, თითქოს ყველა მათგანს ესაუბრები... გეცოდება ისინი, ვინც საათობით დგას რიგებში, მათ კი ეს ნორმალურად მიაჩნიათ. პური, ბოსტნეული, ხილი უხარისხო გეჩვენება, მაგრამ უკეთესი არ არსებობს... ნაჭრები, ნივთები, რომლებსაც ხედავ, საშინლად გეჩვენება, მაგრამ

არჩევანი არ არის... ყველაზე მთავარია, ამ დროს დაარწმუნო ხალხი, რომ ისინი ბედნიერები არიან... დაარწმუნო ადამიანები, რომ ყველა სხვა მათზე ნაკლებად ბედნიერია... მათი ბედნიერება მათ რწმენაში, ილუზიაში, მათ გაუცნობიერებლობაშია...“

1934 წლის 1 დეკემბერს, სტალინისთვის ყველაზე საჭირო მომენტში, მისი ფავორიტი კომუნისტი ლიდერი, სერგეი კიროვი მოკლეს. არ არსებობს დამადასტურებელი ფაქტები, იყო თუ არა თავად სტალინი ან უშიშროება ამ მკვლელობის ორგანიზატორი, თუმცა თანაპარტიელის მკვლელობა, ისევე როგორც პიტლერმა რაიხსტაგის დანვა, სტალინმაც ოპტიმალურად გამოიყენა. კიროვის მკვლელობის დღიდან ქვეყანა წაღეკა პროპაგანდის ახალმა ტალღამ – თვეების განმავლობაში გაზეთების ფურცლებზე თემა შეუცვლელი იყო, დეტალურად შუქდებოდა მკვლელის და მისი თანამოაზრეების საჩვენებელი პროცესები. რეჟისორმა ერმლერმა გადაიღო პროპაგანდისტული ფილმი, რომლის შესახებ კრიტიკოსი ჯულია კესიდი წერდა: *„დიადი მოქალაქე“ აჩვენებს, როგორი მნიშვნელოვანი იყო კიროვის მონამეობრივი აღსასრული სტალინური მითოლოგიისთვის, ფილმი სოციალისტური რეალიზმის პარადიგმად იქცა“.*

1935 წელს საქართველოს სსრ პირველი პირის, ლავრენტი ბერიას სახელით გამოქვეყნდა მოხსენება – „ამიერკავკასიის ბოლშევიკური ორგანიზაციების ისტორიის საკითხისათვის“. მოხსენებაში განვითარებული იყო აზრი, რომ ბოლშევიკურ რევოლუციას (სინამდვილეში გადატრიალებას) ორი ადამიანი ხელმძღვანელობდა: ლენინი, რომელიც საზღვარგარეთ იღწვოდა და პროცესებს თეორიულად წარმართავდა და სტალინი, რომელიც მოვლენების ეპიცენტრში, ყველაზე ცხელ წერტილში, კავკასიაში იმყოფებოდა. ოფიციალური ვერსიით, სტალინი (მაშინ ჯერ კიდევ კობა) პირადად მონაწილეობდა 1907 წლის ტფილისის ბანკის ძარცვაში, შეუტია დილიჟანს

და თავად ჭურვის ფრაგმენტით დაიჭრა (ისტორიკოსებს შორის სტალინის იქვე, ადგილზე ყოფნა საკამათოა). იგი ასევე აქტიურად მონაწილეობდა ბაქოსა და ბათუმის, იმ დროისთვის ნავთობით უმდიდრესი მხარისა და ამ ნედლეულის სატრანსპორტო მთავარი კარიბჭის, იატაკქვეშა ცხოვრებაში. ბერიას აღნიშნული მოხსენებით, ფაქტობრივად, გამართლდა ლენინის შემდეგ სტალინის საბჭოთა კავშირის სათავეში მოსვლა, გაიბა ერთგვარი მემკვიდრეობითობის ჯაჭვი და აქსიომური მოხსენების შემდეგ აღარავის შეეძლო, სტალინის უფლებებში ეჭვი შეეტანა. ბერიას მოხსენებამ, ფაქტობრივად, საფუძველი დაუდო პიროვნების კულტის ჩამოყალიბებას.

საქართველოში, 1937-38 წლების რეპრესიების დაგეგმვა-განხორციელების პროცესში ზემოთ აღნიშნული ორი მოვლენა უმთავრესი გამოდგა. რა თქმა უნდა, კავკასიის ბელადს თავისი ხელით მოხსენების დასაწერად სად ეცალა (?!), დოკუმენტი ე.წ. „მწერალმა მოჩვენებებმა“ დაწერეს, რომლებიც კომუნისტური პარტიის ისტორიაზე მუშაობდნენ. გაზეთ „კომუნისტური განათლების“ რედაქტორის, ასევე დახვეწილი გრიგოლ სოსელიას ვაჟი, საქართველოს „მემორიალის“ ხელმძღვანელი, ბატონი გურამ სოსელია მიიჩნევს, რომ, შესაძლოა, მწერლები და რედაქტორები არ მალავდნენ ბერიას მოხსენების რეალურ ავტორობას, რის გამოც მათ ჯერ შინსახკომის ჯურღმულებში წამება, საბოლოოდ კი სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანეს, უმეტესობას ერთი და იმავე ბრალდებით: „ამზადებდა ტერაქტს საქართველოს კპ(ბ) ცკ-ს მდივან ბერიას წინააღმდეგ“.

„დიდი ტერორი“ შეეხო საზოგადოების ყველა ფენას, ყველა ეთნიკურ ჯგუფს. მხოლოდ საქართველოში ათობით ათასზე მეტი ადამიანი მოხვდა საპყრობილეში, მათი ნახევარი დახვრიტეს. ჯერაც დაუდგენელია რეპრესიების სხვა მსხვერპლთა – ე. წ. „გულაგებში“ გარდაცვლილების ზუსტი რაოდენობა. გავრცელებული აზრის საპირისპიროდ, თითქოს ეს

„სტალინმა არ იცოდა“, საბჭოთა კავშირში 45,000, ხოლო საქართველოში 3,616 ადამიანი პირადად მის მიერ ხელმოწერილი დოკუმენტის საფუძველზე გასამართლდა, მათგან 3,000-ზე მეტი დაიხვრიტა.

ყველაზე ცინიკური ის იყო, რომ რეპრესიებში „არაკანონიერი“ არაფერი ყოფილა: 1927 წლის 25 თებერვალს მიღებული საბჭოური სისხლის სამართლის კოდექსის 58-ე მუხლი ყველა სახის დამოუკიდებელ აზროვნებასა და ქმედებას დანაშაულად მიიჩნევდა და უმკაცრეს სანქციებს მიმართავდა. მასობრივ იძულებით შრომას, ხალხთა დიდი ჯგუფების დეპორტაციასა და სიკვდილით დასჯის არამართლზომიერ ფორმებს კონკრეტული სამართლებრივი საფუძველი გააჩნდა.

1930-იან წლებში კომუნისტებს ამოძრავებდათ უკიდევანო ზიზღი „ძველი საზოგადოების“ წარმომადგენლების მიმართ, იყვნენ ესენი არისტოკრატები, სამხედროები, მოხელეები თუ სასულიერო პირები; თანამედროვე „ბურჟუები“: ვაჭრები, ბანკირები თუ „მცირე ბურჟუაზიის წარმომადგენლები“, „ბურჟუაზიული ინტელიგენცია“, ლიბერალები, სოციალ-დემოკრატები თუ შეძლებული გლეხები (ე. წ. კულაკები). ისინი, მათი აზრით, „პარაზიტები“ და „სოციალური მტრები“, ანუ „ძველები“ იყვნენ, მათგანაც უნდა განმედილიყო საზოგადოება. ძველების ადგილი კი უნდა დაეკავებინათ „ახალ ადამიანებს“, მათ, ვინც განუხრელად გაჰყვებოდა პარტიულ ხაზს და ეჭვი არ შეეპარებოდა „სიმართლეში“, რომელსაც ჯერ გაზეთი „პრავდა“, შემდეგ კი სხვა გამოცემები ავრცელებდა.

ამ პერიოდში აქტიურად დაინყო ქართველი მწერლების საბჭოთა კავშირისთვის გაცნობა, მათი თარგმნა და პოპულარიზაცია, რისთვისაც, მაგალითად, ილიას „თავადობას“ ხელი სულაც არ შეუშლია და აღარც შოთა აღქმულა „ფეოდალური ეპოქის“ გადმონაშთად. თუმცა, ნაწარმოებებს კვლავაც სოციალისტურ პარადიგმაში უნდა გაეკლო... იმ შემთხვევაში, თუ სტალინიზმს სჭირდებოდა „ძველი“, ფეოდალური ან ბურ-

ჟუაზიული ეპოქის ადამიანების და მოვლენების პროპაგანდის მიზნებისთვის გამოყენება, მათ სახელებს და საქმეს უქვემდებარებდნენ ზოგად პარტიულ ხაზს. სავარაუდოდ, ჩვენი წიგნის ავტორმა, ლუკა ციხისთავმა სწორედ ამ საბჭოთა პარტიული ხაზიდან ვინრო ბილიკისკენ გადაუხვია...

ლუკა ციხისთავი და XIX საუკუნის ქართული პრესის მიმოხილვა

მეტად საინტერესო და ქართული ისტორიოგრაფიისათვის, სამწუხაროდ, ნაკლებად ცნობილი პიროვნების ლუკა ციხისთავის ნაშრომი ღრმად ანალიტიკური, საფუძვლიანი და ეკლექტური გამოკვლევაა, რომელიც მრავალწახნაგოვნად მიმოიხილავს ქართული პერიოდიკის ისტორიას და ავტორს იმდროინდელი ქართული რეალობის ობიექტური, მოუსყიდველი მსაჯულის სტატუსით წარმოაჩენს. მისი დახვეწილი თხრობის მანერა, მასალის საინტერესო ფორმით ორგანიზება, აზროვნების მრავალმხრივობა, ბრწყინვალედ წარმოჩენილი უნარი, კონკრეტული დეტალებიდან დიდ ისტორიოსოფიულ განზოგადოებებზე გადასვლისა და პირიქით, სხვადასხვა წყაროსა თუ მოგონების მოხერხებულად კომბინირების ნიჭი ალტაცებას იწვევს. ლუკა ციხისთავი აანალიზებს სოციუმის განვითარების კანონზომიერებებს და ადგენს სისტემურ კავშირებს სხვადასხვა მოვლენას შორის. ნარკვევი დღესაც არ კარგავს აქტუალობას და გვეხმარება ისტორიული ობიექტურობის აღდგენაში, პოლიტიკური კონიუნქტურიზმისა და კონფორმისტული აგიტაციის აპარატის მიერ არაერთგზის შელამაზებული ან დამახინჯებული მოვლენების მასშტაბურად და ობიექტურად დანახვაში.

შესავალ ნაწილში მოკლედ მიმოვიხილავთ ნაშრომის ძირითად მოტივებსა და კონცეფციებს.

პერიოდიკის ისტორიის აღწერისას ავტორი მოიცავს ისტორიულ მონაკვეთს – 1819-დან 1863 წლამდე. ისტორიას ავტორი იწყებს მე-19 საუკუნის დასაწყისის საქართველოს საერთო სოციალურ-პოლიტიკური და კულტურული ფონის აღწერითა და ანალიზით. ავტორის დაკვირვებული, ობიექტური, მიუკერძოებელი ისტორიული მიმოხილვის შედეგად, მკითხველს ექმნება მართებული წარმოდგენა საქართველოში გაბატონებული ცარისტული რუსეთის მიერ ქართული საზოგადოების საკუთარ არტახებში მიზანმიმართულად მოსაქცევ გეგმაზე. ლუკა ციხისთავი, როგორც ფართოდ და ანალიტიკურად მოაზროვნე ისტორიკოსი, იძლევა პოლიტიკურ შეფასებას, აკეთებს საინტერესო ეკონომიკურ წიაღსვლებს და, რაც მთავარია, ფართოდ შლის საგანმანათლებლო და რუსული თვითმპყრობელური იდეოლოგიის მადეტერმინირებული ისეთი მთავარი სააგიტაციო ბერკეტის საკითხს, როგორცაა საქართველოში ბეჭდური პრესის ისტორია. მოგვითხრობს მისი წარმოშობის საწყისებზე, წინაპირობებზე, მიზნებსა და შედეგებზე. აღნიშნული თემატიკის კვლევა ლუკა ციხისთავისათვის განსაკუთრებული ყურადღებისა და დაკვირვების საგანი უმიზეზოდ არ გამხდარა. იგი კარგად აანალიზებდა ბეჭდური პრესის როლს საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბების საკითხში და სამართლიანად უნდა შევაფასოთ, რომ მან დროსაც გაუსწრო თავისი შორსმჭვრეტელო ხედვით.

ქართული ბეჭდური პრესის ისტორია 1819 წლიდან იწყება, როგორც ავტორი წერს: „... თითქმის მთელი მე-19 საუკუნის მანძილზე ჩვენი ჟურნალ-გაზეთები წიგნის მაგიერობასაც ასრულებდნენ და საზოგადოებრივ აზრების, მისწრაფებათა და საერთო კულტურულ-პოლიტიკური ცხოვრების გამომჟღავნების ერთადერთ საშუალებას წარმოადგენდნენ.“ საქართველოს ეკონომიკური კოლონიზაცია, რუსული ბიუროკრატიული მანქანის ხუნდები, ცარისტული სამხედრო ექსპანსია, გალატაკებული, სულშეხუთული გლეხობა, მოწინავე,

ე. ნ. „სასახლის არისტოკრატის“ გადასახლება რუსეთში, სახელმწიფო აპარატში ქართველი თავადაზნაურების ჩანაცვლება რუსი მოხელეებით და ქართველ არისტოკრატიაში ეროვნული თვითშეგნების ლიკვიდაციისათვის მისი მიმართვა მხოლოდ კარიერისტულ, მომხვეჭელ ტალღაზე... – ამ პირობებში საქართველოში 1819 წლის 8 მარტს დაარსდა „საქართველოს გაზეთი“, თვითმპყრობელობის ინტერესების ტრანსლირების ბერკეტი, რომელსაც, როგორც თავად ლუკა ციხისთავი აღნიშნავს, „...*მოსახლეობისათვის უნდა გაეცნო ხელისუფლების დადგენილება-განკარგულებანი, რუსეთის ცხოვრება-მართველობის წესები და თუ გნებავთ, ქართული ენის მეოხებით ნიადაგი უკეთ შეემზადებინა ქართველი მოსახლეობის გარუსებისათვის*“ და მიუხედავად იმისა, რომ ავტორი აბსოლუტურად ჯეროვან შეფასებას აძლევს ერმოლოვს¹² დაქვემდებარებული, თვითმპყრობელური სულისკვეთებით განმსჭვალული „საინფორმაციო ფურცლის“ გამოშვების ინიციატივას, იგი მის მნიშვნელოვნებას არ აკნინებს და სამართლიანად აღნიშნავს, რომ ამ მოვლენამ ჩაუყარა საფუძველი ქართულ პუბლიცისტიკას და „...*საზოგადოებაში პრესის მოთხოვნილება გააღვიძა*.“ ხელმომწერების სიმცირის გამო გაზეთმა არსებობა შეწყვიტა 1822 წელს. 1828 წელს ქართული პერიოდიკის ისტორიაში მცირე ტირაჟით (400 ცალი) მეორე გაზეთი/ყურნალი გამოდის სახელად „ტფილისის უწყებანი“ (რუსულენოვანი გაზეთის, «Тифлисские Ведомости», ქართული თარგმანი), რომელსაც 1832 წლიდან სოლომონ დოდაშვილის რედაქტორობით „სალიტერატურო ნაწილი ტფილისის უწყებათანის“ გამოცემა ემატება (სამწუხაროდ, მხოლოდ ხუთი ნომერის გამოშვება მოხერხდა). ამავე პერიოდში ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების ავანგარდში რუსეთის

¹² ალექსი ერმოლოვი (1777-1861) – კავკასიის მთავარმართებელი 1816-1827 წლებში. კავკასიაში ატარებდა მკაცრ კოლონიზატორულ პოლიტიკას. ხელმძღვანელობდა ჩრდილოეთ კავკასიის დაპყრობას.

უმალეს სასწავლებლებში განათლებამიღებული პროგრესული ახალგაზრდობა – სოლომონ დოდაშვილი, ალ. ჭავჭავაძე, ორბელიანები, ერისთავები და სხვანი ექცევიან. 1830-1832 წლების შეთქმულების სულისჩამდგმელი ლიბერალური იდეებით გამსჭვალული ინტელიგენციაა. ზემოთ ხსენებული გაზეთიც სამხედრო გუბერნატორის ცენზურის მსხვერპლია. მაგრამ „უწყებათა“ ლიტერატურულ დანამატში ცარისტული რეჟიმის დითირამების ამსახველ სტრიქონებს შორის ორაზროვნად იკითხება პატრიოტული მოტივები და შეფარული მონოდება თავისუფლებისათვის ბრძოლისაკენ. ლუკა ციხისთავი, როგორც ყოველთვის, არ კარგავს ობიექტურობას და სინანულით ეხება თავადაზნაურთა ორპირობასა და არაპრინციპულობას შეთქმულების გამჟღავნების შემდგომ. უდიდესმა უმრავლესობამ მოინანია, შესაბამისად, მეტროპოლიამაც მსუბუქი სასჯელით შემოფარგლა მათი „დატუქსვა“ და ყოფილმა შეთქმულებმაც „ტახტისადმი ერთგულების“ დასამტკიცებლად დაიწყეს გულმოდგინე, ფარისევლური ფუსფუსი. როგორც აღმოჩნდა, მათთვის სამშობლოს სიყვარული მხოლოდ საკუთარი წოდებრივი ინტერესებით იყო დეტერმინირებული, გლეხების საკითხის სიმწვავე კი – სავსებით უგულებელყოფილი. „ტფილისის უწყებანი“ 1832 წელს, ავტორის დასკვნით, ფორმალურად უსახსრობის, რეალურად კი „მავენე“ აზრების გამონახტვის მიზეზით დაიხურა.

ქართული პერიოდიკის ისტორიაში მორიგი მნიშვნელოვანი ეტაპია 1852 წელს გიორგი ერისთავის რედაქტორობით ჟურნალ „ცისკარის“ დაარსება. ლუკა ციხისთავი 50-იანი წლების ეკონომიკურ-სოციალური ფონის მიმოხილვისას აღნიშნავს, რომ საქართველოში ნელ-ნელა იწყება ნატურალური მეურნეობისა და ბატონყმობის რღვევა, საფუძველი ეყრება სამრეწველო კაპიტალიზმის ჩანასახებს, მწვავედება სოციალური დაპირისპირება თავადაზნაურობასა და გლეხობას შორის, მაგრამ „ცისკარი“ კვლავაც წინამორბედი გამოცემის ხვედრს

იზიარებს და, მიუხედავად იმისა, რომ მასში იბეჭდება გრიგოლ ორბელიანის, ნიკოლოზ ბარათაშვილის, გიორგი ერისთავის და სხვათა ნაწარმოებები, რაც ერთგვარად აღვიძებს მინავლებულ ინტერესს ქართული მწერლობისადმი, განყენებულია რეალობისაგან, იგი კვლავაც ცარისტული რეჟიმისადმი ლოიალურად განწყობილი არისტოკრატიის „ინსტრუმენტი“ და დაარსების მომდევნო წელს წყვეტს კიდეც არსებობას. ჟურნალი ხელმეორედ „იბადება“ 1847 წელს ივანე კერესელიძის რედაქტორობით. ჟურნალთან თანამშრომლობენ მიხეილ თუმანიშვილი /მოლაყბე/, ლავრენტი არდაზიანი, ბერძენოვი, დიმიტრი ყიფიანი /ბაქარ ქართლელი/, დიმიტრი ბაქრაძე, ბოლო ხანებში აკაკი წერეთელი, ანტონ ფურცელაძე და სხვა მნიშვნელოვანი ფიგურები. ლუკა ციხისთავის თქმით, მიუხედავად იმისა, რომ ჟურნალი კვლავ თვითმპყრობელობის დაკვეთას მიუყვებოდა, *„ყველა ხვრელებს ქოლაგდა, რათა ახალ იდეათა სიო არ შეპარვოდა ჟურნალში, მაგრამ მაინც ვერ ასცდა ამას.“* გლეხთა საკითხი პირველად და უპრეცედენტოდ წამონია მიხეილ თუმანიშვილი-მოლაყბემ, რომელიც აზრის გამოხატვის გაბედულებისათვის გარკვეული დროით ჟურნალმა განდევნა კიდეც. ჟურნალის სულისკვეთების საილუსტრაციოდ ავტორს მოჰყავს მეტად საინტერესო მასალა კულტურულ ცხოვრებაში მიმდინარე პერიპეტივებზე. ხაზს უსვამს მიხეილ თუმანიშვილის მიერ საზოგადოებების ნაკლოვანებების მამხილებელი „სალაყბო ფურცლის“ შემოღების მნიშვნელოვნებას და დანახვით აღნიშნავს: *„ტყუილად კი არ წერდა მოლაყბე, რომ ზოგიერთების ოჯახში „ცისკრის“ ადგილი სამზარეულოაო, კაბინეთში არ აღირსებენ მას შეტანას, რადგან ქართულს ენაზეა გამოცემულიო.“* ავტორი აღწერს მოლაყბის გაძევებას გამოსარჩლებულ მებუკეთა¹³ პრო-

¹³ ჟურნალ ცისკარში „მოლაყბის“ დასჯით უკმაყოფილო რამდენიმე ავტორმა საპროტესტო ნოტა გაგზავნა „მებუკეთა“ ფსევდონიმით. მათი გამოსარჩლება ამგვარად იწყებოდა: „ზოგიერთონო პატივცემულნო ქარ-

ტესტს და ასკვნის, რომ ჟურნალმა თავისი რეპრესიული ქმედებით კვლავაც გაუსვა ხაზი თავის მთავარ ნავიგატორს და ერთადერთ საზრუნავს – თვითმპყრობელობის სამსახურში ჩამდგარი კონსერვატორი არისტოკრატის ინტერესებისათვის გარჯას. აღწერილ მოვლენებს სოციალურ-ეკონომიკურ ფონად გასდევს ვორონცოვის¹⁴ პოლიტიკისა და საკუთარი ფუქსავატობის შედეგად გაღარიბებული არისტოკრატის შიში გლეხთა განმათავისუფლებელი მოძრაობისადმი. საყურადღებოდ მიიჩნევა ავტორი გრიგოლ ორბელიანის წერილს „უწინდელი დროის ბატონყმობა“ და განსაკუთრებით კი ხაზს უსვამს 1959 წლის „ცისკრის“ ბოლო ნომერში დანიელ ჭონქაძის „სურამის ციხის“ გამოქვეყნების ეფექტს. მოთხრობამ მოსალოდნელი ვნებათაღელვა გამოიწვია, მასში ხომ გაუგონარი ძალით, ომახიანად ამოხეთქა ბატონყმობის წინააღმდეგ პროტესტმა, გაცხარებული თავადაზნაურობის არაერთი მუქარის ადრესატი გახდა დანიელ ჭონქაძეც. 1863 წელს „ცისკარში“ ლექსის – „გლეხის აღსარება“ გამოქვეყნების შემდეგ შეურაცხყოფისა და დევნის მსხვერპლი ხდება მისი ავტორი, აკაკი წერეთელი.

ლუკა ციხისთავი ასევე ეხმიანება „ცისკრის“ არქაული ენის ირგვლივ საზოგადოებაში წამოჭრილ პოლემიკას და მოჰყავს ლავრენტი არდაზიანის, ბარბარე ჯორჯაძის, ბერძენოვისა და დიმიტრი ბაქრაძის მოსაზრებები.

თველნო, გთხოვთ გვიცნობდეთ ჩვენ თერთმეტთა ბუკის მცემელთ: ჯერ მე მყვირალას, 2. გადარეულს, 3. თავხედს, 4. ყბედს, 5. ავყიას, 6. გიჟ-მაჟს, 7. ავგულს, 8. ბრაზიანს, 9. დაუფერებელს, 10. რეტიანს და 11. მოლაყბეს“.

¹⁴ მიხეილ ვორონცოვი (1782-1856) – კავკასიის მეფისნაცვალს 1844 წლის 27 დეკემბრიდან – 1854 წლის 29 ნოემბრამდე და კავკასიის განსაკუთრებული კორპუსის მთავარსარდალი. ემსახურებოდა კავკასიის კოლონიზაციისა და იმპერიასთან სრული შერწყმის საქმეს, თუმცა ერმოლოვისგან განსხვავებით, ამას აკეთებდა მოქნილად, ე.წ. „რბილი ძალის“ გამოყენებით.

ძალიან საინტერესოა ლუკა ციხისთავის წიაღსვლა ვინრო, მარქსისტული ხედვებით შემოსაზღვრული მკვლევრების შესახებ, რომელნიც მარქსისტული კვლევის მეთოდის დანერგვამდე საქართველოში ბურჟუაზიული აზროვნების არსებობას უგულებელყოფენ, ამგვარად აკნინებენ და ამახინჯებენ ობიექტურ ისტორიულ რეალებს და ილია ჭავჭავაძესა თუ ნაროდნიკებს განურჩევლად რეაქციონერებად მოიხსენიებენ. სწორედ „ცისკრის“, ერთადერთი ბეჭდური გამოცემის, ფურცლებზე გაჩაღდა ბრძოლის ცეცხლი ნოვატორული იდეებით დახუნძლულ, ქვეყნის ბედით გულწრფელად გულატიკივებულ ახალ თაობასა და კონსერვატორული, დახვავებული აზროვნების ძველ თაობას შორის. პირველი მერცხლის როლი კი 1861 წლის აპრილში ილია ჭავჭავაძის კრიტიკულმა წერილმა „ორიოდე სიტყვა თ. რევაზ შალვას ძის ერისთავის კოზლოვიდან „შეშლილის“ თარგმნაზედა“ ითავა. როგორც ლუკა ციხისთავი აღნიშნავს, ილიამ „კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა ძველი ფსევდოკლასიკური, სენტიმენტალური და სქოლასტიური მიმდინარეობანი ქართულს ლიტერატურაში და მოუწოდა სასიცოცხლო ძალებს რეალური მოქმედებისაკენ“. ილიას წერილი ყოველი ქართველისათვის შემდეგი საკრალური სიტყვებით სრულდებოდა: „სამი ღვთაებრივი საუნჯე დაგვრჩა ჩვენ მამაპაპათაგან: მამული, ენა და სარწმუნოება. თუ ამათაც არ უპატრონეთ, რა კაცები ვიქნებით, რა პასუხს გასცემთ შთამომავლობას?“. ავტორი შთაგონებით აღწერს ამ წერილის რეზონანსსა და არასახუმარო ვნებათაღელვას საზოგადოებაში. თხრობას თვალსაჩინოებისათვის ასურათებს ოპონენტთა საფუძვლიანი თუ უხერხემლო არგუმენტებით, ამონარიდებით წერილებიდან და წინ გვიშლის კულტურული ორთაბრძოლის უდავოდ ეფექტიან და საინტერესო პანორამას. ცხარე პოლემიკისა და დისკუსიების შემდეგ, როგორც ლუკა ციხისთავი აღნიშნავს, საქმე დასრულდა იმით, რომ ილია ჭავჭავაძეს აღარ აქვეყნებდნენ „ცისკარში“... და სწო-

რედ ამ მომენტიდან, 1863 წლიდან იწყება მორიგი და უმნიშვნელოვანესი ეტაპი ქართული ბეჭდვითი პერიოდიკის ისტორიაში – ილია ჭავჭავაძის მიერ ჟურნალ „საქართველოს მოამბეს“ გამოცემა.

საქართველოს რთული სოციალურ-ეკონომიკური, სამეურნეო-სავაჭრო, წოდებრივი, პოლიტიკური ფონის უდავოდ ფუნდამენტური რეკონსტრუქციისა და საზოგადოებრივი იდეოლოგიურ-კულტურული ძვრების მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების საფუძვლიანი ანალიზის შემდგომ ლუკა ციხისთავი ასკვნის: „ქართულ კულტურის, ქართულ ეროვნული საქმის ასეთ დაკნინებისა და დაქვეითების პერიოდში შეუძლებელი იყო არ წამოჭრილიყო ეროვნული საკითხი, შეუძლებელი იყო არ დაწყებულიყო ბრძოლა ეროვნულ თავისებურებების შესანარჩუნებლად მაინც“. ავტორი ეხმიანება რუსეთში „რაზნოჩინცული“¹⁵, რევოლუციურად გამსჭვალული ინტელიგენციის ბობოქარ პროტესტს და მათი პროგრესული მსოფლმხედველობის გავლენას ქართველ მონინავე სამოციანელ მოღვაწეებზე. მათგან უმეტესობას ხომ რუსეთში ჰქონდა მიღებული განათლება და ჩერნიშევსკისა და დობროლიუბოვის ნოვატორული იდეებით გატაცებულნი, თავადაც რაციონალისტური აზროვნების პრინციპების მიმდევრები, აქტიურად იყვნენ ჩართული დემოკრატიულ-რადიკალური ხასიათის რუსეთის განმათავისუფლებელ მოძრაობაში. ცენზურის მხრიდან ჟურნალ „საქართველოს მოამბეს“ გამოცემის უმკაცრესი პირობა იყო ნებისმიერი ხასიათის პოლიტიკური თემის პრინციპულად იგნორირება. ჟურნალის დაარსების დღიდანვე ცენზურის ფო-

¹⁵ რაზნოჩინცები (Разночинцы) – ადამიანთა კატეგორია რუსეთის იმპერიაში XVIII-XIX საუკუნეებში, რომლებიც განსხვავებულ სოციალურ ჯგუფებს (ვაჭრები, სასულიერო პირები, თავადაზნაურობა და ა.შ.) განეკუთვნებოდნენ. განათლებული რაზნოჩინცები დიდ გავლენას ახდენდნენ რუსეთში საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებაზე, მათ შორის გამოირჩეოდნენ ლიტერატურული კრიტიკოსები: ბელინსკი, ჩერნიშევსკი, დობროლიუბოვი და მხატვარი – ილია რეპინი.

ლადის არტახებში მოექცა. მაგრამ, როგორც სიამაყით აღნიშნავს ლუკა ციხისთავი, „მიუხედავად ამისა, ილია ჭავჭავაძემ და მისმა დასმა ერთი ნუთითაც არ უღალატეს დემოკრატიულ პრინციპს და ჟურნალის პირველი ნომრიდან უკანასკნელ ნომრამდე დაუხრელად ეჭირათ დროშა, რომელზედაც მტკიცედ იყო ამოკვეთილი პროგრესიულ-დემოკრატიული იდეები.“ ილიას მედროშეობით ჟურნალს მთელი არსებობის მანძილზე ლეიტმოტივად გასდევდა ორი მთავარი საბრძოლო ამოცანა: ბრძოლა ბატონყმობის წინააღმდეგ და ბრძოლა ეროვნული თავისუფლებისათვის. „...ყველა წერილი, მოთხრობა, შინაური მიმოხილვა, უცხოური ლიტერატურიდან თარგმნილი მასალა, – სწორედ აღნიშნულ მთავარი საკითხების გაშუქების მიზნით არის შერეული“ – სავსებით სამართლიანად აღნიშნავს ავტორი და დასტურად მოჰყავს საინტერესო ამონარიდები და მასალა ჟურნალიდან, მათ შორის თავად ილიას თვითკრიტიკული შეფასებებიც. რედაქტორი ცენზურის სულისშემხუთავ ხელბორკილებს პირდაპირ ვერ ხდიდა თვალსაჩინოს, გასაგები მიზეზების გამო, მაგრამ ხშირად აქელირებდა ვუალირებული ფრაზით „დრონი მეფობენ“. სწორედ ლიტერატურა გახდა ილიასათვის პლაცდარმი, რომელზედაც მან ააგო თავისი მგზნებარე საბრძოლო სტრატეგია და ლიტერატურას ხალხის სამსახური დაუსახა მთავარ მიზნად. ავტორს მოჰყავს ვრცელი ამონარიდები დიმიტრი ყიფიანისა და ვახტანგ თულაშვილის წერილებიდან, მოგვითხრობს „საქართველოს მოამბის“ პირველივე ნომერში გამოქვეყნებულ ჟურნალის სამოქმედო პროგრამაზე. ჟურნალი აშუქებდა აგრეთვე სხვა ქვეყნებში მიმდინარე ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობებს. ქართველი მწერლების ნაწარმოებების გარდა, ჟურნალში იბეჭდებოდა ბელინსკის, დობროლიუბოვის, პრუდონის, ჰიუგოს და სხვათა თხზულებები, შერჩეული იმავე მიზნით – აღეძრათ და გამოეფხიზლებინათ ეროვნული

ნული თვითშეგნება და სულისკვეთება გაზულუქებულ და ინდიფერენტულ საზოგადოებაში.

ლუკა ციხისთავი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ სამოციანელი ინტელიგენცია შოვინისტური ვინრო მსოფლმხედველობით არ იყო შემოსაზღვრული და კოსმოპოლიტური გადმოსახედიდან აფასებდა მოვლენებს. 1862 წელს ილია ჭავჭავაძე ერთ თავის დაუმთავრებელს წერილში წერდა: „*მძიმე საცხოვრებელია ეს ჩვენი ქვეყანა გონიერი კაცისთვის, ის დიდკაცობა, როგორც ჩვენში ისე სხვაგან, სწორედ კუბოა, რომელიც გარედან ხავერდით არის მოსილი და ბუზმენტებით გაბრწყინებული, მაგრამ ახსენით ის ბუზმენტები და ახადეთ იგი თავი, შიგ ძვლებისა და სულის და ხორცის გახრწნილების მეტს ვერას დაინახავთ*“.

ლუკა ციხისთავი განსაკუთრებული რუდუნებითა და აღფრთოვანებით მოიხსენიებს ილიასა და სხვა თერგდალეულთა ღვაწლს ეროვნულ-განმათავსუფლებელი მოძრაობის, ეროვნული იდენტობის საკითხის და კეთილშობილური იდეებისათვის თავდაუზოგავი და თავგანწირული ბრძოლების აღწერისას. ჟურნალის სულისკვეთებისა და მიმართულების მიმოხილვისას ავტორი კვლავ და კვლავ ხაზს უსვამს იმ ფაქტს, რომ აქ გამოქვეყნებული აბსოლუტურად ყველა სახის პუბლიცისტური თუ ლიტერატურული მასალა 60-იანი წლების დაძაბულ, ცენზურით შებოჭილ, წინააღმდეგობებით აღვსილ პერიოდში ქართული ეროვნული თვითშეგნების გამოღვიძების თანაჟღერადი იყო.

ნაშრომი უდავოდ საინტერესო და მრავალმხრივი გზამკვლევი იქნება როგორც საქართველოს ისტორიის მკვლევარების, ისე მე-19 საუკუნის თერგივით მჩქეფარე და ბოზოქარი რევოლუციური ეპოქის პერიპეტიებით დაინტერესებული ნებისმიერი მკითხველისათვის. ავტორი არა მხოლოდ ეპოქის რეალიებსა და მატერიალურ ასპექტებს აღწერს გულდასმით, არამედ იმ პერიოდის თვალსაჩინო მოღვაწეთა ნააზრევის

რეტროსპექტივას, შეფასებას და ანალიტიკურ ინტერპრეტირებასაც მიმართავს. ნაშრომი გაჟღენთილია ქართული სულით, ეროვნული იდენტობის შეგნებით და კიდევ ერთხელ შეგვახსენებს, რომ თავისუფლების ძიება და მისკენ სწრაფვა ადამიანის უპირველესი სურვილი და მოთხოვნილებაა.

ანტონ ვაჭარაძე,

ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტის (IDFI) მენეჯერებისა და დეზინფორმაციის კვლევების მიმართულების ხელმძღვანელი

თებერვალი, 2021 წელი

ლუკა ციხისთავი

ქართული პერიოდიკის ისტორიისათვის

1819-1863

წლები

1930 – 1937 წწ.

ქ. ტფილისი

1.
შეხვედრის შედეგად აღნიშნული დროის განმავლობაში
მთავარი მუშაობა სწავლების კუთხით. მიზანმიმართულ
დასწავლასთან ერთად უნდა იქნას აღინიშნული, რომ ანაზღაურ
დარი 9-19-საუკუნე. მრავალჯერ ზედა უნდა იქნას
განვიხილოთ ნაშრომის შედეგად აღნიშნული მსახურების
და სწავლების მიზნების და მიზნების განხორციელების
განხორციელების შემთხვევების განხორციელება სწავლის
მიზნების და მიზნების.

რედაქციის დასრულების შემდეგ იქნება შეიქმნა
დასრულდება მუშაობის მიზნების განხორციელება და ანაზღაურ
ლით განხორციელდება სწავლის მიზნების განხორციელების
შედეგად აღნიშნული მიზნების განხორციელება ~~1801 წ. 12/17~~
~~აქტიური მუშაობის მიზნების განხორციელება~~ სწავლის
მიზნების განხორციელება 1801 წ. 12/17-ის მიზნების
ანაზღაურ. ამ აქტიური მუშაობის მიზნების განხორციელება
სწავლის მიზნების განხორციელების მიზნების განხორციელება
განხორციელდება მიზნების განხორციელება.

სურათი №1. ქართული პერიოდიკის ისტორიისათვის, შესავალი.
ლუკა ციხისთავის ხელნაწერი, 1935 წ., წყარო: ლუკა ციხისთავის საოჯახო
არქივი.

ქართული პერიოდიკის ისტორიისათვის (შესავალი)

ლუკა ციხისთავი
1935 წ.

ქართული პერიოდიკის ისტორია მეტად რთული და ამავე დროს მეტად საინტერესო თემაა. მისდამი ინტერესი მით უფრო იზრდება, რომ თითქმის მთელი მე-19 საუკუნის მანძილზე ჩვენი ჟურნალ-გაზეთები წიგნის მაგიერობასაც ასრულებდნენ და საზოგადოებრივ აზრებისა და მისწრაფებათა გამოხატვა-გამომჟღავნების ერთადერთ საშუალებას წარმოადგენდნენ.

დიდი ხნით ადრე შედგენილი გეგმები შავი და კასპიის ზღვებისაკენ გზის გასაკაფავად და ა/კავკასიის დასაპყრობათ რუსეთის სამხედრო-ფეოდალურმა იმპერიალიზმმა საბოლოოდ სისრულეში მოიყვანა 1801 წლის 12 სექტემბრის აქტით. ამ აქტით მოთავდა ერთი გზა საქართველოს ისტორიული პროცესისა და დაიწყო გადახვევა მეორე გზაზე.

ქართულ პერიოდულ ცალკე ორგანოთა მიმართულების, შინაარსისა და ამოცანების გარკვევა მეტად ძნელი და სინამდვილეს დაცილებული იქნება, თუ ოდნავ მაინც არ წარმოვიდგინეთ საქართველოს საერთო სოც-პოლიტიკური და კულტურული სურათი მე-19 საუკუნის დასაწყისში.

რუსეთის თვითმპყრობელობის დამკვიდრებას ჩვენში არ შეეძლო პოლიტიკურ-სოციალური და ეკონომიური ხასიათის ცვლილებები არ გამოენვია. პირველად ყოვლისა თვითმპყრობელობა შეუდგა ადგილობრივ გაბატონებული ძველი ფეოდალური მმართველობის წესის ძირფესვიანად მოსპობას. საქარ-

თველო გამოცხადებული იქნა რუსეთის უბრალო ადმინისტრაციულ ერთეულად. შემოღებული იქნა რუსული მმართველობა. ბატონიშვილებსა და მსხვილ თავადაზნაურთა ფენას, რომელთაც ხელთ ეპყრათ სახელმწიფოს მართვის სადავეები რუსეთის აქ შემოსვლამდე, ჩამოერთოთ პოლიტიკური უფლებები, მათ მაგიერ ახალ სახელმწიფო აპარატში რუსი მოხელეები დაინიშნენ.

უფრო მეტიც, გაბატონებული წოდების მოწინავე ნაწილი, მეფის შვილები, მსხვილი ფეოდალები, საერთოდ სასახლის არისტოკრატია, თვითმპყრობელობამ საქართველოში დამკვიდრებისთანავე რუსეთში გადაასახლა, ამით სურდა თავიდან აეცილებია რაიმე მოსალოდნელი მოძრაობა რუსეთის წინააღმდეგ. მაგრამ თვითმპყრობელობა კარგად გრძნობდა, რომ მხოლოდ უხეში ადმინისტრაციული ზომებით მკვიდრად ვერ მოიკიდებდა ფეხს დაპყრობილ ქვეყანაში, საჭირო იყო მტკიცე დასაყრდენი ძალის შექმნა და ასეთ დასაყრდენს კი, ფეოდალურს საქართველოში ფეოდალურ რუსეთისათვის, ისევ მაღალი წოდება – ქართველი თავადაზნაურობა წარმოადგენდა.

რუსეთის თვითმპყრობელობამ ქართველი ფეოდალური არისტოკრატის გასანადგურებლად იმ სახით წარმართა მახვილი, რომ ქართველი მაღალი წოდება მსახურეულ არისტოკრატიად – ბიუროკრატული აპარატის მონა მორჩილად აქცია. ამ მხრივ წარიმართა მთელი მუშაობა, სამხედრო და სამოქალაქო სამსახურში ჩაბმა, ჩინ-მენდლების დარიგება, მოსყიდვა ძალდატანება და სხვა. აი ჩვეულებრივი მეთოდები, რომლებითაც თვითმპყრობელობა პირველხანებში ლამობდა დიდგვარიან ქართველ ფეოდალურ არისტოკრატის დამორჩილებას.

აღსანიშნავია, რომ თვითმპყრობელობამ გარკვეულ შედეგებს მიაღწია ამ მიმართულებით. თავად-აზნაურთა ქვედა ფენების მაღალ თანამდებობებზე დანიშვნა, ერთის მხრივ,

ხოლო მეორეს მხრივ რუსეთის სავაჭრო და შემდეგ სამრეწველო კაპიტალის თანდათანობით შემოჭრა საქართველოსა და ა/კავკასიაში და ამ ნიადაგზე გამოწვეული ნატურალური მეურნეობის რღვევა ქართველ თავადაზნაურობას პირს აბრუნებებს თვითმპყრობელობისაკენ. თუ საუკუნის დასაწყისში თავადაზნაურობის დიდი უმრავლესობა ერთსულოვნად შეებრძოლა თვითმპყრობელობის ძალადობას, 1802 წელს შეიარაღებული აჯანყებაც კი მოუწყო მას და შემდეგ წლებშიაც ქართველი გლეხობის რუსეთის ბიუროკრატიული რეჟიმით გამოწვეულ ყოველგვარი უკმაყოფილების თავის სასარგებლოდ გამოყენებას ცდილობდა და დაუბრკოლებლად იღებდა იარაღს რუსეთის წინააღმდეგ, – 1832 წლის, შეიძლება ითქვას – უკანასკნელი გაბრძოლების შემდეგ, დაყარა ფარ-ხმალი და მაღალმა წოდებამ თვითმპყრობელი მეფის ტახტისადმი ერთგულებისა და ქედმოხრილი ყმის ფიცი აღიარა.

რუსეთის ბიუროკრატიულ მმართველობას საქართველოსა და ა/კავკასიაში თან შემოჰყვა სავაჭრო კაპიტალი – რუსეთის მადაგახსნილი ბურჟუაზია. საქართველო და ა/კავკასია რუსეთის კოლონიად იქცა. რუსეთის კოლონიალური ბატონობის პირველი 30 წელი განსაკუთრებული მძიმე ეკონომიური ძარცვა გლეჯის ხანა იყო. ამ პერიოდში და შეიძლება ითქვას რამოდენიმედ შემდეგშიც, შავსა და კასპიის ზღვებზე უფლების მოპოვებით რუსეთმა ევროპის სავაჭრო კაპიტალს ხელსაყრელი ნედლეულის ბაზარი გაუმართა შავი ზღვის ნაპირებზე.

ბიუროკრატიული მმართველობის დამყარება – რუსული დანესებულებები – ქართულის აბსოლუტურად გაუქმება, დაუნდობელი ეკონომიური ძარცვა, მრავალრიცხოვანი ჯარის ტრიალი და სამხედრო მოქმედება ა/კავკასიის დასაპყრობად, ჯარის მოძრაობასთან დაკავშირებული ბეგარა, რუსი მოხელეების ყოვლად უმსგავსო საქციელი დევნა და გადასახლება, უცერემონიო მსხვრევა და დევნა ყველა ტრადიციებისა –

ასეთი იყო სახე რუსული მმართველობისა მე-19 საუკუნის დასაწყისში.

ბუნებრივია ასეთ პირობებში კულტურულს განვითარებაზე – წინსვლაზე შეუძლებელი იყო ზრუნვა, ანკი ვის უნდა ეზრუნა, მოსახლეობის დიდი ნაწილი – გლეხობა ბატონყმობისა და თვითმპყრობელობის კოლონიალურ უფელ ქვეშ დაფავდა სულს. მებატონის ღალა-ბეგარისა და მთავრობის გადასახადებისა და ბეგარისაგან ერთმეოდა უკანასკნელი ლუკმა. გლეხობა ყოველგვარ ადამიანურ უფლებებს მოკლებული ყიდვა-გაყიდვისა და გაცვლის ობიექტად იყო ქცეული, ხოლო ქართველი მაღალი წოდება პოლიტიკური ძალა-უფლების დაკარგვის შემდეგ დაიქსაქსა. ამ წოდების საკმაოდ მოწინავე ნაწილი თავიდან მოიშორა რუსეთმა – გადაასახლა რუსეთის ცენტრებში, ხოლო საქართველოში დარჩენილთაგან ერთი ნაწილი თავიდანვე შეურიგდა თვითმპყრობელობას და სამხედრო სამსახურში კარიერას ეძიებდა, მეორე ნაწილი კი ერთხანს თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ უთავბოლო ბრძოლაში კარგავდა ენერგიას, წინ გახედვის უნარი დაკარგოდა და ისტერიულად მისტიროდა დაკარგულ დიდებას, ოცნებობდა ძველი დროის დაბრუნებაზე.

ამ რღვევა განადგურების პირობებში შეუძლებელი იყო რაიმე ნაყოფიერი ნიადაგი შექმნილიყო საზოგადოებრივი აზროვნების ვითარებისათვის. ამ პერიოდის ჩვენი საზოგადოებრივი აზროვნება კრიზისის განიცდის, ინტელიგენცია გზაბნეული და გაურკვეველია.

თითქოს მოსალოდნელი იყო, რომ ქართული აზროვნების განვითარება რუსეთის ბატონობის დამყარების შემდეგ ძირეულად უნდა შეცვლილიყო, ჩვენს აზროვნებასა და ლიტერატურაზე სპარსულ და საერთოდ აღმოსავლურ გავლენას ადგილი უნდა დაეთმო რუსულისათვის და მისი საშუალებით დასავლეთ ევროპის აზროვნებისა და ლიტერატურისათვის, მაგრამ ეს არ მოხდა ასე სწრაფად.

1802-1828 წლამდე მთელს ა/კავკასიაში მხოლოდ ერთი რუსული სკოლა იყო, რომელსაც „კეთილშობილთა სასწავლებელი“ ერქვა. ზრდიდნენ მხოლოდ თავადაზნაურთა შვილებს და ასწავლიდნენ უმთავრესად სამოხელეო საქმეს.

რუსიფიკატორული პოლიტიკის გატარებისა და რუსული მმართველობის მოსახლეობის შეგნებაში დამკვიდრებისათვის მრავალ სხვა ცდებსაც მიმართავდა ხელისუფლება და ერთ ასეთ ცდათ უნდა ჩაითვალოს პირველი ქართული გაზეთის დაარსება 1819 წელს „საქართველოს გაზეთის“ სახელწოდებით.

რუსეთის თვითმპყრობელობამ 1804-1812 წლების შემდეგ საბოლოოდ გადასწყვიტა, რომ ჩვენს ქვეყანაში ქართული ენა და საერთოდ ყოველგვარი ქართველური ჩვეულება – ტრადიცია ძირფესვიანად უნდა აღმოიფხვრას და მის ადგილზე დამკვიდრდეს და აყვავდეს რუსული.

პირველი ქართული გაზეთი ბეჯდავდა მხოლოდ მთავრობის განკარგულებებს. მართალია შევხვდებით უცხო ქვეყნების ამბებსაც, მაგრამ ყველაფერი ეს უმთავრესად ოფიციალური ცნობებიდან არის აღებული. მოვიყვანოთ რამოდენიმე მაგალითი: „საქართველოს გაზეთში“ №25, დაბეჭდილია სასამართლოს განცხადებანი (Объявления экспедиции суда и расправы) განცხადებანი საქართველოს გუბერნატორის თხოვნისა, აქავე მოთხრობილია პეტრე დიდის ამბები და სხვა. 1821 წლის 16 სექტემბრის „ქართულ გაზეთში“, რომელზედაც წმინდა გიორგიც არის დახატული უცხო ქვეყნის ამბებია მოთხრობილი: „გერმანიიდან, ოსმალის ქვეყნიდან, შერთული ამბავი. აღწერა დღესასწაულებათა, ცერემონია ინგლისის კაროლისა. მოლდავის საზღვრიდან“.¹⁶

¹⁶ აქ წყდება ხელნაწერი. (რედ).

15.

მ. სიკვდილი ქაღალდი ვიქტორ ბუდუაგის
ქვემოთ ნაწილში ნაწილობრივად,
შედიოდა წინადადება უკვე წყვილად
შეფარდა, ნაწილი ყველაზე უფრო
სწრაფად სწავლავდა რედაქციას მათ
საქმის. მიუხედავად ამისა, მისი
შედეგად „საქმის ნაწილი“
მ. 25. რედაქციის სტრუქტურის ნაწილი
გვერდი (მედიანის მანძილიდან ყველა
და რედაქციის, ნაწილობრივად სტრუქტურის
ნაწილობრივად ნაწილი, აქვე მათ
შედიოდა მათი ნაწილი მ. 16.
1821-16 წწ. „საქმის ნაწილი“
სადაც მათი ნაწილი მათ
რედაქციის უკვე წყვილად მათ
მატარებდა: „მ. 25-ის, მ. 25-ის
წინადადება, მ. 25-ის მათი. ყველა
მ. 25-ის მათი, მ. 25-ის მათი
ნაწილი. მ. 25-ის მათი,

**ქართული პერიოდიკის ისტორიისათვის
1819-1845 წლები**

(ნაწილი I)

ქართული პერიოდიკის ისტორია 1819 წლიდან იწყება. ამ დრომდე ჩვენში ჟურნალი თუ გაზეთი არ არსებულა. საზოგადოდ ჟურნალ-გაზეთის ისტორია არ არის დიდი ხნის ამბავი. ევროპაში პრესის განვითარება მეთვრამეტე საუკუნიდან იწყება, ხოლო რუსეთში პრესას ამ საუკუნის მინურულეებში ჩაეყარა საფუძველი. ქართული პერიოდიკის ისტორია მეტად რთული და ამავე დროს მეტად საინტერესო თემაა. მისდამი ინტერესი მით უფრო იზრდება, რომ თითქმის მთელი მე-19 საუკუნის მანძილზე ჩვენი ჟურნალ-გაზეთები წიგნის მაგიერობასაც ასრულებდნენ და საზოგადოებრივ აზრების, მისწრაფებათა და საერთო კულტურულ-პოლიტიკური ცხოვრების გამომჟღავნების ერთად-ერთ საშუალებას წარმოადგენდნენ.

ქართული პერიოდიკის ისტორიის გათვალისწინება, ცალკე პერიოდულ ორგანოთა მიმართულების, შინაარსისა და ამოცანების გარკვევა მეტად ცალმხრივი და სინამდვილეს დაცილებული იქნება თუ ზოგადად მაინც არ მოვხაზეთ საქართველოს საერთო სოციალ-პოლიტიკური, ეკონომიური და კულტურული ვითარება მე-19 საუკუნის პირველ ათეულ წლებში.

დიდი ხნით ადრე შედგენილი გეგმები, შავი და კასპის ზღვებისაკენ გზის გასაკაფავად და ა/კავკასიის დასაპყრობად რუსეთის სამხედრო ფეოდალურმა იმპერიალიზმმა საბოლოოდ სისრულეში მოიყვანა 1801 წლის 12 სექტემბრის აქტით. ამ აქტით მოთავდა ერთი გზა საქართველოს ისტორიული პროცესისა და დაინყო გადახვევა მეორე გზაზე. რუსეთის თვითმპყრობელობის დამკვიდრებას ჩვენში – არ შეეძლო პოლიტიკურ-ეკონომიური და კულტურული ხასიათის ცვლილებები არ გამოენჯია. პირველად ყოვლისა თვითმპყრობელობა

შეუდგა დაპყრობილი ქვეყნის პოლიტიკური ნყობილების გარდაქმნას – დაიწყო მმართველობის ძველი ფეოდალური წესის ძირფესვიანათ მოსპობა და რუსული ცენტრალისტური აბსოლუტიზმის პრინციპზე აგებული მმართველობის დამკვიდრება. ბატონიშვილებსა და მსხვილ თავადაზნაურთა ფენას, რომელთაც ხელთ ეპყრათ სახელმწიფოს მართვის სადავეები რუსეთის აქ შემოსვლამდე, ჩამოერთოთ პოლიტიკური უფლებები, მათ მაგიერ, ახალ სახელმწიფო აპარატში რუსი მოხელეები დაინიშნენ. უფრო მეტიც, გაბატონებული წოდების მონინავე ნაწილი, მეფის შვილები, მსხვილი ფეოდალები – საერთოდ სასახლის არისტოკრატია, თვითმპყრობელობამ, საქართველოში დამკვიდრებისთანავე, – რუსეთში გადაასახლა. ამით სურდა თავიდან აეცილებია რაიმე მოსალოდნელი მოძრაობა რუსეთის წინააღმდეგ. მაგრამ თვითმპყრობელობა კარგად გრძნობდა რომ მხოლოდ უხეში ადმინისტრაციული ზომებით მკვიდრათ ვერ მოიკიდებდა ფეხს დაპყრობილ ქვეყანაში. საჭირო იყო მტკიცე დასაყრდენი ძალის შექმნა და ასეთ დასაყრდენს კი თვითმპყრობელობისათვის ისევე, მხოლოდ და მხოლოდ ქართველი თავადაზნაურობა წარმოადგენდა. ამიტომაც იყო, რომ თვითმპყრობელობამ ქართველი ფეოდალური არისტოკრატის გასანადგურებლად იმ სახით წარმართა მახვილი, რომ ქართველი მაღალი წოდებისათვის სამუდამოდ დაევიწყებია ძველ ფეოდალურ დიდებაზე ფიქრი, მის ყოველდღიურ საზრუნავ საგნად გაეხადა სამსახურებრივი დანინაურება, - ერთი სიტყვით ფეოდალური არისტოკრატია – მსახურულ - მეფის მოწყალების შემყურე არისტოკრატიად ექცია. ამ მიმართულებით მრავალი ღონისძიება იყო გამოყენებული ცარიზმის მიერ; თავადაზნაურობის სამხედრო და სამოქალაქო სამსახურში ჩაბმა, ჩინ-მენდლების დარიგება, მოსყიდვა, ძალდატანება და სხვა. აი ჩვეულებრივი მეთოდები რომლებითაც ხელისუფლება პირველხანებში ლამობდა დიდ-

გვარიან ქართველ ფეოდალური არისტოკრატის დამორჩილებას.

აქავე უნდა აღვნიშნოთ, რომ თვითმპყრობელობამ გარკვეულ შედეგებს მიაღწია ამ მიმართულებით. თავადაზნაურთა ქვედა ფენების მაღალ თანამდებობებზე დანიშვნა, ერთის მხრივ, ხოლო მეორეს მხრივ, რუსეთის სავაჭრო და სამრეწველო კაპიტალის თანდათანობითი შემოჭრა საქართველოსა და ა/კავკასიაში და ამ ნიადაგზე გამონვეული ნატურალური მეურნეობის რღვევა, მაღალი წრის ქართველ თავადაზნაურობას პირს აბრუნებინებს თვითმპყრობელობისაკენ. თუ საუკუნის დასაწყისში ქართველი თავადაზნაურობის დიდი ნაწილი ცეცხლითა და მახვილით შეებრძოლა თვითმპყრობელობის ძალმომრეობას, 1802 წ. შეიარაღებული აჯანყებაც კი მოუწყო და შემდეგ წლებშიაც ყოველ ხელსაყრელ მომენტს იყენებდა რუსეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად – განსაკუთრებით გლეხთა აჯანყებების დროს – საუკუნის 20-30 წლებში თავადაზნაურობის ძველმა თაობამ საბოლოოდ დაყარა ფარხმალი. 1832 წლის უკანასკნელ გაბრძოლებას თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ მეტნაწილათ თავადაზნაურული ინტელიგენციის ახალი თაობა ედგა სათავეში, მაგრამ ამ გაბრძოლების დამარცხებამ და საგრძნობმა ძვრებმა საქართველოს ეკონომიურ და სოციალურ ვითარებაში, თავადაზნაურული ინტელიგენციაც მოხარა წელში და ძველ თაობასთან ერთად მეფის ტახტისადმი ერთგულების ფიცი აღიარებია.

რუსეთის ბიუროკრატიულ მმართველობას საქართველოსა და ა/კავკასიაში თან შემოჰყვა სავაჭრო კაპიტალი – რუსეთის მადაგახსნილი ბურჟუაზია კოლონიალური ძარცვის ყველა ტენდენციებით.

საქართველო და ა/კავკასია რუსეთის კოლონიად იქცა. თვითმპყრობელობის კოლონიალური ბატონობის პირველი 30 წელი განსაკუთრებული მძიმე ეკონომიური ძარცვა-გლეჯის ხანა იყო. ამ პერიოდში და, შეიძლება ითქვას, რამოდენიმედ

შემდეგშია – 40-50 წლებამდე, რუსეთი არ ან ვერ იყენებდა ა/კავკასიის ბუნებრივ სიმდიდრეებს თავის სანარმოო ძალთა განვითარებისათვის. ნედლეულის გაზიდვა და იმისაგან და-მუშავებული საქონლის მაღალ ფასებში შემოზიდვა, ეს არის კოლონიალური პოლიტიკა რომელსაც ეწევა ჩვეულებრივ სამ-რეწველო კაპიტალი. ჩვენში კი არ იყო ასე. დაუნდობელი ძარცვა და ვერაგული განადგურება სწორედ იმაში გამოიხა-ტებოდა, რომ მეფის რუსეთს საქართველოს და ა/კავკასიის ბუნებრივი სიმდიდრე პირდაპირ საგარეო ვაჭრობის ბრუნვა-ში შეჰქონდა და ამით ლამობდა პასიური საგარეო ვაჭრობის გააქტიურებას. მხოლოდ 1832 წლიდან ვრცელდება ა/კავკასი-აზე რუსეთში ჯერ კიდევ 1821 წელში შემოღებული საბაჟო ტარიფი, რომლითაც თითქმის სავსებით იკრძალებოდა მანუ-ფაქტურის შემოტანა საზღვარგარეთიდან.

ბუნებრივია ასეთ პირობებში საქართველოს და ა/კავკასი-ის ადგილობრივი მეურნეობის განვითარება ყოველგვარ შე-საძლებლობებს მოკლებული იქნებოდა. ეკონომიურ ძარცვა-გლეჯას დაერთო მრავალრიცხოვანი რუსის ჯარის მოძრაობა საქართველოს ტერიტორიაზე, მრავალი სახელმწიფო გადასა-ხადები და სამხედრო ბეგარა.

ბიუროკრატიული მმართველობის დამყარება, რუსული დანესებულებები – ქართულის სავსებით გაუქმება, დაუნდო-ბელი ეკონომიური ძარცვა, მრავალრიცხოვანი ჯარის მოძრა-ობა და სამხედრო მოქმედება ა/კავკასიის დასაპყრობად, ჯა-რის მოძრაობასთან დაკავშირებული ბეგარა, რუსი მოხელეე-ბის ყოვლად უმსგავსო საქციელი, დევნა და გადასახლება, უცერემონიო მსხვრევა და დევნა ყველა ტრადიციებისა – აი ასეთი იყო სახე რუსული მმართველობისა მე-19 საუკუნის პირველ ათეულ წლებში.

ბუნებრივია, ასეთ პოლიტიკურს და ეკონომიური ცხოვრე-ბის პირობებში კულტურულს განვითარებაზე – წინსვლაზე შეუძლებელი იყო ზრუნვა. ანკი ვის უნდა ეზრუნა? – მოსახ-

ლეობის დიდი ნაწილი – გლახობა ბატონყმობისა და თვითმპყრობელობის კოლონიალურ უღელ ქვეშ ლაფავდა სულს. მეტატონის ღალა-ბეგარის, მთავრობის გადასახადებისა და სისტემატური სამხედრო ბეგარისაგან უკანასკნელი ლუკმა ეცლებოდა ხელიდან. გლახობა ყოველგვარ ადამიანურ უფლებებს მოკლებული გარიყული იყო საზოგადოებრივი ცხოვრებიდან და ყიდვა გაყიდვის ობიექტად იყო ქცეული. ქართველი თავადაზნაურობა პოლიტიკური ძალაუფლების დაკარგვის შემდეგ დაიბნა – დაიქსაქსა. ამ წოდების საკმაოდ მოწინავე ნაწილი თავიდან მოიშორა რუსეთმა – გადაასახლა რუსეთის ცენტრებში, ხოლო საქართველოში დარჩენილთაგან ერთი ნაწილი – მეტწილად წვრილი აზნაურობა – იმთავითვე შეურიგდა თვითმპყრობელობის რეჟიმს და სამსახურში – (სამხედრო და სამოქალაქო) კარიერას ეძებდა. მეორე ნაწილი კი ერთხანს თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ უთავბოლო ბრძოლაში კარგავდა ენერგიას, წინ გახედვის უნარი დაკარგვოდა და ისტერიულად მისტიროდა ძველს – დაკარგულს „დიდებას“, ოცნებასა და უქმ ყოფაში ატარებდა დროს ძველი „დიდების“ დაბრუნების მოლოდინში. ამ რღვევა განადგურების პირობებში შეუძლებელი იყო რაიმე ნაყოფიერი ნიადაგი შექმნილიყო საზოგადოებრივი აზროვნების განვითარებისათვის. ამ პერიოდის ჩვენი საზოგადოებრივი აზროვნება კრიზისის განიცდის, ინტელიგენცია გზააბნეულია.

თითქოს მოსალოდნელი იყო, რომ ქართული აზროვნების განვითარება რუსეთის ბატონობის დამყარების შემდეგ რამოდენიმედ მაინც უნდა შეცვლილიყო. ჩვენს აზროვნებასა და ლიტერატურაზე სპარსულ და საერთოდ, აღმოსავლურ გავლენას ადგილი უნდა დაეთმო რუსულისათვის და მისი საშუალებით დასავლეთ ევროპის აზროვნებისა და ლიტერატურისათვის, მაგრამ ეს არ მოხდა ასე სწრაფად. თითქმის სამოციან წლებამდე რუსული აზროვნების გავლენა შესამჩნევად ვერ იკიდებს ფეხს საქართველოს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში,

ამისი მიზეზი ალბათ უნდა ვეძიოთ იმ გარემოებაში, რომ მიუხედავად რუსეთის სავაჭრო კოლონიალური კაპიტალის შემოჭრისა, მაინც 50-60-იან წლებამდე ნატურალური მეურნეობა, ფეოდალური ურთიერთობის ნიადაგზე მტკიცედ იყო გაბატონებული ჩვენში.

მართალია, თვითმპყრობელობა შემოსვლის დღიდანვე მტკიცედ ატარებდა რუსიფიკატორულ პოლიტიკას, ადმინისტრაცია, სამართალი და სხვა რუსულ ენაზე იყო მოწყობილი, რუსიფიკატორობა კულტურის სფეროშიაც შეიტანეს, მაგრამ დიდი კულტურ-ტრეგერობა არ გამოუჩენიათ ჩვენში.

რუსეთის თვითმპყრობელობის დამკვიდრების მომენტი-სათვის საქართველოში საგანმანათლებლო დაწესებულებებს სამონასტრო და საეკლესიო სკოლებიღა წარმოადგენდნენ, ტფილისისა და თელავის სემინარიები ალამანმადხანის მიერ საქართველოს აოხრების შემდეგ დაიხურა. რა გააკეთა, თითქოს „მფარველობის“ ნიშან ქვეშ შემოსულმა მეფის რუსეთმა ამ მხრივ? თითქმის არაფერი. 30 წლის მანძილზე მთელს ამ/კავკასიაში რუსეთის თვითმპყრობელობამ მხოლოდ ერთი საერო „კეთილშობილთა სასწავლებელი“ და ერთიც სასულიერო სემინარია დააარსა. პირველი დააარსა 1802 წელს და მისი ამოცანა იყო სამოხელეო პირთა აღზრდა წარჩინებულთა წრიდან. მეორე დაარსდა ეგზარხოს ფეოფილაქტეს დროს 1817 წელს – დანიშნულება სასულიერო პირთა აღზრდა იყო.

1830 წელს პასკევიჩმა რამოდენიმე სამაზრო სასწავლებელი გახსნა (გორში, თელავში და ქუთაისში). ამით ამოიწურა თვითმპყრობელობის კულტურული მოღვაწეობა თითქმის 1850 წლამდე.

რუსიფიკატორული პოლიტიკის გატარებისა და რუსული მმართველობის სისტემის მოსახლეობის შეგნებაში დასამკვიდრებლად მრავალ სხვა ცდებსაც მიმართავდა ხელისუფლება. ერთ ასეთ ცდათ უნდა ჩაითვალოს პირველი ქართული

გაზეთის დაარსება 1819 წლის 8 მარტს, „საქართველოს გაზეთის“ სახელწოდებით.

დაძაბულმა პოლიტიკურმა ატმოსფერამ პერიოდული ორგანოს საჭიროება გამოიწვია. გაზეთს მოსახლეობისათვის გასაგებ ენაზე უნდა გაეცნო ხელისუფლების დადგენილება-განკარგულებანი, უნდა შთაეწერა რუსული მმართველობის სული.

რუსეთის თვითმპყრობელობამ 1804-1812 წლების აჯანყებათა შემდეგ საბოლოოდ გადაწყვიტა, რომ საქართველოში ქართული ენა და საერთოდ ყოველგვარი ქართველური ჩვეულება, ტრადიცია, ძირფესვიანად უნდა აღმოფხვრილიყო და ადგილი დაეთმო რუსული ენის, კულტურისა და სახელმწიფოებრივი მოქმედებისათვის.

საქმე იქამდის მიდიოდა, რომ ბიუროკრატიული აპარატის მოხელენი არაფერს ზოგავდნენ თვითმპყრობელობის მისწრაფებათა განსახორციელებლად, არ სჯერდებოდნენ პოლიტიკური ორგანოების სავსებით მოსპობას და ყოველგვარ წვრილმანში ჩარევით ცდილობდნენ ქართული თავისებურებების გარეგნული კვალიც კი აღმოეფხვრათ. ამ მხრივ მეტად დამახასიათებელია გიორგი ერისთავის ბიოგრაფის ი. მეუნარგიას ერთი ცნობა, რომელიც 1828 წელს მთავარმართებელ პასკევიჩის სასახლეში მოწყობილ ცნობილ გრიბოედოვის ჯვარის წერას შეეხება. რადგან გრიბოედოვი ალ. ჭავჭავაძის ქალს ირთავდა, ქორწილში ქართველი თავადაზნაურობა იყო მინვეული. „დანიშნულს დროზე – მოგვითხრობს მეუნარგია – გიორგი (ერისთავი) ქართული ტანისამოსით მორთული მივიდა სასახლეში და შეუდგა კიბეს, მაგრამ წარმოიდგინეთ მისი გაკვირვება.... კიბეზე ასვლის დროს კალთაში სწვდა მას ერთი პოლიციის მოხელე და დარბაზში შესვლის ნება არ მისცა ქართული ტანისამოსით. გიორგიმ ითაკილა ამგვარი შეურაცხყოფა და შინ დაბრუნდა. თვითმპყრობელობამ ნება არ მისცა მას სხვა ტანისამოსი ჩაეცვა და ისე დასწრებოდა ქორწილს“.

ასეთ პირობებში ერთის შეხედვით თითქოს გასაკვირელი ამბავია ქართული გაზეთის დაარსება და ისიც ხელისუფლების თაოსნობით. მაგრამ საკმარისია გადაფურცლოთ ამ გაზეთის რამოდენიმე ნომერი და დარწმუნდებით, რომ ქართული გაზეთი პირწმინდათ ემსახურებოდა თვითმპყრობელობის საქმეს. და მართლაც, ჯერ ხომ სულ 19 წელი იყო გასული თვითმპყრობელობის დამკვიდრებიდან. არამც თუ ქართველმა ხალხმა მთლიანად, არამედ მონინავე ნოდებამაც კი ვერ შესძლო რუსული ენისა და წესების შეთვისება, ვერ შესძლო თავის თავის გარდაქმნა ისე, რომ დაეკმაყოფილებინა რუსი მმართველების ისტერიული ძახილი „ნამდვილი ქართველი იმავე დროს ნამდვილი რუსი უნდა იყვეს“. თვითმპყრობელობის მისწრაფებათა განსახორციელებლად საჭირო იყო, რომ ქართველობა სიღრმეში ჩასწვდომოდა რუსეთის მმართველობის წესს, შეეთვისებია და შეესისხლსორცებია ის. აი ამ მიზნებს ემსახურება პირველი ქართული გაზეთი. ამ აზრის დასამტკიცებლად განვიხილოთ თვით ამ გაზეთის რამოდენიმე ნომერი.

„საქართველოს გაზეთის“ პირველ ნომრის გამოსვლამდე დაიბეჯდა „გამოცხადება“ – ერთგვარი პროსპექტი საიდანაც ირკვევა თუ რა ამოცანებს ისახავდა ის.

გაზეთი სწერს: „სარგებლობისა და კმაყოფილებისათვის ამის ქვეყნისათა, მომავლის მარტის პირველ რიცხვითგან წინადადებულ არს, რომელ გამოიცემოდენ თფილისსა შინა ბუნებისა ქართულსა ენასა ზედა დაბეჯდილნი ფურცელნი, რომელსაცა ეწოდება „საქართველოს გაზეთი“. გაზეთსა ამას შინა შთანეროილ იქნებიან შემდგომნი მუხლნი:

- ა. სახელოთ ბოძება და ჯილდო მოხელეთა, რომელნიც მსახურებენ საქართველოსა და სხვათა აქაურთა სამფლობელოთა შინა სამხედროსა და სამოქალაქოსა სამსახურსა შინა.

- ბ. საკუთარნი მმართველობის განწესებანი, ბრძანებანი და დადგენილებანი, რომელნიცა ეკუთვნიან ამ ქვეყნის დამყარებასა და კეთილმდგომარეობასა.
- გ. სხვადასხვანი საქართველოს და თანამესამზღვრეთა მისთა ადგილთ ამბავნი, რომელნიცა საზოგადოების საკუთარის ყურადღების ღირსნი არიან.
- დ. ცნობანი ახალთათვის პოვნისებათა ანუ დაწყობილებათა, რომელნიცა შეეხებიან ნაწილსა სხვადასხვა ხელოვნებათასა.
- ე. გამოკრებილნი ჟურნალთა და გაზეთთაგან, რომელნიცა გამოიცემიან რუსეთსა შინა და რომელთაცა თავის ჰაზრისამებრ ძალუძთ, რომელ მისცენ საკუთარი კმაყოფილება მკითხველთა.
- ვ. გაზეთი ესე გამოცემულ იქნება მომავლის ჩყკ. [1820] წლის იანვრის თვემდის თვითოს კვირაში, თვითო დაბეჭდილი ფურცელი“.

ამგვარად თვით პროსპექტიც იმის ნათელ სურათს იძლევა, რომ გაზეთი მხოლოდ და მხოლოდ საინფორმაციო ფურცელს წარმოადგენდა. არავითარი წერილი ან კომენტარიები გაზეთში არ არის. გაზეთი პირველ გვერდს ყოველთვის იწყებს „უმალლესი“ ამბებით, ამას მისდევს უმალლესი ბრძანებანი „სახელოთ-ბოძებანი და ჯილდო მოხელეთა“, როგორც მაგ. – „ყოვლად უმონყალესად ებოძათ ორდენი“.... და სხვა. შემდგომ საშინაო განკარგულებანია მოთავსებული. მაგალითად – „საქართველოს კეთილშობილთ დეპუტატთა შეკრებილობა“ უცხადებს ყოველთათვე, ვინც არა მოხსენებულ არიან ტრახტატსა შინა, უთუოდ წარმოადგინონ საბუთნი თვისნი“.... და სხვა.

შემდეგ ქრონიკის მსგავსი ამბებია. ესეც უფრო ოფიციალური ხასიათის.

გაზეთში გვხვდება „უცხო ქვეყნის ამბანეიც“, მაგრამ აქაც იგივე სტილია დაცული, სწერენ ინგლის კაროლის, ინგლისის კარალევას დაგვირგვინებისა, ვირტენბურლის კოროლევას სიკვდილის და სხვა ამგვარ ამბებს.

როგორც ვნახეთ, გაზეთის გამომცემლები საზოგადოებას სხვა ამბებთან ერთად პირდებოდნენ „გამოკრებიანი ჟურნალთა და გაზეთთაგან, რომელნიცა გამოიცემიან რუსეთსა შინა“-ო, მაგრამ ვერც ეს დაპირება შეასრულეს, ანდა თუ შეასრულეს, მხოლოდ ისევ და ისევ მთავრობის ოფიციალურ განკარგულებათა მოთავსებით.

ცნობილია, რომ ამ პერიოდში რუსეთში დიდი ჩოჩქოლი სწარმოებდა. გაჩაღებული იყო საკონსტიტუციო ბრძოლა. რუსეთის პრესა დიდ ადგილს უთმობდა საკონსტიტუციო საკითხებზე მსჯელობას, იბეჭდებოდა ბავარიის კონსტიტუციის ტექსტები, ადარებდნენ ამერიკის კონსტიტუციას, ინერებოდა წერილები გლეხთა მდგომარეობის შესახებ და სხვა.

მაგრამ, მიუხედავად დაპირებისა რუსული ამბების დაბეჭდვის შესახებ, ამ საკითხებზე ჩვენს გაზეთში ერთი სიტყვაც არ არის მოხსენიებული. შესაძლებელია იფიქროთ, რომ ყოველივე ეს გამონვეული იყო სასტიკი ცენზურით, რომელიც მართლაც საკმაოდ მძვინვარებდა ამ დროს და იქნებ ცენზურა ჩვენში უფრო ძლიერიც იყო, მაგრამ საქმე ცალკე ცენზურამდე როდი მიდიოდა.

გაზეთის გამომცემელი კავკასიის ცალკე კორპუსის შტაბი იყო და გაზეთის შინაარსისთვის უშუალოდ პასუხს აგებდა მთავარმართებელ ერმოლოვის წინაშე.

როგორც ვნახეთ, გაზეთი ინტერესს იჩენდა უცხოეთის ამბებისადმიც, მაგრამ შინაურ ამბავს, ყოველდღიურ ცხოვრებას, ყოველდღიური ჭირვარამის ახსნას, ახალი გზა-კვალის ძიებას, ახალი მიმართულების დამყარებას, ჩვენი გაზეთი არავითარ ყურადღებას არ აქცევს, ერთ სტრიქონსაც არ უთმობს. საქართველოს ცხოვრება, მისი მომავალი – გაზეთის

ყოველდღიური საქმიანობის საგანს არ წარმოადგენს. მაგრამ არ იქნებოდა მართალი გვეთქვა, რომ ქართული გაზეთი ქართველების შესახებ სრულიად სდუმდა, არაფერს ბეჯდავდა. ამ მხრივად არ უღალატა გაზეთმა თავის ოფიციალურ დანიშნულებას, გაზეთის თითქმის ყველა ნომერში ვხვდებით ამგვარი ხასიათის განცხადებებს: „გორის უეზდის სოფელ დგვრის მცხოვრებნი ბარძიმ მაჩაბელოვის ყმა დათუა კვალენიძე თავის ცოლით და ვაჟით და ქალიშვილებით, ძმისწული ნინიათი და ვენახით იყიდებიან იმ ასსამოცდასამს რუბლში, რომელიც მართებს მას აზნაურის გაბაშვილის ქალის ელისაბედისი. იმათის გასყიდვის ვადა დანიშნული არს ამა წლის ნოემბრის კ. და დეკემბრის ე. და კ. რიცხვებში“.

აი როგორ ზრუნავდა თვითმპყრობელური რუსეთის ქართული გაზეთი საქართველოს და ქართველი მშრომელი ხალხის ყოველდღიურს ჭირ-ვარამზე, როგორ ეძიებდა მომავლის გზებს.

მაგრამ განა კავკასიის ცალკე კორპუსის შტაბს მეტი მოეთხოვებოდა? განა თავიდანვე ცხადი არ იყო, რომ თვითმპყრობელობა ქართული გაზეთის დაარსებით სრულიადაც არ ფიქრობდა ქართული კულტურისა და საზოგადოებრივი ცხოვრებისათვის რაიმე სამსახურის განევას, მისი წინაწინების – განვითარების მიზნით. აქ ხელისუფლების მიზანი იმ თავითვე მტკიცედ იყო შემოხაზული.

ქართულს გაზეთს მოსახლეობისათვის უნდა გაეცნო ხელისუფლების დადგენილება-განკარგულებანი, რუსეთის ცხოვრება-მმართველობის წესები და თუ გნებავთ, ქართული ენის მეოხებით ნიადაგი უკეთ შეემზადებინა ქართველი მოსახლეობის გარუსებისათვის.

გაზეთის მასალა იწერებოდა რუსულად და შემდეგ ქართულად ითარგმნებოდა. აქაც გარკვეული სიფრთხილე სჩანს ხელისუფლების მხრივ, მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ ამ პერიოდისათვის თავადაზნაურთა ძველი, მე-18 საუკუნიდან

გადმოყოლილი თაობა, რომელთა წრეში საკმაოდ ძლიერი მონინააღმდეგეები ყავდა რუსეთს, განადგურებული იყო, ან რუსეთში იყო გადასახლებული, ანდა წელში მოხარა თვით-მპყრობელობამ და ხელი ააღებია „ძველი დიდების“ დაბრუნებაზე ფიქრისაგანაც კი. ახალი თაობა – 19-საუკუნის თაობა, ვერ კიდევ არ იყო მთლიანად გამოსული სამოღვაწეო ასპარეზზე – და ცხადია, გაზეთს რომ ლიბერალური ცენზორიც ჰყოლებოდა, მაინც ვერ შესძლებდა ქართველი ხალხისათვის ნამდვილი სამსახურის განევას. მით უმეტესად, რომ ეს ახალი თაობაც ისევ ფეოდალურ ტრადიციებზე აღზრდილი, როგორც შემდეგ დავინახავთ, თავის საზოგადოებრივ მოღვაწეობაში მხოლოდ და მხოლოდ ფეოდალურ წრეებს ემყარებოდა და მათი ინტერესების დასაცავად იბრძოდა.

გაზეთს მხატვრული ნაწილიც ჰქონდა, მაგრამ ამ ნაწილში საყურადღებო თითქმის არაფერია. სულ ხუთიოდე მოთხრობა დაიბეჭდა და თითქმის ყველა თარგმანი:

1. მოთხრობა ქალის მარიამისა; 2. იშვიათი ცოლი, 3. ამბავი უფლის დელამოტისა, 4. რობერტ ავაზაკი და 5. ღირს სახსოვარნი მოთხრობანი და სიტყვანი იმპერატორის პეტრე დიდისანი. ამ ლიტერატურას არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს და ვფიქრობ, იმ დროსაც არ ექნებოდა. ასეთი იყო შინაარსი ქართული გაზეთისა, რომელიც 1819-1820 წლებში გამოდიოდა კვირაში ერთხელ. აღსანიშნავია, რომ 1820 წლის მეორე ნახევრიდან გაზეთს უკვე „ქართული გაზეთი“ ჰქვია. 1822 წლიდან „ქართული გაზეთი“ აღარ გამოსულა. ადგილობრივ ენებზე „საქართველოს გაზეთი“ პირველი გამოცემა იყო მთელს ა/კავკასიაში.

საერთოდ კი ამ პერიოდში რუსეთში გაზეთების რიცხვი ძალიან მცირე იყო. ე. ვეიდენბაუმის ცნობით, რუსეთის პროვინციებში მაშინ გამოდიოდა სამი გაზეთი: ყაზანსა და ხარკოვში უნივერსიტეტების გაზეთები და ერთიც კერძო გაზეთი

ასტრახანში (ყოველივე ეს, რასაკვირველია, პეტერბურგისა და მოსკოვის გარდა).

ამგვარად, როგორც უკვე აღვნიშნე, პირველი ქართული გაზეთის გამოცემის ინიციატივა თვითმპყრობელობის აგენტებს ეკუთვნოდა, რადგან ეს გაზეთი – ან უკეთ – მთავრობის განკარგულებათა კრებული, მეტად საჭირო იყო ა/კავკასიის ხელისუფლებისათვის. პირველი ქართული გაზეთი არ იყო ნამდვილად გაზეთი იმ მნიშვნელობით, როგორც ეს ახლა გვესმის, როგორც აღვნიშნე, გაზეთი აბსოლუტურად უვლიდა გვერდს საქართველოს ყოველდღიური ცხოვრების საკითხებს, კმაყოფილდებოდა მხოლოდ მთავრობის ოფიციალური განცხადებების ბეჭვდით, მაგრამ პირველი ქართული გაზეთი მაინც დიდი მოვლენა იყო საქართველოში, ეს იყო პირველი ბეჭვდვითი პერიოდული ორგანო საქართველოს ისტორიაში, ეს იყო ქართული პუბლიცისტიკის საფუძველ ჩამყრელი ნიადაგის შემამზადებელი.

ამ გაზეთმა საზოგადოებაში პრესის მოთხოვნილება გააღვიძა, დიდ საქმეს ჩაუყარა საფუძველი.

„საქართველოს გაზეთს“ მეტად ცოტა მკითხველი ყავდა. უკანასკნელ 1822 წელს, მიუხედავად მთავრობის განსაკუთრებული ზომებისა, ტფილისში მხოლოდ 19 ხელისმომწერი უშოვიათ, რის გამოც გაზეთმა არსებობა შეწყვიტა. „ქართული გაზეთის“ დახურვის შემდეგ „ქართული გაზეთის“ ან უკეთ ჟურნალის მსგავსი ორგანოს გამოცემა განახლდა 1828 წელს „ტფილისის უწყებანის“ სახელწოდებით, ხოლო 1832 წელს ს. დოდაშვილის რედაქტორობით ორკვირაში ერთხელ გამოდიოდა „სალიტერატურო ნაწილი ტფილისის უწყებათა-ნი“. ეს უკანასკნელი სულ ხუთი ნომერი გამოვიდა.

ეს ორგანო ვერ ახდენს ეპოქის შესაფერ შთაბეჭდილებას, თუმცა „საქართველოს გაზეთთან“ შედარებით მაღლა სდგას, როგორც ლიტერატურული, აგრეთვე საზოგადოებრივი როლის შეგნებითაც.

გაზეთი „ტფილისის უწყებანი“ ამავე სახელწოდების რუსული გაზეთის «Тифлисские Ведомости»-ს პარალელურად გამოდიოდა და თითქმის რუსული გაზეთის თარგმანს წარმოადგენდა. ქართული და რუსული გაზეთიც ტფილისის სამხედრო გუბერნატორის სასტიკი მეთვალყურეობის ქვეშ გამოდიოდა. ამ გაზეთების შინაარსი, როგორც ვტყობილობთ «Тифлиссские Ведомости»-ს განცხადებიდან შემდეგი იყო:

1. უმაღლესი ბრძანებანი.
2. შინაგანი ცნობები რუსეთისა და განსაკუთრებით კავკასიისა. აქ იბეჭდებოდა ცნობები სამხედრო საომარ მოქმედებათა შესახებ და მთავარმართებლის მოწოდებანი მცხოვრებთა მიმართ.
3. უცხოეთის ახალი ამბები.
4. თანამედროვე ისტორია. ამ განყოფილებაში იწერებოდა რუსეთ-სპარსეთის ომის ამბები, კავკასიის დაპყრობის ამბები და სხვა.
5. ბიბლიოგრაფია.
6. განცხადება კერძო და სახელმწიფო.
7. ფულის კურსი ტფილისსა შინა.
8. მხატვრული ნაწილი – იბეჭდებოდა უმთავრესად რუს მწერალთა ნაწარმოებები¹⁷.

„ტფილისის უწყებანი“ 1828 წელს მხოლოდ ნახევარი წლის განმავლობაში გამოდიოდა. 1830 წელსაც მხოლოდ წლის მეორე ნახევარში იწყებს გამოსვლას. გაზეთი 1831 წლის მიწურულში აღარ სჩანს. ბარონ როზენის ერთ წერილში, შინაგან საქმეთა მინისტრის ბლუდოვის სახელზე, მოხსენებულია, რომ ის უგზავნის გაზეთის მომავალი 1832 წლის

¹⁷ М.В. 1828 №15, ტ.უ. 1830 №2.

გამოცემის განცხადებას და სთხოვს, მიიღოს თავის მფარველობაში.¹⁸

1832 წელს „ტფილისის უწყებანის“ გამოცემის განახლებასთან ერთად იწყება გაზეთის დამატების „სალიტერატურო ნაწილი ტფილისის უწყებათანი“-ს გამოცემაც. გაზეთის ტირაჟი, როგორც ირკვევა მასალებიდან, 400 ცალს არ ასცილებია, მაშინ როდესაც «Тифлисские Ведомости»-ს ტირაჟი 1200 სცილდებოდა. „ტფილისის უწყებანი“ კვირაში ერთხელ გამოდიოდა. აქტების¹⁹ მასალიდან ვტყობილობთ, რომ 1832 წელს «Тифлисские Ведомости»-თან ერთად გამოდიოდა არა მარტო „ტფილისის უწყებანი“, არამედ იგივე გაზეთი იბეჭდებოდა თურქულადაც. ამავე ცნობით სამთავე ენაზე გაზეთის მთავარი ხელმძღვანელობა დაკისრებული ჰქონია მთავარ რედაქტორს პ. სანკოვსკის.

პირველი ქართული გაზეთის შემდგომ პერიოდში საქართველოში კულტურული ცხოვრება რამოდენიმედ გამოცოცხლების გზას ადგება. სამოღვაწეო ასპარეზზე ახალი თაობა გამოდის, თაობა, რომელსაც სწავლა განათლება მიღებული აქვს რუსეთის უმაღლეს და სამხედრო სასწავლებლებში. ამ პერიოდს უკავშირდება მე-19 საუკუნის პირველი ნახევრის ქართველი თავადაზნაურული ახალგაზრდობის საუკეთესო ნაწილის სამოღვაწეოდ გამოსვლა. ს. დოდაშვილი, ს. რაზმაძე, გრიგოლ, ალექსანდრე, ვახტანგი და დიმიტრი ორბელიანები, ალ. ჭავჭავაძე, გიორგი, ელიზბარ და სხვა ერისთავები, დიმ. ყიფიანი, ავთანდილოვი, ი. მამაცაშვილი და სხვები – აი ვინ შეადგენენ ამ პერიოდის მოწინავე ინტელიგენტთა წრეს. ეს ხალხი იყო მომწიბნი და სულის ჩამდგმელი 1830-32 წწ. შეთქმულებისა, რომელიც მიზნად ისახავდა ცარიზმის თვითმპყრობელური ხელისუფლების დამხობას. მეტად დამახასიათებელია ის გარემოება, რომ ფეოდალთა ძველი თაობის დი-

¹⁸ Акты К.А.К. т. VIII, №14.

¹⁹ Акты К.А.К. т. VIII.

დი ნაწილი უკვე დამპყრობელი ძალის ერთგულ შინა ყმად იყო ქცეული და მხოლოდ პირად განცხრომასა და ფუფუნებაზე ფიქრობდა მაშინ, როდესაც შვილები დამპყრობელთა წიაღში აღზრდილნი შეურიგებელი მტრობით იყვნენ გამსჭვალულნი ამ ძალის მიმართ. აი – სწორედ ამ პერიოდში საქართველოს და რუსეთის სასწავლებლებში განსწავლული ქართველი თავადაზნაურული ინტელიგენცია პირველად გამოდის როგორც ცარიზმის წინააღმდეგ შეთქმულების ხლმძღვანელი და ორგანიზატორი.

როგორც ცნობილია, შეთქმულთა ორგანიზაციამ 1830 წლის მინურულსა და 1831 წელში გააცხოველა თავისი მუშაობა და პროპაგანდა. სწორედ აქ იჩენს თავს ქართველი ინტელიგენციის ძალთა უაღრესი დაჭიმვა. სოლომონ დოდამვილი და სხვა ინტელიგენტები ხალხის აზრის ასაღწევებლად ამზადებენ პროკლამაციას და ერთგვარ წინასწარ მუშაობას აწარმოებენ პერიოდული ორგანოს სალიტერატურო ნაწილი „ტფილისის უწყებათანი“-ს გამოსაცემად, რომლის გამოცემა ყურნალის სახით დაიწყო 1832 წლიდან და სულ ხუთ წიგნათ გამოვიდა.

რუსეთში სწავლა-განათლება მიღებული ქართველი ახალგაზრდობა – უდაოთ გამსჭვალული იყო იმ ლიბერალური იდეების გავლენით, რომელიც ამ დროს რუსეთში საკმაოდ იყო გავრცელებული. ამიტომაც შეუძლებელია ამ გარემოებას 1832 წლის შეთქმულებაზე ერთგვარი გავლენა არ მოეხდინა. მაგრამ, ჩვენი ქვეყნის კულტურულ-პოლიტიკური და სოციალ-ეკონომიური ვითარება ნათელყოფდა, რომ ამ გავლენას თავისებური სახე უნდა მიეღო ჩვენში, ლიბერალურ იდეათა თავისებური გარდატეხა უნდა მომხდარიყო საქართველოს წინადაგზე. ამის დასადასტურებელი ფაქტები მრავლად მოიპოვება. ამ პერიოდის ქართველი ახალგაზრდობა რომ იცნობდა ევროპის ცხოვრების მაშინდელ პირობებს, ამას ადასტურებს თვით „ტფილისის უწყებანის“ დიდი ინტერესი ევროპის და

პოლონეთის ამბებისადმი. შეთქმულები თვალყურს ადევნებდნენ პოლონეთის აჯანყებასაც და საფრანგეთის რევოლუციასაც. საამისო ცნობები ამ პერიოდის ქართულ გაზეთშიაც მოიპოვება. „ტფილისის უწყებანის“ ლიტერატურულ დამატებაში, მე-2 ნომერში მოყვანილია მემამბოხე ხელოსანთა გასამართლების ამბავი. ფაქტია, ის გარემოება, რომ გრ. ორბელიანმა ამ პერიოდში სთარგმნა დეკაბრისტ რილევის არალეგალური ლექსი „ნალიგაიკას აღსარება“, რომელიც ხელნაწერის სახით ვრცელდებოდა ქართველ მკითხველთა შორის და ისიც ცნობილია, რომ საქართველოში გადმოსახლებული იყო მთელი რიგი დეკაბრისტებისა და რომ ეს ხალხი აქ სრულიად უმოქმედოთ არ იყო და რაღაცას ფუსფუსობდნენ, კავშირი ჰქონდათ ქართველ ახალგაზრდობის მოწინავე წრეებთან – თუნდაც იქიდანაც სჩანს, რომ 1831 წელს, სრულიად მოულოდნელად, ტფილისში მყოფი ყველა დეკაბრისტები სასწრაფოდ გადაასახლეს სხვადასხვა ადგილებში.²⁰

დასასრულ, თვით რუსეთში დეკაბრისტულ მოძრაობაში ხომ იღებდნენ მონაწილეობას ზოგიერთი ქართველიც, რომელთაგან ზოგი შემდეგ საქართველოში დაბრუნდა.

რასაკვირველია, ჩვენი ინტელიგენციის ეს ახალი თაობა ვერ მივიდოდა და არც მისულა დასავლეთ ევროპის რადიკალობამდე და რესპუბლიკანელობამდე. კიდეც მეტიც, 1832 წლის შეთქმულები დეკაბრისტთა მემარჯვენე-მემამულური ფრთის ხელმძღვანელის, ნიკიტა მურავიოვის პროგრამის სიმალლემდეც კი ვერ მივიდნენ, ხოლო სამზრეთის საზოგადოების რადიკალური პროგრამა ხომ ყრუ გამოძახილსაც ვერ პოულობდა ქართველ შეთქმულებში.

ჩვენმა შეთქმულებმა დეკაბრისტებიდან უფრო ბრძოლის მეთოდები გადმოიღეს, ხოლო დეკაბრისტთა იდეები, მათი პროგრამები, რომლებსაც უდაოდ იცნობდა ქართველ შეთქმულთა ინტელიგენტური ნაწილი, მაინც ქართველ შეთქმულ-

²⁰ Гангелов, Воспоминания декабриста. 1888 г.

თათვის მიუღებელი დარჩა იმ სახით, როგორც ეს პროგრამები რუსეთში იყო წარმოდგენილი. უდაოა, რომ შეთქმულთა მიერ განზრახული სახელმწიფო წესწყობილება, თუკი გაიმარჯვებდნენ – ერთგვარი ასლი იყო – ადგილობრივ თავადაზნაურობის ინტერესებთან შეფარდებული – მემარჯვენე დეკაბრისტების პოლიტიკური პროგრამისა. სამწუხაროდ, ქართველ შეთქმულთა პოლიტიკური იდეალები მხოლოდ სასამართლოსათვის მიცემულ ჩვენებებიდან მჟღავნდება, სხვა დოკუმენტები არაფერი მოგვეპოვება; ამიტომაც ძნელია მრავალი და ღრმა პარალელის გავლება ქართველ შეთქმულებსა და დეკაბრისტებს შორის, მაგრამ ეს მცირეოდენი ცნობებიც ნათელყოფენ დეკაბრისტების გარკვეულ იდეურ გავლენას.

შეთქმულთა ჩვენებებიდან ნათლად სჩანს, რომ გიორგი ერისთავს ელიზბარ ერისთავის კარნახით შეუდგენია საქართველოს მთავრობის მოწყობის პროექტი, რომლის მიხედვითაც ორი სამთავრობო [სამმართველო] ადგილი იყო: ქვედა და ზედა. ზედაში იყვნენ მეფე და მინისტრები, ხოლო ქვედაში მაზრის დეპუტატები, რომელთაც საჩივრის საქმეები უნდა განეხილათ. ამავე საქმეებიდან სჩანს, რომ შეთქმულების სულის ჩამდგმელს ოქროპირ ბატონიშვილს საქართველოში ყოფნის დროს დოდაშვილისათვის უთქვამს, რომ ჩემი სურვილია საქართველოს განთავისუფლება არა ბაგრატიონთა მეფობის აღსადგენად, არამედ, რომ საქართველო შეიქმნეს რესპუბლიკის მაგვარი სახელმწიფო.

შეუძლებელი იყო შეთქმულებაში ჩაბმულ ინტელიგენციას თავის იდეების გასაავრცელებლად, პატრიოტული გრძნობების ასაღლეველად მაინც არ გამოეყენებია ქართული გაზეთი „ტფილისის უწყებანი“, მაგრამ ეს ხომ „ქართული გაზეთის“ მსგავსი ოფიციალური ორგანო იყო. ამ გაზეთს ხომ სასტიკ საცენზურო პირობებში უხდებოდა არსებობა და ცხადია, აქ შეუძლებელი იყო ასეთი იდეის განხორციელება. საჭირო იყო სხვა გზა და აკი ასეთი გზაც გამოიხატეს.

ს. დოდაშვილი და სხვა ინტელიგენტები ხალხის აზრის ასაღწევებლად წინასწარ მუშაობას აწარმოებენ პერიოდული ორგანოს „სალიტერატურო ნაწილი ტფილისის უწყებთანის“ გამოსაცემად. უდაოა, რომ ლიტერატურულ ორგანოში ფიქრობდნენ დოდაშვილი და სხვები თავისი იდეების თუ პირდაპირ ვერა, გადაკრულს, ორაზროვანს ფორმებში მაინც მიმოდებას მკითხველისათვის, ხალხის გრძნობების აღწევებას, შეთქმულებისათვის შემზადებას.

ეს ორგანო თავისი შინაარსით, წერილების ხასიათით, ერთგვარი მოწოდება იყო მოქმედებისაკენ. ორაზროვანი წერილებით, სიტყვაგადაკრული თქმით, ქართველთა წარსული „გმირობის“ ერთგვარი იდეალიზაციით, ჟურნალი ცდილობდა, ფეოდალური არისტოკრატის დარაზმვას ცარიზმის წინააღმდეგ. ჟურნალი შეიცავდა შემდეგ განყოფილებებს:

1. მოთხრობები: თარგმანები „ჟინევრა“ და „ელენე“.
2. ლექსები: პ-სის „მთოვარე“; გ. ერისთავის „მოწოდება ივერთა მამულის დაცვისათვის დროსა სპარსთა შემოსევისასა საქართველოს საზღვართა შინა“. „ოსური მოთხრობა“ და მა-სი – „თოვლი“.
3. ლიტერატურის ისტორია: ამ განყოფილებაში ყურადღებას იქცევს ს. დოდაშვილის ნარკვევი „მოკლე განხილვა საქართველოს ლიტერატურისა ანუ სიტყვიერებისა“.
4. კრიტიკა: აქაც საყურადღებოა ს. დოდაშვილის წერილი გორდევის²¹ მოთავსებულ წერილის „საქართველოს მეფეთა დამარხვის წესი“ წინააღმდეგ.
5. ისტორია: საყურადღებოა ნარკვევი „მეფობა ირაკლი მეორისა“, ს. დოდაშვილისა.
- 6, 7, 8, – განცხადებანი, აღმოსავლეთის ლიტერატურა, ანეგდოტები და სხვა.

²¹ «Тифлисские Ведомости».

ჟურნალის მე-5 ნომერში, სხვათა შორის სოლ. დოდაშვილი ჩივის ხელის მომწერთა სიმციროს შესახებ და ზოგიერთი მკვლევარი მხოლოდ ამ გარემოებას მიაწერს ჟურნალის არსებობის შეწყვეტას მე-5 ნომრის შემდეგ. უდაოა, საკმაო ხელის მომწერთა უყოლობა და მატერიალური სივინროვე დაბრკოლებას უქმნიდა ჟურნალს, მაგრამ მაინც ჟურნალის დახურვის ერთადერთ მიზეზათ ეს არ შეიძლება ჩაითვალოს. ჟურნალის დახურვის პირველი და მთავარი მიზეზი, ჩვენის აზრით, მაშინდელი საცენზურო პირობები იყო, მაგრამ ამის შესახებ ცოტა ქვემოთ გვექნება ლაპარაკი.

ჟურნალში მოთავსებული სტატიები, მოთხრობები, ნარკვევები თუ ლექსები, ერთის შეხედვით ისეთ შთაბეჭდილებას სტოვებენ, თითქოს ჟურნალს სავსებით და მთლიანად განუზრახავს ცარიზმის სამსახური, თითქოს ქართველს ინტელიგენციას ამოცანად დაუსახავს მეფის ხელისუფლებისადმი ხოტბის შესხმა, მისადმი დამონება. მაგრამ საკმარისია ოდნავად ჩაკვირვება, რომ თვითეულს ლექსში, თვითეულს სტატი-აში, ან ნარკვევში ამოიკითხოთ ქართველ შეთქმულთა ზრახვები. ეს გარემოება გვაფიქრებინებს, რომ ჟურნალის თანამშრომელნი და მათ შორის, ყველაზე მეტად დოდაშვილი, ცენზურის თვალის ასახვევად ხოტბას ასხავდნენ მეფის ხელისუფლების პოლიტიკას, რათა სტრიქონებს შორის ექადაგნათ ამავე ხელისუფლების დამხობის საჭიროება და ამ იდეის ირგვლივ დაერაზმათ ქართველი თავადაზნაურობა. ამის სინამდვილეს ჩვენ დავინახავთ რამოდენიმე სტატიის განხილვითაც.

ჟურნალის მე-2 ნომერში დაიბეჭდა ორი წერილი, რომლებიც უთოოდ სოლომონ დოდაშვილს უნდა ეკუთვნოდეს. ეს წერილებია „პეტერბურგიდან ტფილისში ძმას“ და „ტფილისიდან პეტერბურგში ძმისადმი“.

უკანასკნელ წერილში ხოცბა აქვს შესხმული ცარიზმის პოლიტიკას, პეტერბურგი დასახულია ქართველი ახალგაზრდობის განათლების ერთადერთ წყაროთ იმპერატორი, საქართველოს განმანათლებლად, გამამდიდრებლად, და სხვა, მაგრამ წერილი სავსეა ორაზროვანი ადგილებით; მაგ., ერთ ადგილას ვკითხულობთ: „უმეტეს აწინდელსა შემთხვეულებასა შინა გული ყოვლისა კაცისა განიხსნა და სახესა ზედა მათსა გამოიხატა მიუნდომელი სიხარული და შვება. ბედნიერება ესე ჩვენი ჯერეთ არ ძალმიძს სახელდობრ გამოგიცხადო და არცა საჭირო არს, ამისთვის რომელ მანდამ მივიღეთ, მაშასადამე შენ იცი“. მრავალი ადგილებია ამ წერილში ფეოდალურ-პატრიოტული გრძნობების გასაღვიძებლად. ჟურნალის პირველსა და მეორე ნომერში დაიბეჭდა ს. დოდაშვილის „მოკლე განხილვა ქართული ლიტერატურისა“, სადაც ავტორი აზვიადებს ქართული ენის სიმდიდრის ფაქტებს, აღწერს ლიტერატურის თარგმნის და ორიგინალურ ძეგლებს და ამ საფუძველზე ცდილობს მკითხველთა შორის პატრიოტული გრძნობების გაღვივებას.

ჟურნალი უფრო შორსაც მიდის – ცდილობს მკითხველის დაპყრობას, ქართველი თავადაზნაურული ახალგაზრდობის აღელვებას და სადაც კი ახერხებს, ბრძოლისაკენ მოუწოდებს მათ. გიორგი ერისთავის პოემა „ოსური მოთხრობა“ ამ იდეის საუკეთესო ნიმუშია. ეს პოემა აშკარა სააგიტაციო მიზნით არის დაწერილი და ამ მეტად სასტიკ საცენზურო პირობებში იმდენად ღრმად შეტოპა, რომ იარაღისკენაც კი მოუწოდა ქართველ არისტოკრატებს. ერთ ადგილას ვკითხულობთ:

„ნუ ჰგონებ მეფევ შეუშინდეთ შენთა სიტყვათა
სიყრმით ჩვენიტან სიყვარული გვაქვს მამულისა,
და გარდავსწყვიტეთ მშობელთათვის დაღვრა სისხლისა,
ვით მოითმენდა გული ჩვენი ერთსა საქმესა“ და სხვა.

პოემა დამთავრებული არ არის, თუმცა რედაქცია აცხადებს, რომ გაგრძელება შემდეგ ნომერში მოთავსდებაო, მაგრამ შემდეგ ნომერში აღარ დაბეჭდილა. აღსანიშნავია, რომ დაბეჭდილშიაც ადგილები ამოღებულია ცენზორის მიერ. პოემის დაბეჭდილი ნაწილი ასე თავდება:

„მშვიდობით ივერთ მაშვენებელნო,
 მამულისათვის თავშემწირველნო,

 (ამოღებულია ცენზურის მიერ)
 თუ მიებაძათ ჩვენთა ივერთა!
 ვით ვერ განჰყრიდა თვისგან თათართა!
 ან ვინყებ ამბავს თუმც სამწუხაროს
 განცვიფრდე, შეკრთე, გესაოცაროს“.

ასეთივე პატრიოტულ-მონოდებითი ხასიათისა გ. ერისთავის მეორე ლექსი „მონოდება ივერთა მამულის დაცვისათვის“, დოდაშვილის ნარკვევები და სხვა წერილები, რომლებიც მოთავსებულია ყურნალის ხუთსავე ნომერში.

უნდა ვიფიქროთ, რომ შეთქმულნი და მათ შორის მონინავე ინტელიგენტური ნაწილი უფრო მეტად გამოამყლავნებდნენ ახალთაობის განწყობილებებსა და მისწრაფებებს, მაგრამ ამ დროს ერთი, რომ ნიკოლოზ პირველის საცენზურო კანონი მოქმედებდა და მეორეც, თვით შეთქმულთა ორგანიზაციული წყობა უაღრესად კონსფირატიული იყო. ის ხომ მეტად წააგავდა დეკაბრისტების ორგანიზაციულ წყობას. დებულების ძალით, შეთქმულთ ერთი მეორე არ უნდა სცნობოდათ, ყოველი ახალი წევრის მიღება ისე უნდა მომხდარიყო, რომ მესამე პირს არ სცოდნოდა ახალი წევრის ვინაობა.

აღბათ ეს გარემოება იყო იმის მიზეზიც, რომ ელიზბარ ერისთავმა – შეთქმულების ამ ერთერთმა ხელმძღვანელმა, წყრომა გამოსთქვა „ოსური მოთხრობის“ ყურნალში მოთავსების გამო.

დ. ყიფიანი თავის მემუარებში ამ ამბავს – შემდეგნაირად აღწერს. 1832 წლის ივნისში ელიზბარ ერისთავის ბინაზე შეკრებილან შეთქმულთა ხელმძღვანელები, სადაც ელიზბარს უსაყვედურნია როგორც გ. ერისთავისათვის,²² აგრეთვე ს. დოდაშვილისათვის ასეთი გაბედული ნაბიჯის გადადგმის გამო. უეჭველია, ელიზ. ერისთავს ეშინოდა შეთქმულთა საიდუმლოების გამჟღავნებისა, ელიზბარი ხომ ოქროპირ ბატონიშვილთან აღიზარდა, რომელიც უშუალო წამომწყები იყო ამ შეთქმულებისა და რომელსაც, ჩვენის აზრით, უნდა ეკუთვნოდეს შეთქმულთა წესდების დამუშავებაც.

ცხადია, თუ კი თვით შეთქმულთა შორის გამოიწვია იჭვიჭვირნალის სტატიებმა თავის სიაშკარავით – ცენზურის ყურადღებასაც მიიქცევდა, მით უმეტესად, რომ ამ პერიოდში პოლონეთის აჯანყების გამო მეფის ხელისუფლება ფხიზლათ ადევნებდა თვალყურს საზოგადოებრივ აზრს დაპყრობილ კუთხეებში. რასაკვირველია, არც მიტროპოლიაში იყო სიტყვის თავისუფლება, მაგრამ განაპირა კუთხეებს მაინც განსაკუთრებული ყურადღება ქონდა მიქცეული.

ნიკოლოზ პირველის საცენზურო კანონის შესახებ ერთ-ერთი ცენზორი – გლინკა, ამბობდა, რომ ამ დებულებით „მამაო ჩვენოს“ აკრძალვაც კი შეიძლებაო.

„ამ დებულების გაცნობა, სწერს ოვსიანიკო-კულიკოვსკი – დაგარწმუნებთ, რომ მწერალი და მკითხველი „დრაკონულ“ არტახებში იხრჩობოდენ, მათ შორის კი ამართული იყო „მესამე განყოფილების“ საფრთხობელა. შეუძლებელი იყო არამც თუ მთავრობის კრიტიკა, არამედ სულ ნაბოლარა მოხელისაც კი, რომ არ შესუსტებულყო მთავრობის მიმართ ჯეროვანი პატივისცემა“.²³

²² გ. ერისთავი – „მოწოდება ივერთა მამულისა დაცვისათვის...“ ეს გ. დ. ერისთავი ამ დროს სენატორი იყო. „ოსური მოთხრობა“ კი ეკუთვნის გ. ერისთავს – დრამატურგს.

²³ Овс. Кулик. т. I, стр. 237.

ცნობილია, რომ 1830-48 წლებში მთავრობამ დახურა ბევრი ჟურნალ-გაზეთი, მაგ., «Европеец»-ი, „მოსკოვის ტელეგრაფი“ და სხვა.

ეს ის დრო იყო, როდესაც გერცენის თქმით, „თვითეული გრძნობდა საშინელ შევიწროებას, ყველას რალაცა აწვა გულზე და მაინც სდუმდნენ“ და სხვა.

და თუ რუსეთში ასეთი პირობები იყო, ადვილი წარმოსადგენია, როგორი პირობები იქნებოდა კოლონიებში და კერძოდ, საქართველოში, სადაც თვითეული რუსი მოხელის უმაღლეს მოვალეობას შეადგენდა, რომ „ნამდვილი ქართველი ექციათ ნამდვილ რუსად“.

მიუხედავად ასეთი დრაკონული პირობებისა, შეთქმულთა ინტელიგენტიურმა ნაწილმა მაინც მოახერხა ზოგიერთი პატრიოტული და ბრძოლისაკენ მომწოდებელი მოთხრობების, ლექსებისა და სტატიების დაბეჭდვა.

მაგრამ აქავე უნდა აღინიშნოს, რომ „ტფილისის უწყებანში“ საკმაოდ გამომჟღავნდა შეთქმულთა ინტელიგენტური წინააღმდეგობაც, ორსულოვნება და თითქმის უპრინციპობაც. მაგ., სოლ. დოდაშვილის და სხვ. წერილებში თუ, ერთის მხრივ, გატარებულია პატრიოტული აზრები, მეორეს მხრივ, ხაზგასმულია რუსეთის ტახტისადმი ერთგულების გრძნობა²⁴. და განა მართო ეს? შეთქმულნი ცეცხლითა და მახვილით აპირებდნენ რუსეთის თვითმპყრობელობის განდევნას საქართველოდან, ხოლო ამავ დროს, რუსეთის ხელისუფლებას ეხმარებოდნენ მთიულთა დაპყრობაში. შეთქმულთა საქმეებში, ჟურნალ „ტფილისის უწყებანი“-ში არსად არ სჩანს შეთქმულთა დაინტერესება გლეხობის საკითხით. მათი იდეალი ერთადერთი საზრუნავი საგანია – თავადაზნაურობა – მაღალი წოდება, მაგრამ აქავე უნდა შევნიშნოთ, რომ შეთქმულთა

²⁴ თუმცა ეს ნამდვილი აზრების დასაფარავად ხდებოდა ხშირად, მაგრამ უნდა იქავე აღინიშნოს, რომ წვრილ ქართულ აზნაურულ ინტელიგენციას საერთოდ და განსაკუთრებით ამ პერიოდში ორჭოფობა ახასიათებდა.

მთელს მასას ერთნაირად როდი ესმოდა საქართველოს მომავალი – ეს იყო მეტად სადავო საკითხი, რომელიც შეთქმულთა შიგნით გარკვეულს მიმდინარეობა-დაჯგუფებებს იწვევდა. მაგრამ ამ საკითხზე აქ არ შევჩერდებით.

შეთქმულების გაცემისა და მონაწილეთა დაპატიმრების შემდეგ სურათი იცვლება, გუშინდელი გმირები თავს იკატუნებენ ხელისუფლების წინაშე, გულწრფელად აღიარებენ დანაშაულს, პატიებას და ხელმწიფის მონყალებას თხოულობენ.

შეთქმულთა ორგანიზაციის აღმოჩენამ და საქმიანობამ ნათელყო რუსეთის საკმაოდ მტკიცედ დამკვიდრება საქართველოში და ცხადყო, რომ პოლიტიკური ხასიათის აჯანყების მოსაწყობად საქართველოში – ამ პერიოდში – აღარ არსებობდა მტკიცე საფუძველი. თავადაზნაურობა – ეკონომიურად დაცემის გზას ადგა და მოწინებით მონყალებისათვის თვითმპყრობლის ტახტისაკენ იყურებოდა; გლეხობა გადამჭრელ ბრძოლას ანარმოებდა თვით თავადაზნაურთა წინააღმდეგ ბატონყმური ექსპლოატაციის საფუძველზე და ცხადია, პოლიტიკურ ბრძოლაში მათ არ გაჰყვებოდა.

ასეთ შემთხვევაში შეთქმულთა წრე რამოდენიმე თავდადებული ახალგაზრდით იფარგლებოდა და ცხადია, მას რაიმე ნაყოფის მოტანა არ შეეძლო.

ეს გარემოება ყველაზე უკეთ იგრძნეს თვით შეთქმულებმა და მონაწილისა და მონყალების თხოვნის გზას დაადგინენ. შეთქმულების შემდეგ – მალე მოიხადეს მცირეოდენი სასჯელი და გაფაციცებით დაენაფნენ თვითმპყრობელობის სამსახურს. „ტახტისადმი ერთგულება“ მაღალი წოდების ერთადერთ ლოზუნგად იქცა, თუმცა ამ ლოზუნგს უმატებდნენ „სამშობლოსადმი სიყვარულსაც“, მაგრამ ლოზუნგის ეს ნაწილი რეალურ განხორციელებას ვერ ჰპოვებდა, რადგან შეუთავსებელი იყო ტახტისადმი ერთგულებასთან და რადგან თავადაზნაურთა აბსოლუტური უმრავლესობა სამშობლოსადმი სიყვარულს მხოლოდ და მხოლოდ თავის წოდებრივ ინტე-

რესებს უმორჩილებდა, სამშობლო მისთვის თავისი წოდება იყო, გლეხობის უმრავლესობაზე ის არ ფიქრობდა, პირიქით, თვითმპყრობელობის დახმარებით კიდევ უფრო აძლიერებდა ბატონყმურ ექსპლოატაციას ახალ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად.

1832 წლის შეთქმულების დამარცხებამდე რამოდენიმე თვით ადრე დაიხურა ქართული ჟურნალიც. აღსანიშნავია, რომ დოდაშვილს ერთერთ ბრალდებათ ჟურნალის საშუალებით „მაგნე“ აზრების გავრცელებაც წამოუყენეს რაც ერთხელ კიდევ ადასტურებს იმ აზრს, რომ „ტფილისის უწყებანის ლიტერატურული დამატება“ დაიხურა ცენზორის მიერ და არა უსახსრობის გამო. ამ ქართული პირველი ჟურნალის დახურვის შემდეგ თითქმის 1845 წლამდე ქართული ჟურნალი თუ გაზეთი აღარ გამოსულა.

(გაგრძელება შემდეგ ნომერში).

20/VI/1935 წ.

ლ. ციხისთავი

დაბეჭდილია ჟურნალ

„საბჭოთა ხელოვნება“-ში

№3, 1935 წ.

...ნაპოლეონის ბრძოლები, რომელიც აგაძინებული
მხილების 1809 წელს შემოვიტინა სურათები ეტიკეტად
ქონი სხვა მანერისკინადა რამდენიმეჯერ 1892 წ.
მეწარმის ქმნილებისთვის სწავლის აგრა სხვა კონტრა
ქმნილი უფროსი, რომლისთვისაც რამდენიმე რამის
შეღობის უფროსი სწავლის „მეწარმის“ სწავლის
კონტრაქტის ხარჯების ვიდეო შედეგები არ არის, ხო
ლოცის უფროსი კონტრაქტის გარეშე „მეწარმის“
ქმნილი ხარჯები არ არის სწავლის ვიდეო მუშაობის
სახის უფროსი კონტრაქტის ვიდეო ანატი 1845 წ.
ქმნილი უფროსი კონტრაქტის ვიდეო მუშაობის
მუშაობის სწავლის

მუშაობის ვიდეო მუშაობის
სახის ვიდეო მუშაობის

28/11-35 წ. მუშაობის

მუშაობის - უფ. „სწავლის“ ვიდეო
1935 წ.

სურათი №4. დაბეჭდილია ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“-ში, №3, 1935 წ.,
ქართული პერიოდის ისტორიისათვის (1819-1845 წ.წ.), I ნაწილის
დასასრული, ლუკა ციხისთავის ხელნაწერი, 1935 წ., წყარო: ლუკა ციხისთავის
საოჯახო არქივი.

ქართული პერიოდიკის ისტორიისათვის

1845-1863 წლები

(ნაწილი II)

გაგრძელება. დასაწყისი იხილე
ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“ №3, 1935 წ.
ლუკა ციხისტავი
1935 წ.

მ. კობლაძე.

წიგნის მკვლევარის იმპროვიზაცია.

II /1845-1863 წწ./

ლ. კობლაძის „ქართლის ყბუბანის ეტიმოლოგია“
დასაბუთებელი მუშაობის და 1852 წ. დათვლით
მონათხროვით სწავლავს სწავლებით დასაბუთებელ
მუშაობას. ეს არის დასაბუთებული მუშაობის
მუშაობის ^{მუშაობის} ~~მუშაობის~~ ^{მუშაობის} ~~მუშაობის~~
წიგნის მკვლევარის იმპროვიზაცია. 1845 წ. დასაბუთებული
„კავსის მხარის ყბუბანი“-ს ~~მუშაობის~~ ^{მუშაობის} მუშაობის
დასაბუთებელი. „კავსის მხარის ყბუბანი“ იყო
ყვითელი ფერის და „Кавказский Кавказ“
დასაბუთებელი მუშაობის და იმერეთის, ლეჩხუმის დასაბუთებელი
„სწავლავს მუშაობის“-ს მუშაობის მუშაობის მუშაობის
დასაბუთებელი და იყო დასაბუთებული მუშაობის-მუშაობის
მუშაობის მუშაობის ~~მუშაობის~~.

სადაც იმპროვიზაცია „ქართლის ყბუბანის ეტი-
მოლოგია“ მუშაობის მუშაობის მუშაობის
მუშაობის მუშაობის დასაბუთებული „წიგნის იმპრო-
ვიზაცია“ იყო. მუშაობის დასაბუთებული
1852 წ. და მუშაობის 1854 წ. დასაბუთებული. ს. 24 მუშაობის

*) ეტიმოლოგია. დასაბუთებული იყო. „სწავლავს მუშაობის“ №2. 1935

სურათი №5. ქართული პერიოდის ისტორიისათვის /1845-1863 წწ./, ნაწილი II, ლუკა ციხისთავის ხელნაწერი, 1935 წ., წყარო: ლუკა ციხისთავის საოჯახო არქივი.

ს. დოდაშვილის „ტფილისის უწყებათანის ლიტერატურული დამატების“ დახურვისა და 1832 წლის შეთქმულების მონაწილეთა საქართველოს საზღვრებიდან გადასახლების შემდეგ კარგა ხნის განმავლობაში შეფერხდა კულტურული მუშაობა და პერიოდული გამოცემებიც. მხოლოდ ცამეტი წლის შემდეგ განახლდა ქართული პერიოდული პრესის გამოცემა.

1845 წელს დაიწყო „კავკასიის მხარეთა უწყებანი“-ს ბეჭდვა პლატონ იოსელიანის რედაქტორობით. „კავკასიის მხარეთა უწყებანი“ იყო ყოველკვირეული გაზეთი და «Кавказский Вестник»-ის დამატებას წარმოადგენდა. ეს ორგანო ჩვენთვის ცნობილ „საქართველოს გაზეთი“-ს მაგვარ ოფიციალურ ორგანოს წარმოადგენდა და უფრო მთავრობის დადგენილება-განკარგულებათა მაუწყებელი იყო.

სოლომონ დოდაშვილის „ტფილისის უწყებათანის ლიტერატურული დამატების“ შემდეგ ნამდვილი ქართული პერიოდული გამოცემა ყოველთვიური „ქართული სიტყვიერებითი ჟურნალი ცისკარი იყო. გამოცემა დაიწყო 1852 წელს და შეწყდა 1854 წლის დასაწყისში. სულ 24 ნომერი გამოვიდა. რედაქტორი იყო ცნობილი მწერალი გიორგი ერისთავი. „ცისკარი“ იბეჭდებოდა მეფისნაცვლის კანცელარიის სტამბაში. დღევანდლამდე შემონახული ერთი ოფიციალური ცნობის მიხედვით ჟურნალი 300 ცალად იბეჭდებოდა.²⁵

ჟურნალის შინაარსის განხილვამდე საჭიროა ორიოდე სიტყვით მიმოვიხილოთ საქართველოს ცხოვრება 1832 წლის შემდეგ ჟურნალი „ცისკარი“-ს გამოსვლამდე.

მე-19 საუკუნის 30-იანი წლებიდან საქართველოს სამოქალაქო ცხოვრების განვითარებისათვის რამოდენიმედ ნორმა-

²⁵ სტამბის მმართველის მიმართვა გ. ერისთავს ჟურნალის დასაბეჭდად განეული ხარჯების ანაზღაურების შესახებ. მიმართვაში მოხსენებულია რომელი ნომერი რამდენ ცალად დაბეჭდილა და რა თანხა დახარჯულა.

ლური პირობები იქმნება, სავაჭრო ურთიერთობა უცხოეთსა და რუსეთთან საგრძნობლად ფართოვდება.

საქართველოს და ა/კავკასიის მთავარმართებელი როზენი მრავალ ღონისძიებას ხმარობდა იმისათვის, რომ ბაზარი შეექმნა რუსეთის სავაჭრო კაპიტალისთვის ჩვენს ქვეყანაში. 1830 წელს ტფილისში გაიხსნა „აქციონერთა სავაჭრო კომპანიის კომერციული სახლი“, ტფილისშივე საკმაო წარმატებით მუშაობდნენ მოსკოვის მეფაბრიკეთა კომპანიები, ხოლო 1832 წელს, საბაჟო ტარიფის შემოღების შემდეგ, რუსეთის სავაჭრო კაპიტალი შავსა და კასპიის ზღვაზე მთელს საგარეო ვაჭრობას იგდებდა ხელში. როზენის პოლიტიკამ, უდაოდ დიდი ნაყოფი გამოიღო, ა/კავკასიის სავაჭრო ურთიერთობა უცხოეთსა და რუსეთთან საგრძნობლად გაიზარდა. თუ 1822 წელს ა/კავკასიის სავაჭრო ურთიერთობა უცხოეთის ქვეყნებთან უდრიდა 1.289.108 მანეთს, 1836 წლისათვის ბრუნვა გაიზარდა 4.252.954 მან.²⁶

მაგრამ განსაკუთრებით აღსანიშნავი არის ჩვენი ქვეყნის ეკონომიური ცხოვრების წარმატების საქმეში ვორონცოვის ეპოქა და ის პოლიტიკა, რომელსაც ვორონცოვი ატარებდა ა/კავკასიაში. მე-19 საუკუნის 40-იან წლებში, როგორც ცნობილია, სწრაფად იზრდება რუსეთის საფეიქრო მრეწველობა, რაც ნედლეულობის მოთხოვნილებების დიდ ზრდას იწვევს. ვორონცოვის მიზანი და სამოღვაწეო პროგრამაც აქედან გამომდინარეობდა. მისი ამოცანა იყო, რუსეთის ბაზრისათვის და რუსეთის კაპიტალისათვის ფართო სამოღვაწეო სარბიელი გაეხსნა ა/კავკასიაში, ამავე დროს ა/კავკასია და საქართველო გადაექცია რუსეთის მრეწველობისათვის ნედლეულის მიმწოდებელ ბაზად.

ვორონცოვმა და თვითმპყრობელობამ დაიწყო ცალკე მემამულეების სუბსიდირება კულტურულ მეურნეობაზე გადა-

²⁶ Н. Шавров. Обзор производительных сил Кавказского наместничества. 1880 г.

სასვლელად, ინერდენტ კულტურულ მცენარეთა თესლეულს და ზოგჯერ სპეციალისტებსაც კი. იყო შემთხვევები, როდესაც უცხოელებს კონცესიით დაურიგეს მამულები, მაგრამ თვითმპყრობელობის კოლონიალური პოლიტიკის ეს სურვილები მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში თითქმის განუხორციელებელი დარჩა. მიუხედავად ამისა მე-19 საუკუნის დასაწყისთან შედარებით, – ამავე საუკუნის 40-იანი წლებისათვის, საქართველოში შესამჩნევ ეკონომიურ ძვრებს ქონდა ადგილი.

რუსეთის სავაჭრო კაპიტალის აქტიურმა შემოჭრამ, ამ პერიოდში, გააცხოველა ვაჭრობა – და მით საგრძნობი გარდატეხები მოახდინა საქალაქო ცხოვრებაშიაც. ცვლილებებმა ეკონომიურს ვითარებაში საგრძნობლად შეარყია გაბატონებული წოდების სოციალური და ეკონომიური ცხოვრება.

ვორონცოვი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, რუსეთის სავაჭრო კაპიტალის უერთგულესი წარმომადგენელი ა/კავკასიასა და საქართველოში, გარკვეული ეკონომიური პოლიტიკის გატარებას შეუდგა ჩვენში. ამ პოლიტიკამ განსაკუთრებული გავლენა მოახდინა ქართველ თავადაზნაურობის ცხოვრებაზე.

„ყველგან, სადაც კი ხალხი მოქალაქეობრიობის დაბალ საფეხურზე იმყოფება, – სწერდა ვორონცოვი სამხედრო მინისტრს ჩერნიშევს, – მთავრობისათვის გაცილებით ძნელია მთელ მასებზე მოქმედება, ვიდრე ერთ წოდებაზე, უფრო განათლებულზე და, მაშასადამე უფრო მეტ გავლენის მქონეზე“.

ამრიგად, ვორონცოვმაც, ისე როგორც სხვა მთავარმართებლებმა და საერთოდ თვითმპყრობელობამ, დასაყრდენ ძალად თავადაზნაურობა აირჩია და მთელი თავისი პოლიტიკაც თითქოს იმგვარად წარმართა, რომ გამართლებია რუსეთის სავაჭრო ბურჟუაზიის დავალება რუსეთის სავაჭრო კაპიტალის გაბატონებით ა/კავკასიაში და შეესრულებია უმაღლესი დავალება თვითმპყრობელისა ქართველი მოსახლეობის ტახტისადმი ერთგულებაში და მორჩილებაში ყოფნით. ამ დიდ დავალებათა განსახორციელებლად ლამობდა ქართველ თავა-

დაზნაურობის გამოყენებას; ამ ძველი ფეოდალური არისტოკრატიის მსახურეულ არისტოკრატიად გადაქცევას, რასაკვირველია, მისთვის სათანადო და ღირსეული კომპენსაციის მიცემით.

იმ მიზნით, რომ რუსული საქონლისათვის ბაზრები გაეფართოვებინა, ვორონცოვმა ტფილისში ბანკი²⁷ კი დააარსა, საიდანაც უხვად აძლევდა სესხს ქართველ თავადობას. გაბედულად აწინაურებდა ქართველ თავადებს მაღალ სამსახურებრივ თანამდებობებზე, ყოველგვარ ზომებს ღებულობდა, რომ ქართველ თავადობას შეეთვისებინა რუსული ცივილიზაცია. ვორონცოვის ასეთმა პოლიტიკამ თავადაზნაურობის მიმართ მოსალოდნელი შედეგები გამოიღო. ცივილიზაცია ქართველმა მაღალმა წოდებამ გარეგნულად შეითვისა, ხოლო ბანკიდან გატანილი ფულები ქეიფსა და ლოთობაში გაფლანგა, უფრო მეტიც, მადაგალვიძებულმა ფუფუნებითი ცხოვრებით გაათქვცა ყმა-გლეხობის ექსპლოატაცია, ხელი მიჰყო მამულების დაგირავება-გაყიდვას.

ვორონცოვის ამოცანა იყო, ბანკიდან გატანილი ფულებით რაციონალურად მოწყობილიყო მემამულეთა მეურნეობა, რათა რუსეთის მრეწველობისათვის ბლომად შექმნილიყო ნედლეული, მაგრამ ეს ფულები თავადაზნაურთა განცხრომით ცხოვრებას ხმარდებოდა. ამგვარად, ვორონცოვის პოლიტიკამ იმგვარად იმოქმედა ქართველ თავადაზნაურობაზე, რომ ხელიდან გამოაცალა მამული და თვითმპყრობელობის ხელში შემყურე მოხელედ აქცია.

ქართველი მოსახლეობის ერთგულ ქვეშევრდომებათ გადაქცევის მიზნით, ვორონცოვი სხვა მიმართულებითაც იბრძოდა, დააარსა სასწავლებლები, თეატრი, არ ეწინააღმდეგებოდა ქართული ენის სწავლებას სკოლებში და საქმე იქამდეც კი მივიდა, რომ ქართული სალიტერატურო ჟურნალის დაარსების ნებაც კი მისცა ქართველ საზოგადოებას; არამც

²⁷ Приказ общественного презрения.

თუ ნება, არამედ გარკვეული მატერიალური დახმარებაც კი აღმოუჩინა. ცხადია, ვორონცოვის ასეთი ნაბიჯები გამომწვეული არ იყო „ქართული კულტურის აღორძინების სურვილებით და თითქოს მოვალეობის მოხდით, რომელიც ვალად აწვა თვითმპყრობელობას“ – როგორც ამას ფიქრობდნენ არჩილ ჯორჯაძე და მრავალი სხვა მოაზროვნენი.²⁸ ვორონცოვის პოლიტიკის ზურგსუკან თვითმპყრობელობა და რუსეთის სავაჭრო კაპიტალი იდგა.²⁹ ვორონცოვი ცდილობდა, ქართული ენის შესწავლით გამოეწვია ქართველ ახალგაზრდობაში რუსული ენისადმი სიყვარული და სურვილი მისი უფრო საფუძვლიანი შესწავლისა. იგი დარწმუნებული იყო, რომ ამ გზით უფრო გაადვილდებოდა რუსეთის თვითმპყრობელობისადმი სიყვარულისა და პატივისცემის განმტკიცება ქართველ ახალგაზრდობაში და, რაც მთავარია, ნამდვილი მოხელეების გამოზრდა. ასეთი იყო ვორონცოვის პოლიტიკის საერთო სახე.

ამ გვარად, 1830-50 წლების პერიოდში საქართველოში ვაჭრობამ და ალებ-მიცემობამ საგრძნობლად წარსდგა წინ ფეხი. ნატურალური მეურნეობის რღვევამ ფულადი ურთიერთობის განვითარების საფუძველზე ბატონყმური მეურნეობა განადგურების გზაზე დააყენა. ხოლო 50-იანი წლებიდან საქართველოში უკვე იწყება ნელი პროცესი სამრეწველო კაპიტალიზმის განვითარებისა და საფაბრიკო ცხოვრების გამოცოცხლება. თავადაზნაურთა წოდება თვითმპყრობელობის მსახურად აქცია. 1832 წლის შეთქმულებისა და ეკონომიურს ცხოვრებაში მომხდარი ძვრების შემდეგ, თავადაზნაურულმა წოდებამ ქედი მოიხარა თვითმპყრობელის წინაშე. მე-60 წლებამდე ძველი თაობის ქართველ თავადაზნაურობის მოზრდილმა ნაწილმა, შეიძლება ითქვას, ერთ რეაქციონურ ოჯახში მოიკალათა და მისი მასულდგმულელებელი რეაქციონუ-

²⁸ ა. ჯორჯაძე, წიგნი V, გვ. 8-9.

²⁹ პროფ. ს. ხუნდაძე „ქართველი ინტელიგენციის პროფილი მე-19 საუკუნეში“.

რი ნოდებრივი ინტერესები გახდა, რისთვისაც მის საზრუნავ საგანს საქართველოში თვითმპყრობელური ხელისუფლების გაძლიერება წარმოადგენდა.

გლახობა ამ პერიოდში, ჯერ ისევ უუფლებო და ცხოვრებიდან გარიყულ ფენას წარმოადგენს. მართალია, იქა-აქ ჩნდება სოფლის წვრილი მესაკუთრეც, მოქალაქეთა ნოდების ჩანასახიც, მაგრამ მოსახლეობის ეს ფენები ჯერ კიდევ ვერავითარ როლს ვერ თამაშობდა საზოგადოებრივ ცხოვრების კულტურულ-პოლიტიკურ საქმიანობაში.

მაგრამ კაპიტალისტური ურთიერთობის ჩასახვასა და განვითარებას უნდა გამოენვია ძველი წყობილების რღვევა და მის საფუძველზე აღმოცენებული სოციალური ურთიერთობის შერყევა. მართლაც რუსეთის კაპიტალიზმის ზეგავლენით განვითარებულმა ახალმა ეკონომიურმა ფაქტორებმა 50-60-იან წლებში საგრძნობი გახადა ჩვენში ნატურალური მეურნეობისა და ბატონყმური წყობილების რღვევის პროცესი. გამწვავდა სოციალური ურთიერთობა, რაც მემამულეთა და გლახთა შორის გამწვავებულს ბრძოლაში გამოიხატა.

ცნობილია, რომ 1857-1862 წლების განმავლობაში გამწვავებული ბრძოლები სწარმოებდა მემამულეთა და გლახთა შორის საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში, რაც იმის მაჩვენებელი იყო, რომ ბატონყმური ურთიერთობა და ძველი სოციალური დამოკიდებულება აღარ შეესაბამებოდა ცხოვრების შემდგომ განვითარებას. ამ გარემოებას ალლო აულო 50-იან წლების მეორე ნახევრიდან მაინც ქართველი ინტელიგენციის ერთმა ნაწილმა. ინტელიგენციის ამ ნაწილმა კარგათ იგრძნო, რომ საქართველოში ახალი ეპოქა დაიწყო, მაგრამ როგორც ქვემოთ დავინახავთ, ამ ეპოქის გამომხაურება ქართველს – ახალი თაობის ინტელიგენციას – მეტად რთულს პოლიტიკურს სიტუაციაში მოუხდა.

აი როგორ პირობებში დაიწყო სალიტერატურო ჟურნალ „ცისკრის“ გამოსვლა.

„ცისკარი“-ს პირველი ნომერი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ 1852 წლის იანვარში გამოვიდა. გ. ერისთავის „ცისკარში“ თანამშრომლობდნენ იმ თაობის წამომადგენელნი, რომელთაც 1832 წლის შეთქმულების შემდეგ დაჰყარეს ფარხმალი და თვითმპყრობელი ტახტისადმი ურყევი ერთგულება აღიარეს. ესენი იყვნენ: გრ. ორბელიანი, ალ. ახვერდოვი, დ. ბაგრატიონი, სარდიონ ალექსევი, ს. მაჩაბელი, გრ. რჩეულიშვილი, ალ. სავანელი და სხვები.

გ. ერისთავის „ცისკარი“ სამი განყოფილებიდან შესდგებოდა: „ლექსთ თხზულება“, „პროზა“ და „სწავლა და ხელოვნება“. პირველი განყოფილება გარკვეულად უკეთესია დანარჩენებზე. აქ იბეჭდებოდა ნ. ბარათაშვილის, გრ. ორბელიანის, გ. ერისთავისა და სხვათა ნაწარმოებები. პროზათ უმთავრესად ნათარგმნი მოთხრობები იბეჭდებოდა,³⁰ სწავლა და ხელოვნებაში დაბეჭდილია საბა ორბელიანის მოგზაურობა ევროპაში. აქვე იბეჭდებოდა „სოფლური სახლის პატრონობის“ შესახებ – უმთავრესად საკულინარო ცნობებს ათავსებდნენ.

„ცისკარის“ დაარსება უდაოთ დიდი მოვლენა იყო საქართველოს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, მაგრამ ეს მოვლენა ღირსეულად ვერ გამოიყენა ქართველი საზოგადოების მონინავე ნაწილმა. ანკი ვის უნდა გამოეყენებია „ცისკარი“ საზოგადოებრივი აზრის გამოსაცოცხლებლად, როდესაც ქართველი თავადაზნაურობის³¹ ერთადერთ საზრუნავს ჩინებისა და ორდენების მიღება, სამსახურში დანინაურება შეადგენდა. 1832 წლის მეტძოლი თაობა თვითმპყრობელობის კალთას ამოფარებოდა და რეაქციონურ მისწრაფებათა იქით მისთვის არაფერი არსებობდა. ამ თაობისათვის უცხო და მიუღებელი იყო ამ პერიოდში წარმოებული მოძრაობა რუსეთში. თავა-

³⁰ მოლანურ, ამაღათ ბეგ და სხვ.

³¹ ამ პერიოდში კი თავადაზნაურობა შეადგენდა ქართულ საზოგადოების მონინავე ნაწილს.

დაზნაურული ინტელიგენციის მცირეოდენი ნაწილი კი, რომელსაც რამოდენიმედ ქონდა შეგნებული ეპოქა, სდუმდა.

ჟურნალი ყოველდღიური ცხოვრების მიღმა იდგა. მას მხოლოდ თავადაზნაურული ინტერესები ასულდგმულეობდა, მოკლებული იყო ცოცხალ სულს, საზოგადოებრივი აზრი მასში არ ისახებოდა. მეტად მძიმე, არქაული ენა ჟურნალს მაღალი წოდების ვინრო წრისათვის ხდიდა ხელმისაწვდომს. ცოცხალი, ყოველდღიურობის ამსახველი წერილების უქონლობა ჟურნალს არსებობის მძიმე პირობებს უქმნიდა და აკი მეორე წლის თავზე დაიხურა კიდეც.

მიუხედავად ამისა გ. ერისთავის „ცისკარმა“ ერთგვარი გამაღვიძებელი როლი მაინც ითამაშა საქართველოს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. მივიწყებული, ანდა სასხვათაშორისოდ ქცეული ქართული მწერლობა დღის სინათლეზე გამოიტანა, სურვილი აღუძრა საზოგადოებას სამწერლო-კულტურული მოღვაწეობისათვის.

„ცისკარი“-ს გამოცემა 1857 წელს განახლდა ივ. კერესელიძის რედაქტორობით. კერესელიძის „ცისკარი“ 1875 წლამდე უწყვეტლევ გამოდიოდა. როგორც ქვევით დავინახავთ, კერესელიძემ რამოდენიმედ შესძლო ჟურნალის გაუმჯობესება, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ გაბატონებული წოდების ზედა ფენები გარკვეულად ბატონობდნენ ჟურნალში და მიმართულებასაც აძლევდნენ მას. კერესელიძის „ცისკარი“ თავის დროის ცხოვრებასაც დაუკავშირდა, ყოველ შემთხვევაში სცადა ასეთი კავშირის დაჭერა. ამ პერიოდის „ცისკრის“ თანამშრომლები იყვნენ: ალ. და ვახ. ორბელიანები, მიხეილ თუმანიშვილი /მოლაყბე/, ლავ. არდაზიანი, ბერძენოვი, დიმიტრი ყიფიანი /ბაქარ ქართლელი/, დიმ. ბაქრაძე, ბოლო ხანებში აკ. წერეთელი, ანტონ ფურცელაძე და სხვანი.

რომ ნათელი გახდეს „ცისკრის“ მიმართულება, გავყვეთ კვალ და კვალ „ცისკრისათვის“ დამახასიათებელი მომენტების გარკვევას.

ამ თავითვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ „ცისკარი“ კონსერვატიული თავადაზნაურობის ორგანო იყო და საზოგადოების ამ გაბატონებული ნაწილის დაკვეთას პირნათლად ასრულებდა. არამც თუ არსებული სოციალური ურთიერთობის საწინააღმდეგო რაიმე მასალას, არამედ ყოველდღიური ცხოვრების ზოგიერთ ნაკლოვანებათა კრიტიკასაც კი სიახლოვეს არ იკარებდა, მაგრამ კერესელიძის „ცისკრის“ პერიოდი ხომ ბატონყმობის საწინააღმდეგო ბრძოლით ხასიათდება მთელს რუსეთში. სწორედ ამ პერიოდში იწყებს რუსეთის რაზნოჩინცული ინტელიგენცია გააფთრებულ ბრძოლას თვითმპყრობელობისა და ბატონყმობის წინააღმდეგ. ამ პერიოდს უკავშირდება გლეხთა მასობრივი აჯანყებანი მეზობლურად წინააღმდეგ მთელს რუსეთის იმპერიაში და საქართველოშიაც. ახალი თაობა თავდავინყებით ებმევა განმათავისუფლებელს მოძრაობაში და განა შესაძლებელი იყო „ცისკარი“ ასცილებოდა ამ საკითხებს? ფაქტია, რომ „ცისკარი“ ყველა ხვრელებს ქოლავდა, რათა ახალ იდეათა სიო არ შეპარვოდა ყურნალში, მაგრამ მაინც ვერ ასცდა ამას. მეტად თავისებურია პირველ ხანებში გლეხთა საკითხზე საუბრის ჩამოგდება „ცისკრის“ თანამშრომლის მოლაყბის მიერ, ის თვითმპყრობელი მეფის სურვილებს უკავშირებს ამ საკითხს, მაგრამ თავადაზნაურთა რისხვას მაინც ვერ ასცდა და „ცისკრის“ თანამშრომლობიდან გაიდევნა. ბატონყმობის საკითხის მკვეთრად დაყენებას ვერ ასცდა „ცისკარი“, მაგრამ ეს არ იყო „ცისკარის“ სურვილი, პირიქით, სასტიკად გაილაშქრა ამის წინააღმდეგ. საერთოდ ვერავითარ კრიტიკას ვერ ეგუებოდა „ცისკარი“. განვიხილოთ მასალები.

გაზეთ „კავკაზში“ დაიბეჭდა ბერძენოვის წერილი. ავტორი მეტად დამშვიდებულის კილოთი ეხებოდა „ცისკრის“ ზოგიერთ საკითხებს, მიუხედავად ამისა რედაქციამ იუკადრისა მითითება-კრიტიკა და „ცისკრის“ თანამშრომლის სავანელის პირით წერილი „მკითხველთადმი“-ში პასუხი გასცა ბერძე-

ნოვს. ამ წერილში მეტად დამახასიათებელია ერთი მომენტი. სავანელი სწერს: „მამულისა სიყვარული, ესე ბუნებითი ნიჭი ყოველ კაცს შორის და ზემოხსენებული წინადადებანი, ვალდებულ გვყოფენ ჩვენს ყოველთა მივიღოთ გულადი მონაწილეობა ამ სასარგებლო შრომაში და ვცადოთ განგრძობისათვის ამ ჟურნალისა, და არა ვუგდოთ ყური რომელიმე კრიტიკოსთა, ამაოთ კალმით აღჭურვილთა, განსახილველად ჩვენის ახალ დადგენილ ჟურნალისა, რომელიც, ვიტყვი, არ უნდა იყოს ჯერედ საგნად კრიტიკისა და უმეტესად კრიტიკისა არამართებულისა“.³²

რედაქცია ამ შემთხვევაში თითქოს მართალი იყო. სამართლიანი იყო მისი შიში კრიტიკისადმი, რადგან ახალად დაარსებული ჟურნალი ჯერ კიდევ ფეხმოუმადრებელი იყო და მით უმეტეს უმოქმედო საზოგადოება ერტყა გარს. მრავალი მონინააღმდეგეც ყავდა ჟურნალს გარუსების გზაზე მდგომ თავადაზნაურთა წრიდან. ტყუილად კი არ წერდა მოლაყბე, რომ ზოგიერთების ოჯახში „ცისკარის“ ადგილი სამზარეულოაო, კაბინეთში არ აღირსებენ მას შეტანას, რადგან ქართულს ენაზეა გამოცემულიო.

ალსანიშნავია, რომ „ცისკარი“ თანდათანობით მიეჩვია კრიტიკას, რედაქცია კერესელიძის სახით არ გაექცა ბრძოლას, მაგრამ ენის საკითხზე დაწყებულ კრიტიკას, რომელსაც კერესელიძე და სხვა თანამშრომლებიც სრული პასუხისმგებლობით ეპყრობოდნენ, – მოჰყვა ჩვენი ცხოვრების უკუღმართობის სურათის წამოყენება ჟურნალის წინაშე. აქ კი შეშინდა კერესელიძე, თვალეზში დაუნყო ცქერა გაბატონებულ წოდებას და მათი სურვილებისა და ინტერესების დაცვა ამჯობინა.

„ცისკარს“ დიდი სამსახური გაუწია მოლაყბემ /მიხ. თუმანიშვილი/. მოლაყბე მხურვალე მონაწილეობას იღებდა ჟურნალში. მან შემოიღო შინაური მიმოხილვის დაგვარი სალაყბო ფურცელი, სადაც დაუნდობლად ჰკიცხავდა საზოგადოების

³² „ცისკარი“, №4, 1857 წ.

ზოგიერთ უარყოფით მხარეებს. პირველ ხანებში თითქოს ყურადღებას არ აქცევდნენ სალაცხო ფურცელს, მაგრამ როდესაც მოლაყბემ გაზეთ „კავკაზიდან“ გადმოთარგმნა ალექსანდრე მეორეს მიერ წარმოთქმული სიტყვა მოსკოვის თავადაზნაურთა დარბაზში, „ბრწყინვალე“ ნოდებამ ველარ მოითმინა მოლაყბის „თავხედობა“ და განდევნა „ცისკრიდან“.

მოლაყბის შესახებ: გაბრიელ სულხანიშვილი ივ. კერესელიძის მისამართით სწერდა „მრავალნი მიმზადავნი გააჩინეს და მათ მოლაყბის სახელით დაიწყეს წერა.“³³ შემდეგ დასძენს, რომ იმათში მგონი თქვენც (ივ. კერესელიძე) ერიენითო.

აკაკი თავის მოგონებაში აღნიშნავს „სალაცხოში რომელსაც გაბო სულხანიშვილი სწერდა ბევრია ხოლმე ლავრენტი არდაზიანის ოხუნჯობაცო“.

ნ. ნიკოლაძე 1872 წ. ერთ კერძო წერილში კ. ლორთქიფანიძისადმი სწერს „სალაცხო ფურცელზე მინდოდა დამეწერა რამე მაგრამ შენ მანდ არა ხარ – этого не знала, გახსოვდეს რომ მოლაყბე თვითონ კერესელიძე არის“.³⁴

ს. ხუნდაძე სწერს რომ მიხ. თუმანიშვილმა მხოლოდ სამი წერილი მოათავსა ამ ფსევდონიმით „ცისკარში“ №11-12 1857 წ. და №1 1858 წ.

გ. სულხანიშვილი 1863 წ. „საქ. მოამბეში“ საჯაროთ ამბობს, რომ მოლაყბის ფსევდონიმით „ცისკარში“ დაბეჭდილი წერილებიდან მიხ. თუმანიშვილს მხოლოდ ორი ეკუთვნის, რომლებიც დაიბეჭდა 1857 წ. დეკემბრის და 1858 წ. იანვრის ნომრებში.

მოლაყბის ფსევდონიმით სწერდნენ „ცისკარში“ მიხ. თუმანიშვილი, გ. სულხანიშვილი, ივ. კერესელიძე, ლ. არდაზიანი, მაგრამ ვის რომელი წერილი ეკუთვნის ჯერ-ჯერობით ძნელი დასადგენია.

³³ „საქართველოს მოამბე“, 1863 წ. №7, გვ. 104-106.

³⁴ გ. წერეთელი, თხზულებათა კრებული, ტ. I რედაქც. შენიშვნები გვ. 426.

თავის სიტყვაში, როგორც ცნობილია, ალექსანდრე მეორე, უკმაყოფილებას გამოსთქვავდა აზნაურთა მიმართ. თავადაზნაურობა – ამბობდა იმპერატორი – თითქმის მტრულად და გულგრილად მოეკიდა გლეხთა განთავისუფლების საკითხსო, იმპერატორი აფრთხილებდა თავადაზნაურობას, რომ საჭიროა გლეხთა რეფორმა მთავრობამ იკისროს, სანამ ხალხი თვითონ არ მოახდენს ამ რეფორმასო. ამ სიტყვაში იმპერატორმა ის აზრიც გაატარა, რომ გლეხოზა მიწებით უნდა განთავისუფლებულიყო.

აი ეს სიტყვა, დაბეჭდილი 1858 წლის №58 გაზეთ „კავკაზში“, ჩაუვარდა ხელში მოლაყბეს, სთარგმნა და 1858 წელს „ცისკრის“ მე-12 ნომერში მოათავსა. „ამ წერილის ნაკითხვაზე – სწერს მოლაყბე სალაყბო ფურცელში – ყოველი ჩემი გონება, სული გული და თვითეული ასო გარდაიქცა გრძნობად და ვიძახდი: რად არ შემიძლიან სიცოცხლე ჩემი შევწირო მას, რომელსაც ჩემის შეწირვით შეეძლოს აღსრულებაში მოყვანა კეთილისა იმ განზრახვისა, რომლისათვისაც დაუცხრომლათ ზრუნავს მეთქი ქართველნი! თუ ხართ სადმე. ჯერ კი ვერ მიპოვნინხართ და თუ გიპოვნეთ, თქვენი ძველად ხასიათი იყო, არა თუ ქონებას მეფისათვის, სიცოცხლეს შესწირავდით, არა თუ თავსა, აკვნის ყმაწვილსა გამოიყვანდით და მეფის ჰაზრს არ უარყოფდით. სად არის ძველებური ესე ხასიათი. ჩვენი დიდი მეფე შესდგომია იმისთანა საზოგადოს კეთილს აზრს, რომელზედაც ჰკვირობს მთელი ევროპა, რას მოგვიკეცნია, რატომ შეძლებისამებრ „დიდო იმპერატორო, ჩვენო მფარველო, ჩვენო უსჯულოთ მაჰმადთან დამსწენლო! გვობრძანე და მზად ვართ ერთგულნი შვილნი ივერიელნი!“... თუ იტყვით გვიყვარსო, მამ დავამტკიცოთ და ნუ მივიყვანთ იქამდინ, რო იმ აზრით ბრძანდებოდეს, რა აზრითაც მიუღია მოსკოვის კეთილშობილნი, ღმერთმან დაგვიფაროს!“³⁵

³⁵ „ცისკარი“, 1858 წ. №12.

ამ საფარ ქვეშ დაიწყო მოლაყბემ ლაპარაკი ბატონყმობის შესახებ. მისი რადიკალიზმი საშიში არ იყო. ბატონყმობის შესახებ იმდენად ახმაურდა მოლაყბე, რამდენადაც ამ საკითხს თვით იმპერატორი შეეხო. მოლაყბე იმპერატორის სურვილის აღსრულებას მოითხოვს. აქავე უნდა შევნიშნო, რომ მოლაყბე აკრიტიკებდა ყველას, მაგრამ თვითმპყრობელი მისთვის ხელშეუხებელი, წმიდათა-წმიდა იყო. ამ მხრივ მოლაყბე ტიპიური ვორონცოვის პერიოდის თავადი იყო.

მიუხედავად ყველა ამისა, „ცისკრის“ ფურცლებზე ბატონყმობის საკითხი პირველად მოლაყბემ აღძრა და მეტად საყურადღებოა, რომ გაბედული ნაბიჯისათვის შესაფერი სასაჯელიც მიიღო – განდევნეს „ცისკრიდან“.

მოლაყბე მოხდენილად აერთებდა თავის მოქმედებაში ლიბერალურს, წმინდა მონარქიულსა და თითქოს პატრიოტულ მისწრაფებებსაც, მაგრამ ცხადია, მისი ამოსავალი ბრწყინვალე წოდება და მისი დამცველი თვითმპყრობელობა იყო და თუ აკრიტიკებდა თავისი წოდების ზოგიერთ საქციელს ესეც გულისტკივილით იყო გამოწვეული, რათა თავისი წოდება გალატაკება-განადგურების გზიდან აეცდინა. მეტად საინტერესოა მოლაყბე ლიბერალის როლში – საზოგადოებაზე ფიქრებით შენუხებულმა მოლაყბემ ერთ დღეს თავის მოკვლა განიზრახა. ამ განზრახვის სისრულეში მოსაყვანად მტკვრისაკენ გაემართა, მაგრამ ფიქრებში გართული, ბაზარში მოხვდა. აი როგორ აღწერს ამ მომენტს: „... ოხ განგება! კურთხეულ არს სახელი შენი, თურმე მტკვრისკენ კი არ წავსულვარ, გზაზედაც ფიქრს გაუტაცნივარ ... ბოლოს ოხ! რას ვხედავ! რა ჩემის გულის სასიამოვნოს საქმეს შევეფეთე! ვნახე უცებ ხის ერთის დუქნის კარზედ ხაბაზი, უბრალო ხაბაზი. უძევს მუხლზედ ცისკარი მეთერთმეტე ნომერი, კითხულობს სალაყბოს ფურცელს მაღალის ხმით, თანახმა უხდება ყველაფერში მოლაყბეს ... თან იძახის „ახ ნეტავ შეძლება მქონდეს, ვიყიდო ამისთანა წიგნებო“. ეს არაფერი, შემოეხვივნენ გარშემო

დუქნის მეზობელნი და უნდა ნახოთ რა სასოებით უგდებენ ყურსა – მოლაყბემ ამ სანახაობით აღტაცებულმა გადანყვიტა აღარ მოიკლას თავი და განაგრძობს... „აღარ დავირჩობ თავსა, მინდა სიცოცხლე, დიდი ხნით სიცოცხლე, მხოლოდ იმისთვის, რომ ვნახო ქართველნი, იმ გონების მექონენი, რომელთაც ესმოდეთ ღირსება თავიანთი მამულისა, ესმოდეთ ყოველივე კეთილი განზრახვა ჩვენის დიდის ხელმწიფისა; გარდაუხდიდეთ მადლობასა ყოველ კეთილზედ, რომლებითაც დავალებულნი ვართ ჩვენ ქართველნი“ და სხვა.

მოლაყბე აღფრთოვანებული ქვედა ფენების ჟურნალისა და განათლებისადმი დაინტერესებით, პატრიოტი მეოცნებეა – რომ ქართველებმა შეიგნონ თავისი მამულის სიყვარული და ერთგული ქვეშევრდომობა, რომელიც თავს დიდათ დავალებულადა გრძნობს ხელმწიფე იმპერატორის გულკეთილობის წინაშე. ასეთია მოლაყბის სურათი, რომელიც ვერ აიტანა „ცისკრის“ პატრონმა თავადაზნაურობამ და განდევნა.

დამახასიათებელია, რომ ბრწყინვალე წოდება ვერ იტანს კრიტიკას, მით უმეტეს თუ კი ის არა ამ წოდების წევრიდან მომდინარეობს. აღ. ორბელიანის მონშობით, როდესაც მონინავე თავადებმა შეიტყვეს, რომ მოლაყბე თავადთაგანია – თავადებმა უცბათ წამოიძახეს – „ჰო ეგ კი! იმან რო დაწეროს შეეფერება და ამას იქით კიდევ მოვიწონებთ, მაგ სალაყბოს ფურცელსაო“.³⁶

1858 წელს „ცისკარში“ მოლაყბის მიერ მოთავსებული „ალექსანდრე მეორის“ სიტყვები საყურადღებოა იმ მხრივაც, რომ ამ დრომდე არც „ცისკარში“ და არც იმ დროის რომელიმე ნაწერებში ბატონყმობის შესახებ ვერაფერს ვხვდებით. მოლაყბის მიერ მოყვანილი სიტყვები და თავისებური კომენტარიები ერთგვარ ყრუ პროტესტს წარმოადგენს ბატონყმობის წინააღმდეგ. ამგვარად, დიდი მემამულე და დი-

³⁶ „ცისკარი“, №1. 1859 წ.

დი მოხელე მოლაყბე³⁷ თითქოს გაუბედავი ლიბერალის როლში მოჩანს. რომ სამოციანი წლების დასაწყისში ზოგიერთი სხვა თავადებიც ყოფილან ლიბერალები – ბატონყმობის მონინალმდეგენი – ამკარად სჩანს „სურამის ციხეშიაც“. აქ ჩვენ ვკითხულობთ: „კნიაზ-ლიბერალს ვეძახდით კნიაზ ლ. დ-სა, იმიტომ რომ დიდი გულმოდგინებით სურდა ყმების განთავისუფლება და ყოველივე ამბავს ბატონყმობაზე შეიტყობდა სუყველაზე უნინ“, – „კნიაზ ლიბერალო მოემზადე, მაგრამ მაღალ ფრაზებს კი თავი დაანებე, – თქვენი გაჯავრებული ბატონყმობაზე სულ არ ვიტყვი – სთქვა კნიაზ-ლიბერალმა“.³⁸

ამგვარ „კნიაზ-ლიბერალების“ აზრმა ბატონყმობის შესახებ ჩვენამდეც მოაღწია, მაგრამ ამის შესახებ ცოტა ქვემოდ.

მოლაყბის განდევნით „ცისკარმა“ მაინც ვერ გაინთავისუფლა თავი. გაძევებულ მოლაყბეს მოსარჩლეები გამოუჩნდნენ. ჟურნალში დაინერა წერილი „გამოსარჩლება“, რომელზედაც ხელს აწერდა თერთმეტი მებუკე.

მებუკეებმა თითქოს მეორე ბანაკიდან შეუტიეს მოლაყბეს მონინალმდეგეებს. აი რას წერდნენ ისინი – „მოდით ერთ რჩევას მოგცემთ იმ ზოგიერთებს. ეს ჩვენი „ცისკარი“ ხომ ვითომაც ცისკარია, თქვენის მონყალებით, ახლა თქვენ „თორმეტი მზე“ გამოეცით, მეორე ქართული ჟურნალი და ეს ორნი მხარნი შევიჭიდნეთ“....

უდაოა, რომ საიდანლაც ანათებდა „ცისკარში“ თავისუფლების სიო, ახალი პროგრესული აზრი. ეს უკვე დასაწყისი იყო ბრძოლისა ახალი იდეების საფუძველზე, მაგრამ „ცისკარი“, როგორც დავინახავთ შემდეგშიც, ძველების – რეაქციონური თავადაზნაურობის ბანაკს მიემხრო.

თუმანიშვილის სალაყბოს ფურცლებით არ მოთავებულა ბატონყმობაზე ლაპარაკი „ცისკარში“, უფრო მკვეთრად დად-

³⁷ მ. თუმანიშვილი, 1818-1875 წწ.

³⁸ დ. ჭონქაძე, „სურამის ციხე“.

გა ეს საკითხი, მაგრამ ამის შესახებ ცოტა ქვემოთ მექნება საუბარი.

მეტად დამახასიათებელია ჟურნალის რედაქტორის ივ. კერესელიძის აზრი სალაყბოს ფურცლის დახურვისა და მოლაყბეს ჟურნალიდან განდევნის შესახებ. აი რას წერს კერესელიძე 1859 წელს „ცისკრის“ პირველ ნომერში:

„მოვყევით სალაყბოს ფურცლის გამოცემასა იმ აზრით, რომ ვგონებდით საზოგადოება აღტაცებით მიიღებდა ამ საგრძნობელ სტატიას. მაგრამ, რას იტყვით, თითქმის ოთხკუთხივ აღგვიდგნენ! რა ვპოვეთ იმ სტატიაში წინააღმდეგი? გარწმუნებთ, რომ რასაცა სწერდა უ. მოლაყბე, ყოველივე იყო გამოსული კეთილის გულიდან, გულმტკიცუნეულობით. რა გაენწყობა, ეს ჩვენი ჟურნალი არის საზოგადო, მაშასადამე არის ხმა საზოგადოებისა. ჩვენი ჟურნალი გამოდის კმაყოფილებითსათვის საზოგადოებისა, მაშასადამე უკეთუ მცირედი რამ ვპოვეთ სანყენად მკითხველთა მაშინვე მოვიხმარებთ ყოველისვე ღონისძიებას მიზეზის მოსპობისათვის“ – შემდეგ აცხადებს, რომ სალაყბო ფურცელი მოსპობილია და თანაც ერთგვარ შიშს გამოსთქვამს, რადგან გაუგია რომ მოლაყბეს გაზეთის დაარსება დაუპირებია....

კერესელიძემ გააშიშვლა „ცისკრის“ მიმართულება, უკეთესი იქნებოდა აშკარად ეთქვა, რომ ჟურნალი დიდებულებს ეკუთვნის და მათი ინტერესების დამცველი უნდა იყოსო. ჟურნალი კმაყოფილებისა და სიამოვნებისათვის გამოდისო, – სწერს კერესელიძე. აქ ხომ მთლად აშკარად გაამჟღავნა „ცისკრის“ მიმართულება. კერესელიძესა და მის თანამედროვეთ ჟურნალი – პრესა, მებრძოლ იარაღად კი არ მიაჩნდათ, არამედ დროს გასატარებელ საშუალებად რაცხდნენ და, ბუნებრივია – მათი შიში და პირდაპირ შეურიგებლობა კრიტიკისადმი, განსაკუთრებით კი ისეთი კრიტიკისადმი, რომელიც ოდნავ მაინც არღვევდა მათ მყუდროებას.

მიუხედავად ჩინური კედლების აღმართვის ცდისა საზოგადოებასა და „ცისკარს“ შორის, როგორც ვნახეთ მებუკვები და მოლაყბეები დრო გამოშვებით მაინც არღვევდნენ „ცისკრის“ მყუდროებას. ვერ უშველა პროტესტებმა მოლაყბესა და მებუკვებს – ისინი გაიდევენენ ჟურნალიდან. მაგრამ მეტად ძნელი იყო „ცისკრის“ იმ სახით წარმართვა რომ იმდროინდელი საზოგადოების ყველა წევრი კმაყოფილი ყოფილიყო. იბადებოდა მრავალი საკითხი, რომელთა გარკვევისას რომელიმე საზოგადოებრივი ჯგუფი უსათოოდ უკმაყოფილო უნდა დარჩენილიყო, ამას კი გვერდს ვერ აუვლიდა საზოგადოებრივი ჟურნალი – უკიდურეს შემთხვევაში ჟურნალი უნდა მომკვდარიყო.

სავაჭრო კაპიტალის განვითარებამ და სამრეწველო კაპიტალიზმის ჩანასახებმა 60-იანი წლების დასაწყისისათვის დააჩქარეს ბატონყმური ნატურალური მეურნეობის რღვევა. ამ გარემოებას, ცხადია, გვერდს ვერ აუვლიდა „ცისკარი“ და ბატონყმობის საკითხის ყრუდ დაყენებას მოლაყბის მიერ არა მხოლოდ პროტესტითა და რეპრესიით უპასუხეს „ცისკრის“ კონსერვატორებმა, არამედ შექმნილ სოციალ-ეკონომიური სიტუაციიდან გამოსავლის ძებნაც დაიწყეს. 1859 წლის „ცისკრის“ №10 აღ. სავანელის მეტად საინტერესო წერილი დაიბეჭდა – საქართველოს ეკონომიური გაღარიბების შესახებ. ხოლო აღ. ორბელიანმა განიზრახა ბატონყმობის მამა-შვილობათ გასაღება. სავანელი ეხებოდა ვორონცოვის დროს დაარსებულ სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოებას, აღნიშნავდა მის უმოქმედებას და ამის მიზეზად იმას აღიარებდა, რომ საზოგადოების შრომები რუსულად იბეჭდებოდა და ქართველი საზოგადოებისათვის ხელმიუწვდომელი იყო. რასაკვირველია ეს არი იყო მთავარი მიზეზი გაღარიბებისა. ამ პერიოდში, როგორც უკვე თავის ალაგზე აღვნიშნე, საქართველო დიდ ეკონომიურ ცვლილებებს განიცდიდა, საჭირო იყო ამ ცვლილებების გათვალისწინება, მათში ჩახედვა და მოქმედე-

ბების ახალი გეგმის შემუშავება, მაგრამ ქართველი თავადაზნაურობა ხომ სრულს უდარდელობაში და ფუფუნებაში ატარებდა დროს. სად ეცალა ამ საქმისათვის. მართალია, ზოგი მათგანი შეაფიქრიანა ცხოვრებამ, ჩაახედა ამ ეკონომიურ ცვლილებებში, ზოგი რამ სწორათაც გაიგო, მაგრამ თავადთა ძალ-ღონეს აღემატებოდა საგნის გათვალისწინება ისტორიული სინამდვილის მიხედვით. ამ მხრივ, დამახასიათებელია ალ. ორბელიანის წერილი 1859 წლის „ცისკრის“ №10. იგი სწერს – „ისე გავღარიბდით, რომ ღარიბ გლეხკაცებზე უფრო მომატებით, თუ ვაჭრობისათვის არას ვიფიქრებთ და სხვა შესამატს კარგსა... აღარც თოფი, აღარც ხმალი – ვმადლობ ღმერთსა, მაშასადამე რაღაც მნიშვნელობაა, იქ რა არის საჭირო? – სწავლა-განათლება მიწის ნაყოფიერების გამრავლება და ვაჭრობა, აუცილებელი გამამდიდრებელი კაცისა. დამიჯერეთ, რომ ყველას ეს ფიქრი უნდა ჰქონდეს ეხლა“.

ალ. ორბელიანის მოწოდება დროული იყო, მაგრამ გამგონი არ ჩანდა. თავადაზნაურობა გატაცებული იყო ტახტისადმი ერთგულებით, ჩინებით, ორდენებით, სამსახურით ანდა ფუქსავატი ცხოვრებით. ყოველდღიურად ეცლებოდა ხელიდან მამული. ალ. სავანელის წერილი გაღარიბების შესახებ სწორედ თავადაზნაურობას შეეხებოდა. ვორონცოვის პოლიტიკამ თავადაზნაურობას, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ხელიდან გამოაცალა მამული და სამსახურის ანაბარა დატოვა. თავადაზნაურთა წოდების დაცემას მოჰყვა, როგორც აღვნიშნეთ, ახალი ელემენტების – წვრილი მესაკუთრისა და მომსახობურყოფაზიის ასპარეზზე გამოსვლა და თუ წინადა „კეთილშობილობა“ სწყვეტდა ყველაფერს, ახლა ფული სდევნიდა „კეთილშობილებას“ ასპარეზიდან. ამიტომ იყო, რომ თავადაზნაურობაში დიდმა შიშმა იჩინა თავი სწორედ მაშინ, როდესაც გლეხთა განთავისუფლების პროექტის შემუშავება დაავალეს.

მოლაყბის გაუბედავი წერილები ბატონყმობის შესახებ გამოუხმაურებელი არ დარჩა. მართალია, „ცისკარი“ მეტად

ფრთხილად იყო, ახლოს არ იკარებდა საზოგადოებრივი ჭირ-ვარამის შესახებ წერილებს, ხმის ამოდებას ვერ ბედავდა ბატონყმობის წინააღმდეგ, მაგრამ ის ხომ ერთად ერთი საჯარო ტრიბუნა იყო და გვერდს ვერ აუვლიდა უკვე დღედათვლილ ბატონყმობაზე საუბრის ჩამოგდებას. მართლაც, 1858 წელს „ცისკრის“ მე-11 ნომერში დაიბეჭდა ალ. ორბელიანის წერილი „უწინდელი დროის ბატონყმობა“, ხოლო 1859 წელს, უკანასკნელს ნომერში დ. ქონქაძის „სურამის ციხე“-ს პირველი ნაწილი.

ალ. ორბელიანი, ძველი თაობის დიდებულთა წარმომადგენელი, სხვებზე უკეთ მიხვდა თავადაზნაურთა წოდების დაღუპვის-განადგურების მოახლოვებას და საშველად გაემზადა. თავის წერილში შეეცადა ძველი დროის ბატონყმობა იდეალურ ფერადებში წარმოედგინა, – ამით სურდა გაექარწყლებინა ის აბობოქრებული აზრი, რომელიც უკვე დაუნდობლად უტევდა ბატონყმურ უკუღმართობას, მაგრამ გვიანლა იყო, ალ. ორბელიანი და მასთან „ცისკარიც“ ანგარიშში მოტყუებდნენ. ბატონყმურს ურთიერთობას ნიადაგი ერთობ მომპალი აღმოაჩნდა და მალე კიდევაც დაიმსხვრა.

აი როგორ ახასიათებდა ძველი დროის ბატონყმობას ალ. ორბელიანი: „უწინდელ დროს გარეშე კაცი იმას ეძებდა, მე-ბატონე ვიშოვნო და იმას შევეხიზნოვო, ამისათვის, რომ მე-ბატონე თავის ყმასა შვილსავით ყურს უგდებდა და შვილის მსგავსად გული სტკიოდა ყმისთვის...“.

ვახტანგ მეექვსის კანონების ახალი თავისებური გაგებაც სურს დაანახოს საზოგადოებას, ორბელიანი სწერს: „ამ მეფე ვახტანგის კანონს სხვაგვარად ნუ გავიგებთ. ეს იმას ნიშნავს, როგორათაც შვილი მშობელს ეკუთვნის და შვილი სრულებით მშობლისა არის, ისე იმის მსგავსად მე-ბატონეს ეკუთნოდა ყმა. დაუ(და)ნაშავებელი კაცი ხომ არ იქნებოდა, სრულებით უმანკოება ყოფილიყო ჩვენს ქვეყანაში, ამისათვის ეს მეფის კანონი იმას ნიშნავს, როგორათაც დამნაშავეს შვილსა მამამ

წკებლა დაანახოს და იმით შეაშინოს, ისე ის კანონი ჩვენი გლახების საჩვენებლად და მებატონის შესაკავშირებლად იყო, უფრო და უფრო ერთნი ყოფილიყვნენ, რომ ამათ განშორება არაფრით არ მომხდარიყო. როგორც მამა შვილსა, თორემ თუ ეს ასე არ ყოფილიყო, იმისთანა ბრძენი და მონყალე კაცი, ვითარცა მეფე ვახტანგ, იმისთანა უწყალოს კანონს დასდებდა?“-ო.³⁹

როგორც ამ პატარა ამონაწერიდანაც სჩანს ალ. ორბელიანმა თავისი წოდების სოციალური დაკვეთა პირნათლად შეასრულა. ბატონყმობის ყოველ მომენტს, დაწყებული კანონმდებლობიდან, უკანასკნელ წვრილმანამდე, თავისი წოდებისათვის ამ პერიოდში უაღრესად საჭირო ახსნა განმარტება მისცა. მაგრამ „ცისკრის“ შემდეგ ნომერში სრულიად სხვა სურათი გაიშალა. „ცისკრის“ კარიბჭე ვერ დაუმაგრდა ახალს აზრს, აზრს თავისუფლებისას, უკუღმართობის, – არა მხოლოდ გაუბედავათ მამხილებელს – მოლაყბის მსგავსად – არამედ ამ უკუღმართობის წინააღმდეგ მებრძოლს, იმ უკუღმართობის, რომელსაც ბატონყმობა ერქვა და რომელსაც „ცისკარი“ ყველა კალთებს აფარებდა.

1859 წლის „ცისკრის“ უკანასკნელ ნომერში დაბეჭდილ დ. ჭონქაძის „სურამის ციხეს“ საზოგადოება გაოცებული შეხვდა. „ცისკრისათვის“ ეს მოულოდნელი ამბავი იყო. ვინც წინ იყურებოდა, საზოგადოების ახალს მომავალზე ფიქრობდა, აღფრთოვანება იგრძნო, ხოლო დიდმა ფეოდალებმა, ბატონყმობის მამხილებელ და მის წინააღმდეგ მებრძოლს კბილები დაუღჭიალეს, მუშტები დაუღირეს.

მოთხრობის მარტივ ბუნებრივ კილოსთან, ერთგვარ სისადავესთან და სიმშვენიერესთან მუქი ფერადით ჩაქსოვილი იყო ისეთი ძლიერი და გადაამჭრელი პროტესტი ბატონყმური მონობის წინააღმდეგ, რომლის მსგავსი საქართველოში არავის გაეგონა.

³⁹ „ცისკარი“, 1858 წ. №11.

სოფლის ცხოვრების საკითხის მომხიბლავ ფერადებში ხელოვნურად ამოაგორებდა დ. ჭონქაძე ისეთ ამბებს, რომელიც ჯერ არავის გაეგონა: „... სანამ ჩვენ ბატონის ყმანი ვართ ჩვენში ბედნიერება არ შეიძლება...“ და მრავალი სხვა ამგვარი.

ასეთ ჰანგს ჩვეული არ იყო თვით მოლაყბეც კი, ოდეს-ღაც მრისხანედ მიჩნეულმა მოლაყბემ დაჰკარგა მრისხანების ხასიათი, ასეთი ხმა სულ სხვა მხრიდან გაისმა და მოსალოდნელი იყო ამ ხმის გაძლიერება-გამძლავრება.

„ცისკარი“ და მის მკითხველთა წრე აღაშფოთა დანიელ ჭონქაძის მოთხრობამ. კერესელიძე შეპირდა საზოგადოებას, რომ „თავზედ“ მწერალს მკაცრს პასუხს გასცემდა. აღშფოთდა თვით დიდი კაცი გრიგოლ ორბელიანი, მაგრამ კერესელიძე მხოლოდ ბოდიშით დაკმაყოფილდა საზოგადოების წინაშე, პასუხი კი ვერ მოახერხა. საზოგადოებას უკვე ერთგვარი ბორცვა ეტყობოდა. რუსეთში ბატონყმობის გაუქმების ირგვლივ მუშაობა უკვე დაწყებული იყო. რუსეთის ახალი თაობის რაზნოჩინცული ინტელიგენცია – აშკარა შეტევაზე გადადიოდა თვითმპყრობელობისა და ბატონყმობის წინააღმდეგ. რუსეთის რაზნოჩინცული ინტელიგენციის იდეებზე აღზრდილი ქართული ახალგაზრდობა ნელ-ნელა უბრუნდებოდა თავის ქვეყანას და ქართველს საზოგადოებაში შექონდა მებრძოლი სული. ცხადია, „ცისკარი“ ვერ აუვლიდა გვერდს ამ ამბებს. ამიტომაც იყო, რომ ჭონქაძის წინააღმდეგ ბრძოლამ სრული სიჩუმით არჩია. ბატონყმობის საკითხს, რომელიც ამ პერიოდის რუსული ჟურნალ გაზეთების ერთ-ერთ ღერძულ საკითხად იყო ქცეული, – „ცისკარმა“ განდევნა დაუპირა თავისი ფურცლებიდან. მაგრამ ეპოქის ამ მეტად მტკივნეულ საკითხს „ცისკარმა“ სავსებით ვერ დაუხშო კარი, თუმცა ყოველ ღონეს ხმარობდა „ცისკრის“ მკითხველ და პატრონ კონსერვატორთა მყუდროების დასაცავად. ამას ნათლად ადასტურებს „ცისკრის“ მოღვაწეობა 1861-62 წწ.

1861 წლის 19 თებერვლის მანიფესტის გამოქვეყნებას უმაღლვე უმაღლესი მთავრობის საიდუმლო განკარგულებით მეფის ნაცვალის ა/კავკასიაში გენერალი ბარიატინსკი შეუდგა პროექტის მომზადებას ა/კავკასიის ყმა გლეხთა გასანთავისუფლებლად. აღსანიშნავია, რომ როგორც უზენაესი, ისე ადგილობრივი მთავრობა დიდი სიფრთხილით ეკიდებოდა ჩვენში ამ საქმეს. კავკასიის კომიტეტის წევრი ვ. ბუტკოვი 1861 წლის 5 მარტს კონფიდენციალურ მიმართვაში ხაზს უსვამდა ამ მოქმედების დიდი სიფრთხილითა და სათანადო საიდუმლოებით ჩატარებას. ამასთანავე, ა/კავკასიის ადგილობრივმა ხელისუფლებამ სასტიკი ზომები მიიღო იმისათვის, რომ 19 თებერვლის მანიფესტი სახალხოდ არ გამჟღავნებულყო, აკრძალული იყო მანიფესტის ნაკითხვა ეკლესიებში, ხალხის საკრებულო ადგილებზე და პრესაში გამოქვეყნება.

ბარიატინსკი სასწრაფოდ შეუდგა საიდუმლო ბრძანების სისრულეში მოყვანას. 1861 წლის 25 მარტისათვის მოიწვია თავადაზნაურთა წარმომადგენლობისა და ზოგიერთი მსხვილი მემამულე თავადების კრება, სადაც ბარიატინსკიმ განაცხადა უზენაესი მთავრობის სურვილი გლეხთა განთავისუფლების საიმპერიო დებულების გავრცელების შესახებ საქართველოსა და ა/კავკასიაშიაც. აუცილებლად იქნა ცნობილი თავადაზნაურობის უახლესი მონაწილეობა ამ საქმეში, რისთვისაც სპეციალური სამაზრო კომიტეტებიც კი შექმნეს თავადაზნაურთა წარმომადგენლებისაგან. მაგრამ მალე ეს კომიტეტები შეიცვალა სამაზრო და საგუბერნიო თავადაზნაურთა ყრილობებით.

თავადაზნაურთა ყრილობებს ხელმძღვანელობას უწევდა „ა/კავკასიის ყმა გლეხთა მდგომარეობის მომწყობი კომიტეტი“, რომლის მთავარ დანიშნულებას შეადგენდა თვალყურის დევნება იმისათვის, რომ ადგილობრივი კრებების მუშაობის აზრი შეთანხმებული ყოფილიყო 19 თებერვლის დებულებებთან.

ამგვარად, 1861 წლიდან მთელს საქართველოში, პირველ რიგში კი თავადაზნაურთა წრეებში, ფიცხელი სჯა ბაასი სწარმოებდა გლეხთა საკითხის ირგვლივ. გლეხთა მდგომარეობაში მოსალოდნელი ცვლილებების შესახებ ხმები გლეხობამდისაც აღწევდა, მიუხედავად იმისა, რომ ეს მუშაობა საკმაოდ საიდუმლოდ სწარმოებდა და გლეხობა დაშვებული არ იყო არც ყრილობებზე და მითუმეტესად, არც კომიტეტებში.

1862 წელს უკვე თავადაზნაურთა საგუბერნიო კრება შეიკრიბა. აღსანიშნავია, რომ თავადაზნაურობიდან გლეხთა განთავისუფლების წინააღმდეგ ბევრი არავინ გამოსულა, მაგრამ როგორც სამართლიანად შენიშნავს პრ. სვ. ავალიანი ეს აიხსნებოდა იმით, რომ ქართველი თავადაზნაურობა უზენაესი მთავრობის გადაწყვეტილებების წინააღმდეგ გალაშქრების უსაფუძვლობასა გრძნობდა. ამიტომ იყო, რომ თავადაზნაურობამ მთელი ენერგია გამოიყენა იმისათვის, რომ რეფორმის გატარების დროს საკუთარი ინტერესები დაეცვა.

როგორც ცნობილია, მოსამზადებელი მუშაობა 1864 წელს გაგრძელდა. ამ ხნის განმავლობაში სისტემატიურად ინვეოდა სამაზრო და საგუბერნიო კრებები, სწარმოებდა განუწყვეტელი სჯაბაასი. თავადაზნაურთა წარმომადგენელნი ოფლს ღვრიდნენ იმისათვის, რომ ისტორიულად დაემტკიცებინათ თავისი უფლებები გლეხობაზე და მათ ქონებაზე, დაერწმუნებინათ ყველა, რომ გლეხი და მთელი მისი უძრავ-მოძრავი ქონება მეტატონის განუყრელი საკუთრება იყო – რათა ამით უზრუნველ ეყოთ იმ ფულადი ჯილდოს მიღება, რომელსაც მოითხოვდნენ გლეხთა პირადი განთავისუფლებისათვის.

ქართველი საზოგადოება მთლიანად და კერძოდ, მისი გაბატონებული ნაწილი, სერიოზული პრობლემის წინაშე იდგა. ყველა გრძნობდა ეკონომიური ცხოვრების ახალი ფორმების მოახლოვებას. ყველა (გაბატონებული წოდებიდან) თითქოს ამ ახალი ცხოვრების შესახვედრად ემზადებოდა სხვადასხვა სახით. თავადაზნაურთა განცხადებებიდან და სამაზრო-საგუ-

ბერნიო ყრილობებზე წარმოებული მსჯელობიდან ირკვევა, რომ თითქოს, სულ უმნიშვნელო გამონაკლისის გარდა, არავინ იყო წინააღმდეგი გლეხთა განთავისუფლებისა. მაგრამ აღსანიშნავია, რომ თავადაზნაურობის აბსოლუტური უმრავლესობა დიდ წყალობათა სთვლიდა გლეხებისათვის მხოლოდ პირადი თავისუფლების მინიჭებას. რაც შეეხება მიწებისა და სხვა ქონების გლეხებისათვის დატოვებას – ამის გაგონებაც არ სურდა თავადაზნაურობას. თავადაზნაურობის ერთადერთ თავსამტკრვე საგანს მხოლოდ ისლა წარმოადგენდა, რომ ეს თავისი სურვილი, გლეხთა უმიწოთ განთავისუფლება, დაესაბუთებინა მთავრობისათვის.

მაგრამ ქართველ თავადაზნაურთა შორის აღმოჩნდნენ ისეთებიც, რომელთაც მხარი დაუჭირეს რეალურ განთავისუფლებას, თავადაზნაურთა კრებებზე გამოსვლით თუ ცალკე წერილობითი პროექტის წარდგენით მთავრობის კომისიაში. ასეთები, მართალია, ცოტანი იყვნენ, მაგრამ მათი გამოსვლა მეტად მნიშვნელოვანი და დამახასიათებელი იყო ამ პერიოდის ქართველი საზოგადოებისათვის. ასეთები იყვნენ თავადი ზაალ ჭავჭავაძე, კონსტანტინე მამაცაშვილი და ნ. და ილია ჭავჭავაძე. პირველი ორის პროექტი ცნობილია ჩვენს ლიტერატურაში, უკანასკნელისა კი სადაოთ იყო გამხდარი, რადგან მთავრობის კომისიაში 1864 წლის 4 მაისს წარდგენილ პროექტს მხოლოდ ჭავჭავაძის ხელწერა აქვს, სახელი არ არის მოხსენებული. ჩვენის აზრით, ეს ჭავჭავაძე უდაოთ ილია ჭავჭავაძეა, ამას მოწმობს ილიას მოქმედება ამ მძიმე პერიოდში. ამას მოწმობს თანამედროვეთა მოგონებები და თვით ზაალ ჭავჭავაძის ოფიციალური წერილი გაზეთ „თემის“ რედაქციის სახელზე.⁴⁰ ჩვენთვის მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ 60-იანი წლების ქართველ საზოგადოებამ მოსჩანან, როგორც უკვე აღვნიშნავდი, ე. წ. „კინაზი-ლიბერალები“

⁴⁰ გამოქვეყნებულია 1914 წ. 178 ნომერში.

და რაც მთავარია ამ პერიოდის ახალგაზრდობის საუკეთესო ნაწილს რუსეთის მესამეციანთა იდეალების გავლენა ემჩნევა.

რასაკვირველია, არ უნდა დავივიწყოთ ის გარემოება, რომ ქართველი თავადაზნაურობის უმრავლესობა თითქოს ფორმალურად უარს არ აცხადებდა გლეხთა განთავისუფლებაზე, მაგრამ არსებითად წინააღმდეგი იყო საიმპერიო დებულებისაც კი ამ საგანზე. ცხადია, ეს გარემოება ხელფეხს უბორკავდა ისედაც გაუბედავს და თავადაზნაურობის თვალელებში შემყურე „ცისკარს“. მიუხედავად ამისა, ჟურნალში მაინც შეიპარა თავისუფლების სხივი. დ. ჭონქაძის მოთხრობამ, რუსეთში დაწყებულმა რეფორმებმა და ასეთივე რეფორმებისათვის დაწყებულმა სამზადისმა საქართველოში, თითქოს ძალაუნებურად გამოაფხიზლა „ცისკარი“, – ანდა გაამხნევა, გამბედაობა მოუმატა „ლიბერალ-თავადებს“. „ცისკარმა“ გაბედა თანამედროვე ცხოვრების საჭირობო საკითხებზე მსჯელობის დაწყება, მაგრამ „ცისკარი“ შორს მაინც ვერ გაექანა. საზოგადოებრივს ცხოვრებაში დაწყებული ორომტრიალის შედეგად „ცისკრის“ გამოცოცხლება თითქოს იმაში გამოიხატა, რომ რედაქციამ ჟურნალიდან გაძევებული მოლაყბე უკანვე მოიწვია. მოლაყბე დათანხმდა, მაგრამ ერთგვარი ულტიმატუმი წაუყენა საზოგადოებას. 1860 წლის „ცისკრის“ №6-ში ის სწერდა – „უკეთუ დამიპირეს კიდეც ადრინდელივით ჩემის – პირდაპირი და სიმართლის წერისათვის ხიდიდან გადაგდება, გაეცით პასუხი თქვენ, რომელთაც გიჭირავთ ჩემი სამართლის მხარე. მაგრამ ვაი თუ თქვენც იმ მოწინააღმდეგეების მხარე დაიჭიროთ“.

მოლაყბის ფურცელი გამოცოცხლდა, მოლაყბეს ერთი მეტუკეთავანიც გამოეხმაურა. მაგრამ რედაქცია მაინც შიშობდა და თვით მოლაყბეც ძველებურად ბევრს აღარა სწერდა.

უდაოა ის გარემოება, რომ რედაქცია მეტად შეზღუდული იყო არა მარტო საცენზურო პირობებით, არამედ ბობოლა თავადაზნაურობისაგანაც.

„ციცკარმა“ ვერ მოახერხა ან არ მოისურვა მოეხერხებინა ბატონყმობის ირგვლივ დაწყებული მუშაობის გამოქვეყნება. საჯარო კრებების ანგარიშებმა ყურნალამდე ვერ მიაღწია, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ამ ცნობების გამოქვეყნების ნებას არ აძლევდნენ „ციცკარს“. მაგრამ ამა თუ იმ სახით „ციცკარს“ მაინც შეეძლო ამ საგანზე ლაპარაკის ჩამოგდება. აკი კიდევ დაიწყო მოლაყბემ 1862 წლის „ციცკრის“ №1: „.....კიდევ, რომ ვერ მოგახსენეთ რაც დამავინყდა. ვსთქვა? ნებას მიბოძებთ? არ გამირისხდებით? როგორღაც ვერიდები თქვენს წყენას. ეჰ! ადრეა თუ გვიან ხომ უნდა მოხდეს, დარწმუნებულნი ბრძანდებით, ამას გარდა ჩემის თქმით თუ უთქმელობით რა იქნება, მამ მოგახსენებთ! ბატონყმობა! დიად ბატონყმობა! უმთავრესი და უპირველესი საგანი ჩვენთვის და ჩვენ შვილთათვის. შემდგომში ამაზედაც მოგელაპარაკებით და მოგახსენებთ იმ ბატონყმობის პროექტის ღირსებაზედ, რომელზედაც დიდის ყურადღებით ლაპარაკობენ ხალხში“.

მაგრამ მოლაყბემ დაპირება არ შეასრულა. ის ხომ „გლენტა საქმეების მომწყობი კომიტეტის“ საქმეთა მწარმოებელი იყო და ცხადია, საქმის ყველა დეტალს იცნობდა. თითქოს რედაქციასაც დახმარება არ გაუწევია მისთვის. მითუმეტესად პირობების გვერდის ავლა ვერ შესძლო მოლაყბემ, თუმცა აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ თვით მოლაყბეც ამ ხანებში გულგრილად ეკიდებოდა „ციცკარში“ თანამშრომლობას.

ამგვარად „ციცკარი“ სიჩუმით შეხვდა ბატონყმობის საკითხს მაშინ, როდესაც ეს საკითხი დიდი მსჯელობის საგნათ იყო ქცეული, როდესაც მუშავდებოდა პროექტები და ახლო მომავალში ამა თუ იმ სახით ეს მონობის სამარცხვინო ფორმა უნდა მოსპობილიყო. „ციცკარმა“ ვერ აუღო ალლო ცხოვრებას, ვერ მიხვდა საით იხრებოდა სასწორი და ამიტომ განიზრახა სიჩუმე. მაგრამ ასეთ პირობებში ერთად ერთი ქართული ყურნალი მთლად ვერ დამუნჯდებოდა. ამა თუ იმ სახით უნდა გამომხაურებოდა ეპოქის სოციალურ ჭიდილს.

მართლაც, მიუხედავად კონსერვატორ თავადაზნაურობის დიდი წინააღმდეგობისა, როგორც ვნახეთ, „ცისკარმა“ გვერდი ვერ აუხვია ბატონყმობის საკითხებზე წერას. მოლაყბის გაუბედავ წერილებთან ერთად „ცისკარი“ იძულებული გახდა ბატონყმობის წინააღმდეგ მიმართულ აშკარა პროტესტისათვის, გლეხობის ბრძოლისაკენ მომწოდებელი დ. ჭონქაძის „სურამის ციხესათვისაც“ დაეთმო ადგილი. მართალია, თავადაზნაურობა საშინლად ცხარობდა, სდევნიდა და სიკვდილით ემუქრებოდა ბატონყმობის სისაძაგლის მამხილებლებს, მაგრამ „ცისკარი“ მისი რედაქტორის – ივ. კერესელიძის სახით, – ეპოქის მოთხოვნილებას გვერდს მაინც ვერ აუვლიდა.

მოლაყბის რედაქციიდან განდევნისა და ჭონქაძისადმი მიმართულ მუქარების გარდა მრავალი სხვა დოკუმენტი შემონახულია იმის დასამტკიცებლად, თუ როგორ ლამობდა ქართველი თავადაზნაურობის კონსერვატიული ნაწილი ბატონყმური ურთიერთობის საწინააღმდეგოთ მიმართული აზრის ცეცხლითა და მახვილით მოსპობას. 1863 წელს „ცისკარში“ დაიბეჭდა აკაკის ლექსი „გლეხის აღსარება“. ამ ლექსში, ისე როგორც აკაკის მრავალს ლექსებში, გატარებულია ბატონყმობის საწინააღმდეგო აზრი. ამ ლექსს საშინელი უკმაყოფილება გამოუწვევია თავადაზნაურობაში. აი რას სწერდა აკაკი ამ ლექსის შესახებ 1912 წელს: „.....ამ ლექსმა, რომელიც ბატონყმობის გადავარდნამდეა დანერილი ძალიან უსიამოვნება გამოიწვია თავადებში და ბევრი მტერიც შემძინა. ერთმა მათგანმა თავადმა მიქელაძემ სასიკვდილოდ მომიტია და ალალებდზედ გადამარჩინეს“.

ეს დოკუმენტი ჩვენს ყურადღებას მრავალმხრივ იპყრობს, ყველაზე მნიშვნელოვანი კი ის არის, რომ 60-იანი წლების დასაწყისში ბატონყმობის გაბედულ თუ გაუბედავ მოწინააღმდეგეთა ბანაკი მხოლოდ მოლაყბით და დ. ჭონქაძით არ იფარგლებოდა. ჩვენ ზემოთაც აღვნიშნეთ, რომ თითონ „სურამის ციხის“ ავტორი ლაპარაკობს კნიაზ-ლიბერალებზე –

ბატონყმობის მოწინააღმდეგეებზე, ხოლო ისტორიას ამის დასამტკიცებლად საკმაო დოკუმენტები შემოუნახავს. ე. წ. „კნიაზ-ლიბერალების“ – ბატონყმობის მოწინააღმდეგეთა შესახებ მეტად თვალსაჩინო მასალას გვანვდის ბატონყმობის მოსპობის პერიოდში წარდგენილი მოსაზრებანი, გენ. მაიორის კ. მამაცაშვილის და ნ. ჭავჭავაძის. აღსანიშნავია, რომ კ. მამაცაშვილი სწორედ ამ პერიოდში „გუთნის დედაში“ (1862-63 წლებში) იმ აზრსა და დებულებებს ამტკიცებდა, რომ საქართველო უკვე დაადგა გაევროპიელების გზას და იგი ძველი წყობილებიდან გადადის ახალ წყობილებაზე. მამაცაშვილს საჭიროდ მიაჩნდა ქართველობას ხელი მოეკიდნა ახალ სამეურნეო ვითარებისათვის, შეესწავლათ ვაჭრობა-მრეწველობა და სოფლის მეურნეობის რაციონალური დამუშავება. სხვათა შორის კ. მამაცაშვილი 1862 წელს გლეხთა შესახებ წარდგენილ თავის პროექტში სწერდა: „გლეხობის ყოფაცხოვრების კეთილ წარსამართავად შემდეგ განთავისუფლებისა მიუცილებლად საჭირო არის, რომ გლეხსა მინა ჰქონდეს, თუ არა თავისუფლება უმინო გლეხისა იქნება მხოლოდ ქალაქით და არა საქმით“.⁴¹

მეტად საინტერესო ცნობას გლეხთა განთავისუფლებისათვის მებრძოლთა შესახებ იძლევა დ. ფურცელაძე, რომელიც ჯერ კიდევ გაზეთ «Кавказ»-ში 1864 წელს ილაშქრებდა ბატონყმობის წინააღმდეგ, ხოლო 1884 წელს⁴² ჟურნალ «Юридическое Обозрение»-ში №159 სწერდა: გლეხთა განთავისუფლების აზრმა ბატონყმურ დამოკიდებულებისაგან მემამულეთა შორის სხვადასხვა განწყობილება გამოიწვია: მემამულეთა უმეტესობა მას უარყოფითად შეხვდა, უმცირესობა კი, შემდგარი განათლებულ ახალგაზრდობისაგან მისდამი სრულს თანაგრძობას იჩენდა, მაგრამ მას თავის უმცირესო-

⁴¹ 1. დ. ყიფიანის არქივი. 2. „ივერია“, 1900 წ. №193.

⁴² Д. Пурцеладзе. Крестьянский вопрос в Грузии, стр. 452-58.

ბის გამო არ შეეძლო რაიმე გავლენა არც გლახთა საკითხის გადაჭრაზე და არც მისი ცხოვრებაში გატარებაზე....

ეს დოკუმენტი კიდევ ერთხელ ამტკიცებს, რომ 60-იან წლების დასაწყისში, უმცირესობა, – მაგრამ მაინც მოსჩანდა საქართველოში ბატონყმობის მონინალმდეგეთა ბანაკი. მოლაყბე, დ. ჭონქაძე, კ. მამაცაშვილი, ნ. ჭავჭავაძე, აკაკი, გ. წერეთელი, ნ. ნიკოლაძე, ი. ჭავჭავაძე და მრავალი სხვა გარკვეულად ეწინააღმდეგებოდენ ბატონყმობას. რასაკვირველია ყველა მათი ერთ ბანაკში მოთავსება შეუძლებელია, მაგრამ ამის შესახებ ქვემოთ გვექნება ლაპარაკი. თუ კი ამ თაობის ბატონყმობის წინააღმდეგ ბრძოლა მთელის სისრულით ვერ იქნა სააშკარაოზე გამოტანილი, თუ კი მათ ვერ შესძლეს რამოდენიმედ მაინც გაბედული ნაბიჯის გადადგმა არსებული სოციალური უკუღმართობის წინააღმდეგ, – ამის მიზეზები პირველად ყოვლისა ჩვენთვის ცნობილ „ცისკრის“ და მის მუპატრონეთა უკიდურეს კონსერვატორობაში უნდა ვეძიოთ. მეორე და საკმაოდ გაუვალ ზღუდეს ახალ იდეათა გამზეურებისათვის ცენზურა წარმოადგენდა, ხოლო თვით ამ თაობის სოციალური წარმოშობა, თავადაზნაურთა წრე რომელშიაც აღიზარდნენ და ტრიალებდნენ ყოველდღიურად – საკმაო ნიადაგს ქმნიდა მათი (ამ თაობის) გაუბედაობისა და სოციალურ-წოდებრივი შიშისათვის.

მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ბატონყმობის საწინააღმდეგო პროტესტი მაინც გაისმა ჩვენში 60-იან წლებამდეც და ეს გარემოება სრულიად ბუნებრივი და აუცილებელი იყო.

ჩვენ ზემოთაც აღვნიშნეთ, რომ რუსეთის სავაჭრო და სამრეწველო კაპიტალიზმის გავლენით ეკონომიური და საზოგადოებრივ-კლასიური ცვლილებები მოხდა საქართველოს ისტორიაში. ეს ცვლილებები საკმაოდ საგრძნობი შეიქმნა მე-19 საუკუნის 50-იანი წლებისათვის და შემდეგ. ეკონომიურმა ვითარებამ საგრძნობი გადაჯგუფება გამოიწვია საზოგადოებრივ-კლასობრივ ურთიერთობაში: დაეცა ეკონომიურად გაბა-

ტონებული ნოდება, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ამ ნოდების ერთეულებს, რომელთაც მოახერხეს ახალს ცხოვრების პირობებთან შეგუება. საგრძნობლად დაეცა გლეხთა ეკონომიურ-საზოგადოებრივი მდგომარეობაც. გლეხობა ველარ თავსდებოდა ბატონყმურს ჩარჩოებში და სასტიკ ბრძოლას აწარმოებდა გასანთავისუფლებლად. შევინროვებული იყო ინტელიგენციაც, რომელსაც თვითმპყრობელობის სასტიკი რეჟიმი ზღუდავდა.

ამგვარ სოციალურ-ეკონომიურ ხასიათის ცვლილებებს და მოძრაობას არ შეეძლო შესაფერისი გამოძახილი არ ეპოვა იდეოლოგიურ, პოლიტიკურ საზოგადოებრივ და ლიტერატურულ აზროვნებაში. სოც-ეკონომიური ხასიათის დიფერენციაციამ შესაფერისი დიფერენციაცია გამოიწვია აზროვნებასა და იდეოლოგიაშიაც. სწორედ ამ სოციალ-ეკონომიური ხასიათის ცვლილებებზე აღმოცენდა ე. წ. თაობათა ბრძოლა ჩვენს პრესასა და ინტელიგენციაში. სამწუხაროდ, როგორც ძველი მკვლევარები (ა. ჯორჯაძე, კ. აბაშიძე, ნ. ჟორდანიას, ხახანაშვილი და სხვა), აგრეთვე ახალ-თანამედროვე მკვლევართა დიდი ნაწილიც 60-იან წლებში დაწყებულ ბრძოლას ინტელიგენციის შიგნით თაობათა შეტაკებითა ხსნიან, სრულიად არ ცდილობენ ამ ბრძოლის სოციალ-კლასობრივი და ეკონომიური საფუძვლების მოძებნას. თანამედროვე მკვლევართა უმრავლესობა⁴³ 60-იანი წლების ქართველ ინტელიგენციას, დ. ჭონქაძის გამოკლებით, ერთფეროვნად და ერთსახოვან ჯგუფად სახავენ. ეს უდაოდ უარყოფაა ისტორიული სინამდვილისა და ამკარა დამახინჯება მარქსისტული კვლევის მეთოდისა. ზოგიერთი თანამედროვე მკვლევარი იქამდესაც კი მიდის, რომ მარქსისტული მიმდინარეობის აღმოცენებამდე ჩვენში, ვერც ერთ პროგრესიულ მიმდინარეობას ვერ ხედავს, გარდა დ. ჭონქაძისა. ამ მკვლევართა აზრით გამოდის, რომ ისე ჩამოყალიბდა ჩვენში მარქსიზმი, რომ მას წინ თითქოს არ უს-

⁴³ იხ. პ. ქიქოძე, დ. ბენაშვილი „ძველი ბრძოლა ახალ ფორმებში“. 1932 წ.

წრებდა ბურჟუაზიული კულტურისა და ბურჟუაზიული აზროვნების შემოჭრა. ამ მკვლევართა, ან უკეთ „მკვლევართა ჯგუფის“ აზრით, რომ არ ვილაპარაკოთ „ცისკარსა“ და წინა პერიოდზე – „დროება“-ც და მისი ჯგუფი თავადაზნაურობისა და საერთოდ ბატონყმობის დამცველი იყო; „60-იან წლების მწერლები ბატონყმობის მომხრენი იყვნენ, ი. ჭავჭავაძე რეაქციონერი, კაცისმჭამელი კონსერვატორი ნაროდნიკებიც რეაქციონერები იყვნენ – ისე რომ ყველა წრეები, ფენები თუ ჯგუფები, რომლებიც 90-იან წლებამდე არსებობდნენ – არ გამოხატავდნენ ბურჟუაზიულ მისწრაფებებსა და ბურჟუაზიულ ინტერესებს, არამედ უკიდურესი რეაქციონერები, ბატონყმობის დამცველები იყვნენ“.⁴⁴ მარქსისტული სოციოლოგიის ასეთი დამახინჯება ასეთი შეფასება გასული საუკუნეების მოძრაობისა და იდეოლოგიისა მარქსისტულ-ლენინური დიალექტიკის აღმაშფოთებელ დამახინჯებას წარმოადგენს. რომ საქართველოში მეცხრამეტე საუკუნის მანძილზე ადგილი ჰქონდა – ისე, როგორც ყველა სხვა ქვეყნებში – გარკვეულს ფეოდალურს – პროგრესულსა და ბურჟუაზიულს მოძრაობას, რომ ქართველი ნაროდნიკები არ იყვნენ რეაქციონერები, არამედ ისეთსავე იდეებს ქადაგებდნენ, როგორც საყოველთაოდ ცნობილი დიდი რევოლუციონერები – რუსი ნაროდნიკები – ამას ადასტურებს ჩვენი დროის ბევრი ისტორიული დოკუმენტი.

ჩვენს მიერ მოტანილ ფაქტებს, „ცისკარს“ და მის თანამშრომლებს – მათი მოღვაწეობით იმ დასკვნამდე მივყავართ, რომ უკვე „ცისკარში“ 60-იანი წლების დამდეგამდე საფუძველი ეყრებოდა სამ გარკვეულ იდეოლოგიურ მიმდინარეობას – ან უკეთ ჯგუფს, რომელთაც გასამართლებელი მიზეზები ჰქონდათ სოციალურ კლასებსა და საზოგადოებრივ ფენებში.⁴⁵

⁴⁴ პ. ქიქოძისა და დ. ბენაშვილის დასახელებული შრომა.

⁴⁵ პროფ. ს. ხუნდაძე, „გ. წერეთელი“.

განვიხილოთ ეს ჯგუფები და მათი ხვედრითი წონა „ცისკარში“ და საერთოდ „ცისკარის“ პერიოდში.

1. **კონსერვატიულ-რეაქციონური მიმდინარეობა** – ჯგუფი – გამძაფრებული იცავდა ბატონყმობას და ენერგიულად ებრძოდა ახალი აზრების მიმდევართ. „ცისკარი“ ამ მიმდინარეობის საკუთრებას წარმოადგენდა და აკი იყენებდა კიდევ საკუთარი ინტერესების დასაცავად. ამ ჯგუფს მესვეურობდნენ: დ. ყიფიანი, გრ. და ვახ. ორბელიანები, გიორგი ერისთავი და სხვები. ეს ჯგუფი სასტიკად ებრძოდა კაპიტალიზმის განვითარებას სოფლის მეურნეობაში და თავის სოც.-ეკონომიური და პოლიტიკური პროგრამით ამკარა რეაქციონური ხასიათისა იყო.

2. **თავად-აზნაურულ-ლიბერალური მიმდინარეობა** – ეს მიმდინარეობა მაღალი წრეების მცირე ნაწილის ლიბერალურ მისწრაფებებს გამოხატავდა, მათ კარგათ შეიგნეს ახალი ეკონომიური ურთიერთობის აუცილებლობა. ამ ჯგუფის ლოზუნგათ იქცა სწავლა-განათლება, ვაჭრობა და მინის ნაყოფიერების გამრავლება. ამ ჯგუფის ინიციატივით დაარსდა „ვაჭრობისა და მეურნეობის ორგანო“ – „გუთნის დედა“. ამ ჯგუფს მეთაურობდნენ კ. მამაცაშვილი, მ. თუმანიშვილი და სხვ. მათ დროულად შეიგნეს ბატონყმობის მოსპობის აუცილებლობა – ცხადია, ეს არ იყო გამოწვეული გლეხობის სიყვარულით და მათი ინტერესების დაცვის სურვილით, არამედ მაღალ წოდების ეს ნაწილი დარწმუნდა, რომ მემამულეთა ეკონომიურ ინტერესების დასაცავად აუცილებელი იყო მონური შრომის თავისუფალ შრომით შეცვლა. ამ მიმდინარეობას არ დაუგმია მაღალი წოდების ინტერესები, არ უღალატია წოდების პრივილეგიურ მდგომარეობისათვის. მას სურდა მხოლოდ ის, რომ თავადთა წოდება როგორმე შეეგუებინა კაპიტალისტურ-ეკონომიური ვითარებისათვის. აი – ეს მიმდინარეობა და მისი წარმომადგენლები იყვნენ, რომელთაც პირველად გაუბედავთ – უხერხემლოდ დაილაპარაკეს ბატონყმო-

ბის წინააღმდეგ „ცისკარში“. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ზოგი მკვლევარი აბსოლუტურად უარყოფს ბატონყმობის წინააღმდეგო მოძრაობას „ცისკარში“ და საერთოდ 60-იან წლებში – ცხადია, დ. ჭონქაძის გამოკლებით. ჩვენის აზრით, ეს შეცდომაა. შეუძლებელია ბატონყმობის წინააღმდეგ მებრძოლი ძალა აუცილებლად იმთავითვე სოციალისტურ-რევოლუციონურ მესვეურად მივიჩნიოთ, როგორც ზოგიერთები⁴⁶ ფიქრობენ. თუ კი ამ აზრს გავყვებით, ჩვენ აშკარად დავამახინჯებთ ლენინის თეორიას რუსეთის განმათავისუფლებელი მოძრაობის ძალების შესახებ და მათი ბრძოლის მეთოდების შესახებ. არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ბურჟუაზია და გაბურჟუების გზაზე შემდგარი მემამულენი თავიანთი ეკონომიური ინტერესების ზეგავლენით ბატონყმობის წინააღმდეგ გამოდიოდნენ. ბატონყმობას ებრძოდა გლეხობაც, მაგრამ პირველთა და უკანასკნელთა მოთხოვნილება ერთმანეთისაგან არსებითად განსხვავდებოდა. ცხადია, ლიბერალებისა და ბურჟუაზიის ბატონყმობის წინააღმდეგ გამოსვლა არ ნიშნავს არც მათს რევოლუციონერობას, არც მათ სოციალისტობას. აი რას სწერდა ლენინი ლიბერალების ბრძოლის შესახებ ბატონყმობის წინააღმდეგ: «Либералы хотели «освободить» Россию «сверху», не разрушая ни монархии царя, ни землевладения и владении помещиков, побуждая их только к «уступкам» духу времени. Либералы были и остаются идеологами буржуазии, которое не может мириться с крепостничеством, но которое боится революции, боится движения масс, свободно свергнуть монархию и уничтожить помещиков».⁴⁷

3. თავად-აზნაურული ლიბერალიზმის უფრო მარცხნით მოსწანს, **ლიბერალური და რადიკალურ-დემოკრატიული მიმდინარეობა**, უკეთ ბურჟუაზიული მიმდინარეობა. ეს მიმდინარე-

⁴⁶ პ. ქიქოძე, დ. ბენაშვილი, „ძველი ბრძოლა ახალ ფორმებში“. 1932 წ.

⁴⁷ В. И. Ленин, Избр. произведения, том 2, стр. 113.

რეობა ჩაისახა „საქართველოს მოამბე“-ში ხოლო სრული გამოხატულება „დროებაში“ ჰპოვა. ამ მიმდინარეობის შესახებ შემდეგ წერილში გვექნება საუბარი.

ამგვარად საგლეხო რეფორმებამდე ბატონყმობის საკითხმა გარკვეული, მეტად ყრუ – მაგრამ მაინც გამოძახილი ჰპოვა „ცისკარში“. ამ უბადრუკ კუდშეკვეცილ ლიბერალურ აზრსაც კი ვერ მოუთმინა „ცისკარმა“ და სასტიკი რისხვით დაატყდა თავს არა მარტო ბატონყმობის წინააღმდეგ აშკარად მებრძოლ ჭონქაძეს, არამედ მოკრძალებით, „დიდი იმპერატორის“ კალთებქვეშიდან მოლაპარაკე მოლაყბესაც. ცარიზმის სასტიკ ცენზურას ამ საჭირობოროტო საკითხში „ცისკარმა“ უდაოდ დიდი დახმარება გაუწია, 1861-1864 წ.წ. ამ მეტად მღელვარებისა და მოლოდინის პერიოდში, როგორც ვნახეთ არც ერთი წერილი, გარდა მოლაყბის მცირე შენიშვნისა, არ მოათავსა ბატონყმობის შესახებ.

საინტერესოა განვიხილოთ, როგორ ეხმაურებოდა „ცისკარი“ სხვა საზოგადოებრივ საკითხებს.

ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ „ცისკარის“ პირველსავე ნომერებში აღიძრა საკითხი ქართული ენის შესახებ. ეს საკითხი 1859-60 წლებში ხელახლა წამოიჭრა. „ცისკარში“ კრიტიკული წერილების წერა დაიწყო. ისევ აბობოქრდა „ცისკარის“ ირგვლივ შემოკრებილი დიდებულთა წრე. კრიტიკით აღშფოთებულ კნ. ბარბარე ჯორჯაძეს მონივნებით სწერდა რედაქტორი ივ. კერესელიძე „ნუ ერთდებით გარკვევას, რომელიც შემოვიტანეთ ჩვენს ჟურნალში, – ყვედრებას როგორც უწოდებთ თქვენ. ჭეშმარიტი ნიჭი თავის გზაზედ მივალს. ნათქვამია ქართულად: სანთელ-საკმელი თავის გზას არ დაჰკარგავსო. მოგეხსენებათ, რომ გარკვევა არის პატივი ლიტერატურის ხნულისათვისო“.⁴⁸

ენის საკითხი ახლად ფეხადგმული პრესისა და მწერლობისათვის უდაოდ დიდი საკითხი იყო. ამ საკითხის გარკვევაში

⁴⁸ „ცისკარი“, 1959 წ. №12.

თითქმის „ცისკრის“ ყველა მონინავე თანამშრომელმა მიიღო მონაწილეობა. ლ. არდაზიანმა თავის წერილში ის აზრი გაატარა, რომ ქართული პოეზია პროზაზე უფრო განვითარებულია და ეს იმიტომ, რომ ლექსებს საერო ენით სწერენ, ხოლო პროზას საღმთო წერილის ენითო, მაგრამ არდაზიანი ვერ აღმოჩნდა ბოლომდე თანმიმდევარი. საეკლესიო ენა თან მიძიმედ მიაჩნდა, თანაც აღტაცებას გამოსთქვავდა „საღმთო წერილის“ მშვენიერის, დანმენდილის და ნასწავლის ენით გადმოღებით. არდაზიანს გამოეხმაურა ბერძენოვი, რომელიც თეოლოგიურ აზრებს აწვითარებდა. ის წერდა: „საღმთო წერილის გადმოღებაში სწარმოებდა არა კაცობრივი სწავლა, არამედ უპირატესად უზენაესი მადლი, რომელიცა შეიქმს არა რაისაგან და გამოცხადდების საკვირველებათა მიერ...“.

ენის განვითარების საქმისათვის, ბერძენოვი, კანონებს, ამა თუ იმ ფორმებს გამოთქმისას არავითარ მნიშვნელობას არ აძლევდა და ყოველივე ამას ღვთის ინაბარას აგებდა.

ცხადია, ბერძენოვის აზრებით ვერ დაკმაყოფილდებოდა ჟურნალი. კიდევ გაისმა ხმა ერთგვარ ენის შემოღების შესახებ, კამათში ჩაერიენ ალ. ორბელიანი, დ. ბაქრაძე და სხვები, მაგრამ მაინც იმ დასკვნამდე ვერ მივიდნენ, რომ გარკვეული ენა შემოეღოთ ჟურნალში, აშკარა მოუშადადებლობა გამოიჩინა „ცისკარმა“ და მისმა თანამშრომლებმა ამ საკითხში. საქმე იქამდისაც კი მივიდა, რომ დ. ბაქრაძემ, რომელსაც მეცნიერ-ისტორიკოსად იცნობდა საზოგადოება, სრულიად უარჰყო გრამატიკა და მოუწოდებდა დაკვირვებოდნენ, პირველად ყოვლისა, ცხოველ საზოგადო დარბაისლურ ენას და მასთან ეკითხათ ის მწერლები, რომლებიც შეიცავდნენ უკეთეს საზოგადო საუბარს. ასე გაურკვეველად მოთავდა ერთხანს კამათი ენის შესახებ. ჟურნალი ისევ ძველი საეკლესიო ენით განაგრძობდა წერას. ამ საკითხის გადაწყვეტაში „ცისკარმა“ და მისმა თანამშრომლებმა სრული უსუსურობა გამოიჩინეს. მეტად უხერხემლო და გაუბედავი იყო „ცისკარი“ და მისი რე-

დაქცია, იმ დროის ბობოლათა – მსხვილ თავადთა, უბრალო წარბის შეჭმუხვნა „ციცკრის“ რედაქციას ძილს უფრთხობდა, საბოდიშოთ ამზადებდა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, დღიდან „ციცკრის“ დაარსებისა, ქართული საზოგადოებრივი აზრი შესამჩნევად მომნიფდა. ცხადია, ეს არ იყო მხოლოდ ჟურნალის არსებობით გამოწვეული, აზრის მოძრაობის მთავარი მიზეზი დრო და გარემოება იყო – მიუხედავად „ციცკრის“ უხერხემლობისა – მასაც ქონდა აღმზრდელობითი მნიშვნელობა.

გარდა ბატონყმობის საკითხისა, რომელსაც „ციცკარმა“ ვერ გასცა ეპოქისათვის შესაფერისი პასუხი – ბევრი რამ იყო სათქმელი, – მაგრამ „ციცკარი“ აქაც შიშობდა, ახალი სიოს მოახლოვება ძილს უფრთხობდა, ყოველ ღონეს ხმარობდა კარებების ჩასაქოლად, ყველა ძალებს რაზმავდა ყოველგვარი სიახლის ძირშივე ჩასაკლავად. ასეთ საშუალებებს მიმართა „ციცკარმა“ ილია ჭავჭავაძისა და სხვა თერგდალეულთა წინააღმდეგ.

ამ პერიოდში ქართველი ახალგაზრდობის საკმაო რაოდენობა სწავლობდა რუსეთში, მათ შორის ილია, აკაკი, ნ. ნიკოლაძე, გ. წერეთელი, კ. ლორთქიფანიძე და სხვები.

ეს ახალგაზრდობა გაფაციცებით ადევნებდა თვალყურს ერთადერთ ქართულ ჟურნალს, მაგრამ ბელინსკის დობროლიუბოვის, ჩერნიშევსკის და სხვათა იდეებზე აღზრდილ ახალგაზრდობას ვერ აკმაყოფილებდა „ციცკარი“, რომელიც სქოლასტიზმის წუმპეში იხრჩვებოდა, რომელიც მოკლებული იყო ყოველდღიურობის დანახვის უნარს, არ ფიქრობდა ხვალინდელ დღეზე და ერთადერთ სატრფიალო საგნად თვითმპყრობელობის ტახტი და წარსული დიდება გაეხადა. თავადაზნაურობის უკვე დრომოჭმულ ბატონობის სამსახურში „ციცკარი“ ძველი გამოფიტული თაობის თბილ ოჯახად იყო გადაქცეული და გაფაციცებით ყნოსავდა, რათა სიახლის სუნი არ შეპაროდა ჟურნალის ფურცლებზე. მაგრამ დროება თავისას მოითხოვს. ახალ იდეებზე აღზრდილი თაობა ვერ შე-

ეგუა „ცისკარში“ გაბატონებული ძველი თაობის იდეალებს, დრომოჭმულად მიიჩნია ის და საბრძოლველად გაემზადა. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ახალსა და ძველს თაობას შორის ბრძოლა, რომელიც რუსეთში „მამებისა“ და „შვილების“, მეტად სახელოვანი ბრძოლის სახელწოდებით არის ცნობილი, ჩვენში პირველად ლიტერატურულ-ენობრივ ნიადაგზე გამომჟღავნდა. ერთმანეთს ენა დაუწუნეს, მაგრამ ამ ბრძოლას იმ თავითვე ღრმა სოციალ-ეკონომიური და იდეოლოგიური სარჩული ედო. მართლაც, სულ მალე გაიშალა იდეური ბრძოლა, რომელმაც ნათელყო უფსკრული ძველსა და ახალ მსოფლმხედველობას შორის.

ამ პერიოდში ჩვენში „ცისკარი“ ერთადერთი პერიოდული ორგანო იყო⁴⁹ და მიუხედავად იმისა, რომ ახალგაზრდობა სრულიად არ იზიარებდა „ცისკრის“ იდეალებს, ძალაუვნებურად აქეთკენ გაეშურა. ახალთაობას „ცისკარმა“ უარი ვერ უთხრა, თუმცა – უნდა აღვნიშნოთ, რომ მათ წერილებს ჟურნალი იქვე პასუხსაც აძლევდა, ცხარედ ეკამათებოდა. ამ გარემოებამ ჟურნალში ორი გარკვეული, ერთი მეორისადმი დამეტრალურად საწინააღმდეგო მიმართულება გამოამჟღავნა. 1861 და 1862 წწ. ეს მოწინააღმდეგენი დიდი ჩხუბით ერთს ორგანოში თავსდებოდნენ, ხოლო 1863 წლიდან განცალკევდნენ და ბრძოლაც უფრო მკაფიოდ გაიშალა.

მამ, თაობათა ბრძოლის დასაწყისი, როგორც აღვნიშნეთ, თითქოს ილიას წერილი შეიქნა. 1861 წლის „ცისკრის“ აპრილის ნომერში დაიბეჭდა ილიას წერილი „ორიოდე სიტყვა თ. რევაზ შალვას ძის ერისთავის კოზლოვიდან „შეშლილის“ თარგმანზედა“.

ილიამ თავის წერილში პირველად ყოვლისა გააკრიტიკა თვით კოზლოვის პოეზია და მისი „შეშლილი“, კოზლოვის პოეზია ცრუ კლასიკურ ლიტერატურის გავლენის შედეგათ აღი-

⁴⁹ „გუთნის დედა“ „ცისკრის“ ერთგვარ დამატებას წარმოადგენდა 1861-76 წწ.

არა და მაშასადამე, უსარგებლოდ გამოაცხადა მისი ქართულად თარგმნა; მეორე – სასტიკად გააკრიტიკა თარგმანის ენა და მიუთითა რედაქციას, რომ ამგვარი ნაწარმოები ჟურნალში არ უნდა იბეჭდებოდესო. ილია სწერდა: „იქნება ფიქრობენ, რომ ჩვენი ლიტერატურა არ აღზდგება, თუ არ განიმეორა თავის განვითარებაში წარსულ დროთა სიცრუე და ცდომილება, თუ ამას ფიქრობენ, მაშ ისტორიას აღარა აქვს თავისი დიდი მნიშვნელობა. ისტორია იმითია დიდი, რომ გვაჩვენებს ჩვენ წინაპართა ცდომილებას, მასთანვე გვასწავლის ჭკვასა როგორ უნდა მოვიქცეთ. წინა კაცსა უკან მომდევარი იმისთვის უყურებს, რომ ვინიცობაა წინამ ფეხი წამოჰკრას და ყირაზე გადაიაროს, უკანამ ნახოს და იმ გზას შორს მოუაროს. მთელი კაცობრიობის უწინდელი ცხოვრება სულ უსარგებლო ინება, თუ იმათ ცხოვრებიდამ ჩვენ სასარგებლოს არას გამოვიტანთ. რაც მამაპაპას უქნია, ის ჩვენ უნდა ვქნათო, – ეგ ჩინეთის ფილოსოფია არის, თუ მაგას მივყევით, ჩვენც ჩინებავით შევზდგებით ერთ ალაგზედ და წინ ფეხს ველარ წავზდგამთ“.

ილია „შეშლილის“ თარგმანს ენას უწუნებს, რედაქციას უსაყვედურებს ამგვარი ნაწარმოების თარგმნას. „ახალი პროზაიკები და მოლექსეები, ზოგიერთის გარდა, ღმერთმა შეინახოს – სწერს ილია, – პუშკინისა არ იყოს, ამათი ცოდვები ისე მალე დაივინყოს, როგორც იმათი ლექსები დაბეჭვდის უმაღვე დაივინყებიან ხოლმე. მაგრამ უნდა მოგახსენოთ, რომ ამ ახალ რითმების მორახუნებლებს არავის ისეთი ენა არ ჰქონია, როგორც თავად ერისთავს აქვს“.

წერილის ბოლოში ილია დასძენდა „სამი ღვთაებრივი საუნჯე დაგვრჩა ჩვენ მამაპაპათაგან: მამული, ენა და სარწმუნოება. თუ ამათაც არ უპატრონეთ, რა კაცები ვიქნებით, რა პასუხს გავსცემთ შთამომავლობას? სხვისა რა ვიცი და ჩვენ კი მშობელ მამასაც არ დაუთმობდით ჩვენ მშობლიურ ენის მიწასთან გასწორებას. ენა სამღვთო რამ არის. საზოგადო სა-

კუთრებაა, მაგას კაცი ცოდვილის ხელით არ უნდა შეეხოს“-ო. ამასთანავე, ილიამ წერილის დასაწყისშივე უარყო ძველი ანბანის: ლ, მ, ლ, კ, ჟ ხმარება. ეს ასოები სრულიად არ იხმარა სტატიკაში. ხოლო წერილში გაილაშქრა ამ ასოების ხმარების წინააღმდეგ.

ილიას წერილი დღევანდელის თვალსაზრისით, თითქოს არაფერს ახალს არ წარმოადგენს, მაგრამ მაშინ ამ წერილმა ყალყზე დააყენა „ცისკარი“ და მთელი ქართველი მწერლობა. „ცისკრის“ შემდეგსავე ნომერში სამი წერილი დაიბეჭდა ჭავჭავაძის წინააღმდეგ, გ. ბარათაშვილის, რ. ერისთავისა და ბ. ჯორჯაძის. ამ წერილებს შორის მეტად საინტერესოა ბ. ჯორჯაძის წერილი. ეს მწერალი ქალი ტიპიური წარმომადგენელი იყო ძველი ქართული მნიგნობრობისა, აღზრდილი ანტონ კათალიკოსის „კატილორიებზე“ და საუკეთესო მცოდნე საღვთისმეტყველო მწერლობისა. სამთავე მოკამათემ და, განსაკუთრებით ბ. ჯორჯაძემ ნათლად მოხაზეს 60-იანი წლების საქართველოს ცხოვრების ორი მხარე – ერთი, რომელიც წარსულში იყურებოდა, მეორე კი, რომელსაც მომავლისაკენ ეჭირა თვალი.

მოკამათენი უსუსურნი აღმოჩნდნენ, ვერ შესძლეს და არც შეეძლოთ ილიას მიერ წამოყენებული დებულებების დარღვევა, ახალი ცხოვრება ახალ ენას, ახალ აზრსა და ახალს იდეალებს მოითხოვდა – ამის წინააღმდეგ გალაშქრება შეუძლებელი იყო. აკი ამიტომაც უნიადაგო ოხუნჯობას მიმართეს მოკამათეებმა. ბარათაშვილი თავის საპასუხო წერილში სწერდა: „გავალე განჯინა, უჰ რა საზარელი ნოტიოს სუნი მეცა! მაგრამ შევეძელ როგორც იყო და ამოვალაგე დაობებული ცისკრები. მრავალი მათგანი იყო შეჭმული თავგებისაგან და აი რა საკვირველება! შემდეგ სამი დღისა, რომელიც მოუნდა ცისკრების გაშრობას, ვნახე, რომ არც თუ ერთი ლექსი უფ. ილია ჭავჭავაძისა არ იყო თავგებისაგან კბილ ნახლები. აღ. ჭავჭავაძისა, ნიკ. ბარათაშვილისა და სხვათა მწერალთა სჩან-

და მხოლოდ გვარი და დანყება ლექსებისა; დანაშთენი იყო მთლად დახრული. დიდად გაგვირდი ესრეთის სანახაობით. ვიფიქრე: თავგები მუზიკის დიდი პატივისმცემლები არიან და ეტყობა, რომ უფ. ჭავჭავაძის ლექსები უნდა იყვნენ, უეჭველათ, სხვა ღირსებათა გარდა, დიდი კეთილ ხმოვანნი“.⁵⁰

ბ. ჯორჯაძემაც შემოიკრიბა ძალღონე და მთელის თავისი ცოდნითა და ენამახვილობით შეეცადა ილიას გაარარაგებას. აი რას სწერდა ჯორჯაძე: „ვსთხოვთ შეასმინოს ჩემს გაუნათლებელ გონებას, მაგ განათლებულმა პატივცემულმა სტუდენტმა რა მნიშვნელობა აქვს ამ ლექსებს: ესტეტიკური, სენტიმენტალური, დრამატიზმი და სხვანი – ხომ იცის რომ ჩვენ „ციცკარის“ მკითხველები, უფრო მეტნი ეგუღვებიან სოფლებში, სადაც ესტეტიკური, იქნება საჭმელათაც მივიღოთ. განა ყველა მაგასავით განათლებულნი ვართ. მაშ თვითონ რაღათ დაიცინება, „ციცკარში“ შეგვხვედრია გარმონიული სიტყვები, მაგ. ზადაჩა, ოსტროვები, ლინიები, მაგრამ ეს სიტყვები ისე სასაცილონი იყვნენ თავის უშვერობითო...“ და სხვ.

ასეთი ახმაურების მიზეზი უდაოთ ის გარემოება იყო, რომ ძველმა თაობამ შეგნებულათ თუ შეუგნებლად ილიას სახით იგრძნო დიდი ცვლილებების მოახლოება, რომლებიც უნდა მომხდარიყო, – ან უკვე ხდებოდა, – ქართულს აზროვნებაში. ძველ საქართველოს წარმომადგენლებმა დაინახეს, რომ დადგა განკითხვის დრო და ერთსულოვნად დაირაზმენ არსებობისა და ბატონობის შესანარჩუნებლად. მათ აზინებდა ახალი სიტყვების შემოტანა. არ ესმოდათ ეს სიტყვები, არ ესმოდათ, რომ ახალ აზროვნებას გამოთქმის ახალი ფორმა სჭიროდა. აღსანიშნავია, რომ თავისუფლად ხმარობდნენ რუსულ სიტყვებს ქართულ მწერლობაში და ეს ენის „გადამახინჯებათ“ არ მიაჩნდათ.

ილიას წინააღმდეგ ბრძოლა ამ სამი წერილით არ შეწყვეტილა.

⁵⁰ „ციცკარი“, 1861 წ. №6.

ილიამ უპასუხა კრიტიკოსებს, კერესელიძემ დაუბეჭდა პასუხი, მაგრამ პასუხი ააჭრელა რედაქციის შენიშვნებით. ილიამ თავის საპასუხო წერილს საყურადღებო ეპიგრაფი გაუკეთა ბელინსკის ნაწერებიდან. ეპიგრაფი ამგვარია:

„ჩვენი ლიტერატურა საცეკვაო დარბაზად უნდა გადააკეთონ და უკვე ქალებსაც ეპატიყდებინან. ჩვენი ლიტერატორები ფრაკებში და თეთრ ხელთათმანებში გამოწყობილ მოდის კაცებად უნდა აქციონ. ენერგია სურთ შესცვალონ ზრდილობით, გრძნობა – მოწინებით (приличием), აზრის მოდის ფრაზებით, მოხდენილობა გადამეტებული პრანჭიობით და კრიტიკა კომპლიმენტებით“.

მეტად დამახასიათებელია რედაქციის შენიშვნები ილიას წერილზე. ილიას წერილის ეპიგრაფის გამო რედაქცია შენიშნავს: „ეს ეპიგრაფი აქ უადგილოა. ეს მიეწერება იმ დროს, როდესაც ბელინსკისაგან მოხსენიებული ნაკლულეგანებები ზოგიერთის ევროპიის საზოგადოების ზნეობაში იყვნენ და იმ ზნეობითგან შემოვიდნენ მათ სიტყვიერებაში: პირველი მაგალითი უჩვენა ფრანციამა, რომელსაც ჰბაძვიდა თვით რუსეთიც. ქართული სიტყვიერება ჯერეთ არ დაფუძნებულა, ჯერეთ არარაი „მიმართულება“ მას არ მიუღია. მაშასადამე თუ ჩვენის საზოგადოების ზნეობაში ის ნაკლულეგანებანი არიან შემოტანილნი იმათ ჯერ ლიტერატურას ვერ მივანერთ. მართალია მარმონტელიც იყო დაბეჯდილი, კაზლოვიცა და სხვანიცა, მაგრამ იმათ გავლენა არავისზედა ჰქონიათ და არც ერთი „ცისკრის“ თანამშრომელი იმათ არ ჰბაძავს...“.

მეორე ადგილას რედაქცია ასეთ შენიშვნას უკეთებს: „აბა ვნახოთ რას იტყვის ჩვენი ამაყი კრიტიკი! სჩანს მარტო ლიტერატურას არ მისდევს; ბუნების თვისებებზედაც ჰყვარებია დაფიქრება და საუბარი“.

„ძალიან სასტიკად ანბობთ კნ. ბარბარე ჯორჯაძის უმეტეობასა და თქვენ თითონ არა გცოდნიათ, რა არის ხელოვნე-

ბა“. ასეთი შენიშვნებით, ვიტყვით, უადგილო შენიშვნებით არის აჭრელებული ილია ჭავჭავაძის წერილები.

ილია დიდს კმაყოფილებას გამოსთქვავს, რომ მისმა წერილმა ასეთი გამოხმაურება ჰპოვა და ისეთ ხალხსაც კი ააღლებინა ხელში კალამი, რომელთაც თავის დღეში კალმოსნობაზე არ უფიქრია. განსაკუთრებით ბ. ჯორჯაძეს შეეხო და სასტიკათ გააკრიტიკა „ცრუხელოვნება“ და რითმებით მორახუნე პოეტები. ცხადია, ამას ვერ აპატიებდნენ ილიას და შურის საძიებლად დაესივნენ მის ლექსებს და ძიძგან დაუწყეს. მეტად დამახასიათებელია ამ დროინდელი კრიტიკის ნიმუშები.

გ. ბარათაშვილმა სცადა ილიას ცნობილი ლექსის „მამულსაყვარელო...“ გაკრიტიკება. იგი სწერს „გაზაფხულში პოეტი გულით ნატრობს საყვარელი მამულის აყვავებას. ნეტავი დაანახვა ეხლა საქართველო, როგორ მწვანე ხავერდით ბიბინებს...“, ხოლო ბ. ჯორჯაძემ სასაცილოდ აიგდო ილიას ლექსი - „მისი ლექსი სუბუქ ფრთითა ხან მეჯლისში შეჭვრინდება“ და სხვა. ილიას წინააღმდეგ მიმართული კრიტიკა იმდენად სუსტი და საცოდავი იყო, რომ ილია უბრალო ოხუნჯობით უმასპინძლდებოდა კრიტიკოსებს, ბარათაშვილს მოკრივეს ადარებდა, რომელსაც ერთი ხელი მოკლე აქვს და ერთი გრძელი, ისიც მარცხენა; გრძელის ხელით მტერსა სცემს და მეორე მოკლე ხელით თავის თავსო. ხოლო ჯორჯაძეს უწერდა, რომ ეგ სიტყვები სუსტ არსებებისათვის ძალიან ძნელი მოსანელებელიაო. იმდენად სუსტი და უბადრუკი იყო ილიას წინააღმდეგ მიმართული კრიტიკა, რომ ის იძულებული ხდებოდა ხშირად ამგვარი ოხუნჯობით გაეცა პასუხი.

კრიტიკოსებმა ილიას ერთ სუსტ ადგილს მოჰკიდეს ხელი. ილია დიდ ფასს არ აძლევდა ჩახრუხადის პოეზიას და თავის „კრიტიკაში“ გამოსთქვა შემდეგი მოსაზრება: „აი, მაგალითად, ჩვენში, ქართველებში დიდი მწერლის ხმა აქვს დაგდებული ჩახრუხადესა, მაგრამ არამც თუ დიდი, პატარაც არ

ბრძანდება ის კურთხეული. მისი თამარის ქება მთელ მოთხრობის ოდენაა, ზედშესრულით დაიწყება და თითქმის ზედშესრულით თავდება. რა ვაივაგლახით და კისრის მტვრევით მოგოგამს დავარდნილ ცხენსავით მისი ოცმარცვლოვანი ტყვიასავით მძიმე ლექსები!... არც აზრი, არც სურათი, არც მშვენიერება, არც ჭკუა, არც გული, არაფრისთანა არაფერი, გარდა ზედშესრულების რახარუხისა...“.⁵¹

უდაო, რომ ილია აქ შეცდა, მეტად აჩქარებული აზრი გამოსთქვა ძველი მწერლობის შესახებ და კრიტიკოსებიც ხომ ხელმოსაკიდს ეძებდნენ. აღსანიშნავია, რომ ილია მაინც არ დაიბნა, როგორც მისი იმავე პერიოდის ნაწერებიდან სჩანს ილია ძველს მწერლობას ჯეროვნად აფასებდა. მაგ. ერთ ადგილას⁵² იგი სწერს: „ნურავინ ნუ გაიფიქრებს, რომ არ მესმოდეს დიდი მნიშვნელობა ანტონ კათალიკოსისა. ანტონი დიდს ალაგს დაიჭერს ჩვენს ლიტერატურაში, როგორც წარმომადგენელი იმ დროის საქართველოს განათლებისა, მაგრამ ეხლა რომ პოეზიის განხილვა იმ დროის კანონებით მოვიწოდომოთ ძალიან შევცდებით“.

აქედან უკვე ნათელი ხდება ილიას შეცდომა ჩახრუხადის დაფასებაში. უდაოა, რომ ილიას ბრძოლა „ცისკრისა“ და მის თანამშრომელთა წინააღმდეგ იყო „ახლის“ ბრძოლა „ძველის“ მიმართ. ცხადია, ახლები ცდილობდნენ ძველი გავლენისაგან განთავისუფლებას და ამ გაჩაღებული ბრძოლის დროს ილიამ ვერ შესძლო ძველის ჯეროვანი შესწავლა-გარჩევა და ჩახრუხადის პოეზიაც უმნიშვნელო ნაწარმოებთა რიცხვში მოაქცია.

ილია ჭავჭავაძის წერილებმა უაღრესად ალაშფოთა იმ დროის თავადაზნაურული ინტელიგენცია. ყველა გულნატკენნი, ილიას წერილებით, ერთს ბანაკში მოექცნენ, გააჩაღეს ბრძოლა – პროტესტები ჭავჭავაძისა და ახალთაობის წინააღმდეგ. მოვიტანოთ ერთი მეტად ტიპური მომენტი ასეთი

⁵¹ „ცისკარი“, 1861 წ. №4.

⁵² „ცისკარი“, 1861 წ. №6.

პროტესტებისა: სარდიონ ალექსიევ-მესხიევმა, იმდროინდელის გაგებით ქართული ენის ამ დიდმა მცოდნემ „ცისკარში“⁵³ მოათავსა „უსტარი ანტიკრიტიკული“. აი რას სწერდა ის ამ უსტარში: „წრფელით გულით მოგახსენებ, თავადო ილია, როგორც გვამსა ასე გულწრფელად მოასუბრე საანჯაზმოდ, რომ გულმტკივნეულად წავიკითხე მე ქართველმა, ამგვარი ქართული ენა განათლებულის და განვითარებულის ქართველისა“.

იმერეთიდანაც გაისმა პროტესტის ხმა. ზემოურ იმერელმა – ეფთიმე წერეთელმა⁵⁴ მოათავსა ილიას საწინააღმდეგო წერილი, ესარჩლებოდა ბარბარე ჯორჯაძეს, კილავდა და აგინებდა ილიას და ახალგაზრდობას. სხვათაშორის ეფთიმე წერეთელი სწერდა: „ჰო, ღმერთო, რა მესმის! ქართველი კაცის სასმენელი იმდენად როგორ შეიცვალოს, რომ ანტონ კათალიკოსის მაღალ ნიჭიერს სიტყვაობას სწუნობდეს და რას სახელდობ: მის წყობილ სიტყვაობას, მის აკრისტიხულებას და მის იამბიკობას...“.

ყველა ამის შემდეგ ილიას „ცისკარში“ წერის ნება აღარ მისცეს, თუმცა რედაქტორი აცხადებდა,⁵⁵ რომ ჭავჭავაძის წერილი „ანტიკრიტიკული უსტარის“ პასუხად მალე დაიბეჭდებო. ილია განდევნა „ცისკარმა“, მაგრამ ახალგაზრდობას მაინც მთლად ვერ ჩაუქოლა „ცისკარის“ კარები. დროგამოშვებით რედაქცია „თერგდალეულების“ წერილებს უშვებდა. თერგდალეულები განაგრძობდნენ ილიას დაწყებულს საქმეს, რამდენადაც ამის ნებას აძლევდა „ცისკარი“, მაგრამ 1862 წლის ბოლოს გარემოება შეიცვალა, თვითონ „ცისკარმა“ დაბეჭდა განცხადება: „მომავალ 1863 წელს იანვრის თვიდან გამოიცემა ტფილისში ახალი ქართული ჟურნალი „საქართველოს მოამბე“. განცხადება მეორე ქართული ჟურნალის დაარ-

⁵³ „ცისკარი“, 1861 წ. №6.

⁵⁴ გიორგი წერეთლის მამა. „ცისკარი“, 1862 წ. №2.

⁵⁵ „ცისკარი“, 1861 წ. №9-10.

სების შესახებ უდაოდ დიდი მოვლენა იყო იმ დროისათვის, მით უმეტესად, რომ ახალი ჟურნალი ახალი თაობის ინტელიგენციის თაოსნობით არსდებოდა და უდაოდ კარგს მომავალს პირდებოდა საზოგადოებას.

„მოამბის“ შესახებ შემდეგ წერილში.

ლ. ც.

მისთვის სიყვანძულს, მის სხილქონეზღუნს
და მის იმედოვნებს...
ყველა მისი ზეშეუფ ილას „ქალასში“ ბეხის
~~ბეხის~~ ბეხის სიძის მიხედვით, ამჟამად ზეშეუფის
სახსრებში % კალასი 1861-ის 49-10%. ზეშეუფის
ბეხის „სახსრების“ სიძის მიხედვით
მისი სახსრების. ილას ზეშეუფის კალასში.
ზეშეუფის სახსრების მიხედვით მისი მისი ვის ზეშეუფის
„ქალასში“ ვახსნი. ზეშეუფის ზეშეუფის
„სახსრების“ ბეხის მიხედვით.
სახსრების ზეშეუფის ილას სახსრების
სიძის, ზეშეუფის მისი ბეხის სიძის
„ქალასში“ ზეშეუფის 1862-ის მისი ვის
მიხედვით ზეშეუფის, ალას „ქალასში“ ვახსნი
ვეშეუფის: „მიხედვით 1863-ის ილას სიძის
ვეშეუფის ვეშეუფის სიძის ვახსნი
„სახსრების მიხედვით“ ვეშეუფის ვახსნი
ვეშეუფის ვახსნი სახსრების მიხედვით
ვეშეუფის ვახსნი ვახსნი, მა ვეშეუფის
ზეშეუფის სიძის სიძის სიძის სიძის
ზეშეუფის სიძის სიძის სიძის სიძის
ზეშეუფის სიძის სიძის სიძის სიძის
ზეშეუფის სიძის სიძის სიძის სიძის.

%. მისი მიხედვით ვეშეუფის მიხედვით.

**60-იან წლების ქართველი ინტელიგენცია
და ჟურნალი „საქართველოს მოამბე“**

1863 წელი

(ნაწილი III)

60-იანი წლების წახალისების ინიციატივის შესახებ

„სწავლამის მომხმარებელი“ № 1/1968 წ.

ქ-19. სწავლამის აღნიშნული ქ-ბისთვის დამატებითი დამატებითი
ხელის შეწყობისათვის აუცილებელია. ვინაიდან ადგილი არის სწავლამის
მოქმედების მიზანს, ხელის შეწყობის აღნიშნული იქნა
შემდგომად ნაბიჯი ქ-19. მისთვის ადგილი დამატებითი. მისთვის
სწავლამის ადგილია ნაბიჯი დამატებითი ვინაიდან ეს ხელის
შეწყობის მიზანს, ხელის შეწყობის და დამატებითი ნაბიჯი
ნაბიჯი - ხელის შეწყობის. ამ ნაბიჯი ნაბიჯი სწავლამის
აღნიშნული ნაბიჯი ნაბიჯი, ადგილია ეს ნაბიჯი
ნაბიჯი, (სწავლამის აღნიშნული) ადგილია ეს ნაბიჯი
ადგილი სწავლამის ეს ნაბიჯი ნაბიჯი ადგილია ეს ნაბიჯი
ნაბიჯი - ნაბიჯი - ნაბიჯი. ნაბიჯი, ვინაიდან ეს ნაბიჯი
და სწავლამის აღნიშნული ადგილი ნაბიჯი იქნა ნაბიჯი.
ნაბიჯი ეს ნაბიჯი ეს ნაბიჯი, ხელის და ვინაიდან ნაბიჯი
ნაბიჯი ეს ნაბიჯი და ხელის შეწყობის ადგილია ეს ნაბიჯი
60-იანი
წლების წახალისების ინიციატივის შესახებ, ადგილია,
ნაბიჯი ადგილია - ნაბიჯი იქნა. სწავლამის
ნაბიჯი ადგილია ეს ნაბიჯი ნაბიჯი

სურათი №7. 60-იანი წლების ქართული ინტელიგენცია და ყურნალი
„საქართველოს მოამბე“, ლუკა ციხისთავის ხელნაწერი, 1937 წ.,
წყარო: ლუკა ციხისთავის საოჯახო არქივი.

მე-19 საუკუნის საქართველოს ისტორიაში მე-60 წლები დიდი ისტორიული ძვრებითა და შემობრუნებით აღინიშნება. ეკონომიკაში ადგილი აქვს ნატურალურ მეურნეობის მწვავე კრიზისს, რომელიც ჩვენს ისტორიაში უკვე შესამჩნევი ხდება მე-19 საუკუნის პირველ ათეულ წლების შემდეგ. მესამოცე წლებიდან თვალსაჩინო ხდება კაპიტალიზმის განვითარება და ახალი საზოგადოებრივ კლასების, ბურჟუაზიისა და პროლეტარიატის წარმოშობა-ზრდის პროცესი. ამ ნიადაგზე სწარმოებს სოციალურს ურთიერთობაში გამწვავებული ყიდილი, ირღვევა ძველი ნოდებრივი ურთიერთობა, საზოგადოებრივს ასპარეზზე თანდათან ჩნდება ახალი სოციალური ფენა, ნაცვლად მანამდე აბსოლუტურად გაბატონებულ მაღალ-ნოდებისა – თავადაზნაურობისა. ცვლილებებს ეკონომიურსა და სოციალურს ურთიერთობაში თან სდევს ცვლილებები იდეოლოგიაში. შინაურ ეკონომიურ განვითარების, რუსეთისა და ევროპის პროგრესიულ დემოკრატიული და რევოლუციონური აზროვნების გავლენით 60-იან წლების ქართველ ინტელიგენციაში იწყება დიფერენციაცია, ირღვევა, ითიშება თავადაზნაურულ-კონსერვატიული ოჯახი. საზოგადოებრივ ცხოვრების ახალ მოთხოვნილებათა ნიადაგზე ჩამოყალიბებას იწყებს სრულიად ახალი მიმდინარეობანი ახალი იდეოლოგიითა და ზრახვებით.

ასეთი გარდატეხისა და დუღილის პერიოდში, – პერიოდში, როდესაც ძველი ბატონყმური სოციალური ურთიერთობა, უკანასკლნელ, უკვე დასამარცხებლად განწირულს ბრძოლას აწარმოებს, მის სამომხვე წარმოშობილს და მომნიფებულს კაპიტალიზმის მოთხოვნილებათა წინააღმდეგ, – ახალ მოთხოვნილებათა საფუძვლებზე მდგომი ახალგაზრდა ქართველი ინტელი-

გენცია იწყებს ბრძოლასა და მუშაობას ახალი ცხოვრებისათვის, იბრძვის გაბატონებულ სოციალურ ურთიერთობის დასამსხვრევად, ახლის ასამენებლად. ახალგაზრდობის ეს ბრძოლა მე-60 წლების დასაწყისში ყველაზე უნინ და ყველაზე უკეთ აისახა ჟურნ. „საქართველოს მოამბეში“ რომელსაც რედაქტორობდა ილია ჭავჭავაძე.

„საქართველოს მოამბეში“ წარმოებული ბრძოლის, მის ირგვლივ შეკრებილ ქართველ ახალგაზრდობის შეხედულებათა ნათელსაყოფად, მესამოციანთა ამ უაღრესად მებრძოლ პროგრესიულ წრის დასახსნათებლად ვფიქრობთ, საჭიროა გაკვრით მაინც შევეხოთ საქართველოს ეკონომიურ, პოლიტიკურ, სოციალურ და კულტურულ ვითარებას საქართველოში თვითმპყრობელობის დამკვიდრებიდან მე-19-ს. მე-60 წლებამდე.

1801 წ. მეფის რუსეთი შემოიჭრა საქართველოსა და ამ/კავკასიაში გარკვეული კოლონიალური პროგრამით. თვითმპყრობელობამ ფეხის შემოდგმისთანავე საქართველოში გააუქმა ადგილობრივი მმართველობა და რუსული მმართველობის განმტკიცებას შეუდგა.

თუ გვინდა გავიგოთ ამ პერიოდის ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ხასიათი, „საქართველოს მოამბე“-ს სოციალ-პოლიტიკური მოტივები და ამ პერიოდში ილია ჭავჭავაძის უახლოეს მონაწილეობით და მეთაურობით დაწყებული ნაციონალურ-განმათავისუფლებელ მოძრაობის მთავარი მოტივები, აუცილებელია გავარკვიოთ მაშინდელი ეპოქის შინაარსი, მისი ეკონომიური სტრუქტურა, საწარმოო ძალთა განვითარების დონე, სოციალურ ფენათა ურთიერთობანი და ის იდეოლოგიური ბრძოლა, რომელსაც ენერგიულად აწარმოებდა მაშინდელი ახალთაობის ინტელიგენცია, ილიას მეთაურობით, დახვეწებულ კონსერვატიულ თავად-აზნაურობის წინააღმდეგ; მასთან ერთად აუცილებელია, გაკვრით მაინც გათვალისწინება იმ ისტორი-

ული განვითარებისა, რომელიც ნიადაგს უმზადებდა როგორც ნაციონალურ-რევოლუციურ მოძრაობის გაშლა-გამწვავებას, ისე ბატონყმურ ურთიერთობის კრიზისსა და ლიკვიდაციას.

|

მეცხრამეტე საუკუნის დამდეგს მეფის რუსეთის თვითმპყრობელობა შემოიჭრა საქართველოსა და ამ/კავკასიაში გარკვეული კოლონიალური ზრახვებით. მართალია ალექსანდრე პირველის „შეერთების მანიფესტი“ განზრახ მალავდა თვითმპყრობელობის ფეოდალურ-იმპერიალისტურ პოლიტიკას, მაგრამ ცარიზმის ბიუროკრატიულმა აპარატმა, მისთვის ჩვეულ, ტლანქი მოქმედებით მალე გამოააშკარავა, ე.წ. „საღმთო ვალში“ დამალული კოლონიზატორული ზრახვები.

თვითმპყრობელობამ საქართველოში ფეხის შემოდგმისთანავე დაანგრია საქართველოს პოლიტიკური ცხოვრების ფორმები, მოსპო საუკუნოებით შემუშავებული წესწყობილება და დაამყარა ახალი რეჟიმი, რომელიც ქართველი ხალხის არც ზნეს, არც ჩვეულებას არ შეესაბამებოდა. ძალმომრეობაზე, ხიშტზე დამყარებული კოლონიზატორები იმთავითვე შეუდგნენ ქართველი ხალხის მიერ საუკუნოების მანძილზე შექმნილი კულტურის განადგურებას და დაპყრობილი ხალხის გარუსებას.

თვითმპყრობელობის ცნობილი სატრაპი, საქართველოს მთავარმართებელი, პ. ციციანოვი, რომელიც ცეცხლითა და მახვილით იპყრობდა ამ/კავკასიის და საქართველოს სამთავროსახანოებს, ლეკთა ბატონიშვილს ალისკანტეს სწერდა: „ვისაც ქუხილი ხელთ უპყრია ბრძანებაც იმას შეჰვერის, ხოლო სუსტის საქმე მორჩილებაა, ლერწმის წესია იზნიქებოდეს, ხოლო

ასი წლის მუხა ჰხედავს, რომე ერთი ფოთოლიც არ მოაკლდება რაც უნდა ქართველი ეკვეთებოდეს“.⁵⁶

ციციანოვმა გააშიშვლა ჭეშმარიტება. მეცხრამეტე საუკუნის განმავლობაში მეფის რუსეთის მთავრობის მოღვაწეობა საქართველოსა და ამ/კავკასიაში, გამოსახა ამ პრინციპის ცხოვრებაში გატარებით. ამ უხეშმა, დამპყრობელმა ძალამ უცერემონიოთ დაიწყო განადგურება ყოველივე იმისა, რაც ხალხს სიკეთედ მიაჩნდა, უსამართლობა, ცემა-ტყეპა, მექრთამეობა, განზრახ დავი-დარაბის ატეხა, უზნეობა-გარყვნილება და სხვა სისაძაგლე – აი ის, რაც ცარიზმის მოხელეებმა მოსვლისთანავე შემოიტანეს ჩვენში.

ტყუილად კი არ ჩიოდნენ ბოდბისხვეული და პრასიანელი (ქიზიყი) გლეხები თვითმპყრობელობის დამკვიდრების თორმეტი წლის თავზე: „რაც რუსობამ მწუხარება მოგვაყენა, მაგ გვარი თურქთა, ყიზილბაშთა და ლეკთა ჟამთა ბატონობის დროსაც არ გამოგვივლიაო“.⁵⁷

მეფის რუსეთის კოლონიურ პოლიტიკას ქართველი ხალხი შეხვდა დაუსრულებელ და მასიურ აჯანყებებით. აჯანყებებში, პირველ ხანებში მაინც, იყო შერევა სხვადასხვა ინტერესებისა. თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ ამხედრდა პოლიტიკურ მმართველობის სადავეს მოცილებული თავადაზნაურობა, მოხელეთა უხეშობითა და ბიუროკრატიული რეჟიმით შევიწროებული გლეხობა, მაგრამ თვითმპყრობელობის პოლიტიკამ მაღალი ნოდების მიმართ ქართველი თავადაზნაურობის დიდი ნაწილი მაღლე შეურიგა დამპყრობელ ძალას, თუმცა იაფად არ დაუჯდათ კოლონიზატორებს ფეოდალურ თავადობის მოთვინიერება. მეფის რუსეთის ხელისუფლებას მრავალი ღონისძიებები და დიდი დრო დასჭირდა საქართველოს და ამ/კავკასიის საბოლოოდ და-

⁵⁶ A.K.A.K. ტ. II გვ. 441.

⁵⁷ A.K.A.K. ტ. V.

საპყრობად, მათი ბატონობის პირველი 50-60 წელი უაღრესად მღელვარე, მუდმივი ომებისა, სისხლის ღვრის და სამოქალაქო სარბიელზე მუდმივ ცვლილებათა წლები იყო.

მეცხრამეტე საუკუნის პირველნახევრის, საქართველოსა და ამ/კავკასიაში თვითმპყრობელობის პოლიტიკას თვით მეფის დიდი მოხელე ბარონ კორფი შემდეგნაირად ახასიათებდა: „იმ-პერატორ ნიკოლოზ პირველის მეფობის დროს ჩვენ განუწყვეტელ ლაშქრობაში ვიყავით კავკასიაში და, მიუხედავად ამისა, რომ ჩვენი ჯარი დიდ გამირობასა და სიმტკიცეს იჩენდა ხოლმე, ჩვენი ლაშქრობა საბოლოო გამარჯვებით არ დაგვირგვინებულა. ვლაშქრობდით ომის ველზედ, ვლაშქრობდით სამოქალაქო ასპარეზზე (ხაზი ჩემია. ლ. ც.), ერთ დანესებულებას მეორეთი ვცვლიდით, ერთ პირს ვითხოვდით, მეორეს ვაყენებდით. წლები მიდიოდნენ და ჩვენ სულ ყოყმანში, გამოცდილებაში, მოსაზრებაში და პლანებში ვიმყოფებოდით. ვანესებდით განსაზღვრულ წესს, ვიღებდით ზომებს და როდესაც ყოველივე თითქოს დამკვიდრებული იყო, ისევ ვაუქმებდით, ძველს ვუბრუნდებოდით, ვაუქმებდით ახალს, და ხელმეორედ ვამუშავებდით ახალ გეგმებს, რომელსაც რამოდენიმე წლის შემდეგ იგივე ბედი გაუქმებისა ეწვეოდა ხოლმე. ვაუქმებდით კანონს, რომელიც ჯერ არ დამკვიდრებულა, და რომელსაც ხალხი ვერც კი გასცნობოდა, ახალ კანონს ვანესებდით და იმასაც მალე ვსპობდით. მმართველებსაც ხშირად ვცვლიდით. დიდძალი ფული იხარჯებოდა სხვადასხვა კომიტეტების, კომისიების, ექსპედიციების, მოხელეების და სხვათა შენახვისთვის... ეს ჩვენი ყოყმანობის ისტორია ფრიად საინტერესო საგანს შეიცავს“-ო.⁵⁸

⁵⁸ ს. ესაძე. ტ. I გვ. 186.

ბარონ კორფის ცნობა თითქოს განმარტებას არ საჭიროებს. თვითმპყრობელობის შფოთიანი მმართველობა და დაუდგრომლობა, მუდამ იარაღში ყოფნა და სამოქალაქო წესების განუნყვეტელი ცვლა მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში მაინც გამონვეული იყო დამპყრობელ ძალის სისუსტით. მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში მეფის რუსეთმა ვერ შესძლო საქართველოს და ამ/კავკასიის ეკონომიური დაპყრობა, ვერ შესძლო ამ ბუნებით მდიდარ ქვეყნის საკუთარ მრეწველობის ნედლეულის ბაზად გადაქცევა, თუმცა ამ მხრივ მრავალი ღონისძიებებიც იყო წარმოებული. ხოლო, თუ ევროპის სახელმწიფოები ინდიფერენტულად უტყუროდნენ ა/კავკასიის რუსეთის მიერ დაპყრობას მე-19-საუკუნის დამდეგს, ცოტა ხნის შემდეგ თვალი გაახილეს, უფრო ნათლად წარმოიდგინეს თვითმპყრობელობის შორეული ინტერესები ამ/კავკასიის გზით და ყოველმხრივ შეეცადნენ რუსეთის ბატონობის ძირის გამოთხრას ამ/კავკასიასა და საქართველოში. რუსეთის წინააღმდეგ რაზმავდნენ დაღესტნის ხალხებს, ირანსა და თურქეთს, – მათ ყურადღებას ამ/კავკასიისაკენ აბყრობდნენ და ცხადია, ასეთ პირობებში მეფის რუსეთის ბატონობა საქართველოში ყოველ წუთს საფრთხეში იყო. თვითმპყრობელობა ცდილობდა გარეშე მტრებისათვის მოესპო დასაყრდენი ძალა ამ/კავკასიაში, რისთვისაც ამ დაპყრობილს ქვეყანაში მუდმივად საალყო წესებს, შინაგან ძალების მუდმივ დაძაბვას, ურთიერთ შეხლა შემოხლას და ალიაქოთს სტეხდა. კოლონიზატორები ცდილობდნენ, ამ/კავკასიის ხალხთა შინაგანი არევე-დარევით, ურთიერთის მიმართ წასისინებით, ერთ ძალაზე – მაღალ ნოდებაზე დაყრდნობით მთელი ხალხის ყურადღება მხოლოდ თვითმპყრობელობისაკენ წარემართათ. უნდა აღინიშნოს, რომ თვით მაღალ ნოდებასაც, თითქოს, მუდამ ვულკანზე ამყოფებდნენ, რამდენადაც დრო გამოშვებით, თითქოს რუსულ კანონების საფუძველზე წაუსისინებ-

დნენ გლეხებს, ეს იმიტომ, რომ უფრო მეტად მოეხრევიანებათ ქედი დამპყრობელ ძალის წინაშე. ქართველ თავადაზნაურობის გულის მოგება, დამორჩილება და დასაყრდენ ძალად გადაქცევა – აი პირველი და გადაუდებელი ამოცანა ახლად დამკვიდრებული თვითმპყრობელობის მოხელეებისა. ამ მხრივ არაფერს არ ზოგავდნენ – დაჯილდოება, სამხედრო და სამოქალაქო სამსახურში დანიშნაურობა, ურჩების გადასახლება რუსეთში და ქონების კონფისკაცია, საპყრობილე და ციმბირი, ერთი სიტყვით ყოველი ღონისძიება იყო ხმარებული ფეოდალურ თავადობის დამპყრობელ ძალის აგენტად გადასაქცევად.

მართალია, ქართველი თავადაზნაურობა, განსაკუთრებით დიდგვარიანები, პირველხანებში მაინც ვერ შეურიგდნენ რუსულ მმართველობის მიერ ფეოდალობის – ძველ ფეოდალურ წესების მოსპობას, მაგრამ უხვად დარიგებულმა სამსახურმა, ჩინებმა და სხვა სახის ჯოღლოებმა რუსობაში მათ უფრო მეტი გამორჩენა დაანახვა და მცირე გაბრძოლების შემდეგ დიდი უმრავლესობა დაემორჩილა დამპყრობელ ძალას.

ძნელი იყო მეფის მოხელეთათვის დარწმუნება ქართველ თავადაზნაურობის ერთგულებაში, ეჭვობდნენ, რომ საუკუნობით თავისუფალ, დამოუკიდებელ მმართველობას ნაჩვევი დიდებულნი უცბად შეურიგდებოდნენ თავისუფლების დაკარგვას და ამოტომაც ცდილობდნენ, ყოველმხრივ ჩაეხშოთ მათში სეპარატისტული მოძრაობის საშუალება.

მუდმივი ცვლილებები სამოქალაქო მმართველობაში, კანონების ხშირი ცვლა, მმართველთა სისტემატური განანაცვლება, ერთ-ერთი საშუალება იყო დაპყრობილი ქვეყნის წოდებათა ურთიერთ შეხლისა და განსაკუთრებით მაღალ წოდების ისეთ მდგომარეობაში ჩაყენებისა, რომ თვითმპყრობელობაში ერთადერთი მხსნელი ძალა დაენახა. იგივე ცვლილებები ზოგჯერ იმგვარად წარიმართებოდა, რომ დაბალ წოდებასაც ეგრძნო

თვითმპყრობელ ძალის თითქოს მფარველობით ზრუნვა. მართალია, ამ მხრივ თვითმპყრობელობას, რეალურად, მთელი საუკუნის მანძილზე არაფერი გაუკეთებია, მაგრამ მისი ზოგიერთი ნაბიჯები კანონმდებლობის ხაზით ყმა გლეხობას ერთგვარ იმედს უღვიძებდა, რაც ზოგჯერ მაინც ასუსტებდა ნაციონალურ განმათავისუფლებელ მოძრაობას.

მართალია ალექსანდრე პირველის მანიფესტი პირდებოდა ქართველ ხალხს, რომ ხელუხლებლად დარჩებოდა ყველა მისი უფლებები, ხელუხლებელი იქნებოდა წოდებათა ურთიერთობა, მაგრამ თვითმპყრობელობის დამკვიდრებისთანავე მეფის მოხელეთა ყურადღება მიიქცია წოდებათა ურთიერთობამ, თითქოს „მონესრიგების“ მიზნით, ნამდვილად კი ეს წოდებათა ურთიერთობის მონესრიგება წარმოებული იყო მოსახლეობის სხვადასხვა ფენების ურთიერთ წაკიდებისა და ამ არეულობაში უფრო საიმედო დასაყრდენის გაჩენის მიზნით. ამ მხრივ აღსანიშნავია თვითმპყრობელობის შემდეგი ღონისძიებანი მე-19 საუკუნის პირველ ნახევრის მანძილზე: 1808 წ. თვითმპყრობელობამ თავადაზნაურთა ყმობიდან გაანთავისუფლა სასულიერო წოდების პირნი, ამით თვითმპყრობელობამ გაიჩინა ერთგული დასაყრდენი სასულიერო წოდებაშიც. 1811 წ. ყველა საეკლესიო აზნაურები მათი ყმა გლეხებითა და მამულით გადაეცა ხაზინას.

1832 წ. ყველა იმათ, ვისაც შთამომავლობითი აზნაურის წოდება არ გააჩნდა აუკრძალეს ყმების ყოლა, ასეთები იყვნენ თბილისის მოქალაქენი, რომელთაც ებრძანათ ყმებისა და მათი მამულის გაყიდვა 4 წლის ვადაში.

1833 წ. განთავისუფლდნენ აზნაურები თავადთა ყმობისაგან, ხოლო 1852 წ. ყველა საეკლესიო ყმები გადაეცა ხაზინას.

თვითმპყრობელობის ბატონობის პირველ ათეულ წლის დასასრულიდანვე თვით მთავრობის მოხელეთა ნაქეზებით, როგორც შემდეგში სწერდა ბარონ როზენი, გლეხობა მასიურად

უჩიოდა მებატონეებს თავისუფლების მოპოვების მიზნით. თვითმპყრობელობა ამ გარემოებას უდაოდ თავის სასარგებლოდ იყენებდა, გლეხობის მასიური ამხედრება მებატონეთა წინააღმდეგ სასამართლო წესით თავისუფლების ძიება, მითუმეტესად ისეთ პირობებში, როდესაც მებატონეს ხშირად არავითარი დოკუმენტი არ გააჩნდა თავისი ყმების შესახებ – საფრთხის წინაშე აყენებდა და მფარველობისათვის იძულებული ხდებოდა ხელისუფლებისათვის მიემართა.

გლეხთა საჩივრები ათწლობით გრძელდებოდა, მაგრამ ყურადღების მიმქცევი არ სჩანდა. 1839 წ. ბარონ როზენმა საჭიროდ დაინახა ამ საქმეების მოსპობა და საერთოდ აკრძალა გლეხებისათვის სასამართლოს წესით თავისუფლების ძიებისა, მაგრამ თვითმპყრობელობამ არ დააკმაყოფილა როზენის შუამდგომლობა, პირიქით უფრო წააქეზა გლეხობა, იმით, რომ მთავრობის ახალი კანონით თვით თავადსაც მომჩივარი გლეხისათვის დოკუმენტებით უნდა დაემტკიცებია, რომ მომჩივარი ნამდვილად მისი ყმა იყო, ეს კი თითქმის შეუძლებელი იყო.

მხოლოდ ვორონცოვის შუამდგომლობას მოჰყვა 1847 წ. უზენაესი ბრძანება, რომლის ძალითაც „ბატონყმობა საქართველოში ხელუხლებელი რჩებოდა“.

ცხადია, გლეხთა ამოძრავებას მებატონეთა წინააღმდეგ – სასამართლოს გზით, თვითმპყრობელობა ყოველ ცალკე შემთხვევაში მაღალ წოდების დასამორჩილებლად იყენებდა. ეს ღონისძიებები დროთა განმავლობაში საკმაოდ დადებით შედეგს აძლევდა თვითმპყრობელობას. სამართლიანად აღნიშნავდა მეჩნიკოვი, რომ „საქართველოში მემამულენი საუკეთესო და ერთგულ პოლიციას წარმოადგენენო“.⁵⁹

⁵⁹ Туманов. «О крепостном праве в Грузии».

მთელი მე-19 საუკუნის პირველი ნახევრის მანძილზე თვითმპყრობელობის პოლიტიკა საქართველოსა და ამ/კავკასიაში მიმართული იყო ცალკე წოდებათა დაპირისპირებისაკენ და თვითუფლებების – განსაკუთრებით მაღალ წოდების შიგნით მუდმივ შეხლა-შემოხლის გამოწვევისაკენ, ერთგვარი ანტაგონიზმის გაღვივებისაკენ. ამ წოდებათაშორის ჭიდილში – შეხლა-შემოხლაში, ცხადია საბოლოოდ ყოველთვის განუხრელად იცავდა მაღალწოდების ინტერესებს რითაც ახერხებდა ამ წოდების თვითმპყრობელობის ერთგულ მსახურად გადაქცევას და მასზე დაყრდნობით ამ/კავკასიის ხალხების დამონებასა და უხემ კოლონიზატორული პოლიტიკის განხორციელებას.

II

თვითმპყრობელობის ღონისძიებანი საქართველოს პოლიტიკურ, სოციალურ თუ ეკონომიურ ცხოვრების გარდასაქმნელად – მოსაწესრიგებლად ყოველთვის საკუთარ (თვითმპყრობელობის) ტკივილებით იყო გამოწვეული. და აკი როდესაც ასეთ ღონისძიებათა განხორციელების შედეგად, შემთხვევით, მოჰყვებოდა კოლონიისათვის დადებითი ნაყოფი – თვითმპყრობელობა ცდილობდა ამ ნაყოფის სხვა გზით სხვა საშუალებებით განადგურებას.

ისე როგორც ფეოდალობის მოსპობა თვითმპყრობელობას არ განუზრახავს საქართველოს პოლიტიკურ აღორძინების მიზნით, არამედ თვით რუსეთის სახელმწიფოებრივი წყობილება – აგებული ცენტრალისტური აბსოლუტიზმის სისტემაზე, ვერ იგუებდა თავის შიგნით ფეოდალობას, რისთვისაც საქართველოში შემოსვლისთანავე განადგურა მმართველობის ეს ძველი ფეოდალური წესი.

ასეთივე მდგომარეობაა საქართველოს ეკონომიურს ცხოვრებაში მთელი მე-19 საუკუნის მთელს მანძილზე. ის ცვლილე-

ბები, რომელიც ჩვენმა ქვეყანამ განიცადა მე-19 საუკუნის განმავლობაში ეკონომიურ წარმატების მხრივ გამოწვეული იყო არა თვითმპყრობელობის კეთილი ზრახვებით დაპყრობილ ქვეყნის ასაღორძინებლად, არამედ დამპყრობელი ძალის საკუთარ ინტერესებისათვის მოქმედებას ხანდისხან ობიექტურად მოსდევდა დადებითი შედეგი დაპყრობილი ქვეყნისათვის. ცხადია, რუსეთი არ შეიძლება დაკმაყოფილებულიყო საქართველოს და ამ/კავკასიის მხოლოდ პოლიტიკურ დაპყრობით, აუცილებელი იყო ამ ქვეყნის ეკონომიური ექსპლოატაციაც. მაგრამ თუ რუსეთმა, როგორც ლენინი სწერდა, კავკასიის ეკონომიური დაპყრობა უფრო გვიან შესძლო, ვიდრე პოლიტიკური დაპყრობა, ეს გამოწვეული იყო იმით, რომ მე-19 საუკუნის პირველს ნახევარში თვით რუსეთის მრეწველობის შედარებით ჩამორჩენილობა ვერ იჩინდა უნარს დაპყრობილ ქვეყნების ნედლეულის გამოყენებისას. ამიტომ იყო, რომ კოლონიალური პოლიტიკის სადავე რუსეთში მე-19 ს. პირველს ნახევარში უფრო სავაჭრო კაპიტალის ხელში მოხვდა. რუსეთის პოლიტიკური განმტკიცებით საქართველოში, მთელი ჩვენი მხარე და ამ/კავკასია რუსეთის ბურჟუაზიის საექსპლოატაციო ობიექტად გადაიქცა. მაგრამ რუსეთის კაპიტალსა და რუსეთის ბურჟუაზიას საქართველოში ყოველთვის ერთი და იგივე კოლონიალური მოთხოვნილებანი არ ჰქონია. თუ თვითმპყრობელობის ბატონობის პირველი 20-30 წლის მანძილზე სავაჭრო კაპიტალი მეტად უხეში ფორმებით იჭრებოდა ჩვენში, თუ ამ პერიოდში საქართველო და ამ/კავკასია თვითმპყრობელობამ პირველადი კაპიტალისტური დაგროვების სარბიელად გადააქცია, რაც ალატაკებდა და სისხლიდან სცლიდა მოსახლეობას, სამაგიეროდ მე-19 საუკუნის 30-იან წლებიდან რუსეთის კაპიტალი დაინტერესებულია საქონლის გასასაღებელ ბაზრითაც და საქართველოს და ამ/კავკასიის მთავარმართებელ ბარონ როზენის მთელი ეკონომიური

პოლიტიკა რუსეთის კაპიტალის ამ ინტერესების დაკმაყოფილებისაკენ იყო მიმართული.

შედარებით ჩამორჩენილ სამრეწველო ბაზაზე დამყარებულ რუსეთის სავაჭრო კაპიტალს მეტად გაუძნელდებოდა მფარველობითი საბაჟო პოლიტიკის გარეშე ამ/კავკასიის ბაზრების დაპყრობა. ამასთანავე უნდა აღინიშნოს, რომ რუსეთი ამ/კავკასიის ბაზრების დაპყრობით ირანის ვრცელი ბაზრების ხელში ჩაგდებას ლამობდა, ამიტომ იყო საჭირო ამ/კავკასიის ბაზრებზე განსაკუთრებით განმტკიცება, ევროპიელთა კონკურენციისაგან განთავისუფლება, ამასთან იყო დაკავშირებული საბაჟო პოლიტიკის ცვლილებები თითქმის მე-19 საუკუნის პირველ ნახევრის მთელს მანძილზე.

თვითმპყრობელობა იმთავითვე აქეზებდა რუსეთის ვაჭრებს საქართველოსა და ამ/კავკასიის ბაზრების დაპყრობისა და ბუნებრივ სიმდიდრეთა ექსპლოატაციისაკენ, უქმნიდა მათ შეღავათებს, მფარველობდა საბაჟო პოლიტიკით და სხვა, მაგრამ პირველ ხანებში რუსეთის კაპიტალი მეტად ზანტად მოემართებოდა ამ/კავკასიისაკენ.

ეს გამოწვეული იყო რუსეთის კაპიტალის სისუსტით. ერთის მხრივ, ეს გარემოება, ხოლო მეორე, საფრანგეთ-ინგლისის ურთიერთობა ირანთან, რუსეთის წინააღმდეგ ინტრიგების წარმოება, რუსეთის მისწრაფება ირანისა და აღმოსავლეთის ბაზრის ხელში ჩასაგდებად, აიძულებდა რუსეთს, პირველ ხანებში ინგლის-საფრანგეთისათვის თავისუფალი ტრანზიტის უფლება მიეცა ამ/კავკასიის ტერიტორიაზე. ცხადია, ეს დიდ ხანს არ გაგრძელებულა. 1832 წ. მთელს ამ/კავკასიაზე გავრცელდა ამკრძალავი საბაჟო ტარიფი, მაგრამ ამ მცირე ხნის მანძილზე წარმოებულმა თავისუფალმა ვაჭრობამაც საგრძნობი გარდატეხა გამოიწვია საქართველოს ეკონომიურს ცხოვრებაში.

მარტო ტფილისში 1822-31 წწ. წარმატებით მუშაობდა რამოდენიმე სავაჭრო ქარვასლა: ბატონიშვილების, არწრუნის, სარაჯიშვილის, სარქისოვისა და სხვების.

საგრძნობლად გაიზარდა საქონლის შემოტანა ევროპიდან, შემოჰქონდათ ბამბის ქსოვილები, აბრეშუმის ქსოვილები, მატყლის ქსოვილები და სხვა საქონელი. 1822-1826 წწ. ამ/კავკასიაში შემოტანილი იყო 14.708.084 მან. საქონელი, ხოლო, 1827-1831 წწ. – 27.852.042 მან. საქონელი. იზრდება საქონლის გატანაც. გააქვთ როგორც სატრანზიტო საქონელი, აგრეთვე ადგილობრივი ნაწარმოებიც. თუ 1812-1821 წწ. ამ/კავკასიიდან გატანილი იყო სულ 964.151 მან. საქონელი, 1822-31 წწ. – გატანილ იქმნა 7.005.735 მან. საქონელი.

ჯერ კიდევ 1827 წ. მეფის მთავრობის ფინანსთა მინისტრი გრაფი კანკრინი ნიკოლოზ პირველისადმი წარდგენილ მოხსენებაში გარკვეულად მოითხოვდა ამიერკავკასიის გადაქცევას „რუსეთის ახალ აღმოსავლეთ ინდოეთად“, კანკრინი სწერდა: „ამიერკავკასიის პროვინციები სრულიად საფუძვლიანად შეგვიძლია ჩავთვალოდ ისეთ კოლონიად, რომელიც მისცემს სახელმწიფოს სამხრეთული ბუნების ნაწარმოებთა სახით მეტად დიდ სარგებლობას. საჭიროა, სოფლის სახალხო სიმდიდრეთა გამრავლება: მიწათმოქმედების და სოფლის მრეწველობის გაძლიერება, აბრეშუმის მოყვანის გადიდება, ბამბის, ბრინჯის, ზეთისხილის და დანარჩენი ძვირფასი მცენარეულობის გაშენება, რომელთა მოყვანა ჰავის პირობებს შეეგუება“.⁶⁰

კანკრინის ეს ეკონომიური პროგრამა ცოტა მოგვიანებით იქნა განხორციელებული. მაგრამ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, 30-იან წლებიდან რუსეთის სავაჭრო კაპიტალის აქტიობა სა-

⁶⁰ Обзорение Российских владений за Кавказом. т. 1. 1836 г.

ქართველოსა და ამ/კავკასიის ბაზარზე საგრძნობლად გაიზარდა. 1830 წ. ტფილისში გაიხსნა „აქციონერთა სავაჭრო კომპანიის კომერციული სახლი“, ამავე პერიოდში ხელისუფლების დიდი მფარველობით წარმატებით მუშაობდნენ მოსკოვის მეფაბრიკეთა კომპანიები: ჩეცვერიკოვების, პროხოროვების, გუჩკოვების, რაგოჟინის და სხვ.

ხელისუფლების მფარველობით რუსეთის სავაჭრო კაპიტალი შავსა და კასპიის ზღვაზე მთელ სავაჭრო ვაჭრობას თვით იგდებდა ხელში.

ორმოციან წლებიდან მდგომარეობა კიდევ უფრო შეიცვალა. რუსეთის სამრეწველო კაპიტალის საგრძნობმა მომძლავრებამ, განსაკუთრებით საფეიქრო მრეწველობის ზრდამ, რუსეთის ბურჟუაზიის ინტერესი საქართველოსადმი კიდევ უფრო გააძლიერა. ამიერიდან დაისვა საკითხი ამ/კავკასიის არა მხოლოდ რუსეთის ბურჟუაზიის საქონლის გამსაღებელ ბაზრად გადაქცევისა, არამედ, ეს ბუნებით მდიდარი ქვეყანა რუსეთის ნაციონალურ მრეწველობისათვის ნედლეულის მიმწოდებელ ბაზათ უნდა ქცეულიყო. ამ პერიოდის რუსეთის ბურჟუაზიის ეკონომიურ ინტერესების საფუძველზე აღმოცენდა მეფის ნაცვლის მ. ს. ვორონცოვის სამეურნეო პროგრამა.

ვორონცოვმა საგრძნობლად გააუმჯობესა მიმოსვლის საშუალებანი მთელს ამ/კავკასიაში იმ მიზნით, რომ მაგრად გადაეჯაჭვა რუსეთთან ეს კუთხე და ფართო საშუალება მიეცა რუსეთის ბურჟუაზიისათვის თავის მოღვაწეობის გასაშლელად. ხოლო თავის სასოფლო სამეურნეო პოლიტიკით ვორონცოვი ცდილობდა, რუსეთის ფაბრიკა-ქარხნებისათვის ნედლეულის მომზადებას რითაც ობიექტურად ხელს უწყობდა სოფლის კაპიტალიზაციის პროცესს. ვორონცოვის მიერ დაარსებული „სასოფლო სამეურნეო საზოგადოება“ ხელს უწყობდა თავადაზნაურთა მეურნეობის რაციონალურად დამუშავებას სასოფლო-სა-

მეურნეო იარაღების, კარგი თესლის მიწოდებითა და აგრონომების დახმარებით. ცნობილი „პრიკაზის“ დაარსებით კი შესაძლებლობა მისცა ადგილობრივ თავადაზნაურობას ფულის იოლად შოვნისა, რითაც გააფართოვა რუსეთის საქონლის გამსაღებელი ბაზარი.

იყო რამოდენიმე შემთხვევა, როდესაც უცხოელებს კონცესიის სახით დაურიგეს მიწის დიდი ნაკვეთები სასოფლო-სამეურნეო მრეწველობის განსავითარებლად. მაგრამ თვითყოფილობის ეს სურვილი მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში თითქმის განუხორციელებელი დარჩა, რუსეთის შედარებით სუსტმა მრეწველობამ, ერთის მხრივ, ხოლო საქართველოს ბატონყმურ არტახებში ჩაჭედილმა ნატურალურმა მეურნეობამ მეორეს მხრივ, ვერ შექმნეს სათანადო პირობები სამრეწველო ნედლეულის შექმნისა და გასაღებისთვის.

თვითმპყრობელობის ღონისძიებანი კოლონიებიდან იაფი ნედლეულის მისაღებად, შინაური ვაჭრობის ხელში ჩასაგდებად ადგილობრივ ნაციონალურ მრეწველობის განვითარებას მაქსიმალურად ზღუდავდა. მეფის რუსეთის ბატონობის მთელ 50 წლის მანძილზე, საქართველოში მხოლოდ ერთი, პატარა კუსტარული, აბრეშუმის ძაფსახვევი ქარხანა დაარსდა ტფილისში, ისიც მოაწყო ფრანგმა ვაჭარმა კასტელომ. თვითმპყრობელობამ ნება არ დართო ტფილისში მაუდის ფაბრიკის გახსნისა, უარი უთხრა კერძო მწარმოებლებს ზუბალაშვილსა და სხვებს შაქრის ქარხნის დაარსებაზე და პლანტაციებისათვის საჭირო მიწის მიცემაზე.

მიუხედავად ამისა, კოლონიურმა ბატონობამ ზოგიერთი ცვლილებები გამოიწვია საქართველოს ეკონომიურს ცხოვრებაში მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევრის მანძილზე. თუ მეცხრამეტე საუკუნის დამდეგისათვის საქართველოში მეურნეობას ნატურალური ხასიათი ჰქონდა, გაცვლა-გამოცვლა და

სავაჭრო ფულადი ურთიერთობა შედარებით სუსტად იყო განვითარებული, ხოლო დამპყრობელი ძალაც თითქმის პირველ 30 წლის მანძილზე უფრო ძარცვა-გლეჯით კმაყოფილდებოდა, 30-იან წლების შემდეგ თვითმპყრობელობის ღონისძიებებს, რომელთა შესახებაც ზემოთ გვქონდა ლაპარაკი, თვითმპყრობელობის სურვილების წინააღმდეგ საქართველოში სავაჭრო, სააღმშენებლო ურთიერთობის საგრძნობი გამოცოცხლება იწყება.

ერთის მხრივ გაცხოველებული ვაჭრობა უცხოეთთან და აღმოსავლეთთან საქართველო-ამიერკავკასიის გზით, მეორეს მხრივ საქართველოს ტერიტორიაზე რუსის ჯარის და მოხელეთა ვეებერთელა აპარატის არსებობა გაძლიერებულს მოთხოვნილებასა ქმნის სასოფლო სამეურნეო ნედლეულსა და სოფლის მეურნეობის პროდუქტებზე. ეს ხელს უწყობს შინაურ სასოფლო-სამეურნეო ბაზრის განვითარებას და გლეხობის ჩაბმას საბაზრო საქმიანობაში. 50-იან წლებიდან საქართველოში უკვე იწყება სამრეწველო კაპიტალის განვითარების ნელი პროცესი. 40-50-იან წლებში საგრძნობლად განვითარდა თამბაქოს მოყვანის საქმე და მასზე დამოკიდებული თუთუნის წარმოება. თავის მოხსენებაში ვორონცოვი სწერდა, რომ თამბაქოს მოყვანის გაუმჯობესების მიზნით საზღვარგარეთიდან იქნა გამოწერილი თესლი, გამოიწერეს სპეციალისტებიც, ხონში სპეციალური ბაზრობა დაარსდა. ნ. ზეიდლიცის ცნობით (გაზ. „კავკაზი“ 1865 წ.) 60-იან წლების დასაწყისში თამბაქოს მოყვანას მრავალი მემამულე და გლეხი მისდევდა, რომ სიღნაღის მაზრაში თითქმის 200 მემამულე და გლეხი ყოფილა ჩაბმული ამ საქმეში. ამავე ცნობით 1864 წ. კახეთში მოუყვანიათ 10.000 ფუთზე მეტი თამბაქო. თამბაქოს მოყვანის ზრდასთან დაკავშირებით 1852 წ. ტფილისში იხსნება პირველი თუთუნის ფაბრიკა, მეორე – 1858

წ. ხოლო ამავე პერიოდში ტფილისის გუბერნიაში 239 წვრილი ტიპის ფაბრიკა-ქარხანა მუშაობდა.⁶¹

ამით იყო გამოწვეული ის გარემოება, რომ „მამულის პატრონობისა და ვაჭრობის“ გაზეთი „გუთნის დედა“ (1863 წ., №1) სწერდა: „თავის დღეში არ ყოფილა ამთენი მსურველი ახალის მაშინების ანუ ახალი თესლების დაბარებისა, არც ამთენი მოთხოვნილება სხვა და სხვა ხვნა-თესვის ნაწილებზედა გარიგებისა, არც მომხმარები მამულზე ამთენი ფულისა; ბოლოს დროს ტფილისში და გარეშე აშენდა რამთენიმე ქარხნები, რომელიც არ შეარცხვენდნენ თვით ევროპის მხარესა და გამოჩნდნენ მამულის მკეთებელნი სოფელშიაც, სადაც მოაწყვეს თავიანთი მამულები მშვენიერს და ანგარიშიანს წესებზედ“. „გუთნის დედასა“ და ზეიდლიცის ცნობები ნათლად გადმოგვცემს ჩვენს სოფლის მეურნეობაში კაპიტალისტურ ეკონომიკის ფორმების შექმრას.

სასაქონლო ურთიერთობის განვითარებას ხელს უწყობდა თვითმპყრობელობის პოლიტიკასთან დაკავშირებული საგადასახადო სისტემაც, რომელიც მეორმოცე წლებიდან იქნა შემოღებული. ეს სისტემა მდგომარეობდა იმაში, რომ სხვადასხვაგვარი ნატურალური გადასახადი და სახელმწიფო ბეგარა გადაჰქონდათ ერთდროულ ფულად გადასახადზე – ეს კი უდაოდ ერთგვარ სტიმულსა ქმნიდა, რომ გლეხოზა ბაზარზე გამოსულიყო. „უეჭველია, რომ ფულადი გადასახადები თავის დროზე გაცვლა-გამოცვლის განვითარების საყურადღებო ფაქტორი იყო“./ლენინი/.

გაცვლა-გამოცვლისა და ვაჭრობის ზრდა-განვითარება აღრმავებდა ნატურალურ-პატრიარქალურ მეურნეობის დაშლის

⁶¹ Сборник материалов для описания Тифлисской губернии. ტ. I, ნან. I გვ. 72-74., 1870 წ.

პროცესს და საფუძვლიანად არყევდა მის საფუძველზე აღმოცენებულ სოციალურ ურთიერთობას.

სასაქონლო-ფულად ურთიერთობის განვითარებასთან დაკავშირებით ქართველ თავადაზნაურთა მოთხოვნილებანი გაიზარდა და რადგან ქართველი თავადაზნაურობა საუკუნოების მანძილზე მუქთახორა ცხოვრებას ეწეოდა, არ გააჩნდა საკუთარი წარმოება, არაფერს ქმნიდა, ამიტომ მთელი სიმძიმით გლეხობას დაანვა კისერზე. გაადიდეს გადასახადების რაოდენობა, ხოლო ნატურალურ გადასახადს ფულადი გადასახადითა სცვლიდნენ. სავაჭრო ფულად ურთიერთობის განვითარებამ ჩვენში ყმა გლეხთა ჩაგვრა და უჩვეულო ექსპლოატაცია გამოიწვია.

ამგვარად, რუსეთის კოლონიალურ ეკონომიურ პოლიტიკის შედეგათ განვითარებულმა ახალმა ეკონომიურმა ფაქტორებმა გამოიწვია ჩვენში ნატურალურ მეურნეობისა და ბატონყმურ-წყობილების რღვევის პროცესი და სოციალურ ურთიერთობათა გამწვავება, რაც გამოიხატა მემამულეთა და ყმათა ბრძოლის გაღრმავებასა და ახალ სოციალურ ფენების წარმოშობაში.

III

მეცხრამეტე საუკუნემდე ქართველი ხალხის განადგურებას ცდილობდნენ თურქეთი და ირანი, მე-19 საუკუნის დასაწყისიდან ამავე პოლიტიკას დაადგა მეფის რუსეთის თვითმპყრობელობა, რომელმაც მონდომა ყოველი ქართულის აღმოფხვრა და საქართველოში რუსულ ბიუროკრატიულ სისტემის გამეფება.

რუსული სახელმწიფოებრივი სისტემა, რომელიც მეტად მძიმე ტვირთად დაანვა, ქართველ ხალხს უბრძოლველად არ მიუღია. მაგრამ ვინაიდან დამხდური ძალა არ შეადგენდა ერთ მთელს, დაყოფილი იყო წოდებებით, ამიტომ ყოველი წოდება

თავის ინტერესების საფუძველზე სინჯავდა დამპყრობელი ძალის მნიშვნელობას. თვითმპყრობელობაც, ხომ მოხერხებულად სარგებლობდა ამ გარემოებით და დაპყრობილი საქართველოს გაბატონებულს წოდებაზე დაყრდნობით, ამ წოდებისათვის პრივილეგიების შექმნით, ადვილად ახერხებდა ხალხის დამონებას.

თვითმპყრობელობის დამკვიდრების პირველს ხანებში ფეოდალური არისტოკრატიაც შეებრძოლა ცარიზმს თავისი პოლიტიკურ პრივილეგიების დაბრუნების მიზნით, გლეხობაც ალუღ-გა კოლონიზატორებს, მაგრამ რამდენადაც დამპყრობელი ძალა ყოველთვის ქართველს მაღალ წოდებაში ეძებდა დასაყრდნობს, რამდენადაც ქართველ მაღალწოდებას უქმნიდა ყოველგვარ პირობებს ყმაგლეხთა განუსაზღვრელ ექსპლოატაციისათვის – ქართველ ყმა გლეხთა ბრძოლა იმთავითვე წარმართა როგორც თვითმპყრობელობის, ისე ქართველ თავადაზნაურთა წინააღმდეგაც.

ქართველ თავადაზნაურობის ერთი ნაწილი იმთავითვე ამოეფარა თვითმპყრობელობის კალთებს და ცარიზმის კოლონიალურ პოლიტიკის საუკეთესო გამტარებლად გადაიქცა. ქართველი თავადაზნაურნი რუსის მხედრობასთან ერთად თავგამოდებით იბრძოდნენ ამბოხებულ ხალხის წინააღმდეგ, ამის მაგალითები უამრავი მოიპოვება მე-19 ს. საქართველოს ისტორიაში:

„მოვიდა (მარკიზი) ჩუმლაცს, იქმნა მუნ ბრძოლა კახთაგან, იძლივნენ რუსნი. მუნ მოკლეს ვახტანგ სიძე მეფისა ირაკლისა ყაფლანიშვილი (ორბელიანი, მამა ვახტანგ და ალექსანდრე ორბელიანისა) მეუღლე თეკლესი, და დასჭრეს მუხლსა შინა ალექსანდრე, ძე გარსევანისა, ჭავჭავაძე, ვინაიდან მათ ეპ-

ყრათ კერძო რუსთა და პირისპირ მამულისა თვისასა იყვნენ მტერ“.⁶²

გორის მაზრის კეთილშობილთა მარშალი შანშე ერისთავი 1812 წ. აჯანყების დროს გუბერნატორ მალიცკის აცნობებდა:

„...მაქვს პატივი მოგახსენოთ მე ფრიად მოხარულმა ესე ვითარის გამარჯვებისა მივეცი მყის ცნობა გორის უეზდის საზოგადო თავად-აზნაურთა, მსმენელი რომლისაც სიხარულითა დიდითა ერთს ხმად შესწირვენ ღვთისადმი მაღლობასა და ჰსთხოვენ კვალადცა რომელ როსიის მხედრობისა პირისპირ მბრძოლელნი იქმნებოდენცა უმეტეს ძლეულ შერცხვენასა ქვეშ, – ან თანა ამისა ვალად დავიდრგენ რათა მოვახსენო თქვენ აღმატებულებას, ვითარცა თავად აზნაურნი გორის უეზდისა, ეგ სახედვე მთის ხალხნიცა წარმოებენ, უვნებლობის მდგომარეობასა შინა“.⁶³

და სხვა მრავალი.

ეს ორი დოკუმენტიც საკმარისია იმის წარმოსადგენათ თუ ქართველი თავადაზნაურობა როგორ თანდათანობით ურიგდებოდა და არამც თუ ურიგდებოდა, იარაღით ხელში იბრძოდა ცარიზმის პოლიტიკის განსახორციელებლად საქართველოსა და ამ/კავკასიაში.

როგორც უკვე აღნიშნული იყო, თვითმპყრობელობა საქართველოში გაბატონებისთანავე თავის კოლონიალურ პოლიტიკის განხორციელებას შეუდგა რომლის დროშაზე ეწერა დაპყრობილ ხალხის დენაციონალიზაცია, გარუსება, ყველაფრის მოსპობა, რასაც კი ადგილობრივ ნაციონალური სახე გააჩნდა. აი ამ კოლონიალურ პოლიტიკის ბერკეტად შეიქმნა ქართველი

⁶² ბატონიშვილი დავით: „მასალები საქართველოს ისტორიისთვის“. გვ. 101-105.

⁶³ საქ. ცენტრალური არქივი. საქმე № 61. – Дело канцелярии Грузинского Гражданского Губернатора о мятеже 1812 г. ფურცელი №146.

თავადაზნაურობის ერთი ნაწილი იმთავითვე, ხოლო დანარჩენ-ნიც თანდათანობით ურიგდებოდნენ მას.

თვითმპყრობელობამ საქართველოში დამკვიდრებისთანავე ხელი მიჰყო საუკუნოების განმავლობაში შექმნილ ქართულ ეროვნულ კულტურის განადგურებას. როგორც ეკონომიურს სფეროში პირველ ოცდაათი წლის მანძილზე ბარბაროსულ ძარცვას აწარმოებდა, ასევე კულტურის ფრონტზედაც ნგრევასა და განადგურებას ჰქონდა ადგილი, განდევნა ყველა დაწესებულებებიდან ქართული ენა, ეკლესიებშიაც კი წირვა-ლოცვა რუსულ-სლავიანურ ენაზე გადაჰყავდათ, მოსპო სემინარიები (ჯერ კიდევ მე-18 ს. დაარსებული) თელავსა და ტფილისში. მხოლოდ 30-იან წლებიდან იწყება თითქოს „ზრუნვა“ ხალხის განათლებაზე, ცხადია ამ ხალხში მხოლოდ გაბატონებული წოდება იგულისხმებოდა. 30-იან წლებიდან იხსნება რამოდენიმე სამაზრო სასწავლებელი, სადაც როგორც წესი, სწავლება რუსულს ენაზე სწარმოებს, ამ სასწავლებლების, როგორც 1802 წ. დაარსებულ „კეთილშობილთა სასწავლებლის“ მთავარ ამოცანას შეადგენს ერთგულ, რუსული სულით გაჟღენთილ მოხელეთა მომზადება ადგილობრივ მკვიდრთაგან, მაშასადამე ამ შემთხვევაშიაც თვითმპყრობელობა სასწავლებლებს ხსნიდა არა სწავლა ცოდნის გასავრცელებლად, არამედ უშუალო მიზნების, კოლონიალურ რეჟიმის განსამტკიცებლად, ამ რეჟიმისათვის მომზადებულ მსახურთა შესაქმნელად.

არავინ ზრუნავდა ქართულს კულტურაზე, ქართულს მწერლობაზე, მაღალი წოდება, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მალე გაერთო თვითმპყრობელობის სამსახურით, საარსებო წყაროთ გაიხადა სამხედრო და სამოქალაქო სამსახური, ხოლო ამის კარგათ შესრულება და დანინაურება მხოლოდ და მხოლოდ რუსული ენის ცოდნით იყო მოსახერხებელი. ამიტომ იყო რომ გაბატონებულ წოდების დიდმა ნაწილმა იმ თავითვე ჩინებსა და ეპო-

ლექტებზე გაყიდა ქართული კულტურა. ხალხი კი – გლეხობა ბატონყმობის მძიმე უღელში შებმული მოკლებული იყო კულტურასაც და სწავლა-განათლებასაც.

ქართულ კულტურის, ქართულ ეროვნული საქმის ასეთ დაკნინებისა და დაქვეითების პერიოდში შეუძლებელი იყო არ ნა-მოჭრილიყო ეროვნული საკითხი, შეუძლებელი იყო არ დაწყებულიყო ბრძოლა ეროვნულ თავისებურებების შესანარჩუნებლად მაინც.

მაგრამ მთელი უბედურება ის იყო, რომ ამ პერიოდში ჯერ კიდევ საქართველო არ წარმოადგენდა ეკონომიურ მთლიან ერთეულს, მართალია, მე-19 ს. დამდეგიდან თვითმპყრობელობის კოლონიურმა რეჟიმმა მთელი საქართველო რუსეთის მონარქს დაუქვემდებარა, მმართველობის ერთი პრინციპი გაამეფა ყველგან, მიუხედავად ამისა, მე-19 საუკუნის პირველ ნახევრის მანძილზე ისეთი არსებითი თვისებებით შეინარჩუნა ფეოდალური პარტიკულიარიზმი, რომ ერი ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით არ იგრძნობოდა. სტატიაში „ნაცია და ნაციონალური მოძრაობანი“ ამხ. სტალინი სწერს: „ქართველები რეფორმის წინა ხანებში ცხოვრობდნენ საერთო ტერიტორიაზე და ლაპარაკობდნენ ერთ ენაზე, მაგრამ მაინც, არსებითად რომ ვთქვათ, არ წარმოადგენდნენ ერთ ნაციას, რადგან იგინი, მთელ რიგ ერთერთმანეთიდან ჩამოშორებულ სამთავროებათ დაყოფილი, ვერ იცხოვრებდნენ საერთო ეკონომიური ცხოვრებით. საუკუნობის განმავლობაში იბრძოდნენ ეს სამთავროები ერთმანეთს შორის, ანადგურებდნენ ერთმანეთს. მიუსევდნენ ხოლმე ერთმანეთს სპარსელებს და თურქებს. სამთავროების შემთხვევითი და ეფემერული გაერთიანება, რომელსაც ზოგჯერ მოახერხებდა ხოლმე რომელიმე გამოცდილი მეფე, უფრო შეეხებოდა ზერელე ადმინისტრაციულ სფეროს და სწრაფადვე ირღვეოდა თავადების კაპრიზებისა და გლეხების გულგრილობის გამო. და სხვანა-

ირადაც შეუძლებელი იყო საქართველოს ეკონომიურ დაქუცმაცების დროს, საქართველო, როგორც ნაცია, მხოლოდ მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში წარმოიშვა, როდესაც ბატონყმობის გადავარდნამ, ქვეყნის ეკონომიური ცხოვრების ზრდამ, მიმოსვლის განვითარებამ და კაპიტალიზმის წარმოშობამ დაამყარეს საქართველოს ცალკე ნაწილებს შორის შრომის განაწილება, საბოლოოდ შეარყიეს სამთავროების სამეურნეო კარჩაკეტილობა და შეაკავშირეს იგი ერთ მთლიან ნაციად“.

მართლაც, მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში ყველა წოდება თავისებურად სწვევტდა ეროვნულ საკითხს, თავის წოდებრივ თვითშემეცნების პრიზმაში ატარებდა. მიუხედავად ამისა, ქართველი ინტელიგენცია იზრდებოდა და ვაჟკაცდებოდა პატრიოტულად გაჟღენთილს ატმოსფერაში.

აღმოსავლეთის კულტურასთან საუკუნოებით დაახლოვებული საქართველო უცბად მე-19 საუკუნის დამდეგიდან ობიექტურ მიზეზების გამო სწვევტს კავშირს ამ კულტურასთან და დამპყრობელ ძალის მეშვეობით, თითქოს გზა ეხსნება რუსულ-ევროპულ კულტურისაკენ. მაგრამ მე-19 საუკუნის პირველ 30-40 წლის მანძილზე პატრიოტული გრძნობებით გამსჭვალული ქართველი ინტელიგენცია, შურითა და მტრობით აღვსილი თვითმპყრობელობის მიმართ, გვერდს უვლის რუსეთის კულტურასთან დაახლოვებას, მისტირის წარსულს და ისევ და ისევ მისი სიმპატიები უფრო აღმოსავლურ კულტურისაკენ იხრება. ამ გარემოებამაც თავისებური გავლენა მოახდინა მე-19 საუკუნის პირველ ნახევრის ახალ თაობაზე.

მე-19 საუკ. პირველი ნახევარი ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების კრიტიკული პერიოდი იყო. ამ პერიოდში, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ირღვეოდა ძველი წყობილების ნაშთები, მტკიცდებოდა სრულიად ახალი მმართველობის რუსული წესები, რომელსაც ვერ ურიგდებოდა ხალხი. ქართველ არისტოკრა-

ტიის ერთმა ნაწილმა სცადა კიდევ გამკლავებოდა თვითმპყრობელობას, მაგრამ ამოდ, მალე მოიხარა წელში და ერთ-ერთ ბოძათ ამოუდგა თვითმპყრობელობას. ქართველ არისტოკრატიულ ახალგაზრდობამ 1832 წ. კიდევ სცადა თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ გალაშქრება, მაგრამ დამარცხდა და ეს იყო ქართველ თავადაზნაურობის უკანასკნელი გაბრძოლება.

1832 წ. შეთქმულთა შესახებ უნდა აღინიშნოს, რომ ეს არ იყო უბრალო გაგრძელება წინა პერიოდში ქართველ თავადაზნაურობის მიერ წარმოებულ ბრძოლებისა, არამედ ამ შემთხვევაში შეთქმულები უფრო ფართოდ აყენებდნენ თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ ბრძოლის საკითხს. აქ ერთის მხრივ მოსჩანდა გავლენა რუსეთის ამ პერიოდის საზოგადოებრივი მოძრაობისა, მეორეს მხრივ თითქოს ჩვენი სინამდვილიდანაც გამოდიოდნენ შეთქმულნი, რამდენადაც ამ პერიოდში შეღავათიან საბაჟო ტარიფის საფუძველზე დიდ სავაჭრო საგაცვლა-გამოცვლო ურთიერთობის გამოცოცხლებასა ჰქონდა ადგილი საქართველოში. ამას ხელს უწყობდა ისიც, რომ მიუხედავად სავაჭრო ურთიერთობის განვითარებისა 50-60-იან წლებამდე ჩვენში ნატურალურ მეურნეობას ჯერ კიდევ გაბატონებული ადგილი ეჭირა.

აღსანიშნავია ისიც, რომ შეთქმულების მთავარი მონაწილენი: ს. დოდაშვილი, ე. ერისთავი, ს. რაზმაძე, გ. ერისთავი, ფ. კიკნაძე და სხვები რუსეთის სასწავლებლებში იყვნენ აღზრდილნი.

ამ შეთქმულების ლიკვიდაციით და სწორეთ ამ პერიოდში ძირითად ცვლილებებით ცარიზმის კოლონიალურს ეკონომიურ პოლიტიკაში, თითქოს საფუძველი ჩაეყარა შეთანხმებას ქართველს თავადაზნაურობასა და თვითმპყრობელობას შორის. თავადაზნაურობამ ქედი მოიხარა თვითმპყრობელობის წინაშე და ამით, შეიძლება ითქვას, ახალი ხანა დაიწყო მე-19 საუკუნის ქართველ თავადაზნაურობისა და ინტელიგენციის ისტორიაში.

თუ აქამდე ქართველ თავადაზნაურობის ცალკე ჯგუფები და ცალკე წარმომადგენელი ოცნებობდნენ და ზოგს შემთხვევაში იბრძოდნენ კიდევ დაკარგულ თავისუფლების აღსადგენათ, თუ კი ისინი მისტიროდნენ ბაგრატიონთა დინასტიას, ახლა თვით-მპყრობელობის წინაშე ქედმოხრილ ქართველ თავადაზნაურობას სალოცავ ქურუმად რომანოვების დინასტია მიაჩნია. თავადაზნაურობის ასეთი ქედის მოხრა ნათლად აისახა ნიკოლოზ პირველისადმი მიერთმეულ ადრესში 1848 წ.⁶⁴ ეს გარემოება ორი ძირითადი მიზეზით იყო გამოწვეული: ერთის მხრივ ნაყოფი გამოიღო თვითმპყრობელობის პოლიტიკამ ქართველ თავადაზნაურობა შესარიგებლად რომ აწარმოებდა, ხოლო მეორეს მხრივ, თავადაზნაურობა დააფრთხო გახშირებულმა გლეხთა მასიურმა მოძრაობებმა, რომლებიც ბატონყმობის წინააღმდეგ იყო მიმართული. ძლიერ სოციალური ძალის მოწოლით დამფრთხალმა ქართველმა თავადაზნაურობამ რუსეთის მთავრობაში ერთადერთი დამხმარე ძალა ნახა და მისი პოლიტიკის გამტარებლად გადაიქცა.

30-40-იან წლების შემდეგ ქართველ თავადაზნაურულ ინტელიგენციის ორიენტაციაც შეიცვალა. თუ 1832 წ. შეთქმულების მონაწილენი – ქართველი ინტელიგენციის საუკეთესო წარმომადგენლები ს. დოდაშვილი და სხვ. მიუხედავად რუსული განათლებისა, მაინც ვერ სწყვეტდნენ კავშირს საქართველოს დამოუკიდებელი არსებობისათვის ბრძოლასთან, თუ ეს ხალხი მთელის არსებით ებმოდა საქართველოს განთავისუფლების საქმეში, სამაგიეროდ, რამოდენიმე წლის შემდეგ, უკეთ ვორონცოვის ბატონობის პერიოდში ქართველ თავადაზნაურულ ინტელიგენციის პოლიტიკური კრედო შემდეგ ფორმულაში გამოიხატა: „რუსეთის ტახტისადმი ერთგულება და სამშობლოსადმი სიყვარული“.

⁶⁴ სქოლიო ჩამოტანილია ავტორის მიერ. (რედ.).

როგორც ვხედავთ თავადაზნაურული ინტელიგენცია მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში მთლიანად გაჰყვა თავისი წოდების პოლიტიკას. მისი სოც-ეკონომიური და თუ გნებავთ ეროვნული პროგრამაც გაიჟღინთა არსებულ რეჟიმის დაცვისა და განმტკიცების სურვილებით. ინტელიგენციის ზოგიერთი წარმომადგენლები, განსაკუთრებით პოეზიაში კიდევ მოსთქვავდნენ ძველ საქართველოს შესახებ, აიდილებდნენ წარსულს, უკმაყოფილებას გამოსთქვავდნენ აწმყოს შესახებ, მაგრამ ეს ხალხიც ფაქტიურად რუსეთის თვითმპყრობელობის სამეფო ტახტის განმტკიცებისათვის იბრძოდა და უკმაყოფილება თანამედროვე საქართველოთი გამოწვეული იყო იმით, რომ ამ ახალმა, თვითმპყრობელობის კლანჭებში მოქცეულმა საქართველომ თავადაზნაურთა წოდებას კრიზისი შეუქმნა.

მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში ქართველი თავადაზნაურობის აბსოლუტურად დიდი ნაწილი ფაქტიურად ერთ ბანაკში მოექცა. ბატონყმობის წინააღმდეგ გლეხების თავგანწირულ ბრძოლებით დამფრთხალი, ერთის მხრივ, ხოლო მეორეს მხრივ სავაჭრო ურთიერთობისა და ფულად მეურნეობის განვითარებით ნატურალურ-ბატონყმურ მეურნეობის კრიზისით შეშინებული ქართველი თავადაზნაურობა მაგრად ებლაუჭება თავის წოდებრივ უფლებებს; იბრძვის მათ შესანარჩუნებლათ და ამ უფლებათა დაცვისათვის ეკედლება ერთადერთ ძალას – თვითმპყრობელობას. თავადაზნაურულ ინტელიგენციიდან ცალკე პირები, – რამდენადაც ინტელიგენციაც ძირითადათ თავის წოდების გზას დაადგა, – კანტი-კუნტად ისევ ფეოდალურ პარტიკულარულ პატრიოტიზმს ქადაგებენ, ხოლო მაღალი წოდების ერთი ნაწილი, რომელიც თითქოს ჩაჰყვა ახალ ეკონომიურ ვითარებას, მოლიბერალო პოზიციას იჭერს და თავის – უკვე კაპიტალისტურ საფუძველზე მოწყობილ მეურნეობის უკეთ მონ-

ყოფის მიზნით, ხანდისხან არღვევს თავისი წოდების კონსერვატიულ მყუდროებას მოლიბერალო აზრებით.

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ვორონცოვის ცნობილ პოლიტიკის შედეგათ, განსაკუთრებით 50-იანი წლებიდან, მომრავლდა იმ მემამულეთა რიცხვი, რომელთაც ხელი მიჰყვეს მეურნეობის რაციონალურად მოწყობას და სავაჭრო მიზნებით სოფლის პროდუქტების დამზადებას. ასეთ მემამულეთა წრეშიც მალე გაისმა ნუნუნი იმის შესახებ, რომ დაქირავებული შრომა უფრო იაფდებოდა, ვინემ ყმის შრომა. მრავალი მემამულე წინააღმდეგი არ იქნებოდა, თუკი ყმა გლეხი საბეგარო შრომის ნაცვლად ფულს გადაუხდიდა და სხვა.

ამ მხრივ დახასიათებულია ბარონი ნიკოლაის აზრი, რომელსაც ტფილისის გუბერნიაში ფერმა ჰქონდა მოწყობილი. 1857 წ. ის სწერდა: „გლეხი ბატონის სამუშაოზე ბევრს სჭამს და ცოტას აკეთებს... იმდენს მოიხმარს, რომ მისი შრომა მეტად ძვირი ჯდება, – ყმის შრომა არამც თუ იაფი, არამედ უფრო ძვირი ჯდება დაქირავებულ შრომაზე... არიან ისეთი მემამულეები, რომელნიც მოისურვებდნენ და თითქმის ეცდებოდნენ კიდევ, რომ საბეგარო ვალდებულება ფულადი გადასახადით შეეცვალა – ეს იმის აშკარად დამამტკიცებელია, რომ ყმის შრომა ძვირია და თითქმის ძვირია დაქირავებულ შრომაზე“.⁶⁵

ბარონი ნიკოლაის და მრავალ სხვა ქართველ მემამულეთა ეს აზრი ნათლად გვიმტკიცებს, რომ მე-60 წლებში ჩვენში წამოწყებული ახალი ეკონომიური ურთიერთობა მისი სანარმოო ძალთა განვითარების აუცილებლობა ველარ ეტეოდა ძველი წყობილების ფორმებში და დგებოდა საკითხი ამ ძველი წყობილების ამა თუ იმ სახით დამლისა. აი სწორედ ამ ნიადაგზე აღმოცენდა ჩვენში თავად-აზნაურული ლიბერალიზმი, რომლის

⁶⁵ Заметки Кавказского общества сельского хозяйства. გვ. 13-15.

წარმომადგენლები 60-იან წლებში კ. მამაცაშვილი, მ. თუმანიშვილი, ი. კერესელიძე და სხვ. იყვნენ.

მამ მე-19 საუკუნის პირველი ნახევრის ბოლოსათვის საუკუნის დამდეგს პოლიტიკურ უფლებებზეაყრილი ქართველი მაღალი წოდება სავსებით შეეგუა კოლონიზატორულ რეჟიმს, ამოუდგა მხარში დამპყრობელ ძალას და ცეცხლითა და მახვილით იცავდა რომანოვების დინასტიას. მაღალი წოდების შედარებით მცირე ნაწილი ჩაება ახალს ეკონომიურს ვითარებაში, გაცვლა-გამოცვლაში და მის საზრუნავ საგნათ საკუთარ სიმდიდრის ზრდა გახდა, – ეს ნაწილიც ჯერ კიდევ თაყვანს სცემდა ცარიზმს, რამდენადაც მის (თავადაზნაურობის) ახალს საქმიანობაში დიდ როლს თამაშობდა მამულიანობა, რომელიც უდაოდ ჯერ კიდევ წოდებრივ სიმაღლეზე იყო დამოკიდებული.

მაღალი სამსახური, ჩინებითა და ორდენებით გატაცებულ მაღალ წოდებას აღარ ეცალა ქართულ კულტურის განვითარებისათვის ეზრუნა, პირიქით, გართული რუსულ სამხედრო და სამოქალაქო ცხოვრებით თავადაზნაურთა ძველ თაობას თითქოს სრულიად დავიწყებისათვის მიეცა ერთ დროს წუხილისა და კაემნის მომგვრელი საქართველოს წარსულიცა და მისი კულტურაც. თითოთოროლა პირნი, რომელნიც გონების თვალთ უყურებდნენ თვითმპყრობელობის ვერაგ პოლიტიკას, რომელთაც ნათლად წარმოედგინათ ქართულ კულტურის დაღუპვის გზაზე შედგომა, თავგანწირულად იბრძოდნენ მის გადასარჩენად და განსავითარებლად.

მე-19 საუკუნის I ნახ. ქართული საზოგადოებრივი აზრის ჰეგემონი კონსერვატიულად მოაზროვნე თავადაზნაურობაა, რომელიც თვითმპყრობელობასთან ხელიხელჩაკიდებული ყოველ ღონისძიებას ხმარობს, განამტკიცოს და შეინარჩუნოს ბატონყმური ურთიერთობა და აბსოლუტურ მონარქიული წყობილება, მაგრამ 40-50 წლებიდან დაწყებული სწრაფი ძვრები ეკონომი-

ურს ცხოვრებაში ნოყიერს ნიადაგს ჰქმნიან ახალი პროგრესიული აზროვნებისა და იდეოლოგიისათვის. კონსერვატიულ თავადაზნაურობას ძლიერი ოპოზიცია უჩნდება.

ამგვარად, მეცხრამეტე საუკუნის 50-60-იან წლებისათვის თავისი განვითარების მხრივ საქართველო შემდეგ სურათს იძლევა: საუკუნის დამდეგთან შედარებით საგრძნობლად არის განვითარებული ვაჭრობა და გაცვლა-გამოცვლა, დაწყებული მრეწველობის განვითარების პროცესი, დღითი-დღე მძლავრდება სოფლის მეურნეობაში კაპიტალის შეჭრის პროცესი, თავადაზნაურთა და გლეხთა ცალკე მეურნეობები რაციონალურ საფუძველზეა მონყობილი და სპეციალურად მუშაობენ ბაზრის მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად. შინაურ ვაჭრობასთან ერთად გაცხოველებულია საგარეო ვაჭრობაც, რუსეთის კაპიტალი ნელ-ნელა იყენებს საქართველოს ნედლეულს საკუთარ ფაბრიკა-ქარხნებისათვის.

კაპიტალისტურ ურთიერთობის ჩასახვამ და განვითარებამ 50-60-იან წლებში საგრძნობი გახადა ჩვენში ნატურალური მეურნეობისა და ბატონყმური წყობილების რღვევის პროცესი. გამწვავდა სოციალური ურთიერთობა, რაც მემამულეთა და გლეხთა შორის გამწვავებულს ბრძოლაში გამოიხატა.

ქართველი გლეხობა თავგანწირულად ებრძვის თავადაზნაურობასა და მის დამცველ თვითმპყრობელობას, მაგრამ ამ ბრძოლაში მას არავინ გამოხმაურებია მე-60 წლების დასაწყისამდე. ქართველი მაღალი წოდება – მისი დიდი უმრავლესობა ერთ რეაქციონურ ოჯახშია თავმოყრილი, მტკიცედ ეკედლება თვითმპყრობელობას და მისი დახმარებით ლამობს კარზე მომდგარ ახალი ცხოვრების შეჩერებას. თავის ბატონობის შენარჩუნების მიზნით, თავადაზნაურობას ზურგი შეუქცევია ქართული კულტურისათვის, უკუ უგდია ყოველგვარი ფიქრიც კი დამპყრობელ ძალისაგან საქართველოს განთავისუფლებაზე, მტკი-

ცედ ჩასჭიდა ხელი ძველ დახავსებულ ნატურალურ მეურნეობას და ყმა გლეხთა გაძლიერებული ექსპლოატაციით ლამობდა ძველი ბატონობის შენარჩუნებას.

ამ ღრმა ეკონომიურ-სოციალურ ხასიათის ცვლილებებს შესაფერისი ამოძრავება და ცვლილებები მოჰყვა იდეოლოგიის სფეროშიაც.

50-იან წლების მიწურულიდან ქართველ ინტელიგენციის ერთმა ნაწილმა კარგათ იგრძნო ახალი ეპოქის დასაწყისი, დაიწყო დიდი გონებრივი მოძრაობა, რომლის ინიციატორი და მეთაური ამ პერიოდის ქართველ ახალგაზრდობის საუკეთესო წარმომადგენლები იყვნენ.

ახალი აზროვნების შემოჭრასა და განვითარებაზე უდაოდ დიდი გავლენა მოახდინა რუსეთის 60-იან წლების რადიკალურ-დემოკრატიულმა მიმდინარეობამაც.

აი ასეთ პირობებში გამოვიდა ქართველი ახალგაზრდობა ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით საზოგადოებრივს ასპარეზზე, რომელიც სათავეში ჩაუდგა ქართული საზოგადოებრივი აზრის განვითარებას და ეროვნულ-გამათავისუფლებელ მოძრაობას 60-იანი წლებიდან. მათი მოღვაწეობის დახასიათებამდე განვიხილოთ მოკლეთ როგორ პირობებში მოუხდა ბრძოლა ქართველ ახალ თაობას თვითმპყრობელობისა და ქართველ გაბატონებული წოდების ე.წ. ძველი თაობის ინტელიგენციის წინააღმდეგ.

IV

მე-19 საუკუნის 60-იანი წლები რუსეთში ხასიათდება, ერთის მხრივ კაპიტალიზმის განვითარებით და ძველ ეკონომიურ-საზოგადოებრივ წყობილების რღვევის სწრაფი პროცესით, ხოლო მეორეს მხრივ, რაზნოჩინცულ ინტელიგენციის დემოკრატიულ ფენების ამოძრავებით და პოლიტიკურ ცხოვრების გამოცოცხლებით. ყირიმის ომმა რუსეთის საზოგადოების, თითქმის

ყველა ფენებისათვის, ნათელყო ძველი წყობილების უვარგისობა. ამ ომმა აამოძრავა სოციალური კლასები, გამანადგურებელი ლახვარი ჩასცა ნატურალურ მეურნეობას, გამოააშკარავა ძველი იდეოლოგიისა და აზროვნების სრული უვარგისობა.

ყირიმის ომმა აუცილებელი გახადა გლეხთა განთავისუფლება. გლეხთა განთავისუფლების შესახებ საკმაოდ მწვავედ დაისვა საკითხი თვით მთავრობის წრებშიაც კი. ალექსანდრე მეორის ხელისუფლება მიხვდა, რომ თუ თვითონ არ მოკიდებდა ხელს გლეხთა განთავისუფლების საქმეს, ამ ინიციატივას თვით გლეხობა აიღებდა ხელში. ამიტომ იყო, რომ უკვე 1856 წ. გაფაციცებული მუშაობა სწარმოებდა მთავრობის წრეებში გლეხთა განთავისუფლების საკითხზე.

გლეხთა განთავისუფლების საკითხზე მემამულეთა წრეებშიც მსჯელობდნენ. მემამულეთა რეაქციონური ნაწილი მოითხოვდა გლეხთა განთავისუფლებას უმიწოდ, ხოლო ლიბერალები აყენებდნენ პროგრამას გლეხთა მიწით განთავისუფლების შესახებ. როგორც ცნობილია, ორთავე ეს მიმდინარეობა გლეხთა განთავისუფლებას, ე.წ. გლეხთა რეფორმის გატარებას თვითმპყრობელობის აპარატის მეშვეობით ფიქრობდნენ, რადგან ეწინოდათ გლეხთა ამბოხებისა.

მებატონეთა და ლიბერალთა ბრძოლას ლენინი შემდეგნაირად ახასიათებდა: „ცნობილი ბრძოლა მებატონეთა და ლიბერალთა შორის, იყო ბრძოლა გაბატონებული კლასების შიგნით, უმთავრესად მემამულეთა შიგნით, ბრძოლა განსაკუთრებით დათმობის ზომებისა და ფორმების შესახებ“.⁶⁶

მაგრამ, გლეხთა რეფორმის სახელმწიფოებრივ წრეებში მზადებისა და მის წინა ხანებშიაც ბატონყმობის და არსებული პოლიტიკური წყობილების წინააღმდეგ რუსეთში ხმა აიმაღლა

⁶⁶ ლენინი. ტ. XI, გ. 2. გვ. 262.

რაზნოჩინცულმა ინტელიგენციამ, ამ ინტელიგენციის რადიკალურ დემოკრატიულად განწყობილმა ნაწილმა ჩერნიშევსკისა და დობროლიუბოვის მეთაურობით.

სამოციანი წლები იდეურ აღორძინების პერიოდია რუსეთის საზოგადოებრივ აზროვნების ისტორიაში. რაზნოჩინცული ინტელიგენციის მსოფლმხედველობას საფუძვლად დაედო მატერიალისტური ფილოსოფია, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ისტორიულ-სოციოლოგიურ საკითხებში მათი დასაყრდენი გახდა რაციონალისტურ-იდეალისტური აზროვნება, ამ საზომით მიუდგნენ ისინი იმ დროის რუსეთის საზოგადოებრივ მოვლენებს და დაიწყეს სამოქმედო პროგრამის დამუშავება.

60-იან წლებში რუსეთში ხდება ე.წ. „დიდი რეფორმა“, გლახთა განთავისუფლება, სასამართლოსა და ადმინისტრაციულ-საერობო რეფორმები, უკეთ რომ ვთქვათ, ნოდებრივ-მემამულეთა წყობილების გარდაქმნის პროცესი ბურჟუაზიულ მიმართულების მიხედვით. სამოციანი წლების ეპოქაში აღსანიშნავია ორი პერიოდი – პირველი 1855-60 წ.წ. როდესაც ომში დამარცხების შემდეგ გამოცოცხლდა ოპოზიციონური ძალები და მათ მუშაობას გარკვეული რევოლუციური შინაარსი მიეცა, უკეთ როდესაც ჩერნიშევსკისა და დობროლიუბოვის „სოვრემენიკი“ ჩაუდგა სათავეში ოპოზიციურ ბრძოლას. აღსანიშნავია, რომ ამ პერიოდში რუსეთის ინტელიგენციის წრეებში ფეხს იკიდებს ერთგვარი იმედი, რწმენა იმის შესახებ, რომ რეფორმები ხალხის სასარგებლოდ დაგვირგვინდებოდა და რამოდენიმედ მაინც გამოიწვევდა რუსეთის განახლებას. ამ პერიოდს ეკუთვნის გერცინის ცნობილი ფრაზა ალექსანდრე მეორის მიმართ: «Ты победил, Галилеянин», რომელსაც თითქმის თანაგრძნობით შეხვდა რუსეთის ინტელიგენცია.

თვით ჩერნიშევსკიც კი, ნაწილობრივ, ვერ ასცდა ამ ოპორტუნისტულ განწყობილებას, მიუხედავად იმისა, რომ მან სასტი-

კი კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა ამ პერიოდის ბურჟუაზიულ-ლიბერალური საგლეხო პროგრამები. გერცენისადმი მიწერილ წერილში (1860 წ.) სწერდა: „ალექსანდრე მეორის მეფობით რამოდენიმედ მოშვებული იქნა არტახები, რომელიც ნიკოლოზ პირველმა შემოაკრა რუსეთს და ჩვენ ვფიქრობდით, რომ ჩვენ თავისუფლები ვართ და რესკრიპტების გამოცემის შემდეგ ყველანი ილუზიას მივეცით... თითქოს საქმე გათავებულიყოს და გლეხები განთავისუფლდებიან მინით. ყველანი ლაპარაკობდნენ ზომიერების და ფართო პროგრესის შესახებ; მასთანვე დაივინყეს, რომ გლეხთა განთავისუფლება მინდობილი ჰქონდათ მემამულეებს“.⁶⁷

მაგრამ ალექსანდრე მეორემ და მისმა რეფორმებმა მალე გამოააშკარავეს კლასიკური ბუნება და ინტელიგენციასაც სწრაფად გაეფანტა ეს ოპორტუნისტული ილუზიები.

ჩერნიშევსკიმ და მისმა წრემ „სოვრემენიკის“ ფურცლებზე სასტიკი ბრძოლა გააჩაღეს ლიბერალებისა და მებატონეთა წინააღმდეგ, ამით, ფაქტიურად, იწყება 60-იანი წლების მეორე პერიოდი. ამ პერიოდში რადიკალურად განწყობილი რუსეთის ინტელიგენცია რევოლუციონური ბრძოლისათვის ემზადება, ხოლო მეორეს მხრივ, მთავრობა სასტიკ რეპრესიებს მიმართავს რევოლუციონურ მოძრაობის წინააღმდეგ. ჩერნიშევსკი – ფაქტიური ხელმძღვანელი რევოლუციონური მოძრაობისა – ამ პერიოდში „ნაჯახისაკენ“ მოუწოდებს რუსეთის ხალხს, ვრცელდება რევოლუციონური პროკლამაციები, არსდება რევოლუციონური ოგანიზაციები – ერთის სიტყვით, ჩაღდება ბრძოლა თვითმპყრობელობისა და ბატონყმობის წინააღმდეგ.

რუსეთის რადიკალურ-დემოკრატიულად განწყობილ ინტელიგენციისათვის მალე გახდა ნათელი ის ფაქტი, რომ გლეხთა საკითხის გადაჭრა ლეგალური გზით, ხელისუფლების წრეებისა

⁶⁷ М. Лемке. «Политические процессы в России в 60—х г.», стр. 169.

და ლიბერალების ლაყბობით, შეუძლებელი იყო. ამიტომ იყო, რომ ინტელიგენციის ამ ნაწილმა ჩერნიშევსკის მეთაურობით მალე აირჩია რევოლუციონური ბრძოლის, გლახთა აჯანყებების გზა. ჩერნიშევსკი და მისი ჯგუფი (დობროლიუბოვი, ძმები სერნო-სოლოვიევიჩები, შელგუნოვი და სხვ.) მალე დარწმუნდა, რომ შექმნილი კრიზისიდან გამოსვლა მხოლოდ გლახობის რევოლუციონური ამბოხებით იყო შესაძლებელი. გლახთა ამბოხების მეთაურად და ხელმძღვანელად ამ ჯგუფმა იმთავითვე მონინავე ინტელიგენცია მიიჩნია.

მაგრამ მეტად ძნელს პირობებში უხდებოდა ბრძოლა რუსეთის რაზნოჩინცულ ინტელიგენციას. შექმნილი საზოგადოებრივი კრიზისი, გლახთა მასიური მოძრაობანი, ინტელიგენციის რევოლუციონური ალტკინება და, საერთოდ, რუსეთისათვის უჩვეულო საზოგადოებრივი აზრის ამოძრავება, შიშის ზარსა სცემდა და თვითმპყრობელობას. საზოგადოებრივი მოძრაობის შესაჩერებლად, რევოლუციონურ აზრის ჩასაკლავად, გამეფებული იყო სასტიკი ცენზურა. ამ პერიოდში რუსეთში ბატონობდა ნიკოლოზ პირველის საცენზურო კანონი, რომლის შესახებ, სხვათა შორის, ცენზორი გლინკა, ამბობდა, რომ ამ დებულებით „მამაო ჩვენო-ს“ აკრძალვაც კი შეიძლებაო, ხოლო 1858 წ. ამ ყოველად სასტიკ საცენზურო კანონს დაემატა ახალი უქაზი, რომლის ძალითაც სასტიკად იკრძალებოდა გლახთა განთავისუფლების საკითხზე ხმის ამოღება, მსჯელობა ან კრიტიკა გლახთა საკითხის ირგვლივ მთავრობის დადგენილებებისა და სხვა. აი ეს უქაზი:

«Циркуляр от 16 января 1858 г. Для руководства внутренней цензуры при рассмотрении и пропуске к печатанию статей, относящихся до предпринятого ныне освобождения лиц крепостного состояния, предписываются следующие правила:

ა) Статей, где будут разбирать, обсуждать и критиковать распоряжения правительства по этому делу, к печатанию не допускать.

ბ) Не позволять печатать также тех статей преимущественно литературного содержания, где в форме рассказа или какой-либо другой помещаются события и суждения, могущие возбудить крестьян против помещиков.

ვ) Затем все сочинения и статьи, чисто ученые, теоретические, исторические и статистические, где будут разбираться и рассматриваться вопросы хозяйственные о теперешнем и будущем устройстве помещичьих крестьян, дозволять печатать, как отдельными книжками, так и во всех периодических изданиях с тем только: а) Чтобы при этом не было допускаемо рассуждений и толкований о главных началах, высочайшими рескриптами предписанных в руководство комитетам по губерниям учрежденным; б) Чтобы при пропуске всех подобного рода статей и сочинений в точности соблюдались общие правила, цензурным уставом подписанные; в) Чтобы обращено было особое внимание на дух и благонамеренность сочинений и г) Статьи, писанные в духе правительства, допускать к печатанию во всех журналах».⁶⁸

მიუხედავად ასეთი სასტიკი ცენზურისა ჩერნიშევსკი და მისი წრე მაინც ახერხებდა, სიტყვაგადაკვრით „სოვრემენიკის“ ფურცლებზე თავის რევოლუციონურ შეხედულებების გამოთქმას. 1859 წ. იტალიის პოლიტიკური ცხოვრების მიმოხილვის დროს ჩერნიშევსკიმ მეტად საყურადღებო აზრები გააპარა ცენზურას: „ვინც საქმეს კიდებს ხელს მან უნდა იცოდეს, თუ საით წაიყვანს ეს საქმე და თუ არ სურს მისგან გამომდინარე აუცი-

⁶⁸ В. Евгеньев-Максимов. «Современник» при Чернышевском и Добролюбоме. ст. 229. 1936 г.

ლებელი შედეგები, მაშინ მას არ უნდა სურდეს თვით საქმეც. პოლიტიკური გადატრიალებანი არასოდეს არ მომხდარა თვითნებობის ფაქტების გარეშე, რომელიც არღვევს იმ იურიდიული სამართლიანობის ფორმებს, რომელიც დაცული არის მშვიდობიან დროში. გადატრიალება აღეღებს ხალხის გრძნობებს, ხოლო აღელვებული გრძნობა ივიწყებს ფორმებს.

...ადამიანი, რომელიც მონაწილეობას ლეზულობს პოლიტიკურ გადატრიალებაში და ფიქრობს, რომ ამ გადატრიალების დროს მრავალჯერ არ დაირღვევა მშვიდობიანი დროის იურიდიული პრინციპები, ამ ადამიანს უნდა ეწოდოს იდეალისტი“.⁶⁹

მაგრამ მეტად ძნელი იყო ასეთი რევოლუციონური აზრების გარკვევით წერა, ამიტომაც ჩერნიშევსკი მიკიბულ-მოკიბული გამოთქმის გზას მიმართავდა. აქ თვით მკითხველი უნდა მიმხვდარიყო მწერლის აზრს.

ჟურ. „სოვრემენიკის“ ფურცლებზე ჩერნიშევსკიმ და მისმა ჯგუფმა სასტიკი ბრძოლა გააჩაღეს მთავრობის პროექტებისა და ლიბერალურ თავადაზნაურულ შეხედულებათა წინააღმდეგ. რუსეთის ლიბერალებისათვის უჩვეულო იყო ასეთი მწვავე ბრძოლა და აკი ერთგვარი კრიზისიც გამოიწვია „სოვრემენიკის“ რედაციაში. ჩერნიშევსკი ვერ იტანდა იმ უუნარობას, რომელსაც ლიბერალები იჩენდნენ გლეხთა საკითხში და კრიტიკის ქარცეცხლში ატარებდა მათ მოსაზრებებს.

60-იან წლებში ჩერნიშევსკისა და ლიბერალების ბრძოლას ლენინი შემდეგნაირად ახასიათებდა: „60-იანი წლების ლიბერალები და ჩერნიშევსკი არსებითად ორი ისტორიული ტენდენციის, ორი ისტორიული ძალის წარმომადგენელი არიან, რომელიც იქედან დაწყებული დღევანდლამდე თავისებურად განმარტავენ ახალი რუსათისათვის ბრძოლის საქმეს.... ლიბერალებს სურდათ რუსეთის „განთავისუფლება ზევიდან“, მეფის მონარ-

⁶⁹ ჩერნიშევსკი, ტ. V – 404-405.

ქიის დაუმსხვრევლად, მემამულეთა, მინათმფლობელობისა და ხელისუფლების მოუხსობლად, მხოლოდ მოუწოდებდნენ მათ დროის შესაფერისი „დათმობისაკენ“; ლიბერალები იყვნენ და დარჩნენ ბურჟუაზიის იდეოლოგებათ, რომელთაც არ შეეძლოთ შერიგებოდნენ ბატონყმობას, მაგრამ მათ ეშინოდათ რევოლუციის, ეშინოდათ მასის მოძრაობის, რომელსაც მხოლოდ ერთს შეეძლო დაემხო მონარქია და გაენადგურებია მემამულეთა ძალაუფლება. ამიტომ ლიბერალები კმაყოფილდებოდნენ „რეფორმისათვის ბრძოლით“, „უფლებისათვის ბრძოლით“, ე.ი. ხელისუფლების გაყოფით მეზატონეთა და ბურჟუაზიას შორის. ჩერნიშევსკი იყო სოციალისტი – უტოპისტი, რომელიც ოცნებობდა სოციალიზმში გადასვლას ძველი ნახევრად-ფეოდალური, გლეხური თემის საშუალებით... მაგრამ ჩერნიშევსკი იყო არა მარტო სოციალისტი – უტოპისტი; ის იყო აგრეთვე რევოლუციონერი დემოკრატი, ის გავლენას ახდენდა მაშინდელი ეპოქის პოლიტიკურ მოვლენებზე რევოლუციონური შინაარსის მიხედვით, ატარებდა რა სასტიკ ცენზურულ პირობებში გლეხური რევოლუციის იდეას, მასების ბრძოლის იდეას ძველ ხელისუფლების დასამხობათ. 1861 წ. „გლეხთა რეფორმა“ რომელსაც ლიბერალები პირველად აფერადებდნენ, ხოლო შემდეგ ადიდებდნენ, მან სისაძაგლეთ მონათლა, რადგან ის გარკვევით ხედავდა რეფორმის ბატონყმურ შინაარსს, ნათლად ამჩნევდა, რომ გლეხებს სძარცვავდნენ... სამოციანი წლების ლიბერალებს ჩერნიშევსკიმ უწოდა „მოლაყბეები“ ტრაბახები და ჩერჩეტები იმიტომ, რომ იგი ნათლად ხედავდა მათ შიშს რევოლუციის წინაშე, მათ უხასიათობასა და მონურ ხოხვას მემამულეთა ხელისუფლების წინაშე“.⁷⁰

⁷⁰ ლენინი. ტ. XI გ. 2. გვ. 262-263.

გლესთა მასიურმა ამბოხებებმა და რაზნოჩინცების სასტიკ-მა ბრძოლამ უდაოდ დააჩქარა თვითმპყრობელობის გადაწყვეტილება გლესთა განთავისუფლების შესახებ. 1861 წ. 19 თებერვალს გამოქვეყნდა მანიფესტი. თავადაზნაურულ ლიბერალურ-მა პრესამ განგაში ასტეხა ამ „დიდი ნყალობის“ შესახებ, ჟურნალ-გაზეთები ხოტბას ასხავდნენ მეფე „განმათავისუფლებელს“. მხოლოდ ჟურ. „სოვრემენიკი“ სდუმდა. „სოვრემენიკის“ ხელმძღვანელობა ჩერნიშევსკის მეთაურობით უარყოფითად იყო განწყობილი გლესთა მძარცველური განთავისუფლების მიმართ, მაგრამ საცენზურო პირობების გამო ჟურნალს არ შეეძლო თავისი აზრების გამომჟღავნება. მიუხედავად ამისა, ჩერნიშევსკისა და დობროლიუბოვის წრის რევოლუციონურმა განწყობილებამ, ამა თუ იმ სახით, მაინც იჩინა თავი ჟურნალის ფურცლებზე.

1861 წ. მარტის ნომერი სრული სიჩუმით შეხვდა მანიფესტს. ჟურნალი დაკმაყოფილდა მხოლოდ გლესთა განთავისუფლების შესახებ დადგენილებიდან ზოგიერთი ადგილების გამოქვეყნებით – უკეთ წმინდა ოფიციალური მასალით ყოველგვარი კომენტარების გარეშე, მაშინ, როდესაც სხვა ჟურნალ-გაზეთები სავსე იყო ხოტბით ალექსანდრე მეორისადმი.

რეფორმის საკითხს არ შეეხო არც ჟურნალის სპეციალური თავი „შინაური მიმოხილვა“. სხვათა შორის მიმოხილვის ავტორი შემდეგი სიტყვებით იწყებს საუბარს: „თქვენ, მკითხველო, ალბათ ელით, რომ მე საუბარს დავინწყებ იმაზე, რის შესახებაც ახლა გაჰკვივიან, იმღერიან, ლაპარაკობენ ყველა ჟურნალ-გაზეთები, ე.ი. „გლესებისათვის ნაწყალობებ თავისუფლებაზე“. მოტყუვდებით თქვენს მოლოდინში. მე შეურაცხყოფილად ვგრძნობ თავს რომ ჩემს შესახებ ამას ფიქრობთ“.

აღნიშნული ნომრის დაკვირვებულნი გადაკითხვა დაგვარწმუნებს, რომ აქ გარდა ამისა, მოიპოვებოდა მასალა, რომელიც

ამა თუ იმ სახით ეხებოდა რეფორმას. ამ ნომერში შემთხვევით როდია მოთავსებული ლონგფელოს «Песни о Неграх» მ. ი. მიხაილოვის თარგმანი. ამ ნაწარმოებში ყურადღება გამახვილებული მონობის მეტად შემადრწუნებელ მხარეებზე, რაც მკითხველს ზიზღს აღუძრავს მონათმფლობელობისადმი. ამავე ნომერშია მოთავსებული ვ. ობრუჩევის სტატია „მონობა ჩრდილოეთ ამერიკაში“. სხვათაშორის ამ სტატიაში შემდეგ საყურადღებო ადგილს ვკითხულობთ: „ყველასათვის მოულოდნელად, შესაძლებელია, ხანძრის აღმა ამოხეთქოს ქვეყნის ყველა კუთხეში, მასთან ერთად დაიწყება ხოცვა და ძარცვა, რომელთა სიმკაცრე, რასაკვირველია, საზარელი იქნება, მაგრამ აუცილებელი შედეგი იქნება უკიდურეს განუვითარებლობისა და, რაც მთავარია, ხალხის უკიდურესი ტანჯვისა“. ავტორი მზად არის თანაუგრძნოს მემბოხეებს და განაგრძობს: „ისინი ხომ იბრძობენ დიდი იდეისათვის, საღმთო და არსებით უფლებებისათვის...“.⁷¹

მართალია, ეს ნათქვამი იყო ჩრდ. ამერიკის შესახებ, მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ რუსეთის მდგომარეობას 1861 წ., როდესაც სოფლად აბობოქრებული იყო გლეხოზა, ხოლო ქალაქად მრავალრიცხოვანი ინტელიგენცია – სტუდენტობა გააფთრებულ ბრძოლას აწარმოებდა თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ, მაშინ დავრწმუნდებით, რომ აღნიშნული ადგილი ობრუჩევის სტატიისა ერთგვარი მონოდება იყო მოქმედებისაკენ.

აი ამ რევოლუციონურ ბრძოლის ქარცეცხლში და დემოკრატიულ ინტელიგენციის გავლენის ქვეშ იზრდებოდა ქართველი ახალგაზრდობა, რომელიც სათავეში ჩაუდგა ქართულ საზოგადოებრივი აზრის განვითარებასა და ნაციონალურ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას მე-60 წლებიდან.

⁷¹ „სოვრემენიკი“, 1861 წ. მარტი.

V

ქართველი მესამოციანები აღიზარდნენ რუსეთის უმაღლეს სასწავლებლებში, მათ რუსეთში ყოფნა და სწავლა სწორედ იმ პერიოდში მოუხდათ, როდესაც რუსეთის მთელი რაზნოჩინცული ინტელიგენცია სამკვდრო-სასიცოცხლო განმათავისუფლებელს მოძრაობაში იყო ჩაბმული, როდესაც რუსეთის უნივერსიტეტებს ამშვენებდნენ ლიბერალური იდეებით განთქმული პროფესორები: კ. კაველინი, ვ. სპასოვიჩი, მ. სტასიულევიჩი, ა. პიპინი, უტინი, კოსტომაროვი და სხვები. სამოქალაქო სამართლის იშვიათი სპეციალისტი ბელინსკის, გრანოვსკის, გერცენისა და ნ. ჩერნიშევსკის უახლოესი მეგობარი – პროფ. კ. კაველინი იურიდიული ფაკულტეტის სხვა სტუდენტთა შორის ილია ჭავჭავაძესაც უკითხავდა ლექციებს. მას „სტუდენტთა არეულობის“ ხელის შემწყობად სთვლიდნენ.⁷² ამავე პერიოდს უკავშირდება რუსეთის სტუდენტთა გამოსვლები ხელისუფლების წინააღმდეგ, ამ გამოსვლებში ცნობილია ქართველ სტუდენტთა აქტიური მონაწილეობა. ამასთანავე ერთად, აღსანიშნავია ისიც, რომ ქართველი სტუდენტობა ხარბათ ენაფებოდა საზღვარგარეთ არსებულ გერცენის „კოლოკოლის“ კითხვას, საიდანაც ეცნობოდა ევროპის ამბებს, იტალიის ნაც. განმათავისუფლებელ მოძრაობას, გამწვავებულ სამოქალაქო ომის მსვლელობას ამერიკის შეერთებულ შტატებში, სადაც სამხრეთელ მონათმფლობელთა წინააღმდეგ იბრძოდნენ ფერმერები, ქალაქის წვრილი ბურჟუაზია და ჩრდილოეთისა და დასავლეთის შტატების მუშები. ეცნობოდნენ და გაფაციცებით ადევნებდნენ თვალყურს პოლონეთის ნაციონალურ განმათავისუფლებელ მოძრაობას, რომელიც 1861 წ. დაიწყო.

⁷² ვლ. ასათიანი. „ილია ჭავჭავაძის „მგზავრის წერილები“.

ქართველი ახალგაზრდობა, ჩაბმული რუსეთის განმათავისუფლებელ მოძრაობაში, ხარბათ ითვისებდა დემოკრატიულ-რადიკალური მიმდინარეობის რაციონალისტურ აზროვნებას და დემოკრატიულ პრინციპებს. ქართველ ახალგაზრდობის რუსეთის რაზნოჩინცულ ინტელიგენციის მეთაურთა – ჩერნიშევსკისა და დობროლიუბოვის იდეებით გატაცების, მათი იდეების შეთვისების შესახებ მრავალი ფაქტები შემოუნახავს როგორც ჩვენს, ისე რუსულ ისტორიულ ლიტერატურას.

60-იანი წლების ჩვენს ინტელიგენციაზე რუსი დიდი მოაზროვნის ნ. ჩერნიშევსკის უშუალო გავლენის შესახებ, 60-იანი წლების ერთი თვალსაჩინო მოღვაწეთაგანი ნ. ნიკოლაძე შემდეგსა სწერდა 1873 წ.: „რა დრო იყო მაშინ, რომ იცოდე, მკითხველო, რა ნაირი მოუთმენლობით და წყურვილით ველოდით ჩვენ ახალგაზრდები იმ ბედნიერ დღეს, როცა საყვარელი ჟურნალის („სოვრემენიკი“ ლ. ც.) ახალი წიგნი გამოვიდოდა. რა აღტაცებით და აჩქარებით, რა სიხარბით და დაულალავად ვენაფეზოდით ჩვენ მის კითხვას... რამდენი ცრემლი, ბოლომოუღებელი, ჩრდილოეთის ზამთრის ღამეები გავვითენებია ჩვენ მის კითხვაში, მისი აზრების რჩევაში, მისი სიტყვების სჯაში, მასზე დავაში... ვინ დაითვლის იმ ხანგრძლივ ბედნიერების აღტაცებას, ტვინის წვალებას და გრძნობის ამალღების დღეებს, ან ვინ დაივიწყებს მათ სანიადაგოთ გულში ჩაჭედებულ კვალს... სად არიან დღეს ის გმირები, ვისი სიტყვები ჩვენ გრძნობას გვიხსნიდა, ვისი მაგალითი კაცად გვხდოდა, ვისი შრომა და ტანჯვა გვაკეთილშობილებდა და გვამალლებდა? «Одних уже нет, а те далече», ზოგი მოკვდა, ზოგი დაიკარგა, ზოგი კი?...“⁷³

მეტად დამახასიათებელია ის გარემოებაც, რომ 60-იან წლებში რუსეთის უნივერსიტეტებში მყოფი ქართველი ახალ-

⁷³ ნ. სკანდელი (ნ. ნიკოლაძე) „სხვათა შორის“, „კრებული“. N 4. 1873 წ.

გაზრდები პირადად იცნობდნენ ნ. ჩერნიშევსკისა და მის ოჯახს, აი ამის შესახებ რასა სწერს თავის მოგონებაში ი. ისარლოშვილი „ქართველ სტუდენტთა ჯგუფი, რომელთა შორის იყვნენ ისეთი პირები, რომლებმაც შემდეგში მეტად დიდი როლი ითამაშეს კავკასიაში პერიოდული გამოცემის დაარსების საქმეში და საერთოდ, კავკასიის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში შეიტანეს დიდი გამოცოცხლება, ძლიერ მიისწრაფოდა „სოვრემენიკის“ რედაქციისაკენ. ზოგიერთ ჩვენთაგანს დამოკიდებულება და გულ-ლია მოპყრობა, რომელსაც ჩვენ ვხვდებოდით ჩერნიშევსკის ოჯახში, ძლიერ გვიტაცებდა სალამოებზე, რომელსაც ექსპრომტად აწყობდნენ ამ ოჯახში. ჩვენ ჩვეულებრივად მივდიოდით სალამოობით ჩაიზე, როდესაც სახლში დაგვხვდებოდა ოლლა სოკრატის ასული (ჩერნიშევსკის მეუღლე. ლ. ც.) თავისი დით. დროს ვატარებდით უბრალო საუბარში, არც პოლიტიკურ შეთქმულებას, არც ლიტერატურულ სალამოებს ჩვენ არ ვმართავდით, მხოლოდ უბრალოდ ვსაუბრობდით, ვოხუნჯობდით და ერთმანეთს ვაცნობდით იმ ახალ ამბებს, რომლითაც დაინტერესებული იყო მთელი პეტერბურგი. თვით ჩერნიშევსკი იშვიათად გამოდიოდა ჩვენთან; ის იჯდა თავის კაბინეტში და მუშაობდა. მხოლოდ, როგორც მახსოვს, ახალ წლის წინა ღამით, ჩვენ ოლლა სოკრატის ასულის მეტაურობით შევიჭერით მის კაბინეტში და გამოვიყვანეთ ის ჩვენს „კოსტიუმებით“ მოწყობილ საღამოზე. მას ოლლა სოკრატის ასულმა გადააცვა ქალის კოსტუმი და დაბეჯითებით იწვევდა საცეკვაოდ. ქმარიცა და ცოლიც ყურადღებით გვეპყრობოდნენ ჩვენ. ხანდისხან შემოდოდნენ ჩვენთან, რომ წავეყვანეთ საღამე. ერთხელ, როგორც მახსოვს, ჩერნიშევსკები ჩემთან შემოვიდნენ მეოთხე სართულზე.... იმ კავკასიელთა რიცხვში, რომელნიც დადიოდნენ ჩერნიშევსკის ოჯახში მე მახსოვს ნ. ნიკოლაძე, გ. წერეთელი, ნ. ვ. ლოლობერიძე, ეჯუბოვი და სხვები. იქ ჩვენ არაერთხელ ვხვდებოდით

„სოვრემენიკის“ ახალგაზრდა თანამშრომლებს: ნ. დობროლიუ-ბოვს, პიოტროვსკის, პანტელეევსა და სხვებს. სტუდენტთა მოძრაობასთან დაკავშირებით, კავკასიელებიდან ბ. ლ. ლოლობერიძე არაერთხელ თათბირობდა ჩერნიშევსკისთან, ანტონოვიჩთან და ელისეევთან. „სოვრემენიკის“ ჯგუფის დიდი გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა აგრეთვე ქართველი სტუდენტი კირ. ლორთქიფანიძე, შემდეგში ქართველი ჟურნალისტი და მწერალი“.⁷⁴

აქვე უნდა აღვნიშნოთ ის ფაქტიც, რომ ქართველმა სტუდენტობამ უშუალო მონაწილეობა მიიღო პეტერბურგის სტუდენტთა დემონსტრაციაში 1861 წ. დემონსტრაციაში მონაწილენი იყვნენ: ნ. ნიკოლაძე, გ. წერეთელი, ბ. ლოლობერიძე, ი. ისარლიშვილი, კ. ლორთქიფანიძე, ჩოლოყაშვილი, დ. ლოლობერიძე და სხვები. ბ. ლოლობერიძე ამ დროს მეტად დაახლოვებული იყო „სოვრემენიკის“ ჯგუფთან და ჩერნიშევსკისთან ერთად ერთ-ერთ კომიტეტშიაც მოღვაწეობდა.

ქართველ სტუდენტთა მონაწილეობა 1861 წ. დემონსტრაციაში უდაოდ დიდი ისტორიული ფაქტი იყო და მასთან პირველი მაგალითი ჩვენს ისტორიაში. ქართველ ინტელიგენციის პრაქტიკული მონაწილეობა დემოკრატიულ-რევოლუციონურ მოძრაობაში საკმაოდ ვრცლად აღწერა თავის დროზე ნ. ნიკოლაძემ, თავის მოგონებაში იგი სწერდა: „სექტემბრის 24-ს სასადილოში შემოვიდნენ ორი ლოლობერიძე ნ. მ. და ბ. ლ. მათ გადმოგვცეს, რომ ხვალ მთელი სტუდენტობა დემონსტრაციაზე გამოდის და ჩვენც გამოუკლებლივ უნდა მივიღოთ მონაწილეობა... შეუძლებელია ქართველები ჩამორჩნენ, როდესაც დემონსტრაციაში მონაწილეობას ყველა იღებენო... ბევრი კამათის შემდეგ ნიკოლოზ ლოლობერიძემ წასვლისას ეს სიტყვები გვეს-

⁷⁴ Г. Туманов. «Характеристика и воспоминания». Кн. 1. стр. 230-233.

როლა: „ვინც მშიშარა ხართ სახლში დარჩით“, ეს კი საკმაო იყო იმისათვის, რომ არათუ დემონსტრაციაზე წავსულიყავით, არამედ თავი კედელზედაც მიგვეხეთქა“.⁷⁵

ცხადია, რუსეთში მყოფ ქართველ ახალგაზრდობას, რომელიც გართული იყო რუსეთის განმათავისუფლებელ მოძრაობაში მონაწილეობით, ამ დროის მონინავე აზრთა მფლობელის დიდი დემოკრატიის და რევოლუციონერის – ჩერნიშევსკის მეთაურობით, სრულიადაც დავინწყებისათვის არ მიუცია თავის ქვეყანა. პირიქით, შეიარაღებული რადიკალურ-დემოკრატიული აზროვნებით და განმათავისუფლებელ მოძრაობის ზოგიერთი გამოცდილებით, – ქართველი ახალგაზრდობა ღრმად გრძნობდა ახალი ცხოვრების დასაწყისს საქართველოში. ქართველი ახალგაზრდობა კარგად იცნობდა საქართველოს საზოგადოების სოციალ-პოლიტიკურ იდეალებს, მას მშვენივრად ჰქონდა გათვალისწინებული თვითმპყრობელობის ის ვერაგი კოლონიალური პოლიტიკაც, რომელმაც ნახევარი საუკუნის მანძილზე ქართველი ხალხის პოლიტიკური თავისუფლების მოსპობასთან ერთად განადგურების კარამდე მიიყვანა ქართული საზოგადოებრივი აზროვნებაცა და კულტურაც. კარგად გრძნობდა ქართველი ახალგაზრდობა იმასაც, რომ საქართველოს საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარება ახალ ეკონომიურ ვითარების საფუძველზე შეუძლებელი იყო ძირმომპალი ბატონყმური ნყობილების მოსპობის გარეშე; აი ამ იდეებით გამსჭვალული და პრაქტიკულ მოქმედებისათვის გამზადებული უბრუნდება საქართველოს რუსეთის უნივერსიტეტებში აღზრდილი ახალგაზრდობა.

რა დახვდა ახალგაზრდობას საქართველოში? და როგორ დაისახა მათ წინაშე, რუსეთში შეთვისებულ განმათავისუფლებელი მოძრაობის პრაქტიკული მოქმედების დაწყება საქართველოს სინამდვილეში?

⁷⁵ „ახალი კავკასიონი“.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მე-19 საუკუნის პირველი ნახევრის ბოლოსათვის საქართველოს ეკონომიურს ცხოვრებაშიაც შესამჩნევი გახდა ერთგვარი ძვრები, ხოლო ყირიმის ომმა, როგორც რუსეთში ასევე ჩვენშიაც, საკმაოდ შეუწყო ხელი საერთო ცხოვრების წარმატება-განვითარების საქმეს. ამ ომმა ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების კრიზისი გამოიწვია და ამით აამოძრავა სოციალური კლასები, გამოააშკარავა ძველი იდეოლოგიისა და აზროვნების სრული უვარგისობა. ამ პერიოდს მშვენივრად ახასიათებდა ნ. ნიკოლაძე 1873 წ.: „ჩვენი საზოგადოების ცხოვრებაში, – სწერდა ნიკოლაძე, – ისეთი შემთხვევები მოხდა, რომ მათავე პირებს მარტო გაჩუმებით და წაყრუებით, ზურგის წახრით მოქმედება აღარ გამოადგებოდათ. ორმოცდახუთმეტის ომმა საზოგადოებრივი ცვლილებების საჭიროება გამოააშკარავა. ამ ცვლილებებმა მამაპაპური ცხოვრება და ჩვეულებები შესძრა, ძველებური რწმუნებები მოჰკაფა, ახალი განწყობილება კარზე მოგვაცენა. ხალხმა და საზოგადოებამ იგრძნო და დაინახა, რომ საზოგადოებრივი წესი და წყობილება ადამიდამ შეუცვლელი და ხელუხლებელი კი არ ყოფილა, ის თურმე კაცის ხლით შექმნილა და კაცის ხელით შეიცვლება. რისთვის დაწესებულა რომელიმე კანონი, სასარგებლოა ის საზოგადოებისთვის, თუ სავნებელი, დარჩეს ის თუ შეიცვალოს, ან როგორ შეიცვალოს, რა დაარსდეს მის მაგიერ, – ეს კითხვები თვითვე კაცის გონებით და მოაზრებით გამოიკვლევავო. ამას მიხვდა ჩვენი საზოგადოება და ჩვენი ხალხი“.⁷⁶

ომმა, როგორც აღვნიშნეთ, გამოააშკარავა არა მხოლოდ ეკონომიური წყობილების უვარგისობა, არამედ ნათელყო მთელი სოციალური შენობის სიდამპლაც – და აამოძრავა მოწინავე სოციალური ფენები. ყირიმის ომის შემდეგ საგლეხო რეფორ-

⁷⁶ ნ. სკანდელი. „ახალი ახალგაზრდობა“. „კრებული“ №1. 1873 წ.

მამდე მთელი საქართველო დაისერა გლეხთა ამბოხებებით. სამეგრელოს ამბოხება, პარტიზანული ბრძოლები მემამულეთა და გლეხთა შორის საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში, უდიდესი მაჩვენებელი იყო იმისა, რომ ბატონყმური ურთიერთობა აღარ შეესაბამებოდა ცხოვრების შემდგომ განვითარებას. თუ რამდენად ამოძრავდა ქართველი საზოგადოების მოწინავე ნაწილი გლეხთა საკითხის ირგვლივ, შესანიშნავ ცნობას გვაძლევს ნ. ნიკოლაძე. 1865 წ. „კოლოკოლში“ სწერდა: „ოსმალეთის 1853-1856 წწ. ომის შემდეგ გლეხთა განთავისუფლების საკითხი საქართველოში საზოგადოებრივი წყობილების ყველა ელემენტს აღელვებდა და თავიდანვე მიიღო მან, დამოუკიდებლად თავისი სოციალური სახიანთისა, პოლიტიკური ბალანსის ხასიათი. ამ საკითხის წამოყენებას არ შეეძლო არ გაეღვიძებია ქართველი ხალხის პოლიტიკური ინსტიტუტები და რადგან გლეხთა საკითხი, მიუხედავად რუსეთის ბატალიონების ენერგიული ჩარევისა, იზრდებოდა საქართველოში არა დღეობით, არამედ საათობით, ამიტომ საქართველოს პოლიტიკური ცხოვრება დაუკავშირდა გლეხთა საკითხის ამა თუ იმ გადაწყვეტას და რალაც ათი წლის განმავლობაში წარმოუდგენელი სისწრაფით განვითარდა“.⁷⁷

და მართლაც, რუსეთიდან დაბრუნებულ ქართველ ახალ თაობას საქართველოში დახვდა ყირიმის ომის შემდეგ დაწყებული ეკონომიური, პოლიტიკური და სოციალური მოძრაობა, მაგრამ ამ მოძრაობას ამუხრუჭებდა კონსერვატიული ქართველი თავადაზნაურობა, რომელიც დამფრთხალი ახალი ცხოვრების დასაწყისით მთელი თავისი სიმძიმით იცავდა გაბატონებული ნოდების ინტერესებს და, ცდილობდა, გადაერჩინა ძველი საზოგადოებრივი ურთიერთობა დარღვევისა და განადგურებისაგან. ლიბერალთა მცირეოდენი ჯგუფი, რომელსაც თითქოს შეეგნო

⁷⁷ რიო-ნელი. «Освобождение крестьян в Грузии». Журн. «Колокол», № 198, 1865 г. ამოღებულია ს. ხუნდაძის შრომიდან „ნ. ნიკოლაძე“.

ახალი ეკონომიური ურთიერთობის აუცილებლობა, ბატონყმობის მოსპობის წინააღმდეგი არ იყო, მაგრამ ეს თავადი ლიბერალები გლახთა განთავისუფლების საკითხში, არსებითად გამომდინარეობდნენ არა გლახებისადმი სიყვარულიდან და მათი ინტერესების დაცვის სურვილიდან, არამედ მათ ამოძრავებდა საკუთარი ეკონომიური ინტერესები, მათი აუცილებელი მოთხოვნილება იყო შეეცვალათ ყმური-მონური შრომა თავისუფალი შრომით. ქართველი ლიბერალები სრულიადაც არ ფიქრობდნენ თავისი წოდების პრივილეგიური მდგომარეობის მოსპობას, პირიქით, მათი სურვილი იყო თავადაზნაურთა წოდება შეეგუებინათ ახალი, კაპიტალისტური ეკონომიური ვითარებისათვის.

ქართველ კონსერვატორებსა და ლიბერალებს თავისი საკუთარი ორგანოებიც ჰქონდათ ამ დროს „ცისკარი“ და „გუთნის დედა“. „ცისკარი“ ერთადერთი სალიტერატურო ჟურნალი კონსერვატორთა ბუდეთ გამხდარიყო და არამც თუ გლახთა საკითხი, არამედ საზოგადოთ ყოველი ახალი აზრი, „ცისკრის“ ფურცლებს არ ეკარებოდა. ბატონყმური ურთიერთობის შენარჩუნების ჟინით გატაცებულ მალალ წოდებას დავინყებისათვის მიეცა ქართული კულტურა, კავშირი გაეწყვიტა საქართველოს ძველ ისტორიასთან (ტრადიციებთან, მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევრის მანძილზე ჩვენს ლიტერატურაში, თითქმის გაბატონებულს უიმედო ჩივილსა და გოდებას დაკარგული თავისუფლების გამო) თითქოს სრულიად ამოეგლიჯა დაკარგული ვინაობის აღდგენის სურვილი გადაგვარების გზაზე მდგარი ქართველი მალალი წოდების შეგნებიდან.

ქართველი მალალი წოდება სრულიად არ ფიქრობდა ახალს ცხოვრებაზე, არ იბრძოდა ახალი პირობებისათვის, პირიქით მტკიცედ ჩასჭიდებოდა ძველს ცხოვრებას, ბატონყმურს ურთიერთობას და თვითმპყრობელობასთან ხელიხელჩაკიდებული იბრძოდა მის შესანარჩუნებლად. ხოლო მე-60 წლებისათვის

ჩვენში ჯერ კიდევ არ იყო ჩამოყალიბებული მძლავრი ბურჟუაზიული კლასი, ხოლო რაც იყო, ისიც უმთავრესად სომხისა და უცხო ტომის ელემენტებისაგან შესდგებოდა, მათ არც შეედლოთ და არც სურდათ პოლიტიკური ბრძოლის წარმოება ახალი ცხოვრებისა და ახალი პირობების შესაქმნელად. ეს – უცხო – ბურჟუაზია ეგუებოდა ცარიზმის სახელმწიფოებრივ პოლიტიკას და მხოლოდ უმნიშვნელო ეკონომიურ ბრძოლას აწამოებდა.

ბურჟუაზიული კლასის ისტორიული მისიის შესრულება პოლიტიკურსა და იდეოლოგიურს სფეროში ჩვენი ცხოვრების პირობებმა ახალთაობის ინტელიგენციას დააკისრა. მათი აზროვნება, პრაქტიკული საქმიანობა და იდეოლოგია გამოხატავდა ბურჟუაზიულ მისწრაფებასა და ბურჟუაზიულ კულტურას. მაგრამ აქავე უნდა შევნიშნოთ, რომ რადგან კაპიტალისტური ურთიერთობის განვითარება ჩვენში თავისებურ ობიექტურ გარემოში ხდებოდა, ჩვენი ახალთაობის ბურჟუაზიული იდეოლოგიაც რამოდენიმედ თავისებური ხასიათის მატარებელი იყო.

ასეთს პირობებში საზოგადოებრივი ცხოვრების ასპარეზზედ სამოღვაწეოდ გამოსვლისთანავე ქართველმა ახალგაზრდობამ, ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით, სასტიკი შეტევა დაიწყო ქართველი საზოგადოების რეაქციონურ განწყობილებათა წინააღმდეგ.

60-იან წლებში მწვავე ბრძოლა გაჩაღდა ორ თაობას შორის, რომელიც თავისი ისტორიული მნიშვნელობით იმთავითვე იყო ბრძოლა ფეოდალურ-სქოლასტიურ აზროვნებასა და დემოკრატიულ-რაციონალისტურ აზროვნებას შორის. ამ ბრძოლაში, ფაქტიურად, ორი საქართველო შეეჯახა ერთიმეორეს. საქართველო ორბელიანების – მიმავალი ბატონყმური და საქართველო ახალი თაობის – მომავალი ბურჟუაზიული განვითარების გზაზე შემდგარი. ახალგაზრდობა ძველ თაობასთან პირველი გაბრძოლებისთანავე დარწმუნდა, რომ ძველ თაობას არაფერი

გაეგებოდა ცხოვრების ახალი მოთხოვნილებებისა, დარწმუნდა, რომ ძველი თაობა სრული გადაგვარების გზას დასდგომოდა და უღმობელი კრიტიკით დაინყო მისი მხილება, მის წინააღმდეგ ბრძოლა.

ამგვარად, მე-60 წლების ჩვენი ინტელიგენცია ღრმად დარწმუნდა, რომ საქართველოშიაც დაწყებული იყო ახალი ცხოვრება, ხედავდა, რომ ნადგურდებოდა ძველი ცხოვრების ფორმები, დარწმუნებული იყო იმაშიაც, რომ აუცილებელი იყო ცხოვრების ძველი ფორმების ნგრევისა და მოსპობის დაჩქარება, ახალი ცხოვრებისათვის გზის განმეხდა.

აი აქ აღიმართა ახალთაობის წინაშე პრობლემა, თუ რომელი გზით შეიძლებოდა საქართველოს საერთო ცხოვრების წარმატება და რომელი ფორმა საზოგადოებრივი წყობილებისა შეესაბამებოდა მას.

60-იან წლების ქართველი ახალგაზრდობისათვის, იმთავითვე განუხრელად დადგა საკითხი საქართველოს ახალი ცხოვრების ეროვნულს ნიადაგზე მოწყობისა. ახალგაზრდობა კარგად გრძნობდა, რომ ახალი ცხოვრების ეროვნულს ნიადაგზე მოწყობისათვის საჭირო იყო ბატონყმობის მოსპობა და ეროვნული ვინაობის განმარტება, რომელიც თვითმპყრობელობის კოლონიალური პოლიტიკის უხეში დაწოლით და წოდებრივი ინტერესების დაცვისათვის ბრძოლაში ქართველი საზოგადოების ერთ ნაწილს დავინყებინათვის მიეცა.

60-იან წლების მთელს მანძილზე ეს ორი ძირითადი საკითხი შეიქმნა ჩვენი ახალთაობის ბრძოლის საგნათ, ამ საკითხების ირგვლივ წარიმართა საზოგადოებრივი აზრი.

რუსეთის განმათავისუფლებელი მოძრაობის, დემოკრატიულ-რადიკალური მიმდინარეობასა და რაციონალისტური აზროვნების ნიადაგზე აღზრდილმა ქართველმა 60-იან წლების ახალგაზრდობამ ამ ძირითადი საკითხების გადასაწყვეტად

ბრძოლაში უდიდესი მნიშვნელობა ინტელიგენციას მიანიჭა. მათ სწამდათ, რომ თუკი ინტელიგენცია სწორ აზროვნებასა და პროგრამას გამოიმუშავებდა, იგი შესძლებდა ცხოვრების გარდაქმნას, მის რაციონალურ საფუძველზე მოწყობას. ინტელიგენციის საშუალებით ფიქრობდა ჩვენი ახალგაზრდობა თავისი პროგრამის ცხოვრებაში გატარებას. სხვაგვარი აზრი თითქოს შეუძლებელიც იყო, რადგან რაციონალისტური აზროვნებისა და იდეალიზმის საფუძველზე აღზრდილი მონინავე ინტელიგენცია ჩვენი ცხოვრების მაშინდელ პირობებში ვერცერთ სოციალურ ძალას ვერ ხედავდა, გარდა იმავე ახალთაობის ინტელიგენციისა, რომელზედაც შესაძლებელი ყოფილიყოს დაყრდნობა და მისი ცხოვრების მამოძრავებელ ფაქტორად გადაქცევა; მხოლოდ ეს სოციალური ფენა სჩანდა ცხოვრების ფონზე, მხოლოდ ის აზროვნებდა კრიტიკულად და მოქმედებდა აქტიურად“.⁷⁸

განმეორებით უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჩვენი ახალთაობის აზროვნება, პროგრამა და პრაქტიკული საქმიანობა ხელს უწყობდა ბურჟუაზიის განვითარებას. ობიექტურ ისტორიულად 60-იან წლების ახალგაზრდობა ბურჟუაზიის საქმისათვის, მისი ინტერესებისათვის იბრძოდა.

მაშ ორი ძირითადი საკითხი – ბატონყმობის მოსპობა, ეროვნული თავისუფლების აღდგენა – დაისახა იმთავითვე 60-იან წლების ახალგაზრდობის საბრძოლო ამოცანად. განვიხილოთ მესამეოციაწელების ამ საკითხების გადაჭრისათვის წარმოებული ბრძოლა.

ჟურნალი „საქართველოს მოამბე“-ს დაარსებამდე ქართველი ახალგაზრდობა შეეცადა ახალი იდეების საქადაგებლად გამოეყენებინა „ცისკარი“, მაგრამ „ცისკარმა“ კარი ჩაუკეტა

⁷⁸ ს. ხუნდაძე. „ნიკო ნიკოლაძე“. გვ.15. 1931 წ.

ახალ იდეებს, ახალგაზრდობა განდევნა, მოიმარჯვა სულშემხუთავი ცენზურა და „ცისკარში“ გაბატონებულ რეაქციონურ თავადაზნაურობას „დიდი კაცების“ წყენინების თავიდან ასაცილებლად სრულიად განდევნა „ცისკრიდან“ დ. ჭონქაძე, ილია ჭავჭავაძე და სხვები.

მაგრამ, როგორც ცნობილია, „ცისკარიც“ ვერ ასცდა აბობოქრებული აზრის ბრძოლას. დ. ჭონქაძემ მოახერხა ბატონყმობის სანინალმდეგო მთელი ტრაქტატის დაბეჭდვა. „დ. ჭონქაძე, სწერდა პროფ. ს. ხუნდაძე, – პირველი მერცხალი იყო წვრილბურჟუაზიული და გლეხური მიმდინარეობისა ჩვენში, დ. ჭონქაძე იყო, რომელმაც ჯერ კიდევ 50-იან წლებში სასტიკად გაილაშქრა ბატონყმობის წინააღმდეგ, და რომელიც გამოვიდა თავისუფალი, დამოუკიდებელი გლეხის დამცველად, წვრილბურჟუაზიული დემოკრატიის მეზარხტრეთ“.⁷⁹

დახავსებული ძველი აზროვნების წინააღმდეგ ილია ჭავჭავაძემ ბრძოლა ენობრივი საკითხებით დაიწყო, მაგრამ ეს ხომ ერთგვარი ხერხი იყო ბრძოლისა საზოგადოების გაბატონებული ნაწილის წინააღმდეგ მძიმე საცენზურო პირობებში. მასთან ლიტერატურა – ინტელიგენცია, ხომ მთავარ დასაყრდენ ძალად მიაჩნდათ მესამოციანებს და ილიასაც ახალი წყობილებისათვის ბრძოლის საქმეში. მესამოციანების მეთაურმა ილიამ შეიტანა პირველად ხელოვნებისა და მეცნიერების საკითხში რეალიზმისა და უტილიტარიზმის პრინციპი. ამ პოზიციებიდან დაუწყო ილიამ პირველათ ბრძოლა „ცისკრის“ თანამშრომლებს. მაგრამ ცნობილია, რომ „ცისკარმა“ ვერ აიტანა სალი კრიტიკა, ისიც ცნობილია, რომ ი. ჭავჭავაძის ჯგუფი „ცისკარს“ საზოგადოებრივი აზრის კუბოთ სთვლიდა. საკითხები კი მოზღვავებული იყო, რუსეთში მწვავე ბრძოლა სწარმოებდა, რუსეთის დემოკ-

⁷⁹ ს. ხუნდაძე. „სოციალიზმის ისტორიისთვის საქართველოში“. ტ. II. გვ. 17.

რატიულ ინტელიგენციას საკუთარი ორგანო „სოვრემენიკი“ ჰქონდა. საჭირო და აუცილებელი იყო გამწვავებული ბრძოლა საქართველოს ძველი წყობილების ბატონყმობის დამცველთა წინააღმდეგ, საჭირო იყო ქართველს საზოგადოებრიობის ყურადღების დაქიმვა მომწიფებული ეროვნული თავისუფლებისადმი, აუცილებელი იყო ამ პერიოდში მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში წარმოებული ნაციონალურ-გამანთავისუფლებელ მოძრაობათა (პოლონეთი, იტალია) გაცნობა. ყოველივე ეს შესაძლებელი იყო მხოლოდ საკუთარი ორგანოს გაჩენით, რადგან „ცისკარი“ – როგორც უკვე აღვნიშნეთ ახლოს არ იკარებდა ახალი ცხოვრების განსამარტავად მიმართულ წერილებს, სრულიად არ ფიქრობდა და არც სურდა ეფიქრა ჩვენი ცხოვრების ჭირვარამზე.

VI

1862 წლის დამდეგსვე გადაწყვიტა ახალმა თაობამ საკუთარი ორგანოს დაარსება, მაგრამ ეს არც ისე ადვილი საქმე იყო. თუ გავიხსენებთ 1858 წ. უქაზს საცენზურო კომიტეტისადმი და გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ რუსეთში გლეხთა განთავისუფლებას მასიური გლეხთა ამბოხებები მოჰყვა, რამაც დააფრთხო თვითმპყრობელობა და ერთხანს შეაჩერა რუსეთის კოლონიებში რეფორმის გატარება, აქედან ცხადია, თუ როგორ პირობებში მოუხდებოდა მოღვაწეობა ახალ ჟურნალს. არ იქნება ინტერესს მოკლებული, თუ ჟურნალ „საქართველოს მოამბის“ ძირითადი მიმართულების განხილვამდე, ოდნავათ შევჩერდებით მისი დაარსების ისტორიაზე.

1862 წ. კავკასიის „ნამესტნიკის“ მოვალეობას გრ. ორბელიანი ასრულებდა. მისთვის მიუმართავს ილია ჭავჭავაძეს თხოვნით ჟურნალის დასაარსებლად ნებართვის შესახებ. გრ. ორბელიანი, თავის მხრივ, მიმართავს კავკასიის კომიტეტს, მას შემ-

დეგ, რაც ადგილობრივმა ცენზურამ განიხილა და გაცხრილა ჟურნალის პროგრამა. აი გრ. ორბელიანის მიმართვა და ჟურნალის პროგრამა:

«Отношение и. д. наместника Кавказского ген. адют. Орбелиани к члену Кавказского комитета, управляющему делами онаго от 28-го февраля 1862 г.

Кн. Илья Чавчавадзе обратился с просьбою о дозволении ему издавать новый журнал на грузинском языке под заглавием: «Грузинский Вестник».

Кавказский Цензурный Комитет, рассмотрев и одобрив представленную кн. Чавчавадзе программу этого журнала, и спрашивает разрешения на издание онаго.

Вследствие сего и на основании 16-и 138 ст. XIV т. Св. Зак. уст. о ценз. разрешив издание в Тифлисе означенного грузинского журнала по представленной издателем программе с тем, чтобы в нем не помещалось никаких политических известий и разсуждений, я имею честь уведомить об этом в. п. препроводя при сем и копию с программы.

Программа предполагаемого к изданию «Грузинского Вестника» состоит из семи отделов:

- I. Чисто литературный: стихотворения, романы, повести, драматическия пьесы и проч. – оригинальныя и переводныя.
- II. Исторический: статьи, относящиеся до всеобщей и в особенности Русской истории и история края – оригинальныя и переводныя.
- III. Политическо-экономический и сельскохозяыственный.
- IV. Критика и библиография новых книг и замечательных журнальных статей.
- V. Юмористический.

- VI. Смесь (преимущественно извлечение из Русских периодических изданий).
- VII. Приложения: старинные груз. книги, рукописи и проч.

«Грузинский Вестник» будет выходить ежемесячно книжками от 10 до 15 печ. лист. Цена за годовое издание, без пересылки и доставки на дом 10 р. сер. с пересылкой и доставкой 10 р. 50 к. сер.».

1862 წ. „ცისკრის“ სექტემბრის ნომერში უკვე დაიბეჭდა ილია ჭავჭავაძის განცხადება 1863 წ. იანვრიდან „საქართველოს მოამბის“ გამოცემის შესახებ. სხვათა შორის ჟურნ. „ცისკარი“-ს რედაქციამ შემდეგი ცნობა დაურთო ილია ჭავჭავაძის განცხადებას: „ვახარებთ ჩვენის „ცისკარის“ მკითხველთა და ყოველს ქართველს, ვისაც კი უყვარს თავისი სამშობლო ენა, რომ მომავალის წლის იანვრიდგან გამოიცემა ტფილისში ახალი ქართული ჟურნალი „საქართველოს მოამბე“. – დარწმუნებული ვართ ჩვენი „ცისკრის“ მკითხველნი მიიღებენ გულმხურვალედ მონაწილეობას ამ საზოგადოდ სასარგებლო საქმეში. ამასთანავე ვბეჭდავთ ახალის რედაქციის გამოცემულს პროგრამასა“.

„საქართველოს მოამბის“ რედაქციის განცხადება: მომავალ 1863 წ. იანვრის თვიდან გამოიცემა ტფილისში ახალი ქართული ჟურნალი „საქართველოს მოამბე“. ამ ჟურნალში მთელის წლის განმავლობაში შემოვლენ შემდგომნი ნაწილები:

- I. წმიდა სალიტერატურო: ლექსები, მოთხრობები, დრამები, კომედიები, ნამდვილები და ნათარგმნი;
- II. ისტორიული: საზოგადო ისტორია; განსაკუთრებით ყურადღება მიექცევა საქართველოს და ერთობ კავკასიის ისტორიაზედ.

- III. საპოლიტიკო და სოფლური ეკონომია: აქ ვეცდებით გავაცნოთ ჩვენს საზოგადოებას ეს საგნები იმოღენად რამდენადაც დრო და საჭიროება მოითხოვს.
- IV. კრიტიკა და ბიბლიოგრაფია: აქ განიხილავთ უცხო ენებზე დაწერილი თხზულებანი და ქართული ნიგნები.
- V. სხვადასხვა ამბავი.
- VI. დამატება: ამ ნაწილში დაიბეჭდებიან ძველი ქართული თხზულებები, ანუ გამოჩენილი უცხო ენებიდან თარგმნილი რომანები.

ამ პროგრამას ამჟამად არაფერს არ ვუმატებთ, რაც შეეხება ჟურნალის ხასიათსა და მიმართულებასა იმაზედ არაფერს ვიტყვით. ჩვენ ვარჩევთ, რომ თვითონ ჟურნალმა გამოიჩინოს თავისი თავი, თვითონ საქმეში გამოსთქვას თავისი ხასიათი და არჩეული გზა. ეს ემჯობინება ყოველ წინასიტყვაობას; ჩვენ გვსურს ვემსახუროთ საზოგადოებას კარგათ და გამოვადგეთ; ამისათვის ვიკისრეთ ჟურნალის გამოცემა, სურვილი ჩვენი გულწრფელია და ჭეშმარიტი, და თუ ღონე შეგვეწევა და ცოტათი მაინც აღვასრულეთ ჩვენი სურვილი, ამისაც კმაყოფილი ვიქნებით, ჩვენის მხრით, რასაც კი შეეძლებთ, არას დავზოგავთ, დანარჩენი თვით საზოგადოებაზედ ჰკიდია.

ისტორიული ნაწილის რედაქტორობა იკისრა უფ. ნიკოლოზ ლოლობერიძემ, სხვადასხვა ამბებისა უფ. დავით ყიფიანმა, და საპოლიტიკო და სოფლური ეკონომიისა უფ. ივანე სერებრიაკოვმა.

ჟურნალი „საქართველოს მოამბე“ თვედათვე გამოვა სივრცით შვიდ თაბახიდან ათამდე, ანუ 112-160 გვერდამდე, თუ შეგვეძლება ამაზე მეტიც.

ფასი მთელი წლის ნომრებისა შინ გაგზავნით ერთი თუმანი, გაუგზავნელათ ცხრა მანეთი.

ხელის მონერა მიიღება რედაქციაში, რომელიცა იმყოფება ტფილისში გოლოვინის პროსპექტზედ თ. ივანე მუხრანსკის სახლებში №26.

ილია ჭავჭავაძე, რედაქტორი „საქართველოს მოამბისა“.

„ციცკარი“ 1862 წ. №9.

მძიმე პირობებში მოუხდა „საქართველოს მოამბის“ რედაქციას მუშაობის დაწყება. ცენზურამ ილია ჭავჭავაძეს ჟურნალის გამოცემის ნება მისცა იმ პირობით, რომ ჟურნალში ადგილი არ ჰქონოდა პოლიტიკურ ცნობებსა და მსჯელობას. საზოგადოთ, ხომ სასტიკად იყო აკრძალული ბატონყმობის შესახებ წერა, ხოლო ეროვნულ თავისუფლებაზე არამც თუ წერა, ფიქრიც არ შეიძლებოდა თვითმპყრობელობის სასტიკი რეჟიმის დროს. „საქართველოს მოამბემ“ და ჩვენმა სამოციანელებმა ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით, მეტად არახელსაყრელ დროს დაიწყეს მოღვაწეობა. როგორც ცნობილია, მათი მოღვაწეობა, ფაქტიურად 1860-61 წ. იწყება ილია ჭავჭავაძის გამოსვლით „ციცკარში“, ე.ი. სწორედ იმ დროს, როდესაც რუსეთის სამოციანელები ჩერნიშევსკის მეთაურობით ნაჯახისაკენ მოუწოდებენ ხალხს. და თვითმპყრობელობა, შეძრწუნებული ახალი თაობის მოძრაობითა და თავგანწირული ბრძოლით, საშინელს რეაქციას ამეფებს რუსეთის მთელს ტერიტორიაზე.

ცხადია, ასეთ პირობებში ახალ ჟურნალს, არ შეეძლო იმ ნაყოფის მოტანა, რომელსაც მისგან მოელოდა საზოგადოების მოწინავე ნაწილი, ხალხი. აკი იმთავითვე შეიბოჭა ჟურნალი ცენზურის საშინელი არტახებით და იმთავითვე ძირითად საკითხებზე პირდაპირ წერა, პირდაპირ, ვერც ერთი სიტყვის თქმა ვერ შესძლო.

მიუხედავად ამისა, ილია ჭავჭავაძემ და მისმა დასმა ერთი წუთითაც არ უღალატეს დემოკრატიულ პრინციპს და ჟურნალის პირველი ნომრიდან უკანასკნელ ნომრამდე დაუხრელად ეჭირათ დროშა, რომელზედაც მტკიცედ იყო ამოკვეთილი პროგრესიულ-დემოკრატიული იდეები.

60-იან წლების ქართველმა ახალგაზრდობამ ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით, როგორც უკვე აღვნიშნე, საზოგადოებრივ ასპარეზზე სამოღვაწეოდ გამოსვლისთანავე ორი ძირითადი და მთავარი საბრძოლო ამოცანა დაისახა: ბრძოლა ბატონყმობის წინააღმდეგ და ბრძოლა ეროვნული თავისუფლებისათვის. აი ამ საკითხების გაშუქება, მათი ცხოვრებაში განხორციელებისათვის ბრძოლა დაუსახა მთავარ ამოცანად „საქართველოს მოამბეს“ ილია ჭავჭავაძემ და აქეთ მოუწოდა თავის ირგვლივ შემოკრებილ ქართველ ახალგაზრდობას.

ცხადია, „საქართველოს მოამბემ“ ვერ შესძლო დასახული ამოცანის იმგვარად შესრულება, როგორც დასაწყისში ფიქრობდა, ვერ შესძლო ბატონყმობისა და ეროვნული საკითხების ირგვლივ პირდაპირ, ფაქტებით წერა თავის ფურცლებზე; ვერ შესძლო აშკარად, პირდაპირ ხალხის მოქმედებისაკენ მომწოდებელი წერილების დაბეჭდვა, მაგრამ არ ვიქნებით მართალი, თუ ვიფიქრებთ, რომ „საქართველოს მოამბემ“ ამ საკითხების დაყენებას სრულიად აუხვია გვერდი. პირიქით, ყველა წერილი, მოთხრობა, შინაური მიმოხილვა, უცხოური ლიტერატურიდან თარგმნილი მასალა, – სწორედ აღნიშნულ მთავარი საკითხების გაშუქების მიზნით არის შერჩეული. თუ საჭირობოროტო საკითხებზე პირდაპირ წერას ვერ ახერხებდა „საქართველოს მოამბე“, ან უკეთ რომ ვთქვათ, თუ ამ საკითხებზე პირდაპირი წერის უფლებას არ აძლევდა ცენზურა, სამაგიეროთ მიკიბულ მოკიბული თქმით, რევოლუციონური შინაარსის რომანებისა და სტატიების თარგმნით, ორიგინალური მხატვრული მოთხრობების და

სხვა ნაწარმოებთა ბეჭდვით, „საქართველოს მოამბე“ ახერხებდა ქართველ საზოგადოების ყურადღების გამახვილებას ბატონყმობისა და ეროვნული თავისუფლების საკითხებზე. არ შეეცდებოდა, თუ ვიტყვით, რომ „საქართველოს მოამბე“ ბატონყმობის წინააღმდეგ და ეროვნული თავისუფლებისათვის ბრძოლისაკენ მოუწოდებდა ხალხს და ამ მონოდებას ახერხებდა, – ჟურნალში მეტად ამაღელვებელი სტატიების ბეჭდვით მონობისა და ნაციონალურ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის შესახებ. მართალია, ყველაფერი ეს სხვა ქვეყანას, სხვა ხალხის ცხოვრებას შეეხებოდა, მაგრამ „საქართველოს მოამბის“ სასარგებლოდ უნდა ითქვას, რომ ჟურნალი ამ ქარაგმების ამოხსნას მხოლოდ მკითხველს როდი ანდობდა. ყველგან, სადაც კი შესაძლებელი იყო და ხელი მიუწვდებოდა, მიმოხილვაში თუ თარგმნილი მასალის შენიშვნებში, რედაქცია თუ ცალკე ავტორები, უთითებდნენ მკითხველს ამ უცხო ქვეყნისა და ხალხის ამბავი ჩვენი სინამდვილისათვის შეედარებინათ, ეგულისხმათ ჩვენი ცხოვრება; ხოლო ზოგჯერ პირდაპირი ანალოგიებიც კი კეთდებოდა ჩვენი ქვეყნის ცხოვრებისა უცხოეთის ამბებთან, მონათა მდგომარეობასთან, ნაც-განმათავისუფლებელ მოძრაობასთან და სხვა.

ასეთს მაგალითებს მრავლად შევხვდებით ჟურნალის განხილვის დროს, აქ კი მხოლოდ რამოდენიმე დამახასიათებელ ცნობას მოვიყვან:

აპრილის ნომერში „სხვადასხვა ამბებში“ – (დავით ყიფიანი) ვკითხულობთ:

„ჩვენ, რასაც ვიტყვით, მკითხველო, დარწმუნებული უნდა იყო, რომა ყოველის ფერში, მეტადრე ლიტერატურაში, ჩვენ ქართველობა გვაქვს მხედველობაში; ამისათვის, გთხოვ, რომა სხვა და სხვა ქვეყნებისა, სხვა და სხვა დროებაში მდგომარეობა, მთელი საზოგადოების თანამედროვე მაცოცხლებელი აზრები რომ წარმოიდგინო ხოლმე, მოიფიქრე ხოლმე შენ ქვეყანაზე,

ქართველობაზე, იმის მდგომარეობაზე, იმის თანამედროვე მაცოცხლებელსა, თუ მამაკვდინებელ აზრებზე. თუცა უაზრობაზე. მოიფიქრე ხოლმე და შენ ფიქრებს თავისუფლება ათხოვე და ნუ შეგეშინდება, იმ შენმა თავისუფალმა ფიქრებმა სადამდინაც უნდა მიგიყვანონ. არა მგონია კი რომ არ შეგეშინდეს, თუმცა ხანჯალიც კიდევ გარტყია ხოლმე და თოფიარალსაც თვეში ერთხელ გაინმენდამ ხოლმე. იქნება შენი უწინდელი, ძველებური ჩვენებური მამაცობისაგან მარტო ეგ გარეგნობა, ტრაბახობა და დაგრჩენია, იქნება ეგ კაცის მადიდებელი გრძნობა დამდაბლებულ ლაჩრობათა და სიმხდალეთ გარდაგქცევია!

თუ არა, ფიქრი არ არის, თუ ჰო, მშვიდობით, ქართველობაჲ!⁸⁰

ანდა მეორე ადგილი „მამასადამე ჩვენ ამბებს რომა კითხულობდე ხოლმე, მკითხველო, ფიქრად საზოგადოდ ქართველობა უნდა გქონდეს განუწყვეტელათა“.

ეს ადგილები დავით ყიფიანს ჩართული აქვს თავის ვრცელს წერილში „სხვადასხვა ამბები“, რომელშიაც ლაპარაკია რომისა და საბერძნეთის მონობაზე, მონათა მოძრაობაზე, ევროპის ფეოდალიზმზე, მონურ და ყმის შრომის უნაყოფობაზე და სხვ.

ამგვართ, „საქართველოს მოამბე“ მეტად შევიწროებული იყო ცენზურისაგან, და უდაოა, რომ ბევრი რამის გაკეთება, რაც ფიქრად ჰქონდა, რისთვისაც იღწოდა ახალგაზრდობა, პირდაპირი გზით ვერ მოახერხა. ეს თვით ილია ჭავჭავაძემ აღნიშნა „საქართველოს მოამბის“ მეთერთმეტე ნომერში.

ილია სწერდა: „წარსულმა დრომა მრავალჯერ დაგვიმტკიცა, რომ რასაც ჩვენ თვითონ ვჰსთხოვდით ჩვენს უურნალსა, რასაც მისგან მოველოდით – ამას ყველაფერს წინ კედელი დახვდა. რასაკვირველია, ყოველს საქმეს დაბრკოლებაც თან მოს-

⁸⁰ „საქართველოს მოამბე“, №4, აპრილი. გვ. 95-96.

დეც ხოლმე, მაგრამ ჟურნალის საქმეში ზოგი იმისთანა დაბრკოლებაა, რომელიც უნდა ჰსძლიოს რედაქციამა და რომლის ძლევაც შეიძლება; ზოგი იმისთანაა, რომელთანაც ყოველი ბრძოლა, მეცადინეობა და თავგამოდება უქმია. „დრონი მეფობენო“ ნათქვამია, – ჩვენც ნებით თუ უნებლიეთ გულზედ ხელი უნდა დაგვეკრიფნა“.

ი. ჭავჭავაძე ამ დაუძლეველ სიძნელეში, ცხადია, გულისხმობს ცენზურას, რომელიც გასაქანს არ აძლევდა ჟურნალს და განსაკუთრებით შინაურ მიმოხილვებს საცენზურო წინკლებით აჭრელებდა. მიუხედავად ამისა, ჟურნალი მედგრათ ებრძოდა ცენზურასაც და თავადაზნაურთა რეაქციონურ ჯგუფებსაც. ჟურნალი განუხრელად ატარებდა თავის პროგრამას და ძირითადი იდეებისათვის ერთი ნუთითაც არ გადაუხვევია. და თუ ილია ჭავჭავაძე მაინც უკმაყოფილო იყო, თუ ჩიოდა, რომ მან და მისმა ჟურნალმა ვერ შესძლო პროგრამის სრულად, – მაქსიმალურად განხორციელება, – ეს უდაოდ მეტის გაკეთების სურვილებიდან გამომდინარეობდა, ეს იყო დიდი პლიუსი ილია ჭავჭავაძისა და სამოციანელთა თაობისათვის.

ამავე სტატიაში ილია განაგრძობს: „ხოლო თუმცა გზა გახილული გვექონდა, მაგრამ გულწრფელად და გაბედვით ვიტყვი, რომ სხვის მოსანონად არც ერთის ჩვენის გულითადის აზრისათვის არ გვილაღატნია, სხვის მისაფერებლად არც ერთი გრძნობა არ გაგვიყიდნია, რომელიმე ანგარიშისათვის ყალბი ვერცხლად არ გაგვიყვანია.“

ჩვენ დავჩუმებულვართ და სვინდისისათვის კიარ გვიღატნია. როგორც გონება ჩვენი ჰსჭრიდა, როგორც გული გვითხრობდა, – ისე ვლაპარაკობდით, როცა კი შეგვეძლო და კვლავაც ისე მოვიქცევით – თუნდ რომ ამით ჩვენს ჟურნალს ბოლოც მოეღოს. ნაკლულოვანება ჩვენს ჟურნალს, რასაკვირველია, ბევრი ჰქონდა... ყველაზე დიდი ნაკლულოვანება ის იყო,

რომ სხვათა შორის დროების ინტერესი არ ჰქონდა, – ეგ ინტერესია ყოველი ჟურნალის სული, ეგ აცხოვრებს, ეგ აბრუნებს მის სულსა. არც ერთი ჩვენი შინაგანი ცხოვრების გამოჩინება, არც ერთი თითქმის ფაქტი, არც ერთი საქმე, რომელიც ყველას თვალწინ გვიტრიალებს და რომელიც ყოველი ცოცხალი კაცი-სათვის საინტერესოა, არამც თუ ვერ აღსნა ჩვენმა ჟურნალმა, არამედ ვერც კი გაბედა, რომ მიჰკარებოდა, თუმცა ზოგჯერ ჰსცადა, კიდევ იმავე მიზეზით, რომ „დრონი მეფობენო“, ამის გამო ჩვენს ჟურნალს ფერი დააკლდა, „მომბემ“ შორიდან დაუნყო ტრიალი მას, რაც ახლოდ გასასინჯავი იყო....“⁸¹

ეს განცხადება მრავალმხრივ არის საინტერესო, პირველად-ყოველისა რედაქციის თავდაბლობა და თვითკრიტიკა, წუხილი იმის გამო, რომ სავსებით ვერ შეასრულა თავისი ვალდებულება. ეს მაჩვენებელია, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ჟურნალის სულის-ჩამდგმელთა ზნეობრივ-პოლიტიკური სიმტკიცისა და ძალისა. მაგრამ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ილია ჭავჭავაძემ გადააჭარბა ჟურნალის ნაკლულოვანებათა ჩამოთვლაში. ამკარად და პირდაპირ არ შეეძლო ჟურნალს ბატონყმობის შესახებ წერა, არ შეეძლო იმ დროის თავადაზნაურთა კრებებზე აღძრული გლეხთა საკითხის ჟურნალის ფურცლებზე გადმოტანა და ეს ისეთ დიდ ნაკლად მიაჩნია რედაქციას, რომ აღარ კმაყოფილდება იმით, რის თქმა მაინც მოახერხა მძაფრ საცენზურო პირობებში.

მეორეს მხრივ, მეტად მოხერხებულათ არის ნათქვამი „დრონი მეფობენ“, აქ ასახულია იმდროინდელი უუფლებობა და ადმინისტრაციული თვითნებობა, რომელმაც ბოლო მოუღო ამ პირველ დემოკრატიული იდეების მქადაგებელ ქართულ ორგანოს.

⁸¹ „საქართველოს მოამბე“, №11.

„საქართველოს მოამბეში“ აღძრულ, უკვე აღნიშნულ, ორი ძირითადი საკითხის განხილვამდე, საჭიროა აღვნიშნოთ, რომ ქართველ სამოციანელთა ბრძოლისა და მოქმედების პირობები უეჭვლად განსხვავდებოდა რუსეთის სამოციანელთა ბრძოლის პირობებისაგან, პირველად ყოვლისა იმით, რომ საქართველო ამ დროს რუსეთის კოლონია იყო და კოლონიალური რეჟიმის წყალობით ჩვენი ეკონომიკა, კაპიტალისტური განვითარება ბევრად ჩამორჩებოდა რუსეთს. ჩვენში, – თუ გნებავთ – 60-იან წლების – ობიექტურად-ბურჟუაზიულ განვითარებისათვის მებრძოლთა აბსოლუტურ უმრავლესობას თავადაზნაურთა წრიდან გამოსული ახალგაზრდობა შეადგენდა. მათ დემოკრატიული იდეები შეთვისებული ჰქონდათ, ხოლო რუსეთის მესამოციანები – დაჩაგრულთა წრიდან გამოსულნი, თანშეზრდილნი იყვნენ დემოკრატიზმთან. მეორეს მხრივ, რუსეთის სამოციანელები იბრძოდნენ ბატონყმობის წინააღმდეგ, რომელიც მთავარი შემფერხებელი იყო რუსეთის ახალს ეკონომიკის საფუძველზე განვითარებისა, მაგრამ სამოციანელები იბრძოდნენ თვითმპყრობელობის წინააღმდეგაც, რადგან თვითმპყრობელობა იცავდა მემამულეთა ინტერესს და სურდა, ეს წოდება დაეტოვებინა ახალი ცხოვრების მეთაურად. ჩვენი სამოციანელები კი იბრძოდნენ რა ბატონყმობისა და თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ, წინა პლანზე ყოველთვის ეროვნულ-განთავისუფლების იდეას აყენებდნენ და ეს უდაოდ, მრავალს შემთხვევაში, მთელი ძალების მობილიზაციას ერთის მიმართულებით – ეროვნული თავისუფლებისათვის – ახდენდა.

ამიტომ არის, რომ სამოციანელთა მოღვაწეობაში, ჟურნალ „საქართველოს მოამბეში“ ეს მომენტი წითელ-წაუშლელ ზოლათ არის გავლებული.

VII

როგორც უკვე აღნიშნული გვქონდა ზემოთ, ილია ჭავჭავაძემ და ქართველ სამოციანელთა მთელმა თაობამ ცხოვრების გარდაქმნისა და რაციონალურ საფუძვლებზე მონყობის საქმეში უდიდესი როლი ინტელიგენციას მიანიჭეს, დემოკრატიულად მოაზროვნე ახალი თაობა იყო ის სოციალური წრე, რომლის საშუალებითაც ცდილობდა მონინავე ინტელიგენცია თავის პროგრამის ცხოვრებაში გატარებას. განათლების შეტანა ხალხში და ხალხის წინ წამოყენება, მისი ინტერესების დაცვა მთავარ სამოღვაწეო საქმეთ გადაიქცა 60-იან წლების ქართველ მოღვაწეთათვის.

„ეს ისტორიით დამტკიცებულია, რომ რა სახელმწიფოშიაც მოხდენილა რაიმე ცვლილება, ეს მოხდენილა ყოველთვის განათლებულთაგან, რომელნიცა ყველგან, რაც უნდა სთქვას სხვამ, აწარმოებენ თავის ნებაზე ხალხის სამეუფო ნებასა, თვით მოიმხრობენ მდაბიო ხალხსა, როგორც უძლეველსა ძალასა და იმის შემწეობით ასრულებენ საქმესა“.⁸² ასე სწერდა თულაშვილი და ასე ფიქობდნენ დანარჩენი ქართველი სამოციანელებიც, რომელთაც ჩერნიშევსკის სკოლაში შეითვისეს განათლების მნიშვნელობა და ხალხის სამსახური.

ცნობილია, რა დიდ როლს აკუთვნებდნენ, ჩერნიშევსკი და დობროლიუბოვი, მხატვრულ მწერლობას, განმათავისუფლებელს მოძრაობაში. ამ ნიადაგზედ აღმოცენდა უარყოფა ე.წ. წმინდა ხელოვნებისა და მის მიზნად საზოგადოებრივი ცხოვრებისათვის სამსახურის დასახვა. ეს რეალისტურ-უტილიტალური პრინციპი ილია ჭავჭავაძემ და სხვა სამოციანელებმა მოღვაწეობის დაწყებისთანავე დაამკვიდრეს ჩვენს ლიტერატურაში, ჭავჭავაძემ, გ. წერეთელი და სხვები იზიარებდნენ ბელინსკის

⁸² „საქართველოს მოამბე“, №1. გვ. 140. „სხვადასხვა ამბავი“ ვ. თულაშვილი.

აზრებს პოეზიის, ხელოვნებისა და ესთეტიკის შესახებ, რომლებიც ფეიერბახის მატერიალისტურ პრინციპზე იყო აღმოცენებული. დამახასიათებელია, რომ ილია ჭავჭავაძემ საქართველოში დაბრუნებისთანავე დაიწყო ამ აზრების ქადაგება, კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა ძველი ფსევდოკლასიკური, სენტიმენტალური და სქოლასტიური მიმდინარეობანი ქართულს ლიტერატურაში და მოუწოდა სასიცოცხლო ძალებს რეალური მოქმედებისაკენ. ლიტერატურას მან ხალხის სამსახური დაუსახა, ლიტერატურა საუკეთესო იარაღათ გამოიყენა სულის შემხუთავ საცენზურო პირობებში საკუთარ და, საერთოდ, სამოციანელთა ძირითად საბრძოლო საკითხების – ბატონყმობისა და ეროვნული თავისუფლების – „საქართველოს მოამბის“ ფურცლებზე გასაშეღად.

„საქართველოს მოამბეში“ გაერთიანებული ახალგაზრდობის სამოქმედო პროგრამა, ცხადია უფრო ოფიციალური – და არა ნამდვილი, ფაქტიური, – დაიბეჭდა ჟურნალის პირველ ნომერში. ვიმეორებთ, ეს პროგრამა, ოფიციალურია, გამოშიგნულია ნამდვილი შინაარსისაგან თვითმპყრობელობის სულშემხუთავი ცენზურის თვალის ასახვევად, მაგრამ მაინც ძირითადად გვაცნობს სამოციანელთა ბრძოლისა და მოქმედების მთავარ ამოცანებს. გავეცნოთ ამ პროგრამის ზოგიერთ ადგილებს.

„ცხოვრების ტალღა მეტად ძლიერია და ჩვეულებრივი კაცი მეტად სუსტი, რომ თან არ წაიღოს იმ ტალღამ. მარტო გენიოსის მკერდი თუ გააპობს და შემუსრავს მას, თორემ სხვისთვის ძნელია... ნურავინ იფიქრებს რომ ჩვენ ამითი ვამბობდეთ, ვითომც გენიოსი ცივად იყოს ჩამოსული. ისიც ისეთივე ნაყოფია თავის დროებისა, როგორც სხვანი, მხოლოდ ეგ ნაყოფი სრულია, დამწიფებულია, ის თავის ძლიერ მხრებით ამოიტანს, ამოზიდავს ხოლმე მას, რაც თითონ ცხოვრებაშია ე.ი. ცხოვრების

შიგ-მდებარებასა; მასში არის მთელი ანმყო თავის დროებისა და თესლიც მომავალისა“.

ცოტა ქვემოთ ავტორი განაგრძობს: „რა აახლებს და რა ჰსცვლის და – თუ ცხოვრება ჯანმრთელია – რას მიჰყავს წინ? ცოდნასა, მეცნიერებასა, რომელნიც თვითვე ცხოვრების ნაყოფნი არიან“.

ცოდნა, მეცნიერება განათლებულნი პირნი – ინტელიგენცია, აი ვისზე ამყარებს ჟურნალი ძველი ცხოვრების მოსპობასა და ახლის შექმნას. არსებული ცხოვრების ალღოს აღება, მასში მომავლის თესლის დანახვა, ხალხის სწორი გზით წაყვანა ამ ახალი თესლის გასაღვივებლად და ახალი ცხოვრების შესაქმნელად ცხოვრებისავე წარმოშობილ გენიოსებს აკუთვნებს ჟურნალი.

„მაცხოვრებელია პირველი ქროლა გაზაფხულის პირველის დილისა, ვკითხულობთ ამავე საპროგრამო სტატიიში, მაშინ ცა და ქვეყანა ერთიერთმანეთს შეხარიან. უფრო მაცხოვრებელია პირველ ქროლა ახალის ცხოვრებისა, – ეგ ახლად დაბადებულის ყრმისა... გული სხვა რიგად სცემს, როცა დედამინაზე ზამთრის შემდეგ მზე ამოხეთქამს მწვანე ბალახსა და უფრო სხვა რიგათა ჰსცემს მაშინ, როცა ცხოვრებაზედ ამოვა, თავს ამოჰყოფს ბრწყინვალე ყვავილი ახალის აზრისა“.⁸³ ხოლო ამავე წერილის დასასრულში ვკითხულობთ: „ჩვენ ისე არ გავბრიყვდებით საკუთარ წესზე მოვინდომოთ ცხოვრების გატარება, თვითონ ცხოვრება აღმოშობავს ხოლმე თავისთვის წესსა, განსაზღვრავს ხოლმე თავის რჯულსა და კანონსა, მხოლოდ ამ კანონსა გაგება უნდა. გამოფენა საქვეყნოდ და შეძლებისამებრ გზის გახსნა, რომ მისი წარმოება არაფერმა არ შეაყენოს. ამიტომაც ჩვენის „მოამბის“ უმთავრესი საგანი აწინდელი ცხოვრება იქნე-

⁸³ „საქართველოს მოამბე“, №1. გვ. 113.

ბა თავის სრულის წარმოებითა, სრულის ვითარებითა... ჩვენ წინადადე ვერას ვიტყვით ამის მეტსა, რომ აწინდელის ცხოვრების წრეში ჩადგომა გვინდა, მისგან ყრუდ ჩაძახილის – ამოძახნა, მისის ვითარების ცნობაში მოყვანა, მოძრაობისათვის გზის გახსნა... ყოველ გონიერ ჟურნალის თვალი ხშირად არის მიმართული მომავლისკენა. „ანმყო შობილი წარსულისაგან, არის მშობელი მომავალისა“ ამბობს ერთი ფილოსოფოსი... აწინდელი ცხოვრების ვითარება არა მარტო სადღეისო მოსავალია, რომელიც დღესვე უნდა დაიხარჯოს, არამედ მასში მომავლისათვის თესლი ურევია როგორც წარსულში ერია მომავლისათვის. თუ ჩვენი ჟურნალი დაჰყურებს დღევანდელ ცხოვრების მოქმედებას, უფრო მაგ თესლისათვის დაჰყურებს, რომ ეგ გამოჰკრიფოს ხვალისათვის“.⁸⁴

აქ ნათლად გამოსჭვივის ჟურნალის მატერიალისტური მიმართულება. [ცნობილია, რომ ჩერნიშევსკის სოციოლოგიურ შეხედულებას ახასიათებდა მატერიალისტურ-იდეალისტური ელემენტები, ჩვენმა სამოციანელებმა მისგან შეითვისეს და გადმოიტანეს საქართველოს ნიადაგზე]. ჟურნალის განმარტებით, როგორც ვხედავთ, „ცხოვრება განვითარების კანონს ემორჩილება, იგი მოძრავი და ცვალებადია, მასში ურევია თესლი მომავლისა“.

ამავე საპროგრამო წერილში მეტად მშვენივრად არის გაშლილი რუსეთის სამოციანელთა ლოზუნგი სარგებლობისა და რეალიზმის შესახებ. „საქართველოს მოამბე“ მოითხოვს, რომ ხელოვნება ხალხის გულიდან კრეფდეს მასალას და ხალხსვე ეხმარებოდეს ცხოვრების განახლებაში.

ჟურნალი სწერს „ჩვენ მეცნიერებას და ხელოვნებას მოვითხოვთ არსებითსა პურსა. ცხოვრებაში გამოცხვარსა და მში-

⁸⁴ იქვე. გვ. 122.

ერთათვის მოსახმარესა და გამოსადეგსა. მეცნიერებამ უნდა გვიშველოს თავის გამოცნობილ ჭეშმარიტებებით ცხოვრების ახსნა და გაგება; მან უნდა მოგვცეს პირდაპირ პასუხი ყოველ საჭირო კითხვაზე და რაც კი პირდაპირ მოედგმება ცხოვრების ვითარებასა რაც კი გადმოიღება ცხოვრებისათვის – ის იქნება უფრო საჭირო ჩვენის ჟურნალისათვის... ხელოვნებასაც იმას მოვთხოვთ, რომ სარკესავით ცხოვრება გარდმოიცეს... რათა სიცუდეც და სიკეთეც ჩვენი დავინახოთ... დროა ჩავიდეს ცხოვრების მდინარის ძირშია, იქ მონახოს შიგ მდებარე აზრი თავის ცხოველ სურათებისათვის. იქ, ცხოვრების ძირში, ის იპოვის ბევრ მარგალიტსა და უფრო ბევრს ლექსა და ლაფსა; არც ერთის გამოხატვა არ უნდა აშინებდეს ხელოვნებას და არც მეორისა“.

ასეთია ჟურნალის პროგრამა, აქ ის აზრიც არის გატარებული, რომ მეცნიერებისა და ხელოვნების ნაყოფით უნდა სარგებლობდეს ხალხი და ლიტერატურამაც ამ ხალხთან უნდა დაიჭიროს საქმე. სოციალური მოტივების ამაზე უფრო მკაფიოდ გამოთქმა იმ ხანებში თითქმის შეუძლებელი იყო. თითქოს უცნაურად მოსჩანს ისიც, რომ საპროგრამო წერილში ბატონყმობის საკითხი არ არის ნახსენები, მეტად მკრთალად არის ლაპარაკი საქართველოზე და არამც თუ საპროგრამო წერილში, არამედ ჟურნალის არც ერთ ნომერში, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სპეციალური სტატიები არა აქვს მიძღვნილი ბატონყმობისა და ეროვნული მოძრაობის საკითხებს. ეს სასტიკი ცენზურის ნაყოფია და ამოტომაც არის, რომ ჟურნალმა ამ საკითხების დასაყენებლად სხვა გზას მიმართა. სწორედ აქ გამოიყენა ილია ჭავჭავაძემ და მისმა ჯგუფმა თავისი თეორია ხელოვნების სამსახურისა და დანიშნულების შესახებ. „საქართველოს მოამბემ“ ბატონყმობის შესახებ ლაპარაკი მოთხრობებით დაიწყო. განვიხილოთ მასალები.

„საქართველოს მოამბემ“ თავიდანვე მხატვრულ ფორმას მიმართა ბატონყმობის დასაგმობად და მის წინააღმდეგ საბრძოლველად. ილიას „გლახის ნაამბობი“ პირველსავე ნომერში დაიბეჭდა. [ეს ნაწარმოები თავისი იდეით უდაოდ წააგავს გრიგოროვიჩის მოთხრობებს, რომელნიც იმავე განზრახვით იყვენენ დაწერილი]. სიყვარული და თანაგრძნობა დავრდომილთაღმი, გმობა ჩაგვრისა და მონობისა, მთავარი მოტივებია „გლახის ნაამბობისა“. განვიხილოთ ზოგიერთი ადგილები: „ყმანვილის გული, შენი ჭირიმე, ვკითხულობთ მოთხრობაში, ადრეულა ყვავილსა ჰგავს: მზე დაჰხედავს თუ არა გაიშლება, ის კი აღარ იცის, რომ ზამთრის სუსხი კიდეც მოასწრობს ნამდვილ გაზაფხულამდე და ადრეულად დააჭკნობს. მე რა ვიცოდი? ჩემი გული პირველად ბატონის სახლში გათბა და ამ სითბომვე ბოლო მოუღო... ბატონთან განებეიერებული ვიყავი ბატონის შვილსავეთ, დათიკოს უყვარდი და მეც მიყვარდა, მაშინ რა ვიცოდი, სულელმა, რომ უფროს-უნცროსობაში სიყვარული სიზმარია? რა ვიცოდი, რომ ბატონყმობის შუა სიყვარულის ხიდი არ გაიდება? ეგრე ყოფილა ქვეყანაზედ, ცალს თურმე ცალმა უნდა უცალოს, ეს რომ მცოდნოდა, ღმერთსა ვფიცავ და ჩემ მამაპაპის სალოცავსა, გულში ნაღველას ჩავინურებდი და იმის სიყვარულს კი იქ არ გავატარებდი. მაშინ რა ვიცოდი?“ ანდა მეორე ადგილი: „ბატონი რომ სადილიდამ ჩამორჩომილ ნესვის ქერქს მომიგდებდა, მაშინვე მუხლზედ საკოცნელად კინწის კვრით წამაბარბაცებდნენ. ამან კი ობოლს ოხერს ძმობა დამიპირა, ყმასთან არ ითაკილა ძმობა, ყმასთანა, რომელსაც საცა კი ბატონი მოინადინებს, კოფაკ ძაღლზედაც გასცვლის, მოდი და ნუ მოიდრეკთ ამის წინ მუხლსა. მე მახსოვს, დიდი ბატონი ხომ კაი კაცი იყო, მაგრამ მაინც გული მოეფხანებოდა, როცა მე მუხლზედ ვაკოცებდი ხოლმე...“.

„გლახის ნაამბობში“ მრავალი ადგილები, რომლებიც მეტად მკვეთრად გვისურათებენ ყმათა უმწეო მდგომარეობას, ბატონყმობის ძალმომრეობას, მრავალია შემადრწუნებელი სურათები ყმათა უოლაჯობისა, მეზატონეთა უადამიანობისა, დაგმობილია და გაკიცხული ბატონყმობა.

„გლახის ნაამბობი“, „კაცია ადამიანი?“ და „კაკო ყაჩაღი“ უდაოდ დიდი და ძლიერი პროტესტი იყო თანადროულობისა, რომელშიაც მძვინვარებდა ბატონყმობა.

ილიას რწმენით ბატონყმობა მავნებელია არა მარტო ყმებისათვის, არამედ ბატონებისათვისაც, ბატონყმობა შემაფერხებელია ცხოვრების, რისთვისაც აუცილებლად უნდა მოისპოს ბატონყმობა, რომ დასაბამი მიეცეს ახალ ცხოვრებას, რომ კაცმა თავისი სახე შეინარჩუნოს. ამ მხრივ „კაცია ადამიანიში“ ილიამ საუკეთესო ტიპები მოგვცა, ერთის მხრივ ლუარსაბ თათქარიძე და მისი ბრწყინვალე კნენა დარეჯანი, რომელნიც მოძრავ ლეშად გადაქცეულან ბატონობისა და უმოქმედობის შედეგათ, ხოლო მეორეს მხრივ, ყმის – ლამაზისეულის ტიპი, რომელიც ბატონის ძალმომრეობას უაზრო მანქანად, ბატონის ერთგულ პირუტყვად გადაუქცევია.

„კაკო ყაჩაღში“ ილიამ გარკვეულად დახატა ბატონყმური უღლის წინააღმდეგ, თავისუფლებისათვის მებრძოლი გლეხკაცობა, ავტორმა თანაუგრძნო მათ.

ილია ჭავჭავაძემ „საქართველოს მოამბეში“ მხატვრული ლიტერატურა მშვენიერ საბრძოლველ იარაღათ გამოიყენა ბატონყმობის წინააღმდეგ. მან შესძლო საკმაოდ გაბედულად დაეთერგუნა ბატონყმობის უმსგავსოება ზაქროს, კაკოს და სხვა მრავალ მხატვრულ სახეებით, და უნდა აღვნიშნოთ, რომ ცალკე აღებული პუბლიცისტური სტატია, იმ დროში, ამდენსაც ვერ შესძლებდა.

მაგრამ „საქართველოს მოამბე“ როდი დაკმაყოფილდა მხოლოდ ილიას მხატვრული თხზულებებით. „საქართველოს მოამბე“ ამ თავის ერთერთი მთავარი საკითხის ირგვლივ ბევრი რამ სთქვა, მრავალმხრივ შეეცადა მის აღძვრას და, როგორც დავინახავთ, კიდევაც შესძლო ბატონყმობის ყოველმხრივი დაგმობა – მის წინააღმდეგ ბრძოლის გაშლა.

„საქართველოს მოამბეს“ პირველსავე ნომერში, ილია ჭავჭავაძის საპროგრამო სტატეისთან ერთად დაიბეჭდა ვ. თულაშვილის ვრცელი წერილი „შინაური მიმოხილვა“. ავტორი მეტად შორიდან უვლის საკითხს, ცდილობს აღნუსხოს საქართველოს და ქართველი ხალხის ჩამორჩენილობის მიზეზები, ამათრახებს ძველ თაობას, რომელთაც დღედაღამ საფიქრელ საგნათ სამსახური გაუხდიათ, დავინწყებიათ სამშობლოსათვის ზრუნვა და სხვა. ყოველივე ამის შედეგათ, დაასკვნის ავტორი, გაუნათლებლობა – ჩამორჩენილობა გამეფდა ჩვენში, საჭიროდ მიაჩნია განათლება, რომელსაც, ავტორის აზრით, შეუძლიან ყოველივე ცუდის აღმოფხვრა, მაგრამ საინტერესო ის არის, რომ ავტორი აქ ლიბერალ-განმანათლებლის როლში კი არ გამოდის, არამედ ქადაგებს რევოლუციას, მართალია იგი დიდ როლს ანიჭებს განათლებას, მაგრამ შეუძლებლად მიაჩნია ძველის უვარგისი ცხოვრების შეკეთება, მოითხოვს მის სრულიად დანგრევასა და ახლის აგებას. მოვუსმინოთ თვით ავტორს:

„... გაუნათლებელი საზოგადოება უფრო ცუდს მალე მიიღებს ხოლმე, ვიდრე კარგსა; ცუდის მაგალითების რიცხვი დღე და დღე მრავლდება, იმ დრომდე, ვიდრე საზოგადოებაში არ მოხდება განათლებისაგან ფრიად დიდი ცვლილება, რომლის გამოც ძირიანად აღმოიფხვრება სიბრუნდე, რომლის გასწორება არ შეიძლება მოხდეს დაკერებითა და დანებებითა – როგორც ძველისა რისამე – უთუოდ დაძრული შენობა უნდა დაიქციოს სრულიად და ახალი შენობა ამოიყვანოს ახალს და უფრო

მკვიდრს საძირკველზედა, ბედნიერია, ვინც ერთს აგურს მაინც ჩააგდებს ამ საძირკველში!“⁸⁵

თულაშვილი აქ ლაპარაკობს, ცხადია, პირველს რიგში ახალს საქართველოს შესახებ, ამაზე ცალკე გვექნება საუბარი, მაგრამ ამ ახალი საქართველოს მტკიცე საფუძვლებზე აშენებისათვის აუცილებლად მიაჩნია ძველი დაძაბუნებული შენობის, სიცულის დანგრევა, აქ კი ცხადია, მხედველობაში აქვს ბატონყმობა და, მართლაც, ეს საკმაოდ მოზრდილი „შინაური მიმოხილვა“ მთლიანად ამ ორ – ბატონყმობისა და ეროვნულ – საკითხზეა აგებული.

რევოლუციური გზით ბატონყმობის მოსპობაზე ცდილობს ჩამოაგდოს ლაპარაკი დავით ყიფიანიც. „საქართველოს მოამბის“ მეოთხე ნომერში „სხვა და სხვა ამბებში“ ყიფიანი შორიდან იწყებს მსჯელობას. ლაპარაკობს საზოგადოებაში ახალი იდეის, ახალი აზრის ადამიანთა დევნაზე გაბატონებულთაგან, მეტად მოხერხებულად აღწერს, თუ საზოგადოების გაბატონებული ნაწილი როგორ ახვევს თავზე საზოგადოების უმრავლესობას თავის ყოვლად უმსგავსო აზრსაც კი. ყიფიანი სწერს: „სხვათა შორის ისეთი რამე არნმუნეს ჩვენი, რომელსაცა კაცი ცხადათა ჰხედავდა, რომა მიუღებელი იყო, მაგ საზოგადოებაში რასაც მეფე ისურვებს, უთუოდ ხალხის კეთილ მდგომარეობის სასარგებლოდ ისურვებსო. ხალხსა ამ ჭეშმარიტების რწმუნებას მოსთხოვენ და ხალხიც სრულიად დამონებული, რასაკვირველია ერწმუნა; მაგრამ, განაგრძობს ავტორი – ვინც წინაური იყო ის ცხადად გრძნობდა რომა საზოგადოება ამგვარი დამონებითა, უმოქმედობითა ხდება, ირყვება, ირღვევა... როდესაც ის იჭვნეულობა განვრცელდა საზოგადოებაში და იმითი ხალხის დამამონებელი რწმუნება დაირღვა და გულითგან მოეთხარა ხალ-

⁸⁵ „საქართველოს მოამბე“, №1. გვ. 144-145.

ხსა, მაშინ ხალხი მოჰყვა ქვეყნიერების ბოროტობაზე, იმათი თავისუფლების მომსპობლებზე ღრენასა, და რაკი, როგორც ზემოთა ვსთქვით, საზოგადოებაში უსამართლობა, დაწყობილობის ურიგობა, იქამდინ მივიდა, რომა ხალხსა თავის დამონებაში ლუკმა პურის მოგების ღონისძიება აღარა ჰქონდა – მაშინ მოხდა ფრანციელების საზოგადო აღრევა, რევოლუცია. საზოგადოების დაწყებულობაში ყოველ წესიერებას იჭვი ჩაუგდეს და გარდააგდეს ყოველი ძველებური დაწყებულება, და რასაც მაშინდელი თანამედროვე სამართლიანობა მოითხოვდა, საზოგადოების რიგი ისე დააწყეს. მაშინ განხორციელდა ხალხში ყოველი ზნეობის სამოქალაქო სარწმუნოება: პატივისცემა კაცისა, როგორც კაცისა, და მეტადრე – როგორც საზოგადოების წევრისა“.⁸⁶

ეს ციტატა, ვფიქრობთ კომენტარებს არ საჭიროებს, მითუმეტესად, რომ ამავე წერილში, დავით ყიფიანმა მიუთითა მკითხველს: „ჩვენ რასაც ვიტყვით, მკითხველო, დარწმუნებული უნდა იყო, რომ ყოველის ფერში, მეტადრე ლიტერატურაში, ჩვენ ქართველობა გვაქვს მხედველობაში, ამისათვის, გთხოვ, რომა სხვა და სხვა ქვეყნებისა და სხვა და სხვა დროებაში მდგომარეობა მთელი საზოგადოების თანამედროვე მაცოცხლებელი აზრები რომ წარმოგიდგინო ხოლმე, მოიფიქრე ხოლმე შენ ქვეყანაზე, ქართველობაზე....“⁸⁷ და სხვა.

ამავე წერილში დავით ყიფიანმა მეტად მოხერხებულად და საინტერესოდ აღძრა უშუალოდ საქართველოს ბატონყმობის საკითხიც, მასთან დააყენა იმ დროისათვის უდაოდ მნიშვნელოვანი საკითხი თავისუფალი შრომის შესახებ. დ. ყიფიანი სწერდა: „საზოგადოებაში ერთი ნაწილი რომ სულ არა შრომობდეს და სხვისი შრომით ირჩენდეს თავსა, და იმ შრომასაც რომ – თავი-

⁸⁶ „საქართველოს მოამბე“, №4. გვ. 105-107.

⁸⁷ „საქართველოს მოამბე“, №4. გვ. 95-96.

სუფლება არა ჰქონდეს, ე.ი. ურთიერთ ნება-ყოფლობაზე დამოკიდებული რომ არ იყოს საზოგადოებისათვის ცუდია თუ არა? ეს მდგომარეობა ორივე ნაწილისათვის, მეტადრე მთელი საზოგადოებისთვის – სენია. აი რათა: ჯერა, მე რომ ეხლა თავისუფალი კაცი არ ვიყო, ფეხებში ბორკილი გაყრილი მქონდეს, ხეირიანი შრომა, ცხადია, არ შემეძლებოდა, ჩემი ნებაყოფლობის წინააღმდეგობით ბატონმა კალოზე პურის გამწვანებელი რომ გამხადოს, რასაკვირველია, ნახევარ ხორბალს ბზეს გავაყოლებ. ჩემი ბატონიც რომ დარწმუნებული არ იყოს, რომ სხვისი შრომა აცხოვრებს, რასაკვირველია, უფრო იმხნევებდა და თავისუფალ შრომას გასწევდა, რა გამოვიდა აქედამა? ჯერ ისა, რომა თავისუფალი შრომა უფრო ნაყოფიერია. მერე ისა, რომა მთელ საზოგადოებაში ყოველი კერძობითი კაცი უნდა იყოს მშრომელი და მშრომელი თავისუფლათა და მამასადამე ნაყოფიერათაცა. და თუ საზოგადოებაში ყოველი იმის ნევრი ნაყოფიერათა შრომობს, საზოგადოებაც კეთილ მდგომარეობაში შევა. საზოგადოების კეთილმდგომარეობასა კერძობითი პირების კეთილ მდგომარეობაც უნდა მოჰყვეს თანა.... ამ თავისუფალი შრომის მოკვეთა ჩვენ საზოგადოებაში ასიათას გლახს მოსდიოდა და იმათ მებატონებდა მრავალ თავადსა და აზნაურსა; ამას უთოოდ, ჰგრძნობს ქართველობის კეთილშობილი ნაწილი და გლახებს თავისუფალ შრომაზე დაყენება ეძლევათ. დროების დედა აზრი, როგორ მოქმედობს ამ მაგალითში, მკითხველო, იმას ეხლა შენც ადვილად მიხვდები...“.

ცოტა ქვევით ავტორი განაგრძობს, რომ თუ გამოჩნდა ამ დედა აზრის განუხორციელობა, მაშინ „აილებს იმ სენსა, რომლის სენობაც ცხადია და დაუნყებს შიგვე გვამში კეპასა“.

ყოველივე ეს იბეჭდებოდა ცენზურისა და მაღალი წოდების რეაქციონური ნაწილის მიერ სასტიკად შებოჭილ ჟურნალში. ყიფიანმა წამოაყენა ლოზუნგი თავისუფალ და ნაყოფიერი

შრომისა. უდაოა ყიფიანის პირით ლაპარაკობდა მთელი „საქართველოს მოამბის“ რედაქცია, უდაოა, რომ ყიფიანის მიერ წამოყენებული ძირითადი დებულებები – „თავისუფალი შრომა უფრო ნაყოფიერია“, „საზოგადოებაში ყველა უნდა იყოს მშრომელი თავისუფლათა და ნაყოფიერად“, და სხვა – ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული შინაარსისა იყო და გადაჭრით უარყოფდა ბატონყმურ წყობილებას. უფრო მეტიც, მართალია, ყიფიანი მთელს იმედს განათლებაზე, განათლებული კაცების შეგნებაზე ამყარებდა, მაგრამ ისიც ცხადია მისი წერილიდან, რომ თუ ამ მხრივ განუხორციელებლობა შეეცყობოდა საქმეს, მაშინ ბატონყმობის ამ დიდი სენის შიგვე გვამში ამოკეპვას მოითხოვდა. განა წერილის მთელი წინა ნაწილი აქეთ არ ამახვილებდა მკითხველის ყურადღებას, ლაპარაკი ქრისტიანობაზე, საფრანგეთის რევოლუციაზე და სხვა.

„საქართველოს მოამბის“ პირველ ნომერში ვახტანგ თულაშვილი სწერდა: „ხალხის ცხოვრება დღესა იქნება თუ ხვალე გამოაცხადებს თავის შინაგანს ძალასა და სხვასაც აგრძნობინებს რომ ეგ ძალა სრულიად არ არის ჯერ კიდევ გამქრალი....

...ეს ისტორიით დამტკიცებულია, რომ რა სახელმწიფოშიაც მოხდენილა რამე ცვლილება, ეს მოხდენილა ყოველთვის განათლებულთაგან, რომელნიც ყოველგან, რაც უნდა თქვას სხვამ, აწარმოებენ თავის ნებაზედ ხალხის სამეუფო ნებასა, ესე იგი მოიმხრობენ მდაბიო ხალხსა, როგორც უძლეველსა ძალასა და იმის შემწეობით ასრულებენ საქმესა; მაგრამ (შემდეგ ამოღებულია ცენზურის მიერ)“.⁸⁸

თულაშვილი აქ და, საერთოდ, მთელს წერილში სიტყვა-გადაკვრით ლაპარაკობს საქართველოს ეროვნული თავისუფლებისა და ბატონყმობის შესახებ. თულაშვილი მეტად მკაფიოდ ამ-

⁸⁸ „საქართველოს მოამბე“, №1. გვ. 131-140.

ჟღავნებს რუსეთის სამოციანელთა გავლენას. ცნობილია, რომ ამ პერიოდის რუსეთის მოწინავე ინტელიგენცია მდაბიო ხალხის უძლეველი ძალის მიმხრობით ფიქრობდა თავის იდეების განხორციელებას. ამ შემთხვევაში თულაშვილის მთელი იმედიც ხალხის ძალაზეა დამყარებული.

იგივე დავით ყიფიანიმეორე წერილში სწერდა: „თუ კი ამ ჩვენი მეცხრამეტე საუკუნის ევროპის შუქმა ჩვენც გადმოგვკრა, მაშინ ჩვენშიაც საქვეყნოდ დაირეკება ჭეშმარიტი ცისკარი. იმ ცისკარში მიიხმება მთელი ქართველობის ხალხი, ყველანი ერთად მოისმენენ ახალი განათლების მოთხოვნილებასა, რომელსაც საძირკვლად უდევს განათლება ჭკუისა და ჰქვიან შეერთება, თანასწორობა, ძმობითი სიყვარული, და ამის გულში ჩანერგებთა ხალხი ... (ამოღებულია ცენზორის მიერ) დაადგენს და იგემოვნებს“. ცოტა ქვემოთ ავტორი განაგრძობს: „ის ხალხი შეიძლება, სხვადასხვა გარეგანი ძალადობით თავის წარმატებაში შეაყენონ, მაგრამ ეს შეყენება დროებითია ყოველთვის. არ შეიძლება ერთხელაც არის იმ ხალხის ძალამ არ გაიწიოს, ყოველი ძალადობა თან არ გაიტანოს და ისევ თავის ბუნების წარმატების გზას არ დაადგეს.... ჩვენ დროში ძალიან ადვილად არის მოსახდენი, რომა ერთ ორ წელიწადში, თუ ძალიან, გულით მოინდომა ხალხის განათლებულმა ნაწილმა მთელი ჩვენი ქვეყანა, რომელიც ქართულსა ლაპარაკობს, წერაცა და კითხვაც იცოდეს და ამით შევიდეს დროების წინამავალი მოთხოვნილებებისათვის მოქმედებაში“.⁸⁹

როგორც აღვნიშნე მესამოცე წლების ქართველ მოღვაწეთათვის ეროვნული საკითხი განუხრელად იდგა ბატონყმობის საკითხთან. უფრო მეტიც, ეროვნული თავისუფლების მოპოვება ამოსავალი წერტილი იყო მათი ბრძოლისა, ცხადია ახალ და-

⁸⁹ „საქართველოს მოამბე“, №3. გვ. 75-86.

მოუკიდებელ ცხოვრების ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ საფუძვლებზე მონყობა, თავისუფალი შრომის პრინციპი გადაუდებლად აყენებდა ბატონყმობის მოსპობის საკითხსაც.

ცხადია, მე-60 წლების ქართველ მოღვაწეთა მიერ წამოყენებული ეროვნული საკითხი ერთგვარი გაგრძელება იყო მე-19 საუკუნის პირველი ნახევრის ეროვნული მოძრაობისა პატრიოტულ-ფეოდალურ პარტიკულარული იდეების, რომლის მატარებლებათაც, ხშირად ქართველი რომანტიკოსები გვევლინებოდნენ. მაგრამ სამოციანელებმა იმთავითვე მომავლისაკენ დაიწყეს ყურება, მათი საქართველო იყო ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ პრინციპზე უფლება აღდგენილი საქართველო და არა ძველი ფეოდალური ქვეყანა, რასაც მისტიროდნენ მე-19 ს. პირველ ნახევარში.

საქართველოსა და ქართველი ხალხის წინმსვლელობისათვის სამოციანელებს აუცილებელ პირობათ მიაჩნდათ საქართველოს განთავისუფლება რუსეთის თვითმპყრობელობის კლანჭებიდან და პოლიტიკური გაერთიანება. სწორედ ამ ნიშნადგზედ უნდა აღმოცენებულიყო ადამიანისა და ხალხის კეთილდღეობა.

ზემოთ მოყვანილი ამონაწერები დ. ყიფიანისა და ვ. თულაშვილის წერილებიდან უდაოდ ნათელს წარმოდგენას გვიქმნიან სამოციანელთა ნაციონალურ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის შესახებ. სამოციანელები საქართველოს რუსეთის თვითმპყრობელობისაგან განთავისუფლებას, ცხადია მშვიდობიანი გზით არ მოელოდნენ, ამიტომ იყო, რომ ისინი მოძრაობას, ბრძოლას ქადაგებდნენ. ამიტომ იყო, რომ ხალხის ასამხედრებლად „საქართველოს მოამბეში“ უხვად ათავსებდნენ ცნობებს იტალიის, ჩრდ. ამერიკის, პოლონეთისა და სხვა ქვეყნებში წარმოებულ ეროვნულ განმათავისუფლებელი მოძრაობის შესახებ. ვიმეო-

რებთ, ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობასთან ერთად სამოციანელებს არ ავიწყდებოდათ, არც ბატონყმობის საკითხი.

სახუმარო ფორმებით დანერვილ „სხვა და სხვა ამბებში“ დ. ავ-ი მეტად მოხდენილად შეეხო მაშინდელი ევროპის საერთაშორისო მნიშვნელობის ამბებს: პოლონეთის აჯანყებას, იტალიის ნაციონალურ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას; ამერიკის სამოქალაქო ომს და სხვა. იტალიის ამბების შესახებ იგი სწერს: „ჩვენ დროში ერთმა დიდმა არეულობამ იტალიისამ რაღაცა ნაციონალიზმის, ხალხობის აზრი წამოაყენა წინა, რომლის მოთხოვნილებასაცა, მკითხველო, ჭეშმარიტი თერგდალეულობა ეტყობა. ყოველს საზოგადო, სახალხო აღრეულობასა, საკვირველია, რომ უთოოდ ამგვარი რამე მოსდევს ხოლმე თანა“.

ამერიკის სამოქალაქო ომის შესახებ ავტორი სწერს: „ჩვენი საუკუნისათვის დიდი მნიშვნელობის ხალხმა თავისი საზოგადოების დაარსებაში თავისუფლების მოთხოვნილებაზე წესდებულეზა დაიმკვიდრა. იმ ხალხის ერთობის დარღვევა შეუძლებლად ირიცხვებოდა. ეხლა კი იმ ხალხსა რაღაცა განხეთქილება მოსვლია. აბა რა გენაღვლება, მკითხველო?! მაგრამ, მომითმინე, რომ უფრო გაკაპასებით ამოგათქმევიწო ეგ შენი ყოვლად ვრცელი უნაღვლობა, რაც კი შენ, კერძობით შენ, შენთვის ცხადათ არ შეგეხება! იმ ხალხის მომეტებულ ნაწილში თურმე თავისებური ბატონყმობა, ე.ი. ბატონ მონება არის. მონებად არიან ძველადვე იქა მცხოვრებნი, რომელნიცა სულ სხვა ფერის კაცები არიან, თურმე გაშავებულნი და უთოოდ სისხლიც დაბალი ღირსებისა უნდა ჰქონდეთო. ამათა სხვები ჩვენი მსგავსი კაცები ისე ეკიდებიან, როგორც საქონელსა, ხარსა, კამბეჩსა და სხვა ამგვარ ნივთეულობასა: გაჰყიდიან, იყიდიან, შოლტითა და ხან კეტებითა ჰსცემენ.... ერთი სიტყვით საკუთრებათა ჰყავთ.... ვის რა დავა აქვს თითქო.... თავის საკუთრებას კაცი რასაც უნ-

და, იმას უზამს! განა მკითხველო? ჰო, ამ ხალხის მეორე ნაწილსა არა ჰქონდა ამისთანა წესდებულება; იმათში ერთ კაცსა მეორე კაცი, როგორი ფერისა და როგორი საეჭვო სისხლისაც უნდა ყოფილიყო, მაინც არ შეეძლო მონად ეყოლია. ამასა საზოგადოდ კაცის თავისუფლება მოითხოვსო. ამის მიხედვით კაცის მონობა ჰსძაგდათ და ამბობდნენ რომა ჩვენ ხალხს ეს წესდებულება ამდაბლებსო და უნდა გადავაგდოთ....

იმ ხალხის კანონიერმა მართებლობამ ეს უკანონო ქცევა ხალხის ერთი ნაწილისა მორჩილებაში ძალით მოქცევა ირჩია და ძალით, ე.ი. მთელი ხალხის მოთხოვნილებით უნდა აესრულებინა საზოგადო სახალხო სამართლისაგან აღმონაშობი სურვილი. საშინელი განხეთქილება მოიტანა ამან იმ საზოგადოებაში და საშინელი შიგნეული ბრძოლა. ახლა, მკითხველო, ეს საქმე რა მდგომარეობაშია, რა მნიშვნელობა აქვს ამ საქმესა, შენ რა გენადვლება?“⁹⁰

ასევე მკაცრად და უფრო სასტიკად არის დაგმობილი მონობა და ბატონყმობა თერგდალეულის (კ. ლორთქოფანიძე) მიერ გადმოთარგმნილ-გადმოკეთებულ „ჩრდილოეთ ამერიკის შეერთებული შტატები და იქაური ტყვეობა“.⁹¹

დამახასიათებელია, რომ სტატიას ეპიგრაფად წამძღვარებული აქვს ლონგფელოს ცნობილი ლექსი:

«Самсон поработанный, ослепленный
Есть и у нас в стране. Он сил лишен,
И цепь на нем. Но-горе! Если он
Поднимет руки в скорби изступленной».

შენიშვნაში ეს ლექსი ქართულად არის თარგმნილი.

⁹⁰ „საქართველოს მოამბე“, №5. გვ. 76-78.

⁹¹ „საქართველოს მოამბე“, №11 და №12.

მეტად მნიშვნელოვანია ამ მხრივ ბ. ვ-ს მიერ რუსულიდან ნათარგმნი ცნობილი ბურჟუაზიული ეკონომისტის ბასტიას წერილი „მცარცველობის ფიზიოლოგია“. როგორც მთარგმნელის შენიშვნიდან ირკვევა, ეს წერილი იმიტომ უთარგმნიათ, რომ „იგი უფრო მეტად მოედგმის ჩვენს ცხოვრებას და რომელმაც იქნება გვიშველოს ზოგიერთი რამე გავიგოთ და ამით ჩვენთვის უნაყოფოთ არ იქნება“.

თავისუფალი შრომის შესახებ ამ წერილში ვკითხულობთ: „საპოლიტიკო ეკონომიამ ისიც დაამტკიცა, რომ ნებაყოფლობითი შრომა თავის ბუნებით პროგრესიული, წარმატებითი არის ხოლო შრომა მონისა ბუნებით უძრავია. ამის გამო ნებაყოფლობითის შრომის გამარჯვება მონის შრომაზე აუცილებელია.“⁹²

ამგვარად, ბურჟუაზიული ეკონომისტის მიერ წამოყენებული „თავისუფალი შრომის“ პრინციპი სრულიად მისაღები და მოსაწონია „საქართველოს მოამბისათვის“. რედაქცია რაკი თავისი საკუთარი წერილების დაბეჭდვას ვერ ახერხებდა, მიმართავდა ისეთი წერილების და თხზულებების თარგმნას, რომლებიც მის იდეებს, მის აზრებს შეესაბამებოდა, რომლებშიაც მოცემული იყო, ერთის მხრივ ბატონყმობისა და მონობის დაგმობა – მის წინააღმდეგ ბრძოლა, ხოლო მეორეს მხრივ რედაქცია ხელოვნურად არჩევდა ევროპის სხვადასხვა ქვეყნებში ნაციონალურ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ამსახველ წერილებსა და თხზულებებს.

„საქართველოს მოამბეში“ ბლომად დაიბეჭდა ბელინსკის, დობროლიუბოვის, პრუდონის, ვ. ჰიუგოს და სხვათა თხზულებები.

მეტად დამახასიათებელია მკითხველისათვის მასალის მიწოდების ხერხიც. მაგ. „საქართველოს მოამბის“ პირველ ნომერში დაიბეჭდა „მამა ალექსანდრე გავაცცი და მისი ქადაგება“

⁹² „საქართველოს მოამბე“, №8. გვ. 70.

(დობროლიუბოვის თხზულებიდან). ცნობილია, რომ საცენზურო პირობების გამო დობროლიუბოვსა და სხვებს არ შეეძლოთ თვითმპყრობელობის შესახებ პირდაპირ წერა და ხშირად სხვა ხერხებს მიმართავდნენ. ამ შემთხვევაშიაც დობროლიუბოვის მთელი სტატია იტალიის ამბებს შეეხებოდა, მაგრამ არსებითად იგულისხმებოდა რუსეთის საქმეები.

დობროლიუბოვი ყველგან და ყოველთვის გაჰკიოდა თვითმპყრობელობის უვარგისობის, იმპერატორის გახრწნილებისა, ბატონყმობის სიმკაცრისა, ხალხის მონობის, მოხელეთა მექრთამეობისა და სხვათა შესახებ. მშვენივრად ახერხებს დობროლიუბოვი, გავაცცის მიერ ბურბონების დახასიათების ამონერიტ, თავის სტატიაში დააფიქროს რუსი მკითხველი იმის შესახებ, თუ რითი არიან უკეთესი რომანოვები ბურბონებზე. იტალიის ნაციონალურ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის რევოლუციური მომენტების აღწერით გავაცცის ქადაგებების მხატვრული გაშლით, სადაც გადაშლილი იყო ბურბონების მტარვალობა, იტალიელთა მონობა და სხვა, „სოვრემენიკის“ მკითხველი კითხვას უსვამდა თავის თავს, განა ჩვენში უკეთესად არის საქმე? აქ ხომ აღწერილია რუსეთის თვითმპყრობელობა, სახრჩობელა, კატორღა, რუსეთში შესაძლებელია უფრო უარესიც არის და თუ ნეაპოლიტანელებს მოევლინათ გარიბალდი, რატომ არშიეძლება ჩვენც გვეყოლოს საკუთარი გარიბალდი, რომელიც დასცემს ჩვენს ბურბონს და თავისუფლებას მოანიჭებს ხალხს?⁹³

თუ დობროლიუბოვის ეს სტატია რუს მკითხველში ასეთს ჩაფიქრებას იწვევდა, ცხადია მას უფრო მეტი ნაყოფის მოტანა შეეძლო კოლონიურ მონობის უღელში შებმული ქართველი ხალხისათვის. მაგრამ, რომ ქართველი მკითხველის ყურადღება

⁹³ В. Полянский. «Н. А. Добролюбов». Стр. 176. 1935 г.

უფრო გაემახვილებინა „საქართველოს მოამბე“, დობროლიუბოვის თხზულებასთან ერთად პირველ ნომერში დაბეჭდა ვრცელი შინაური მიმოხილვა (ვ. თ. – ვახტანგ თულაშვილისა). ამ მიმოხილვის დაკვირვებით გადაკითხვა დაგვარწმუნებს, რომ ვ. თულაშვილი კვალდაკვალ მისდევს დობროლიუბოვის სტატიას, ცხადია, ვ. თულაშვილი აქ უკვე პირდაპირ საქართველოს ამბებზე ლაპარაკობს, ისიც ცხადია, რომ ვ. თულაშვილი ვერ მოახერხებდა პირდაპირ დამპყრობლებზე ელაპარაკნა და სიტყვა ისევ ქართველს საზოგადოებაზე ჩამოაგდო, მის თანდათანობით გადაგვარებაზე – გადარუსებაზე და ყოველივე ამის მიზეზათ მოხერხებულად გამოიყვანა ცარიზმის აუტანელი რეჟიმი. შიგა და შიგ მრავალი ფაქტებიც ჩაურთო: „ვის არ გაუგონია განთქმული პოლიცემისტერი ერმოლოვის დროს, რომელიცა გაბედვით სცემდა არამც თუ სამსახურის გარეთ მყოფს მოქალაქეებსა, თითონ მღვდლებსაცა...“-ო.

ამ გარემოებას მიაწერს თულაშვილი ქართველი თავადაზნაურობის სწრაფვას სამსახურისაკენ და სახალხო საქმის მივიწყებას, მკითხველის ყურადღებას ამახვილებს ბატონყმობის სიმწვავეზე, მმართველობის ცუდ მაგალითებზე და სწერს „ცუდ მაგალითების რიცხვი დღე და დღე მრავლდება, იმ დრომდე, ვიდრე საზოგადოებაში არ მოხდება განათლებისაგან ფრიად დიდი ცვლილება, რომლის გამოც ძირიანად აღმოიფხვრება სიბრუნდე, რომლის გასწორება არ შეიძლება მოხდეს დაკერებითა და დაწებებითა – როგორც ძველისა რისამე – უთუოდ დაძრული შენობა უნდა დაიქციოს სრულიად და ახალი შენობა ამოიყვანოს ახალს და უფრო მკვიდრს საფუძველზედა“.⁹⁴

ვფიქრობთ, დობროლიუბოვის სტატიასთან ერთად თულაშვილის შინაური მიმოხილვის დაბეჭდვა ერთგვარი გაშიფვრა იყო დობროლიუბოვის სტატიისა, რათა ქართველს მკითხველს

⁹⁴ „საქართველოს მოამბე“, №1. გვ. 144-145.

საქართველოს ამბები ეგულისხმა იტალიის საქმეებში, ხოლო თვით თულაშვილიც ხომ გარკვეულად აგრძნობინებდა მკითხველს თავისუფლებისათვის ბრძოლის აუცილებლობას, ახალი საზოგადოებრივი სხოვრების აგებისათვის ძველ შენობის საფუძვლიანად დანგრევას.

ასეთი ხერხით აწვდიდა მკითხველს „საქართველოს მოამბე“ ზემოთ აღნიშნულ სხვა მწერალთა თხზულებებსაც და მიუხედავად სასტიკი ცენზურული პირობებისა, ახერხებდა დაგმობას და გალაშქრებას ბატონყმობის წინააღმდეგ, აყენებდა ეროვნულ თავისუფლების საკითხს და მოუწოდებდა ქართველ ხალხს ნაციონალურ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისაკენ.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ მესამოცე წლების ქართველმა მოღვაწეებმა მკვეთრად დააყენეს ეროვნული თავისუფლების საკითხი, საინტერესოა ვიკითხოთ რა ნიადაგზე იყო აღმოცენებული და საიდან მომდინარეობდა სამოციანელთა ხალხისათვის ზრუნვა, ეროვნული თავისუფლებისათვის ბრძოლა და როგორ ესმოდათ ეს სამოციანელებს?

პირველად ყოვლისა, აქ ერთი გარემოება იბყრობს ჩვენს ყურადღებას. მართალია, სამოციანელებმა სასტიკი ბრძოლა გამოუცხადეს ძველ თაობას, ბატონყმობას, მაგრამ კლასთა ბრძოლისა და მათ შორის შეუთანხმებლობის პრინციპზე მაინც ვერ დადგნენ, და სწორეთ ამ გარემოებამ სამოციანელთა მრავალი წარმომადგენელი ეროვნული საკითხის გადაჭრის მომენტში დიდ უკიდურესობამდე მიიყვანა. სამოციანელთა მიერ ეროვნული საკითხის მკვეთრად დაყენება პირველად ყოვლისა გამოიწვია ცარიზმის მიერ დაპყრობილი საქართველოს ეკონომიურმა, კულტურულმა და პოლიტიკურმა განადგურებამ ბიუროკრატიული აპარატის წყალობით. ქართველი ხალხის დაცინვა, დამცირება, ყოველივე ეროვნულის მოსპობა-განადგურება გამიშვლებული რუსიფიკაციული პოლიტიკის წარმოება მე-19

საუკუნის პირველ ნახევრის მთელს მანძილზე – უდაოდ ხელი შეუწყო სამოციანელთა საერთო საპროტესტო ეროვნული ჩაგვრის წინააღმდეგ და ამ პროტესტმა შევიწროებულთა და ჩაგრულთა უფლების დაცვის ხასიათი მიიღო.

მეორეს მხრივ ჩვენი სამოციანელები ხომ რუსეთის სამოციანელთა დიდ გავლენას განიცდიდნენ, მათგან შეითვისეს დემოკრატიზმის პრინციპი. „დემოკრატი, სწერდა კ. მარქსი, – წარმოადგენს გარდამავალს კლასს, რომელშიც ურთიერთ დაჩლუნგებულია (взаимно притупляются) ორი კლასის ინტერესი. ამიტომ ის ფიქრობს, რომ ის საერთოდ კლასთა ანტაგონიზმის მაღლა დგას. დემოკრატების წარმოდგენით, მათ წინააღმდეგ დგას პრივილეგიური კლასი, ხოლო ერის დანარჩენ ყველა წინილთან ის შეადგენს ხალხს. ისინი იცავენ ხალხის უფლებას, ისინი გამოჰხატავენ ხალხის ინტერესებს. ამიტომ ისინი საჭიროდ არ სთვლიან გამოიკვლიონ სხვა და სხვა კლასების მდგომარეობა და ინტერესები. ისინი აუცილებლად არა სთვლიან ზუსტად გამოიანგარიშონ თავიანთი შესაძლებლობა“.

მარქსის ამ სიტყვებს ლენინმა მეტად მახვილი შენიშვნა გაუკეთა: „ეს რუს ხალხოსნებზე ზედგამოჭრილია, ისინი უარს არ ყოფენ, რომ რუსეთში არსებობს მწარმოებლის მოწინააღმდეგე კლასები, მაგრამ ისინი გულს იმშვიდებენ იმ მსჯელობით, რომ ეს „მტაცებელი“ „ხალხის“ წინაშე არარაობას წარმოადგენენ და არ უნდათ ყოველი კლასის მდგომარეობა და ინტერესები ზუსტად გამოიკვლიონ. მათ უნდათ გაერკვიონ, ხომ არ ხვდება ზოგიერთა მწარმოებელთა ინტერესი „მტაცებელთა“ ინტერესს და მით ასუსტებენ წინააღმდეგობის ძალას პირველთა მეორეების მიმართ“.⁹⁵ ეს ახსნა-განმარტება უდაოდ უდგება ჩვენ სამოციანელთა მოქმედებასაც.

⁹⁵ Ленин. «Экономическое содержание народничества». т. 1. ст. 314.

ჩვენ სამოციანელთა მსოფლმხედველობაში ეროვნული საკითხის გაღრმავებას ხელს უწყობდა მცირე ეროვნებათა მდგომარეობის საკითხიც, რომელიც მწვავედ იდგა მთელ მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევრის მანძილზე, პოლონეთის და იტალიის ნაც. განმათავისუფლებელი მოძრაობა და სხვა. ცნობილია, რომ ამ საკითხს მარქსმა დიდი ყურადღება მიაქცია და სასტიკი ბრძოლა გამოუცხადა პროდონისტებს, რომლებიც უარყოფდნენ ეროვნულ საკითხს.

აი დაახლოებით ის მიზეზები, რომლებზედაც აღმოცენდა ქართველ სამოციანელთა ეროვნული საკითხი და რომელიც მათი ბრძოლის ქვაკუთხედათ გადაიქცა.

ილია ჭავჭავაძემ თავის „მგზავრის წერილებში“ ამ უდაოდ დიდ მხატვრულ შემოქმედებაში და, ამავე დროს, დიდ პოლიტიკურ ტრაქტატში იმთავითვე დააყენა საკითხი „დაკარგული ვინაობის აღდგენის“ შესახებ და მოხევის პირით გადმოსროლა ლოზუნგი „ჩვენი თავი ჩვენადვე უნდა გვეყუდნესო“. ეს ლოზუნგი გადაიქცა მესამოცე წლების მოღვაწეთა საბრძოლო ამოცანად, ამ ლოზუნგს უტრიალებდა გარს „საქართველოს მოამბე“ და ახერხებდა მის შესახებ წერას, მონოღებას მეტად მწვავე საცენზურო პირობებშიაც კი და ამით აღრმავებდა უკმაყოფილებასა და პროტესტს ცარიზმის წინააღმდეგ.

უნდა აღვნიშნო, რომ სამოციან წლების ქართველ მოღვაწეებს ეროვნული საკითხი ვინრო, შოვინისტური გაგებით არ ჰქონდათ წარმოდგენილი. სამოციანელები, როგორც უკვე აღვნიშნე, დიდის ინტერესით ადევნებდნენ თვალყურს ამ მოვლენის განვითარებას უცხოეთში, სწავლობდნენ და იყენებდნენ ამ საკითხის გასაღრმავებლად ჩვენში.

„საქართველოს მოამბემ“ ეს საკითხი საკმაოდ გაშალა და იმ თავითვე გარკვეული შეხედულებაც ჩამოაყალიბა.

სპირიდონ ჩიტორელიძე თავის ბიძასთან – თადეოზთან საუბრის დროს აღნიშნავს: „სრულსა და კარგათ მყოფ ბუნების კაცსა, მიძიმედ აწევს გულსა სვე სამშობლო მამულისა. ყოველ კეთილშობილ ადამიანს ღრმად ესმის თავისიანობა, რომ ის არის სისხლითა და ხორციით ნათესავი მამულისა, სისხლითა და ხორციით მოკავშირე მამულთან... სამშობლო ქვეყნის სიყვარული უნდა გამოდიოდეს კაცობრივი სიყვარულიდან ისე, როგორათაც ნაწილი მრთელისაგან. სამშობლო მამულის სიყვარული არის ისა, რომ გულით გინდოდეს ნახო, რაც კაცობრიობას გონებაში გამოუხატავს, აღსრულებაში იყოს მოყვანილი და შენის ძალისა, შეძლებისა კვალად შველოდე მის აღსრულებას“.⁹⁶

უფრო გვიან ილია ჭავჭავაძე სწერდა: „ჩვენი მამულის სიყვარული სხვა თვისებისაა, სხვა გვარის ხასიათისაა: იგი იპყრობს მხოლოდ წმინდა გრძნობას. ამ გრძნობაში თავის თავის მეტი არა ურევია რა. ვისიმე სიძულვილი, ვისიმე დათრგუნვის სურვილი, ვისიმე გაუბედურების წადილი მასში სრულიად არ არის. ჩვენს მამულიშვილებს ჰსურთ წარმატება ჩვენის ეროვნებისა და ვინაობისა, რომელთა გარეშე არა ხალხს არ შეუძლიან სიცოცხლე და ადამიანური არსებობა...“.⁹⁷

ასეთი ეროვნული გრძნობა აღმოცენებული რევოლუციონურ-დემოკრატიულ იდეებზე, მესამოციანებში აღვივებდა ქართველი ხალხისადმი სამსახურის სურვილს, მისი ცხოვრების გაუმჯობესებისათვის ბრძოლას. მათ აღძრეს პირველად ეს საკითხი და, თუმცა, ბევრი რამის გაკეთება ვერ შესძლეს, მაგრამ თვით საკითხის აღძვრა, ერთგვარი ბრძოლის გაშლა მის გასახორციელებლად უდაოდ დიდ დამსახურებად უნდა ჩაეთვალოს მესამოცე წლების ქართველ მოღვაწეებს. ამის შესახებ ილია

⁹⁶ „საქართველოს მოამბე“, №7. „სფირიდონის და თადეოზის ბაასი“.

⁹⁷ „ივერია“, №1. 1882 წ.

ჭავჭავაძე სწერდა:⁹⁸ – „.... ის „სხვა რამე“ იყო – ჩვენის დაცემულის ვინაობის აღდგენა, ფეხზედ დაყენება და დაცვა ყოველის მოსალოდნელის ფათერაკისაგან. რომ ეგ ფათერაკი მოსალოდნელი იყო და დღესაც თავიდან არ აგვცდენია, – ყველასათვის ცხადზედ ცხადია. იმ ახალმა გუნდმა მთელი თავისი ღონე მაგ საგანს მიჰმართა. მაგ ახალმა მიმართულებამ დაიპყრა მთელი ჩვენი ღარიბი ლიტერატურა. „საქართველოს მოამბე“, „მნათობი“, „დროება“ და ბოლოს „ივერია“ – სულ მაგ მიმართულების ბუკსა და ნაღარასა სცემდნენ.... მართალია, ჩვენის „ვინაობის“ აღსადგენად მაგ ახალს გუნდს ბევრი არა უქმნია რა, რადგანაც ამისათვის საჭირო მეცნიერებაში და ცოდნაში კარგა ქვეითობდნენ. მაგრამ ისიც დიდი საქმეა, რომ მაგ მიმართულებას მიაგნეს და ჩვენს ცხოვრებაში ცოტად თუ ბევრად ფეხი მოაკიდებინეს“.

სამოციანი წლების ქართველმა ახალგაზრდობამ წამოაყენა ფართოდ ეროვნული საკითხი და ბატონყმობის წინააღმდეგ ბრძოლა გაშალა. ამ მიმართულების პირველი მესვეური ილია ჭავჭავაძე იყო, რომელმაც სამოღვაწეოდ გამოსვლისთანავე მთავარ საბრძოლო ლოზუნგათ გამოაცხადა ეროვნული თავისუფლების მოპოვება და ეს ლოზუნგი ბატონყმობის წინააღმდეგ ბრძოლის ლოზუნგთან ერთად საფუძვლად დაუდო „საქართველოს მოამბეს“. მაგრამ ამ პერიოდში მეტად მცირე იყო ილია ჭავჭავაძის მიმდევართა რიცხვი. ამ საბრძოლო ამოცანების ირგვლივ, პირველ რიგში, დაირაზმა ახალგაზრდობა, რომლებიც ილიასთან ერთად რუსეთის უმაღლეს სასწავლებლებში სწავლობდნენ და მონაწილეობას იღებდნენ რუსეთის საზოგადოებრივ მოძრაობაში. ცარიზმის ბიუროკრატიული რეჟიმისაგან მოდუნებულს და გაპარტახებულს საქართველოში ილია ჭავჭავაძემ და მისმა გუნდმა – უცბად ვერ ჰპოვეს გამოძახილი

⁹⁸ „ივერია“, 1881 წ. მაისი.

იმ ახალ აზრებსა და იდეებზე, რომლებსაც ისინი ქადაგებდნენ ჩვენში, ამიტომ იყო რომ ჯერ კიდევ 1861 წ. აგვისტოში დაწერილს ლექსში ასე მოსთქვამდა ილია ჭავჭავაძე:

„მას აქეთ რაკი შენდამი ვჰსცან მე სიყვარული,
ჰოი, მამულო გამიკრთა მე ძილი და შეება!
შენს ძარღვის ცემას მე ყურს უგდებ სულ-განაბული,
ღამე თენდება ეგრეთ ჩემი და დღე ღამდება.

მაგრამ, მამულო, ჩემი ტანჯვა მხოლოდ ის არი,
ის არი მხოლოდ სატირალი და სამწუხარო, რომ
შენს მიწაზედ, ამდენ ხალხში კაცი არ არი,
რომ ფიქრი ვანდო, გრძნობა ჩემი განვუზიარო“...⁹⁹

ილია ჭავჭავაძე არ შეუშინდა ამ უკაცობას, მწვავე ბრძოლა გააჩალა გადაგვარების გზაზე მდგომი ძველი თაობის წინააღმდეგ, მომაკვდინებელი ლახვარი ჩასცა ბატონყმურ ნყობილების მოტრფიალე მაღალი წრის თავადაზნაურობას და მკვეთრად დააყენა საქართველოს ეროვნული თავისუფლების საკითხი. მას ამ ბრძოლაში გვერდს უმშვენებდნენ რუსეთის რევოლუციურ-დემოკრატიულ იდეებზე მე-60-ე წლების დიდ მოღვაწეთა – დობროლიუბოვისა და ჩერნიშევსკის იდეებზე აღზრდილი ქართველი ახალგაზრდობა. ამ ახალგაზრდობასთან ერთად ილია ჭავჭავაძე შეიქმნა მე-19-ს. ნაციონალურ-რევოლუციური მოძრაობის უაღრესად პოპულარული საზოგადო მოღვაწე, როგორც სრულიად სამართლიანად აღნიშნა გაზეთმა „პრავდამ“.

⁹⁹ „საქართველოს მოამბე“, №2. გვ. 120.

დასკვნა

1. მე-19 საუკუნის პირველი ნახევრის მთელს მანძილზე საქართველოს ეკონომიურს ვითარებაში მომხდარი ძვრების შედეგათ ჯერ კიდევ 20-30-იანი წლებიდან თვალსაჩინო შეიქნა ნატურალური მეურნეობის რღვევის პროცესი, ხოლო 50-60-იან წლებში კი ბატონყმობა უკვე მწვავე კრიზისს განიცდის, საგრძნობლად არის განვითარებული ვაჭრობა და გაცვლა-გამოცვლა, – გვხვდება თვალსაჩინო ჩანასახები მრეწველობისა. კაპიტალიზმის განვითარების პროცესი განსაკუთრებით დააჩქარა ყირიმის ომმა, რომელმაც ნათელყო ყველასათვის, რუსეთის იმპერიის და, მამასადამე, საქართველოს ეკონომიური წყობილების უვარგისობა.

მაგრამ ომმა ნათელყო მთელი სოციალური შენობის სიღამპლაც და მოძრაობაში მოიყვანა მონინავე სოციალური ფენები. ამ მოვლენის უდიდესი სიმპტომი 1857 წ. სამეგრელოს ამბოხება იყო, ხოლო ყირიმის ომის დასაწყისიდან და, განსაკუთრებით მის შემდეგ, საქართველოში არ შეწყვეტილა გლეხთა მოძრაობა. ყოველივე ეს იმის მაჩვენებელი იყო, რომ ბატონყმური ურთიერთობა და ძველი სოციალური დამოკიდებულება აღარ შეეფერებოდა ცხოვრების შემდგომ განვითარებას.

2. სავაჭრო ფულადი ურთიერთობის განვითარებისა და ნატურალური მეურნეობის რღვევის პროცესმა ჩააფიქრა ქართველი თავადაზნაურობის ერთი ნაწილი. ამ ნაწილმა სცადა ცხოვრების ახალ მოთხოვნილებებთან შეგუება ისე, რომ წოდებრივი პრივილეგიები, პოლიტიკური და ცხადია, ეკონომიური ბატონობაც შეენარჩუნებინა. ამ ნიადაგზე აღმოცენდა თავადაზნაურულ-ლიბერალური პროგრამა, რომლის წარმომადგენლები იყვნენ: კ. მამაცაშვილი, მ. თუმანიშვილი, ნ. ჭავჭავაძე და სხვები.

3. საკმაოდ ღრმა ცვლილებებს ეკონომიურს და სოციალურს ვითარებაში მოჰყვა შესაფერისი ცვლილებები იდეოლოგიის სფეროშიაც. ამ ცვლილებების შედეგი იყო 60-იანი წლების მეტად მნიშვნელოვანი გონებრივი მოძრაობა საქართველოში. 60-იან წლებში სამოღვაწეო ასპარეზზედ გამოვიდა ქართველი ახალი თაობის ინტელიგენცია, რომელიც აღზრდილი იყო რუსეთის „რაზნოჩინცების“ – ჩერნიშევსკის, დობროლიუბოვისა და სხვათა რადიკალურ-დემოკრატიულ იდეებზე და უდაოთ ამ მიმდინარეობის დიდ გავლენასაც განიცდიდა.

4. 60-იან წლებში საქართველოში გაჩაღებული ბრძოლა ახალი თაობის ინტელიგენციასა და დახვეწებულ, დრომოჭმულ ძველი თაობის რეაქციონურად განწყობილს ნანილს შორის, თავისი შინაარსით სოც. ეკონომიური საფუძვლებითა და ისტორიული მნიშვნელობით იყო ბრძოლა: ფეოდალურ-სქოლასტიური აზროვნებისა და დემოკრატიულ-რაციონალისტურ აზროვნებას შორის, ძველს ბატონყმურს საქართველოსა და ბურჟუაზიულს განვითარების გზაზე შემდგარ საქართველოს შორის. ჩერნიშევსკისა და დობროლიუბოვის რადიკალურ-დემოკრატიულ იდეებზედ აღზრდილ 60-იანი წლების ქართველ მოღვაწეებს ძველი ცხოვრების წინააღმდეგ ბრძოლა განსაკუთრებულს ვითარებაში მოუხდათ, რამაც გარკვეული დალი დაასვა მათ მოღვაწეობას.

იმის გამო, რომ თვითმპყრობელობის კოლონიალური პოლიტიკის წყალობით ჩვენში 60-იან წლებისათვის ჯერ კიდევ არ იყო ჩამოყალიბებული მძლავრი ბურჟუაზიული კლასი, რომელიც წარმართავდა პოლიტიკურ ბრძოლას ახალი ცხოვრებისა და ახალი პირობების შესაქმნელად, – ეს ბურჟუაზიული კლასის ისტორიული მისიის შესრულება პოლიტიკურსა და იდეოლოგიურს სფეროში ახალი თაობის ინტელიგენციამ იდო თავს. ამი-

ტომაც მათი აზროვნება, იდეოლოგია, პრაქტიკული საქმიანობა ბურჟუაზიული მისწრაფების გამომხატველი იყო.

5. ქართველმა სამოციანელებმა ღრმად შეიცნეს ახალი ცხოვრების დასაწყისი და ამ მიმართულებით გაშალეს ბრძოლა. მაგრამ სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლისთანავე მათთვის სადაო არ იყო ის გარემოება, რომ საქართველოს მოწყობა ახალი ცხოვრების მოთხოვნილებათა საფუძველზე შეუძლებელი იყო ცარიზმის არტახებიდან განთავისუფლებისა და საქართველოს დახავესებული ბატონყმური წყობილების დანგრევის გარეშე. ამ ნიადაგზე აღიმართა მათ წინაშე ორი მთავარი საბრძოლო ამოცანა: ეროვნული თავისუფლების მოპოვება და ბატონყმობის მოსპობა. ამ ორი ამოცანის განსახორციელებლად დაირაზმა ახალი თაობა და სწორეთ ეს ამოცანები დაედო საფუძვლად ახალი თაობის პირველ ბეჭვდით ორგანოს „საქართველოს მოამბეს“ ილია ჭავჭავაძის რედაქტორობით.

6. ქართველი სამოციანელები, მათი ორგანო „საქართველოს მოამბე“ ილიას რედაქტორობით წარბშეუხრელად იბრძოდნენ ბატონყმობის წინააღმდეგ და ეროვნული თავისუფლებისათვის. ისინი სასტიკი საცენზურო პირობების გამო შესაძლებლობის ფარგლებში მოუწოდებდნენ ხალხს მოძრაობისაკენ ეროვნული თავისუფლების მოსაპოვებლად და ბატონყმობის წინააღმდეგ, რამდენადაც ამ ორი ძირითადი პრობლემის გადაჭრის გარეშე შეუძლებლად მიაჩნდათ საქართველოში ახალი ცხოვრების განვითარება.

7. „საქართველოს მოამბეში“ არ ვხვდებით არც ერთ წერილს, არც ერთ აზრს, რომელიც იცავდეს ბატონყმობას ანდა მის შეკეთებას ქადაგებდეს. ყველა წერილი, პუბლიცისტური თუ მხატვრული ნაწარმოები, თარგმნილი თუ ორიგინალური, აბსოლუტურად მიმართულია ბატონყმობის წინააღმდეგ, გა-

მოცხატავს მის სიდამპლეს, უვარგისობას, გმობს და უცხადებს ბრძოლას.

სამოციანი წლების მოღვაწეთა მსოფლმხედველობა თავისი ისტორიულ-საზოგადოებრივი მნიშვნელობით ახალი კაპიტალიზმის ურთიერთობისა და ბურჟუაზიული ფენების ინტერესებს გამოხატავდა და, ამდენად, მათი ბრძოლა ბატონყმობის წინააღმდეგ და ეროვნული თავისუფლებისათვის არ შეიძლებოდა ყოფილიყო ფორმალური, არ შეიძლებოდა ყოფილიყო ძველი საქართველოსათვის ტირილი, როგორც ამას ზოგიერთები ფიქრობენ.

8. „საქართველოს მოამბე“ მისი რედაქტორი ილია ჭავჭავაძე და მის ირგვლივ შემოკრებილი ქართველი ახალგაზრდობა, რომ ბატონყმობის წინააღმდეგ და ეროვნული თავისუფლებისათვის იბრძოდნენ, გარდა იმ უამრავი ფაქტორებისა, რომლებიც ჩვენ მოვიყვანეთ, მტკიცდება სხვა დოკუმენტებითაც. გ. წერეთელი 1897 წ. ერთ თავის პოლემიკურ წერილში სწერდა: „პეტერბურგის სტუდენტობაც აღტაცებით შეხვდა ამ ყურნალის („საქართველოს მოამბე“) გამოსვლას. „საქართველოს მოამბემ“ დაჰგმო ძველი ბატონყმური დამოკიდებულება, სანტიმენტალურად შეხვდა მან თავის მწერლობაში გლეხის დაჩაგრულს ბედს და შემდეგ ესევე გრძნობა გადაიტანა სამშობლოზედაც. სამწუხაროდ ამ ცოცხალმა მოძრაობამ მხოლოდ ერთი წელიწადი გაატანა“.¹⁰⁰

ასეთივეა თითქმის მეორე დიდი მოღვაწის ნ. ნიკოლაძის აზრიც სამოციან წლების მოღვაწეებზე. 1873 წ. მან სასტიკად გააკრიტიკა ი. ჭავჭავაძის ჯგუფი. ნიკოლაძე სწერდა: „საუბედუროთ ეს თაობა (60-იან წლების თაობა. ლ. ც.) ჩვენ ცხოვრებაში დაუმზადებელი შემოვიდა. იმან არც საზოგადოებრივი მეცნიერება იცოდა, არც პრაქტიკული მდგომარეობა ჩვენი ხალხისა,

¹⁰⁰ „კვალი“, №46. 1897 წ.

არც ჩვენი საზოგადოების საჭიროება და სურვილი, და გონების იარაღად იმას მარტო ორიოდ მეტნაკლებად ნათელი აზრი მოუძღოდა: გლეხების განთავისუფლების სამართლიანობა, ბატონყმობის უვარგისობა, მამულის სამსახური“.¹⁰¹

1862 წ. ილია ჭავჭავაძე ერთ თავის დაუმთავრებელს წერილში სწერდა: „მძიმე საცხოვრებელია ეს ჩვენი ქვეყანა გონიერი კაცისთვის, ის დიდკაცობა, როგორც ჩვენში ისე სხვაგან, სწორედ კუბოა, რომელიც გარედან ხავერდით არის მოსილი და ბუზმენტებით გაბრწყინებული, მაგრამ ახსენით ის ბუზმენტები და ახადეთ იგი თავი, შიგ ძვლებისა და სულის და ხორცის გახრწნილების მეტს ვერას დაინახავთ“.¹⁰²

აღნიშნული ფაქტები ნათელყოფენ, რომ ილია ჭავჭავაძე და „საქართველოს მოამბე“ არც ერთი წუთით არ სწყვეტდნენ ბრძოლას ბატონყმობის წინააღმდეგ. „პიროვნების განთავისუფლება და თავისუფალი შრომა“ – აი ილიას ლოზუნგები ბატონყმობის წინააღმდეგ.

ფაქტები ნათელყოფენ, რომ „საქართველოს მოამბე“ და მისი რედაქცია თავგანწირვით იბრძოდნენ ეროვნული თავისუფლებისათვის. „დაკარგული ვინაობის აღდგენა“ აი ლოზუნგი მე-60 წლების ქართველ მოღვაწეთა და ილია ჭავჭავაძისა.

ლუკა ციხისთავი.
6/V-1937 წ.
ქ. ტფილისი.

¹⁰¹ „კრებული“, №1. 1873 წ.

¹⁰² თხზ. კრებული, VIII, გვ. 4, 1927 წ.

* ან იქიან ცნობები იმდროინდელ ხელმოწერაზე.
 ვაჭერი ნათარჯიშვი, ხ. შ. ,, 1937. მომხრე = და მისი მეთაური
 ავგუსტინია იხმუციანი ქალები დაიხვეწებოდნენ.
 ,, დავისკალი უნდა იქნებოდეს = ან ცნობები 2-60
 ნაწილ ქალებს მოუვლიდა და ითხო. შეეწყობის.

ქალი
 6/11/37
 4 ციხისთავის

სურათი №8. 60-იან წლების ქართველი ინტელიგენცია და ჟურნალი
 „საქართველოს მოამბე“, დასასრული, ლუკა ციხისთავის ხელნაწერი, 1937 წ.,
 წყარო: ლუკა ციხისთავის საოჯახო არქივი.

ილია ჭავჭავაძის „საქართველოს მოამბე“ და
60-იანი წლები

გასული საუკუნის 60-იან წლებში, როდესაც ილია ჭავჭავაძე გამოვიდა საზოგადოებრივ ასპარეზზე, კაცობრიობის ცხოვრებაში უდიდეს ბრძოლებსა და გარდატეხებს ჰქონდა ადგილი. პოლონეთსა და იტალიაში მწვავე ნაციონალურ-გამათავისუფლებელი მოძრაობა იყო, ხოლო ევროპაში მრენველობის სწრაფი განვითარების საფუძველზე დღითიდრე მრავლდებოდა და ორგანიზაციულად ყალიბდებოდა პროლეტარიატი. 60-იან წლებში უკვე ნიადაგი იყო შემზადებული მუშათა საერთაშორისო მოძრაობისათვის და ორგანიზაციული სამზადისი წარმოებდა პირველი ინტერნაციონალის დასაარსებლად. რუსეთში გლეხთა მასები რევოლუციურად იყვნენ განწყობილი და განუწყვეტელ სამკვდრო სასიცოცხლო აჯანყებებს აწყობდნენ თვითმპყრობელობისა და ძირმომპალი ბატონყმობის წინააღმდეგ.

სწორედ ამ პერიოდში, ქართველმა ხალხმაც განაცხადა თავისი უფლებები საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ უფლებებზე და მედგარ ძალად აღსდგა, როგორც დამპყრობელი ძალის – მეფის რუსეთის თვითმპყრობელობის, ისე დახვავებული ქართული ბატონყმობის წინააღმდეგ.

ამ დიდი გარდატეხისა და ბრძოლის პერიოდში საზოგადოებრივი აზრის მეთაურობა – ხელმძღვანელობა წილად ხვდა ილიას, ხოლო ამ დიდი, უდაოდ ხანგრძლივი ბრძოლის დასაწყისი აისახა ილიას რედაქტორობით დაარსებულ ჟურნალ „საქართველოს მოამბეში“.

ქართველი მესამოციანები აღიზარდნენ რუსეთის უმაღლეს სასწავლებლებში. რუსეთში ყოფნა და სწავლა სწორედ იმ პერიოდში მოუხდათ, როდესაც რუსეთის მთელი რაზონ-ჩინციული ინტელიგენცია სამკვდრო-სასიცოცხლო გამანთავისუფლებელს მოძრაობაში იყო ჩაბმული. ამავე პერიოდს უკავ-

შირდება რუსეთის სტუდენტთა გამოსვლები ხელისუფლების წინააღმდეგ. ამ გამოსვლებში ცნობილია ქართველ სტუდენტთა აქტიური მონაწილეობა. აღსანიშნავია ისიც, რომ ქართველი სტუდენტობა ხარბად ენაფებოდა საზღვარგარეთ არსებულ გერცენის „კოლოკოლს“, საიდანა ეცნობოდა ევროპის ამბებს, იტალიის ნაციონალურ გამათავისუფლებელ მოძრაობას, გამწვავებული სამოქალაქო ომის მსვლელობას ამერიკის შეერთებულ შტატებში, სადაც სამხრეთელ მონათმფლობელთა წინააღმდეგ იბრძოდნენ ფერმერები, ქალაქის წვრილი ბურჟუაზია, ჩრდილოეთისა და დასავლეთის შტატების მუშები. ეცნობოდნენ და გაფაციცებით ადევნებდნენ თვალყურს პოლონეთის ნაციონალურ გამათავისუფლებელ მოძრაობას, რომელიც 1861 წელს დაიწყო.

ქართველი ახალგაზრდობა, რუსეთის გამათავისუფლებელ მოძრაობაში ჩაბმული, ხარბად ითვისებდა დემოკრატიულ-რადიკალური მიმდინარეობის რაციონალისტურ აზროვნებას და დემოკრატიულ პრინციპებს. რუსეთის რაზნოჩინცული ინტელიგენციის მეთაურების – ჩერნიშევსკისა და დობროლუბოვის იდეებით ქართველი ახალგაზრდობის გატაცების შესახებ მრავალი ფაქტი შემოუნახავს როგორც ჩვენს, ისე რუსულ ისტორიულ ლიტერატურას.

სამოციანი წლების ჩვენს ინტელიგენციაზე რუსი დიდი მოაზროვნის ნ. ჩერნიშევსკის უშუალო გავლენის შესახებ, ამავე ეპოქის ერთი თვალსაჩინო მოღვაწე ნ. ნიკოლაძე შემდეგსა წერდა 1873 წელს: „რა დრო იყო მაშინ, რომ იცოდე მკითხველო, რანაირი მოუთმენლობით და წყურვილით ველოდით ჩვენ, ახალგაზრდები იმ ბედნიერ დღეს, როცა საყვარელი ჟურნალის („სოვრემენიკი“) ახალი წიგნი გამოვიდოდა. რა აღტაცებით და აჩქარებით, რა სიხარბით, და დაუღალავად ვენაფებოდით ჩვენ მის კითხვას... რამდენი გრძელი, ბოლომოუღებელი ჩრდილოეთის ზამთრის ღამეები გაგვითენებია ჩვენ მის კითხვაში, მისი აზრების რჩევაში, მისი სიტყვების

სჯაში, მასზე დავაში... ვინ დათვლის იმ ხანგრძლივი ბედნიერების აღტაცებას, ტვინის წვალებას და გრძნობის ამალების დღეებს ან ვინ დაივიწყებს მათ სანიადაგოდ გულში ჩაჭედებულ კვალს... სად არიან დღეს ის გმირები, ვისი სიტყვები ჩვენ გრძნობას გვიხსნიდა, ვისი მაგალითი კაცად გვხდიდა, ვისი შრომა და ტანჯვა გვაკეთილშობილებდა და გვამალლებდა? «Одних уже нет, а те далече», ზოგი მოკვდა, ზოგი დაიკარგა, ზოგი კი? ...“.¹⁰³

მეტად დამახასიათებელია ის გარემოებაც, რომ სამოციან წლებში რუსეთის უნივერსიტეტებში მყოფი ქართველი ახალგაზრდები პირადად იცნობდნენ ნ. ჩერნიშევსკისა და მის ოჯახს. აი ამის შესახებ რას წერს თავის მოგონებაში ი. ისარლიშვილი: „იმ კავკასიელთა რიცხვში, რომელნიც დადიოდნენ ჩერნიშევსკის ოჯახში მე მახსოვს ნ. ნიკოლაძე, გ. წერეთელი, ნ. ვ. ლოლობერიძე, ეჯუბოვი და სხვები. იქ ჩვენ ვხვდებოდით „სოვრემენიკის“ ახალგაზრდა თანამშრომლებს: ნ. დობროლიუბოვს, პიოტროვსკის, პანტელეევსა და სხვებს. სტუდენტთა მოძრაობასთან დაკავშირებით, კავკასიელებიდან ბ. ლ. ლოლობერიძე არაერთხელ თათბირობდა ჩერნიშევსკისთან, ანტონოვიჩთან და ელისეევთან. „სოვრემენიკის“ ჯგუფის დიდი გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა აგრეთვე ქართველი სტუდენტი, კირ. ლორთქიფანიძე, შემდეგში ქართველი ჟურნალისტი და მწერალი“.¹⁰⁴

აქვე უნდა აღვნიშნოთ ის ფაქტიც, რომ ქართველმა სტუდენტობამ უშუალო მონაწილეობა მიიღო პეტერბურგის სტუდენტთა დემონსტრაციაში. 1861 წლის დემონსტრაციაში მონაწილენი იყვნენ: ნ. ნიკოლაძე, გ. წერეთელი, ბ. ლოლობერიძე, ისარლიშვილი, კ. ლორთქიფანიძე, ჩოლოყაშვილი, დ. ლოლობერიძე და სხვები. ბ. ლოლობერიძე ამ დროს მეტად დაახლოებული იყო „სოვრემენიკის“ ჯგუფთან და ჩერნიშევსკის-

¹⁰³ ნ. სკანდელი (ნ. ნიკოლაძე) „სხვათაშორის“, „კრებული“, №4, 1873 წ.

¹⁰⁴ Г. Туманов. «Характ. и восп.», ნიგ. I. გვ. 330-333.

თან ერთად ერთერთ კომიტეტშიც მონაწილეობდა. ქართველ სტუდენტთა მონაწილეობა 1861 წლის დემონსტრაციაში უდაოდ დიდი ისტორიული ფაქტი იყო და მასთან პირველი მაგალითი ჩვენს ისტორიაში.

ცხადია, რუსეთში მყოფ ქართველ ახალგაზრდობას, რომელიც გართული იყო რუსეთის განმათავისუფლებელ მოძრაობაში მონაწილეობით, ამ დროის მონინავე აზრთა მფლობელის, დიდი დემოკრატის და რევოლუციონერის – ჩერნიშევსკის მეთაურობით, დავიწყებისათვის არ მიუცია თავისი ქვეყანა. პირიქით, შეიარაღებული რადიკალურ-დემოკრატიული აზროვნებით და განმათავისუფლებელი მოძრაობის ზოგიერთი გამოცდილებით, – ქართველი ახალგაზრდობა ღრმად გრძნობდა ახალი ცხოვრების დასაწყისს საქართველოში. ეს ახალგაზრდობა კარგად იცნობდა საქართველოს იმდროინდელი საზოგადოების სოციალ. პოლიტიკურ იდეალებს, მას მშვენივრად ჰქონდა გათვალისწინებული თვითმპყრობელობის ის ვერაგი კოლონიალური პოლიტიკაც, რომელმაც ნახევარი საუკუნის მანძილზე ქართველი ხალხის პოლიტიკური თავისუფლების მოსპობასთან ერთად, განადგურების კარამდე მიიყვანა ქართული საზოგადოებრივი აზროვნებაცა და კულტურაც. ქართველი მესამოციანები კარგად გრძნობდნენ იმასაც, რომ საქართველოს საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარება ახალი ეკონომიური ვითარების საფუძველზე, შეუძლებელი იყო ძირმომპალი ბატონყმური წყობილების მოსპობის გარეშე; აი, ამ იდეებით გამსჭვალული და პრაქტიკული მოქმედებისათვის გამზადებული უბრუნდებიან საქართველოს, – რუსეთის უნივერსიტეტში აღზრდილი მესამოციანები.

მე-19 საუკუნის პირველი ნახევრის ბოლოსათვის საქართველოს ეკონომიურს ცხოვრებაშიც შესამჩნევი გახდა ერთგვარი ძვრები, ხოლო ყირიმის ომმა, როგორც რუსეთში, ისე ჩვენშიც საკმაოდ შეუწყო ხელი ცხოვრების წარმატება-განვითარების საქმეს. ამ ომმა ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვ-

რების კრიზისი გამოიწვია და მით ამოძრავა საზოგადოებრივი კლასები, გამოააშკარავა ძველი იდეოლოგიისა და აზროვნების სრული უვარგისობა. ამ პერიოდს მშვენივრად ახასიათებდა ნ. ნიკოლაძე 1873 წელს: „ჩვენი საზოგადოების ცხოვრებაში, სწერდა ნიკოლაძე, – ისეთი შემთხვევები მოხდა, რომ მოთავე პირებს მარტო გაჩუმებით და წაყრუებით, ზურგის წახრით მოქმედება აღარ გამოადგებოდათ, ორმოცდახუთმეტის ომმა საზოგადოებრივი ცვლილებების საჭიროება გამოააშკარავა, ამ ცვლილებებმა მამაპაპური ცხოვრება და ჩვეულებები შესძრა, ძველებური რწმუნებები მოჰკაფა, ახალი განწყობილება კარზე მოგვაყენა“.¹⁰⁵ შემდგომ ომმა, როგორც აღვნიშნეთ, გამოააშკარავა არა მხოლოდ ეკონომიური წყობილების უვარგისობა, არამედ ნათელყო მთელი სოციალური შენობის სიდამპლე და ამოძრავა მონინავე სოციალური ფენები. ყირიმის ომის შემდეგ საგლეხო რეფორმამდე, მთელი საქართველო დაისერა გლეხთა ამბოხებებით. სამეგრელოს ამბოხება, პარტიზანული ბრძოლები მემამულეთა და გლეხთა შორის საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში, უდიდესი მაჩვენებელი იყო იმისა, რომ ბატონყმური ურთიერთობა აღარ შეესაბამებოდა ცხოვრების შემდგომ განვითარებას. თუ რამდენად ამოძრავდა ქართველი საზოგადოების მონინავე ნაწილი გლეხთა საკითხის ირგვლივ, საინტერესო ცნობას გვაძლევს ნ. ნიკოლაძე, რომელიც 1865 წელს „კოლოკოლში“ წერდა: „ოსმალეთის 1853-1856 წწ. ომის შემდეგ გლეხთა განთავისუფლების საკითხი საქართველოში საზოგადოებრივი წყობილების ყველა ელემენტს აღელვებდა და თავიდანვე მიიღო მან დამოუკიდებლად თავისი სოციალური ხასიათისა, პოლიტიკური ბალანსის ხასიათი. ამ საკითხის წამოყენებას არ შეეძლო არ გაეღვიძებია ქართველი ხალხის პოლიტიკური ინსტინქტები და რადგან გლეხთა საკითხი, მიუხედავად რუსეთის ბატალიონების ენერგიული ჩარევისა, იზრდებოდა საქართველოში

¹⁰⁵ ნ. სკანდელი. „ახალი ახალგაზრდობა“, „კრებული“, №1, 1873 წ.

არა დღეობით, არამედ საათობით, ამიტომ საქართველოს პოლიტიკური ცხოვრება დაუკავშირდა გლეხთა საკითხის ამა თუ იმ გადანწყვეტას და რაღაც ათი წლის განმავლობაში წარმოუდგენელი სისწრაფით განვითარდა“.¹⁰⁶

მართლაც, რუსეთიდან დაბრუნებულ ქართველ ახალგაზრდობას საქართველოში დახვდა ყირიმის ომის დროს დაწყებული მოძრაობა, მაგრამ ამ მოძრაობას ამუხრუჭებდა კონსერვატიული ქართველი თავად-აზნაურობა, რომელიც დამფრთხალი იყო რა ახალი ცხოვრების დასაწყისით, მთელი თავისი ძალ-ღონით იცავდა გაბატონებული წოდების ინტერესებს და ცდილობდა გადაერჩინა ძველი საზოგადოებრივი ურთიერთობა დარღვევისა და განადგურებისაგან.

ქართველ კონსერვატორებსა და ლიბერალებს ამ დროს ჰქონდათ თავის საკუთრად ბეჭდვითი ორგანოებიც – „ცისკარი“ და „გუთნის დედა“, „ცისკარი“ ერთადერთი სალიტერატურო ჟურნალი კონსერვატორთა ბუდეთ გამხდარიყო და არა თუ გლეხთა საკითხი, არამედ საზოგადოდ, არცერთი ახალი აზრი „ცისკრის“ ფურცლებს არ ეკარებოდა, ქართველო მაღალი წოდება სრულიად არ ფიქრობდა ახალს ცხოვრებაზე, არ იბრძოდა ახალი პირობებისათვის, პირიქით, მტკიცედ ჩასჭიდებოდა ძველს ცხოვრებას, ბატონყმურს ურთიერთობას და თვითმპყრობელობასთან ხელიხელჩაკიდებული იბრძოდა მის შესანარჩუნებლად, ხოლო მე-60 წლებისათვის ჩვენში ჯერ კიდევ არ იყო ჩამოყალიბებული მძლავრი ბურჟუაზიული კლასი. რაც იყო, ისიც უმთავრესად სომხისა და უცხო ტომის ელემენტებისგან შესდგებოდა. მათ არც შეეძლოთ და არც სურდათ პოლიტიკური ბრძოლის წარმოება ახალ ცხოვრებისა და ახალ პირობების შესაქმნელად. ეს უცხო ბურჟუაზია ეგუებოდა ცარიზმის სახელმწიფოებრივ პოლიტიკას და მხოლოდ უმნიშვნელო ეკონომიურ ბრძოლას აწარმოებდა.

¹⁰⁶ Рио-нели «Освободж. крестьян в Грузии». ჟურ. «Колокол». №198. 1865 г.

ასეთ პირობებში საზოგადოებრივი ცხოვრების ასპარეზზე სამოღვაწეოდ გამოსვლისთანავე ქართველმა ახალგაზრდობამ, ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით, სასტიკი შეტევა დაიწყო ქართველი თავადაზნაურობის რეაქციულ განწყობილებათა წინააღმდეგ.

სამოციან წლებში მწვავე ბრძოლა გაჩაღდა ორ თაობას შორის, რომელიც თავისი ისტორიული მნიშვნელობით იმთავითვე იყო ბრძოლა ფეოდალურ-სქოლასტიურ აზროვნებასა და დემოკრატიულ-რაციონალისტურ აზროვნებას შორის. ამ ბრძოლაში – ფაქტიურად – ორი საქართველო შეეჯახა ერთმანეთს: მიმავალი, ბატონყმური და ახალი, ბურჟუაზიული განვითარების გზაზე შემდგარი. მესამოციანები ძველ თაობასთან პირველი გაბრძოლებისთანავე დარწმუნდნენ, რომ ძველ თაობას არაფერი გაეგებოდა ცხოვრების ახალი მოთხოვნილებებისა, დარწმუნდნენ, რომ ძველი თაობა სრული გადაგვარების გზას დასდგომოდა და ულმობელი კრიტიკით დაიწყო მისი მხილება, მის წინააღმდეგ ბრძოლა.

ამგვარად, 60-იანი წლების ჩვენი ინტელიგენცია ღრმად დარწმუნდა, რომ საქართველოშიც დაწყებული იყო ახალი ცხოვრება, ხედავდა, რომ ნადგურდებოდა ძველი ცხოვრების ფორმები, დარწმუნდა იმაშიც, რომ აუცილებელი იყო ცხოვრების ძველი ფორმების ნგრევისა და მოსპობის დაჩქარება ახალი ცხოვრებისათვის გზის განმენდა.

აქ აღიმართა ახალთაობის წინაშე პრობლემა, თუ რომელი გზით შეიძლებოდა საქართველოს საერთო ცხოვრების წარმატება და საზოგადოებრივი ნყოფილების რომელი ფორმა შეესაბამებოდა მას. 60-იანი წლების ქართველი ახალგაზრდობისათვის იმთავითვე განუხრელად დადგა საკითხი საქართველოს ახალი ცხოვრების ეროვნულს ნიადგაგზე მოწყობისა. ახალგაზრდობა კარგად გრძნობდა, რომ ახალი ცხოვრების ეროვნულს ნიადგაგზე მოწყობისათვის საჭირო იყო ბატონყმობის მოსპობა და ეროვნული ვინაობის განმარტება, რომელიც

თვითმპყრობელობის კოლონიალური პოლიტიკის დაწოლით და წოდებრივი ინტერესების დაცვისათვის ბრძოლაში ქართველი საზოგადოების ერთ ნაწილს დავინწყებისათვის მიეცა.

60-იანი წლების მთელ მანძილზე ეს ორი ძირითადი საკითხი შეიქმნა ჩვენი ახალთაობის ბრძოლის საგნად. ამ საკითხების ირგვლივ წარიმართა საზოგადოებრივი აზრი.

რუსეთის გამათავისუფლებელი მოძრაობის, დემოკრატიულ-რადიკალური მიმდინარეობისა და რაციონალისტური აზროვნების ნიადაგზე აღზრდილმა ქართველმა მესამოციანებმა, ამ ძირითადი საკითხების გადასაწყვეტად ბრძოლაში უდიდესი მნიშვნელობა ინტელიგენციას მიანიჭა. მათ სწამდათ, რომ თუ ინტელიგენცია სწორ აზროვნებასა და პროგრამას გამოიმუშავებდა, შესძლებდა ცხოვრების გარდაქმნას, რაციონალურ საფუძველზე მის მოწყობას. ინტელიგენციის საშუალებით ფიქრობდა 60-იანი წლების ახალგაზრდობა თავისი პროგრამის გატარებას ცხოვრებაში.

სხვაგვარი აზრი თითქოს შეუძლებელიც იყო, „რადგან რაციონალისტური აზროვნებისა და იდეალიზმის საფუძველზე აღზრდილი მოწინავე ინტელიგენცია ჩვენი ცხოვრების მაშინდელ პირობებში ვერც ერთ სოციალურ ძალას ვერ ხედავდა, გარდა იმავე ახალთაობის ინტელიგენციისა, რომელზედაც შესაძლებელი ყოფილიყოს დაყრდნობა და მისი ცხოვრების მამოძრავებელ ფაქტორად გადაქცევა. მხოლოდ ეს სოციალური ფენა სჩანდა ცხოვრების ფონზე, მხოლოდ ის აზროვნებდა კრიტიკულად და მოქმედებდა აქტურად“.¹⁰⁷

ამგვარად, ბატონყმობის მოსპობა, ეროვნული თავისუფლების აღდგენა დაისახა თავის საბრძოლო ამოცანად 60-იანი წლების ახალგაზრდობამ. ჟურნალ „საქართველოს მოამბეს“ დაარსებამდის ქართველი ახალგაზრდობა შეეცადა ახალი იდეების საქადაგებლად გამოეყენებია „ცისკარი“, მაგრამ ამ ჟურნალმა კარი დაუხურა ახალ იდეებს, ახალგაზრდობა გან-

¹⁰⁷ ს. ხუნდაძე, „ნიკო ნიკოლაძე“, გვ. 15, 1931 წ.

დევნა. მოიმარჯვა სულმემხუთავი ცენზურა და „ცისკარში“ გაბატონებულ რეაქციული თავადაზნაურობის „დიდკაცთა“ რისხვის თავიდან ასაცილებლად, სრულიად განდევნა „ცისკრიდან“ დ. ჭონქაძე, ილია ჭავჭავაძე და სხვები.

მაგრამ, როგორც ცნობილია, „ცისკარიც“ ვერ ასცდა აბო-ბოქრებული აზრის სრბოლას. დ. ჭონქაძემ მოახერხა ბატონ-ყმობის სანინალმდეგოთ მთელი მხატვრული ტრაქტატის და-ბეჭდვა. „დ. ჭონქაძე, – წერდა პროფ. ს. ხუნდაძე, – პირველი მერცხალი იყო წვრილბურჟუაზიული და გლეხური მიმდინა-რეობისა ჩვენში. დ. ჭონქაძე იყო, რომელმაც ჯერ კიდევ 50-იან წლებში სასტიკად გაილაშქრა ბატონყმობის წინააღმდეგ, და რომელიც გამოვიდა თავისუფალი, დამოუკიდებელი გლე-ხის დამცველად, წვრილბურჟუაზიული დემოკრატიის მებაი-რახტრედ“.¹⁰⁸

დახავსებული ძველი აზროვნების წინააღმდეგ ილია ჭავ-ჭავაძემ ბრძოლა ენობრივი საკითხებით დაიწყო, მაგრამ ეს ხომ ერთგვარი ხერხი იყო ბრძოლისა საზოგადოების გაბატო-ნებული ნაწილის წინააღმდეგ მძიმე საცენზურო პირობებში; მასთან ლიტერატურა, ინტელიგენცია ხომ მთავარ დასაყ-რდენ ძალად მიაჩნდათ მესამოციანებს, ილიასაც, ახალი წყო-ბილებისთვის ბრძოლის საქმეში. მესამოციანების მეთაურმა, ილიამ, ხელოვნებისა და მეცნიერების საკითხში ამ დროს პირველმა შეიტანა რეალიზმისა და უტილიტარიზმის პრინცი-პები.

ამ პოზიციებიდან დაუწყო ილიამ ბრძოლა „ცისკრის“ თა-ნამშრომლებს. „ცისკარმა“ ვერ აიტანა სალი კრიტიკა. ი. ჭავ-ჭავაძის ჯგუფი „ცისკარს“ საზოგადოებრივი აზრის კუბოდ სთვლიდა. საკითხები მოზღვავებული იყო, რუსეთში მწვავე

¹⁰⁸ ს. ხუნდაძე, „სოციალიზმის ისტორიისთვის საქართველოში“, ტ. II, გვ. 17.

ბრძოლა სწარმოებდა, რუსეთის დემოკრატიულ ინტელიგენციას საკუთარი ორგანო „სოვრემენიკი“ ჰქონდა. საჭირო და აუცილებელი იყო გამწვავებული ბრძოლა საქართველოს ძველი წყობილების, ბატონყმობის დამცველთა წინააღმდეგ. საჭირო იყო საზოგადოებრივი ყურადღების დაჭიმვა მომნიჭებული ეროვნული თავისუფლებისადმი, აუცილებელი იყო ამ პერიოდში მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში წარმოებულ ნაციონალურ-გამათავისუფლებელ მოძრაობათა (პოლონეთი, იტალია) გაცნობა. ყოველივე ეს შესაძლებელი იყო მხოლოდ საკუთარი ბეჭდვითი ორგანოს საშუალებით.

1862 წლის დამდეგსვე გადაწყვიტა ახალმა თაობამ საკუთარი ორგანოს დაარსება, მაგრამ ეს არც ისე ადვილი საქმე იყო. თუ გავიხსენებთ 1858 წლის უქაზს საცენზურო კომიტეტისადმი და გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ რუსეთში გლახთა გათავისუფლებას მასიური გლახთა ამბოხებები მოჰყვა, რამაც დააფრთხო თვითმპყრობელობა და ერთხანს შეაჩერა რუსეთის კოლონიებში რეფორმის გატარება, აქედან ცხადი იქნება, თუ როგორ პირობებში მოუხდებოდა მოღვაწეობა ახალ ჟურნალს.

„საქართველოს მოამბის“ რედაქციას მართლაც მძიმე პირობებში მოუხდა მუშაობის დაწყება. ცენზურამ ილია ჭავჭავაძეს ჟურნალის გამოცემის ნება მისცა იმ პირობით, რომ ჟურნალში ადგილი არ ჰქონოდა პოლიტიკურ ცნობებსა და მსჯელობას. საზოგადოთ, სასტიკად იყო აკრძალული ბატონყმობის შესახებ წერა, ხოლო ეროვნულ თავისუფლებაზე არა თუ წერა, ფიქრიც კი არ შეიძლებოდა თვითმპყრობელობის სასტიკი რეჟიმის დროს. „საქართველოს მოამბემ“ და ჩვენმა მესამოციანებმა ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით, მეტად არახელსაყრელ დროს დაიწყეს მოღვაწეობა. როგორც ცნობილია, მათი მოღვაწეობა ფაქტიურად, 1860-61 წწ. იწყება, ილია ჭავჭავაძის გამოსვლით „ცისკარში“, ე.ი. სწორედ იმ დროს, როდესაც რუსეთის მესამოციანები, ჩერნიშევსკის მე-

თაურობით, ნაჯახისკენ მოუწოდებდნენ ხალხს და თვით-მპყრობელობა, შეძრწუნებული ახალი თაობის მოძრაობითა და თავგანწირული ბრძოლით, საშინელს რეაქციას ამეფებს რუსეთის მთელს ტერიტორიაზე.

ცხადია, ასეთ პირობებში ახალ ჟურნალს ძნელად თუ შეეძლო იმ ნაყოფის მოტანა, რომელსაც მისგან მოელოდა საზოგადოების მოწინავე ნაწილი, ხალხი. ჟურნალი იმთავითვე შეიბოჭა ცენზურის საშინელი არტახებით და ძირითად საკითხებზე პირდაპირ წერა თითქმის ვერ შესძლო. მიუხედავად ამისა, ილია ჭავჭავაძემ და მისმა დასმა არ უღალატეს რუსეთის მესამოციანელებისაგან შეთვისებულ დემოკრატიულ პრინციპს და ჟურნალის პირველი ნომრიდან უკანასკნელ ნომრამდე დაუბრელად ეჭირათ დროშა, რომელზედაც ამოკვეთილი იყო იმ დროის პროგრესიულ-დემოკრატიული იდეები – ბრძოლა ბატონყმობის წინააღმდეგ და ბრძოლა ეროვნული თავისუფლებისათვის. ილია ჭავჭავაძემ ამ საკითხების გაშუქება ცხოვრებაში მათი განხორციელებისათვის ბრძოლა დაუსახა მთავარ ამოცანად „საქართველოს მოამბეს“ და აქეთ მოუწოდა თავის ირგვლივ შემოკრებილ, რუსეთის მესამოციანელთა იდეებზე აღზრდილ ქართველ ახალგაზრდობას.

ცხადია, „საქართველოს მოამბემ“ ვერ შესძლო დასახული ამოცანის იმგვარად შესრულება, როგორც დასაწყისში ფიქრობდა, ვერ შესძლო ბატონყმობისა და ეროვნული საკითხების ირგვლივ პირდაპირ, ფაქტებით წერა თავის ფურცლებზე, ვერ შესძლო ამკარად პირდაპირ ხალხის მოქმედებისკენ მომწოდებელი წერილების დაბეჭდვა, მაგრამ არ ვიქნებით მართალი, თუ ვიფიქრებთ, რომ „საქართველოს მოამბემ“ ამ საკითხების დაყენებას თითქოს სრულიად აუხვია გვერდი. პირიქით, ყველა წერილი, მოთხრობა, შინაური მიმოხილვა, უცხოეთის ლიტერატურიდან თარგმნილი მასალა, სწორედ აღნიშნული მთავარი საკითხების გაშუქების მიზნით არის შერჩეული. თუ საჭირობოროტო საკითხებზე პირდაპირ წერას ვერ

ახერხებდა „საქართველოს მოამბე“, ან უკეთ რომ ვთქვათ, თუ ამ საკითხებზე პირდაპირ წერის უფლებას არ აძლევდა ცენზურა, სამაგიეროთ, ალეგორიული თქმით, რევოლუციური შინაარსის მოთხრობების და სტატიების თარგმნით, ორიგინალური მხატვრული მოთხრობებისა და სხვა ნაწარმოებთა ბეჭდვით „საქართველოს მოამბე“ ახერხებდა საზოგადოების ყურადღების გამახვილებას ბატონყმობისა და ეროვნული თავისუფლების საკითხებზე. არ შევცდებით, თუ ვიტყვით, რომ „საქართველოს მოამბე“ ბატონყმობის წინააღმდეგ და ეროვნული თავისუფლებისათვის ბრძოლისაკენ მოუწოდებდა ხალხს, და ამ მოწოდებას ახერხებდა მეტად ამაღელვებელი სტატიების ჟურნალში ბეჭდვით მონობისა და ნაციონალურ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის შესახებ. მართალია, ყველაფერი ეს სხვა ქვეყანას, სხვა ხალხის ცხოვრებას შეეხებოდა, მაგრამ „საქართველოს მოამბის“ სასარგებლოდ უნდა ითქვას, რომ ჟურნალი ამ ამოხსნას მხოლოდ მკითხველს როდი ანდობდა. ყველგან, სადაც კი შესაძლებელი იყო და ხელი მიუწვდებოდა, მიმოხილვაში თუ თარგმნილი მასალის შენიშვნებში, რედაქცია თუ ცალკე ავტორები, უთითებდნენ მკითხველს, ამ უცხო ქვეყნისა და ხალხის ამბავი ჩვენი სინამდვილისათვის შეედარებინათ, ეგულისხმათ ჩვენი ცხოვრება; ხოლო ზოგჯერ პირდაპირი ანალოგიებიც კი კეთდებოდა ჩვენი ქვეყნის ცხოვრებისა უცხოეთის ამბებთან, მონათა მდგომარეობასთან, ნაციონალურ-გამათავისუფლებელ მოძრაობასთან და სხვ.

ასეთ მაგალითებს მრავლად შევხვდებით ჟურნალის განხილვის დროს. აქ კი მხოლოდ რამდენიმე დამახასიათებელ ცნობას მოვიყვანთ:

ჟურნალის აპრილის ნომერში მოთავსებულია „სხვადასხვა ამბები“ (დავით ყიფიანისა), სადაც ვკითხულობთ: „ჩვენ, რასაც ვიტყვით, მკითხველო, დარწმუნებული უნდა იყო, რომ ყოვლისფერში, მეტადრე ლიტერატურაში, ჩვენ ქართველობა

გვაქვს მხედველობაში. ამისათვის, გთხოვ, რომა სხვადასხვა ქვეყნებისა, სხვადასხვა დროებაში მდგომარეობა, მთელი საზოგადოების თანამედროვე მაცოცხლებელი აზრები რომ წარმოიდგინო ხოლმე, მოიფიქრო ხოლმე შენ ქვეყანაზე, ქართველობაზე, იმის მდგომარეობაზე, იმის თანამედროვე მაცოცხლებელსა, თუ მამაკვდინებელ აზრებზე, თუმცა უაზრობაზე, მოიფიქრე ხოლმე და შენ ფიქრებს თავისუფლება ათხოვე და ნუ შეგეშინდება, იმ შენმა თავისუფალ ფიქრებმა სადამდინაც უნდა მიგიყვანონ“.¹⁰⁹

ანდა მეორე ადგილი: „მაშასადამე, ჩვენ ამბებს რომ კითხულობდე ხოლმე, მკითხველო, ფიქრად საზოგადოდ ქართველობა უნდა გქონდეს განუწყვეტელათ“.

ეს ადგილები დავით ყიფიანს ჩართული აქვს თავის ვრცელს წერილში „სხვადასხვა ამბები“, რომელშიც ლაპარაკია რომისა და საბერძნეთის მონობაზე, მონათა მოძრაობაზე, ევროპის ფეოდალიზმზე მონურ და ყმის შრომის უნაყოფობაზე და სხვ.

დასასრული შემდეგ ნომერში.
დოც. ლ. ციხისთავი

¹⁰⁹ „საქართველოს მოამბე“, №4, აპრილი, გვ. 95-96.

მელწედაც ამოკვეთილი იქნა და
 პარაგრაფიული - დემოკრატიული იდეები -
 ბრძოლა ბატონყმობის წინააღმდეგ
 და ბრძოლა ეკონომიკური თავისუფლების
 ბრძოლის ილია ჭავჭავაძემ ამ საკითხებ-
 მის გაშუქება, ცხოვრებაში მათი განხორ-
 ცილებებისთვის ბრძოლა დაუსახა მთავარ
 ამოცანად „საქართველოს მოამბე“ და აქეთ
 მოუწოდა თავის ირგვლივ შემოკრებილ,
 რუსეთის მესამეაქვანეთის იდეებზე აღზრ-
 დილ ქართველ ახალგაზრდობას.
 ცხადია, „საქართველოს მოამბე“ ვერ
 შესძლო დახასულე ამოცანის იმგვარად შეს-
 რულება, როგორც დასაწყისში ფიქრობდა,
 ვერ შესძლო ბატონყმობისა და ეროვნული
 საკითხების ირგვლივ პირდაპირ, ფაქტებით
 წერა თავის ფურცლებზე, ვერ შესძლო
 აშკარად პირდაპირ ხალხის მოქმედებისკენ
 მომწოდებელი წერილების დაბეჭდვა, მაგ-
 რამ არ ვიცნობთ მართალი თუ ვიფიქრებთ,
 რომ „საქართველოს მოამბე“ ამ საკითხების
 დაყენებას თითქოს სრულიად აუხვია გვერდი.
 პირაქით, ყველა წერილი, მითხრობა, შინა-
 ური მიმოხილვა, უცხოეთის ლიტერატურის-
 დან თარგმნილი მახალა, სწორედ აღნიშნუ-
 ლი მთავარი საკითხების გაშუქების მიზნით
 არის შეჩვენებული. თუ საქართველოს საკით-
 ხებზე პირდაპირ წერას ვერ ახერხებდა
 „საქართველოს მოამბე“, ან უკეთ რომ
 ვთქვათ, თუ ამ საკითხებზე პირდაპირ წე-
 რის უფლებას არ აძლევდა ცენზურა, ხამა-
 გირათ, ალერგორიული თქმით, რევოლუ-
 ციური შინაარსის მოთხრობების და სტა-
 ტიკების თარგმნით, ორიგინალური მხატვრუ-
 ლი მოთხრობებისა და სხვა ნაწარმოებთა ბეჭ-
 დვით, „საქართველოს მოამბე“ ახერხებდა
 საზოგადოების ყურადღების გამახვილებას
 ბატონყმობისა და ეროვნული თავისუფლე-
 მის საკითხებზე. არ შევცდებით თუ ვიტყ-
 ვით, რომ „საქართველოს მოამბე“ ბატონ-
 ყმობის წინააღმდეგ და ეროვნული თავისუფ-
 ლეებისთვის ბრძოლისაკენ მოუწოდებდა
 ხალხს, და ამ მოწოდებას ახერხებდა მეტად

უნის ცხოვრებისა უცხოეთის ამბებთან, მო-
 ნათავედგომარობასთან, ნაციონალურ - გა-
 მათაჟისუფლებელ მოძრაობასთან და სხვ.
 ახლ მთავრებებს მრავლად შეხვდებით
 ურალის განხილვის დროს. აქ კი მხო-
 ლდ რამდენიმე დამახასიათებელ ცნობას
 მოვყვანთ:
 ურალის აპრილის ნომერში მოთავსე-
 ბულია „სხვადასხვა ამბები“ (დავით ყოფიან-
 ნისა) სადაც ვკითხულობთ: ჩვენ, რასაც
 ვიტყვით, შეათხველო, დაწვენიებული უნ-
 და უთ, რომ ყოველისფერში, მეტადრე
 ლიტერატურაში, ჩვენ ქართველობა გვაქვს
 მხედველობაში. ამხათვის, გთხოვ, რომა
 სხვადასხვა ქვეყნებისა, სხვადასხვა დროე-
 ზაში მდგომარეობა, მთელი საზოგადოების
 თანაუდროვე მაცოცხლებელი აზრები რომ
 წარმოადგინო ხოლმე, მოიფიქრო ხოლმე შენ
 ქვეყანაზე, ქართველობაზე, იმის მდგომარე-
 უბაზე, იმის თანამედროვე მაცოცხლებელსა,
 თუ მამაკედნიებელ აზრებზე, თუმცა
 უაზრობაზე, მოიფიქრე ხოლმე და შენ ფიქ-
 რებს თავისუფლება ათხოვე და ნუ შეგე-
 შინდება, იმ შენმა თავისუფალ ფიქრებმა
 ხადაქინიც უნდა მიგოყვანონ* *)
 ანდა მეორე ადგილი: „მამახალადამე, ჩვენ
 ამბებს რომ კითხულობდე ხოლმე, მკითხვე-
 ლო, ფიქრად საზოგადოდ ქართველობა უნ-
 და გქონდეს განუწყვეტილათა“.
 ეს ადგილები დავით ყოფიანს ჩართული
 აქვს თავის ვრცელს წერილში „სხვადასხვა
 ამბები“, რომელშიც ლაპარაკია რომისა და
 სასერძინთის მონობაზე, მონათა მოძრაობაზე,
 ევროპის ფეოდალიზმზე მონურ და ყმის
 შრომა უნაყოფობაზე და სხვ.
 (დასასრული შემდეგ ნომერში)
 *) „საქართველოს მოამბე“, № 4, აპრი-
 ლი, 1906.

სკი
 ები
 მიწ
 გან
 ლა
 იქ
 სკ
 და
 ჩა
 ამ
 ხა
 ას
 და
 გ
 კ
 ლ
 ლ
 ე
 ლ
 ე
 ე

სურათი №10. ილია ჭავჭავაძის „საქართველოს მოამბე“ და 60-იანი წლები, I ნა-
 ნილის დასასრული, ლუკა ციხისთავი, გაზეთი „სტალინელი“, №125 (1506), 3
 ივნისი, 1937 წ.

**ილია ჭავჭავაძის „საქართველოს მოამბე“
და 60-ია-ნი წლები**

(დასასრული)

დოც. ლ. ციხისთავი

„საქართველოს მოამბე“ მეტად შევიწროებული იყო ცენზურისგან და უდაოა, ბევრი რამის გაკეთება, რაც ფიქრად ჰქონდა, რისთვისაც იღწვოდა, პირდაპირი გზით ვერ მოახერხა. ეს თვით ილია ჭავჭავაძემ აღნიშნა „საქართველოს მოამბის“ მეთერთმეტე ნომერში.

ილია წერდა: „წარსულმა დრომა მრავალჯერ დაგვიმტკიცა, რომ რასაც ჩვენ თითონ ვსთხოვდით ჩვენს ჟურნალსა, რასაც მისგან მოველოდით – ამას ყველაფერს წინ კედელი დახვდა. რასაკვირველია, ყოველ საქმეს დაბრკოლებაც თან მოსდევს ხოლმე, მაგრამ ჟურნალის საქმეში ზოგი იმისთანა დაბრკოლებათა, რომელიც უნდა ჰქსდლიოს რედაქციამა და რომლის ძლევაც შეიძლება; ზოგი იმისთანაა, რომელთანაც ყოველი ბრძოლა, მეცადინეობა და თავგამოდება უქმეა. „დრონი მეფობენო“ ნათქვამია, – ჩვენი ნებით თუ უნებლიეთ გულზედ ხელი უნდა დაგვეკრიფნა“.

ამ დაუძლეველ სიძნელეში, ცხადია, ილია გულისხმობს ცენზურას, რომელიც გასაქანს არ აძლევდა ჟურნალს და განსაკუთრებით შინაურ მიმოხილვებს საცენზურო წინწკლებით აჭრელებდა. მიუხედავად ამისა, ჟურნალი მედგრათ ებრძოდა ცენზურასაც და თავადაზნაურთა რეაქციულ ჯგუფებსაც. ჟურნალი განუხრელად ატარებდა თავის პროგრამას და ძირითადი იდეებისთვის არ გადაუხვევია. და თუ ილია ჭავჭავაძე მაინც უკმაყოფილო იყო, თუ ჩიოდა, რომ მან და მისმა ჟურნალმა ვერ შესძლო პროგრამის სრულად, მაქსიმალურად განხორციელება, ეს უდაოდ მეტის გაკეთების სურვილებიდან გამომდინარეობდა. „საქართველოს მოამბეში“ აღძრულ, ჩვენს მიერ უკვე აღნიშნული ორი ძირითადი საკითხის განხილვამდე საჭიროა მივუთითოთ, რომ ქართველ სამოციანელთა ბრძოლისა და მოქმედების პირობები უეჭველად გან-

სხვაგვებოდა რუსეთის სამოციანელთა ბრძოლის პირობებისგან, პირველყოვლისა იმით, რომ საქართველო ამ დროს რუსეთის კოლონია იყო და კოლონიალური რეჟიმის წყალობით ჩვენი ეკონომიკა, კაპიტალისტური განვითარება ბევრად ჩამორჩებოდა რუსეთს. ჩვენში, თუ გნებავთ, ობიექტურად ბურჟუაზიული განვითარებისათვის მეტბრძოლ აბსოლუტურ უმრავლესობას 60-იან წლებში თავადაზნაურთა წრიდან გამოსული ახალგაზრდობა შეადგენდა, დემოკრატიული იდეები მათ შეთვისებული ჰქონდათ, ხოლო რუსეთის მესამოციანები – დაჩაგრულთა წრიდან გამოსულნი, თანშეზრდილნი იყვნენ დემოკრატიზმთან. ჩვენი სამოციანელნი იბრძოდნენ რა ბატონყმობისა და თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ, წინა პლანზე ყოველთვის ეროვნული განთავისუფლების იდეას აყენებდნენ და ეს უდაოდ მრავალს შემთხვევაში მთელი ძალების მობილიზაციას ერთის მიმართულებით – ეროვნული თავისუფლებისათვის ბრძოლის მიმართულებით ახდენდა.

ამიტომ, რომ სამოციანელთა მოღვაწეობაში, ჟურნალ „საქართველოს მოამბეში“, ეს მომენტი წითელ ზოლათ არის გავლებული.

ილია ჭავჭავაძემ და ქართველ სამოციანელთა მთელმა თაობამ ცხოვრების გარდაქმნისა და რაციონალურ საფუძვლებზე მოწყობის საქმეში უდიდესი როლი ინტელიგენციას მიანიჭეს. დემოკრატიულად მოაზროვნე ახალი თაობა იყო ის სოციალური წრე, რომლის საშუალებითაც ცდილობდა მოწინავე ინტელიგენცია თავისი პროგრამის ცხოვრებაში გატარებას. განათლების შეტანა ხალხში და ხალხის წინ წამოყენება, მისი ინტერესების დაცვა, მთავარ სამოღვაწეო საქმეთა გადაიქცა მესამოციანეთათვის.

„ეს ისტორიით დამტკიცებულია, რომ რა სახელმწიფოშიაც მოხდენილა რაიმე ცვლილება, ეს მოხდენილა ყოველთვის განათლებულთაგან, რომელნიცა ყველგან, რაც უნდა სთქვას სხვამ, აწამოებენ თავის ნებაზე ხალხის სამეუფო ნებასა, ე.ი.

მიიმხრობენ მდაბიო ხალხს როგორც უძლეველსა ძალასა და იმის შემწეობით ასრულებენ საქმესა“.¹¹⁰ ასე წერდა თულაშვილი და ასე ფიქრობდნენ დანარჩენი ქართველი სამოციანელებიც, რომელთაც ჩერნიშევსკის სკოლაში შეითვისეს განათლების მნიშვნელობა და ხალხის სამსახური.

ცნობილია, ჩერნიშევსკი და დობროლიუბოვი თუ რა დიდ როლს აკუთვნებდნენ მხარვრულ ლიტერატურას გამათავისუფლებელს მოძრაობაში. ამ ნიადაგზე აღმოცენდა უარყოფა ე.წ. „წმინდა ხელოვნებისა“ და ლიტერატურის მიზნად საზოგადოებრივი ცხოვრებისათვის სამსახურის დასახვა. ეს რეალისტურ-უტილიტარული პრინციპი ილია ჭავჭავაძემ და სხვა სამოციანელებმა მოღვაწეობის დაწყებისთანავე გადმოიტანეს ჩვენს ლიტერატურაში. ჭავჭავაძეს, გ. წერეთელსა და სხვებს გადმოჰქონდათ აგრეთვე პოეზიის, ხელოვნებისა და ესთეტიკის შესახებ ბელინსკის აზრები, რომელებიც თავის მხრივ, ფეიერბახის მატერიალისტურ პრინციპებზე იყო აღმოცენებული. დამახასიათებელია, რომ ილია ჭავჭავაძემ საქართველოში დაბრუნებისთანავე დაიწყო ამ აზრების ქადაგება, კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა ძველი ფსევდოკლასიკური სენტიმენტალური და სქოლასტიკური მიმდინარეობანი ქართულს ლიტერატურაში და მოუწოდა სასიცოცხლო ძალებს რეალური მოქმედებისაკენ. ლიტერატურას მან ხალხის სამსახური დაუსახა, ლიტერატურა საუკეთესო იარაღად გამოიყენა სულსმემხუთავ საცენზურო პირობებში საკუთარი და საერთოდ სამოციანელთა ძირითადი საბრძოლო საკითხების (ბატონყმობისა და ეროვნული თავისუფლების) გასაშლელად „საქართველოს მოამბის“ ფურცლებზე.

„საქართველოს მოამბემ“ თავიდანვე მხატვრულ ფორმას მიმართა ბატონყმობის დასაგმობად და მის წინააღმდეგ საბრძოლველად. ილიას „გლახის ნაამბობი“ ჟურნალის პირველსავე ნომერში დაიბეჭდა. გმობა ჩავკრისა და მონობისა, სიყ-

¹¹⁰ „საქართველოს მოამბე“, №1.

ვარული და თანადგომა დავრდომილთადმი, მთავარი მოტივე-ბია „გლახის ნაამბობისა“. განვიხილოთ ზოგიერთი ადგილები: „ყმანვილის გული, შენი ჭირიმე, – ვკითხულობთ მოთხრობა-ში, – ადრეულ ყვაილსა ჰგავს: მზე დაჰხედავს თუ არა, გა-იშლება, ის კი აღარ იცის, რომ ზამთრის სუსხი კიდევ მოას-ნრობს ნამდვილ გაზაფხულამდე და დრეულად დააჭკნობს. მე რა ვიცოდი? ჩემი გული პირველად ბატონის სახლში გათბა და ამ სითბომვე ბოლო მოუღო... ბატონთან განებივრებული ვიყავი ბატონის შვილსავით. დათიკოს ვუყვარდი და მეც მიყ-ვარდა. მაშინ რა ვიცოდი, სულელმა, რომ უფროს-უნცროსო-ბაში სიყვარული სიზმარია. რა ვიცოდი, რომ ბატონყმობის შუა სიყვარულის ხიდი არ გაიდება“.

„გლახის ნაამბობში“ მრავალი ადგილია, რომლებიც მეტად მკვეთრად გვისურათებენ ყმათა უმწეო მდგომარეობას, ბა-ტონყმობის ძალმომრეობას, მრავალია შემადრწუნებელი სუ-რათები ყმათა უილაჯობისა, მეზატონეთა უადამიანობისა, აქ დაგმობილია და გაკიცხული ბატონყმობა.

„გლახის ნაამბობი“, „კაცია ადამიანი?“ და „კაკო ყაჩაღი“ უდაოდ დიდი და ძლიერი პროტესტი იყო თანადროულობისა, რომელშიც მძვინვარებდა ბატონყმობა.

ილიას რწმენით, ბატონყმობა მავნებელია არა მარტო ყმე-ბისთვის, არამედ ბატონებისთვისაც. ბატონყმობა შემაფერხე-ბელია ცხოვრების, როსთვისაც აუცილებლა უნდა მოისპოს ბატონყმობა, რომ დასაბამი მიეცეს ახალ ცხოვრებას, რომ კაცმა თავისი სახე შეინარჩუნოს. ამ მხრივ „კაცია ადამიანში“ ილიამ საუკეთესო ტიპები მოგვცა. ერთის მხრივაც ლუარსაბ თათქარიძე და მისი „ბრწყინვალე კნენი“ დარეჯანი, რომელ-ნიც მოძრავ ლეშად გადაქცეულან ბატონობისა და უმოქმე-დობის შედეგათ, ხოლო მეორეს მხრივაც ყმის – ლამაზისეუ-ლის ტიპი, რომელიც ბატონის ძალმომრეობას უაზრო მანქა-ნად, ბატონის ერთგულ პირუტყვად გადაუქცევია.

„კაკო ყაჩაღით“ ილიამ გარკვეულად დახატა ბატონყმური უღლის წინააღმდეგ, თავისუფლებისათვის მებრძოლი გლეხკაცობა. ავტორმა თანაუგრძნო მათ. ილია ჭავჭავაძემ „საქართველოს მოამბეში“ მხატვრული ლიტერატურა მშვენიერ საბრძოლველ იარაღად გამოიყენა ბატონყმობის წინააღმდეგ. მან შესძლო ბატონყმობის უმსგავსოების საკმაოდ გაბედული დაგმობა ზაქროს, კაკოს და სხვა მრავალი მხატვრული სახეებით, და უნდა აღვნიშნოთ, რომ ცალკე აღებული პუბლიცისტური სტატია იმ დროში, ამდენსაც ვერ შესძლებდა. მაგრამ „საქართველოს მოამბე“ როდი დაკმაყოფილდა მხოლოდ ილიას ამ მხატვრული თხზულებით. „საქართველოს მოამბემ“ თავისი ამ ერთ-ერთი მთავარი საკითხის ირგვლივ ბევრი რამ სთქვა, მრავალმხრივ სცადა მისი აღძვრა და კიდევაც შესძლო ბატონყმობის ყოველმხრივი დაგმობა – მის წინააღმდეგ ბრძოლის გაშლა. „საქართველოს მოამბის“ პირველსავე ნომერში ილია ჭავჭავაძის საპროგრამო სტატიასთან ერთად, დაიბეჭდა ვ. თულაშვილის ვრცელი წერილი – „შინაური მიმოხილვა“. ავტორი მეტად შორიდან უვლის საკითხს, ცდილობს აღნუსხოს საქართველოსი და ქართველი ხალხის ჩამორჩენილობის მიზეზები, ამათრახებს ძველ თაობას, რომელსაც დღედაღამ საფიქრელ საგნათ სამსახური გაუხდია, დავინყებია სამშობლოსათვის ზრუნვა და სხვა. ყოველივე ამის შედეგათ, ავტორი დაასკვნის: „გაუნათლებლობა ჩამორჩენილობა გამეფდა ჩვენშიო“ და საჭიროდ მიაჩნია განათლება, რომელსაც ავტორის აზრით, შეუძლიან ყოველივე ცუდის აღმოფხვრა. მაგრამ საინტერესო ის არის, რომ ავტორი ლიბერალ-განმანათლებლის როლში კი არ გამოდის, არამედ ქადაგებს ძველის დამსხვრევას, მართალია, იგი დიდ როლს ანიჭებს განათლებას, მაგრამ შეუძლებლად მიაჩნია, ძველის, უვარგისი ცხოვრების შეკეთება, მოითხოვს სრულიად დანგრევასა და ახლის აგებას. მოუსმინოთ თვით ავტორს: „... გაუნათლებელი საზოგადოება უფრო ცუდს მალე მიიღებს

ხოლმე, ვიდრე კარგსა; ცუდის მაგალითების რიცხვი დღე და დღე მრავლდება, იმ დომდე, ვიდრე საზოგადოებაში არ მოხდება განათლებისაგან ფრიად დიდი ცვლილება, რომლის გამოც ძირიანად აღმოიფხვრება სიბრუნდე, რომლის გასწორება არ შეიძლება მოხდეს დაკერებიტა და დაწებებითა, როგორც ძველისა რისამე – უთუოდ დაძრული შენობა უნდა დაიქციოს სრულიად და ახალი შენობა ამოიყვანოს ახალს უფრო მკვიდრს საძირკველზედა. ბედნიერია, ვინც ერთს აგურს მაინც ჩააგდებს ამ საძირკველში“.¹¹¹

ცხადია თულაშვილი აქ ლაპარაკობს, პირველს რიგში, ახალ საქართველოზე, მაგრამ ახალი საქართველოს მტკიცე საფუძვლებზე აშენებისათვის აუცილებლად მიაჩნია ძველი, დაძაბუნებული შენობის, სიცუდის დანგრევა, აქ კი, ცხადია, მხედველობაში აქვს ბატონყმობა, და მართლაც ეს საკმაოდ მოზრდილი „შინაური მიმოხილვა“ მთლიანად ამ ორ – ბატონყმობისა და ეროვნულ საკითხებზეა აგებული.

ასეთივე გზით ბატონყმობის მოსპობაზე ცდილობს ჩამოაგდოს ლაპარაკი დავით ყიფიანიც. „სხვადასხვა ამბებში“¹¹² ყიფიანი შორიდან იწყებს მსჯელობას, ლაპარაკობს საზოგადოებაში ახალი იდეის, ახალი აზრის ადამიანთა დევნაზე გაბატონებულთაგან, მეტად მოხერხებულად აღწერს საზოგადოების გაბატონებული ნაწილი თუ როგორ ახვევს თავზე საზოგადოების უმრავლესობას თავის ყოვლად უმსგავსო აზრსაც კი. ყიფიანი წერს: „სხვათა შორის ისეთი რამე არწმუნეს ბევრი, რომელსაცა კაცი ცხადათა ჰხედავდა, რომა მიუღებელი იყო, მაგ. საზოგადოებაში რასაც მეფე ისურვებს, უთუოდ ხალხის კეთილი მდგომარეობის სასარგებლოდ ისურვებსო. ხალხსა ამ ჭეშმარიტების რწმუნება მოსთხოვეს და ხალხიც სრულიად დამონებული, რასაკვირველია ერწმუნა; მაგრამ, განაგრძობს ავტორი, – ვინც წინაური იყო, ის ცხა-

¹¹¹ „საქართველოს მოამბე“, №1, 144-145. გვ.

¹¹² „საქართველოს მოამბე“, №4.

დად გრძნობდა, რომ საზოგადოება ამგვარი დამონებითა, უმოქმედობითა ხდება, ირყენება, ირღვევა... როდრსაც ეს იჭვენულობა გავრცელდა საზოგადოებაში და იმითი ხალხის დამამონებელი რწმენა დაირღვა და გულითგან მოეთხარა ხალხსა, მაშინ ხალხი მოჰყვა ქვეყნიერების ბოროტობაზე, იმათი თავისუფლების მომსპობლებზე ღრენასა, და რაკი, როგორც ზემოტა ვსთქვით, საზოგადოებაში უსამართლობა, დაწყობილობის ურიგობა, იქამდინ მივიდა, რომა ხალხსა თავის დამონებაში ლუკმა პურის მოგების ღონისძიება აღარა ჰქონდა – მაშინ მოხდა ფრანციელების საზოგადო აღრევა, რევოლუცია. საზოგადოების დაწყებულობაში წესიერებას იჭვი ჩაუგდეს და გარდააგდეს ყოველი ძველებური დაწყებულება, და რასაც მაშინდელი თანამედროვე სამართლიანობა მოითხოვდა, საზოგადოების რიგი ისე დაინყეს. მაშინ განხორციელდა ხალხში ყოველი ზნეობის სამოქალაქო სარწმუნოება: პატივისცემა კაცისა, როგორც კაცისა და მეტადრე – როგორც საზოგადოების წევრისა“.¹¹³

ამავე წერილში დავით ყიფიანმა მეტად მოხერხებულად და საინტერესოდ აღძრა საქართველოს ბატონყმობის საკითხიც. ამავე დროს დააყენა იმ დროისათვის უდაოდ მნიშვნელოვანი საკითხი თავისუფალი შრომის შესახებ. დ. ყიფიანი წერდა: „საზოგადოებაში ერთი ნაწილი რომ სულ არა შრომობდეს და სხვისი შრომით არჩენდეს თავსა, და იმ შრომასაც რომ – თავისუფლება არ ჰქონდეს, ე.ი. ურთიერთ ნება-ყოფლობაზე დამოკიდებული, რომ არ იყოს საზოგადოებისათვის ცუდია, თუ არა?“ ...

„ამ თავისუფალი შრომის მოკვეთა ჩვენ საზოგადოებაში ასიათას გლეხს მოსდიოდა და იმათ მეტატონეებსა მრავალ თავადსა და აზნაურსა, ამას უთუოდ, ჰგრძნობს ქართველობის კეთილშობილი ნაწილი და გლეხებს თავისუფალ შრომზე დაყენება ეძლევათ. დროების დედაზრი, როგორ მოქმედობს

¹¹³ „საქართველოს მოამბე“, №4. გვ. 105-107.

ამ მაგალითში, მკითხველო, ამას ეხლა შენც ადვილად მიხვდები.“ ...

ცოტა ქვევით ავტორი განაგრძობს, რომ თუ გამოჩნდა ამ დედაზრის განუხორციელობა, მაშინ „აილებს იმ სენსა, რომლის სენობაც ცხადია და დაუნყებს შიგვე გვამში კეპასა“.

ყოველივე ეს იბეჭდებოდა ცენზურისა და მაღალი წოდების რეაქციული ნაწილის მიერ სასტიკად შებოჭილ ჟურნალში. ყიფიანმა წამოაყენა ლოზუნგი თავისუფალი და ნაყოფიერი შრომისა. უდაოა, ყიფიანის პირით ლაპარაკობდა მთელი „საქართველოს მოამბის“ რედაქცია, უდაოა, რომ ყიფიანის მიერ წამოყენებული ძირითადი დებულებები – „თავისუფალი შრომა უფრო ნაყოფიერია“, „საზოგადოებაში ყველა უნდა იყოს მშრომელი თავისუფლათა და ნაყოფიერთა“ და სხვა – ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული შინაარსისა იყო და გადაჭრით უარყოფდა ბატონყმურ წყობილებას. უფრო მეტიც, მართალია, ყიფიანი მთელს იმედს განათლებაზე, განათლებული კაცების შეგნებაზე ამყარებდა, მაგრამ ისიც ცხადია მისი წერილიდან, რომ თუ ამ მხრივ განუხორციელებლობა შეეტყობოდა საქმეს, მაშინ ის ბატონყმობის, ამ დიდი სენის შიგვე გვამში ამოკეპვას მოითხოვდა. ამ წერილის მთელი წინა ნაწილიც აქეთ ამახვილებდა მკითხველის ყურადღებას.

„საქართველოს მოამბის“ პირველ ნომერში ვახტანგ თულაშვილი წერდა: „ხალხის ცხოვრება დღესა იქნება თუ ხვალე, გამოაცხადებს თავის შინაგანს ძალასა და სხვასაც აგრძნობინებს რომ ეს ძალა სრულიად არ არის ჯერ კიდევ გამქრალი“ (ამოღებულია ცენზურისგან).

თულაშვილი აქ და საერთოდ მთელ წერილში სიტყვა-გადაკვრით ლაპარაკობს საქართველოს ეროვნული თავისუფლებისა და ბატონყმობის შესახებ. ის მეტად მკაფიოდ ამჟღავნებს რუსეთის სამოციანელთა გავლენას. ცნობილია, რომ ამ პერიოდის რუსეთის მონინავე ინტელიგენცია მდაბიო ხალხის უძლეველი ძალის მოძრაობით ფიქრობდა თავისი

იდებების განხორციელებას. ამ შემთხვევაში თულაშვილის მთელი იმედიც ხალხის ძალაზეა დამყარებული. იგივე დავით ყიფიანი მეორე წერილში წერდა: „თუ კი ამ ჩვენი მეცხრამეტე საუკუნის ევროპის შუქმა ჩვენც გადმოგვკრა, მაშინ ჩვენშიაც საქვეყნოდ დაირეკება ჭეშმარიტი ცისკარი. იმ ცისკარში მიიხმება მთელი ქართველობის ხალხი, ყველანი ერთობით მოისმენენ ახალი განათლების მოთხოვნილებასა, რომელსაც საძირკვლად უდევს განათლება ჭკუისა და ჰქვიან შეერთება, თანასწორობა, ძმობითი სიყვარული, და ამის გულში ჩანერგებითა ხალხი ... (ამოღებულია ცენზორის მიერ) დაადენს და იგემოვნებს“. ცოტა ქვემოთ ავტორი განაგრძობს: „ის ხალხი შეიძლება, სხვადასხვა გარეგანი ძალადობით თავის წარმატებაში შეაყენონ, მაგრამ ეს შეყენება დროებითია ყოველთვის. არ შეიძლება ერთხელაც არის ამ ხალხის ძალამ არ გაიწიოს, ყოველი ძალადობა თან არ გაიტანოს და ისევ თავისი ბუნების წარმატების გზას არ დაადგეს...“ როგორც აღვნიშნეთ, მესამოციანელთათვის ეროვნული საკითხი განუყრელად დაკავშირებული იყო ბატონყმობის საკითხთან, უფრო მეტიც, ეროვნული თავისუფლების მოპოვება ამოსავალი წერტილი იყო მათი ბრძოლისა. ცხადია, ახალი დამოუკიდებელი ცხოვრების ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ საფუძველზე მოწყობა, თავისუფალი შრომის პრინციპი გადაუდებლად აყენებდა ბატონყმობის მოსპობის საკითხსაც.

მე-60 წლების ქართველ მოღვაწეთა მიერ წამოყენებული ეროვნული საკითხი არაფრით არ ენათესავებოდა მე-19 საუკუნის პირველ ნახევრის პატრიოტულ-ფეოდალურ პარტიკულარულ იდეებს, რომლის წარმომადგენლებათ ხშირად ქართველი რომანტიკოსები გვევლინებოდნენ. სამოციანელებმა იმთავითვე მომავლისკენ დაიწყეს ცქერა, მათი საქართველო იყო ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ პრინციპებზე უფლებაადგენილი საქართველო და არა ძველი ფეოდალური ქვეყანა.

საქართველოსა და ქართველი ხალხის წინმსვლელობისათვის სამოციანელებს აუცილებელ პირობათ მიაჩნდათ საქართველოს განთავისუფლება რუსეთი თვითმპყრობელობის კლანჭებიდან და პოლიტიკური გაერთიანება. სწორედ ამ ნიჟადაგზე უნდა აღმოცენებულიყო ადამიანისა და ხალხის კეთილდღეობა.

დ. ყიფიანისა და ვ. თულაშვილის წერილებიდან ზემოთმოყვანილი ამონაწერები უდაოდ ნათელს წარმოდგენას გვაძლევენ სამოციანელთა ნაციონალურ-გამათავისუფლებელი ბრძოლის შესახებ. სამოციანელები რუსეთის თვითმპყრობელობისაგან საქართველოს განთავისუფლებას, ცხადია, მშვიდობიანი გზით არ მოელოდნენ. ამიტომ იყო, რომ ისინი მოძრაობას, ბრძოლას ქადაგებდნენ. ამიტომ იყო, რომ ხალხის ასამხედრებლად „საქართველოს მოამბეში“ უხვად ათავსებდნენ ცნობებს იტალიის, ჩრდ. ამერიკის, პოლონეთისა და სხვა ქვეყნებში წარმოებული ეროვნული გამათავისუფლებელი მოძრაობის შესახებ.

სახუმარო ფორმებით დანერილ „სხვადასხვა ამბავში“ დ. ავ-ი (დ. ავალიშვილი) მეტად მოხდენილად შეეხო ევროპის მაშინდელ, საერთაშორისო მნიშვნელობის ამბებს: პოლონეთის აჯანყებას, იტალიის ნაციონალურ-გამათავისუფლებელ მოძრაობას, ამერიკის სამოქალაქო ომს და სხვ. იტალიის ამბების შესახებ იგი წერს: „ჩვენ დროში ერთმა დიდმა არეულობამ იტალიისამ რალაცა ნაციონალობის ხალხობის აზრი წამოაყენა წინა, რომლის მოთხოვნისადაცა, მკითხველო, ჭეშმარიტი თერგდალეულობა ეტყობა. ყოველს საზოგადო, სახალლო აღრეულობასა, საკვირველია, რომ უთოოდ ამგვარი რამე მოსდევს ხოლმე თანა“.

მეტად მკაცრად არის დაგმობილი მონობა და ბატონყმობა თერგდალეულის (კირილე ლორთქიფანიძე) მიერ გადმოთარგმნილ-გადმოკეთებულ წერილში „ჩრდილოეთ ამერიკის შეერთებული შტატები და იქაური ტყვეობა“ („საქართველოს მოამ-

ბე“, №11 და 12). დამახასიათებელია იქვე, რომ სტატიას ეპიგრაფად წამძღვარებული აქვს ლონგფელლოს ცნობილი ლექსი:

«Самсон порабощенный, ослепленный
 Есть и у нас в стране. Он сил лишен,
 И цепь на нем, но - горе! Если он
 Поднимет руки в скорби иступленной».

რედაქცია რაკი თავის საკუთარ წერილების დაბეჭდვას ვერ ახერხებდა, მიმართავდა ისეთი წერილების და თხზულებების თარგმნას, რომლებიც მის იდეებს, მის აზრებს შეესაბამებოდა, რომლებშიც მოცემული იყო ერთი მხრივ ბატონყმობისა და მონობის დაგმობა – მის წინააღმდეგ ბრძოლა, ხოლო მეორე მხრივ რედაქცია ხელოვნურად არჩევდა ევროპის სხვადასხვა ქვეყნებში ნაციონალურ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის ამსახველ წერილებსა და თხზულებებს. „საქართველოს მოამბეში“ დაიბეჭდა ბელინსკის, დობროლიუბოვის, პრუდონის, ვ. ჰიუგოს და სხვათა თხზულებები. მეტად დამახასიათებელია მკითხველისათვის მასალის მიწოდების ხერხიც. მაგ. „საქართველოს მოამბის“ პირველ ნომერში დაიბეჭდა „მამა ალექსანდრე გავაცცი და მისი ქადაგება“ (დობროლიუბოვის თხზულებიდან). ცნობილია, რომ საცენზურო პირობების გამო დობროლიუბოვსა და სხვებს არ შეეძლოთ თვითმპყრობელობის შესახებ პირდაპირ წერა და ხშირად სხვა ხერხებს მიმართავდნენ. ამ შემთხვევაშიც, დობროლიუბოვის მთელი სტატია იტალიის ამბებს შეეხებოდა, მაგრამ არსებითად იგულისხმებოდა რუსეთის საქმეები. დობროლიუბოვი მშვენივრად ახერხებს გავაცცის მიერ ბურბონების დახასიათების ამოწერით, თავისი სტატიით დააფიქროს რუსი მკითხველი იმის შესახებ, თუ რითი არიან საკუეეთესო რომანოვები ბურბონებზე და სხვა. თუ დობროლიუბოვს ეს სტატია რუს მკითხველში ასეთს ჩაფიქრებას იწვევდა, ცხადია, მას

უფრო მეტი ნაყოფის მოტანა შეეძლო კოლონიალური მონობის უღელში შებმული ქართველი ხალხისათვის. მაგრამ, „საქართველოს მოამბე“ ქართველი მკითხველის ყურადღება რომ უფრო გაემახვილებინა, დობროლიუბოვის თხზულებასთან ერთად პირველ ნომერში დაბეჭდა ვრცელი „შინაური მიმოხილვა“ ვახტანგ თულაშვილისა. ამ მიმოხილვის დაკვირვებით გადაკითხვა დაგვარწმუნებს, რომ ვ. თულაშვილი კვალდაკვალ მისდევს დობროლიუბოვის სტატიას. ცხადია, ვ. თულაშვილი აქ უკვე პირდაპირ საქართველოს ამბებზე ლაპარაკობს, ისიც ცხადია, რომ თულაშვილი ვერ მოახერხებდა პირდაპირ დამპყრობლებზე ელაპარაკნა და სიტყვა ისევ ქართველს საზოგადოებაზე, მის თანდათანობით გადაგვარებაზე, გადარუსებაზე ჩამოაგდო და ყოველივე ამის მიზეზათ მოხერხებულად გამოიყვანა ცარიზმის აუტანელი რეჟიმი. წერილში მრავალი ფაქტიც ჩაურთო: „ვის არ გაუგონია განთქმული პოლიცემისტური ერმოლოვის დროს, რომელიცა გაბედვით სცემდა არამც თუ სამსახურის გარეთ მყოფს მოქალაქეებსა, თითონ მღვდლებსაცა“... თულაშვილი ამ გარემოებას მიაწერს ქართველი თავადაზნაურობის სწრაფვას სამსახურისაკენ და სახალხო საქმის მივიწყებას, მკითხველის ყურადღებას ამანვილებს ბატონყმობის სიმწვავეზე, მმართველობის ცუდ მაგალითებზე და წერს: „ცუდი მაგალითების რიცხვი დღედადღე მრავლდება, იმ დრომდე, ვიდრე საზოგადოებაში არ მოხდება განათლებისგან ფრიად დიდი ცვლილება, რომლის გამოც ძირიანად აღმოიფხვრება სიბრუნდე, რომლის გასწორება არ შეიძლება მოხდეს დაკერებითა და დანებებითა, როგორც ძველისა რისამე – უთუოდ დაძრული შენობა უნდა დაიქციოს სრულიად და ახალი შენობა ამოიყვანოს ახალს და უფრო მკვიდრს საფუძველზე“.¹¹⁴ ვფიქრობთ, დობროლიუბოვის სტატიასთან ერთად, თულაშვილის „შინაური მიმოხილვის“ დაბეჭდვა ერთგვარი გაშიფვრა იყო დობროლიუბოვის სტატიის

¹¹⁴ „საქართველოს მოამბე“, №1, გვ. 144-145.

სა, რათა ქართველს მკითხველს საქართველოს ამბები ეგულისხმებია იტალიის საქმეებში, ხოლო თვით თულაშვილიც ხომ გარკვეულად აგრძნობინებდა მკითხველს თავისუფლები-სათვის ბრძოლის აუცილებლობას, ახალი საზოგადოებრივი ცხოვრების აგებისათვის ძველი შენობის საფუძვლიანად დანგრევას.

ასეთი ხერხით აწვდიდა მკითხველს „საქართველოს მოამბე“ ზემოაღნიშნულ სხვა მწერალთა თხზულებებსაც და მიუხედავად სასტიკი ცენზურული პირობებისა, ახერხებდა დაგმობას და გალაშქრებას ბატონყმობის წინააღმდეგ, აყენებდა ეროვნული თავისუფლების საკითხს და მოუწოდებდა ქართველ ხალხს ნაციონალურ-გამათავისუფლებელი მოძრაობისაკენ.

რა ნიადაგზე იყო აღმოცენებული და საიდან მომდინარეობდა სამოციანელთა ზრუნვა ხალხისათვის, ეროვნულ თავისუფლებისათვის ბრძოლა და როგორ ესმოდა ეს მათ?

მართალია, სამოციანელებმა სასტიკი ბრძოლა გამოუცხადეს ძველ თაობას, ბატონყმობას, მაგრამ კლასთა ბრძოლისა და მათ შორის შეუთანხმებლობის პრინციპზე მაინც ვერ დადგნენ. და სწორედ ამ მდგომარეობამ შემდეგ პერიოდში სამოციანელთა მრავალი წარმომადგენელი ეროვნული საკითხის გადაჭრის მომენტში დიდ უკუდურესობამდე მიიყვანა. სამოციანელთა მიერ ეროვნული საკითხის მკვეთრად დაყენება პირველყოვლისა გამოიწვია თვალსაჩინო ძვრებმა ქვეყნის ეკონომიურსა და სოციალურს ვითარებაში, ცარიზმის მიერ დაპყრობილი საქართველოს კულტურულმა და პოლიტიკურმა განადგურებამ ბიუროკრატიული აპარატის წყალობით. ხალხის დაცინვამ, დამცირებამ, ყოველივე ეროვნულის მოსპობა-განადგურებამ, გამიშვლებული რუსიფიკატორული პოლიტიკის წარმოებამ, მე-19 საუკუნის პირველ ნახევრის მთელ მანძილზე, უდაოდ ხელი შეუწყო სამოციანელთა საერთო პროტესტს ეროვნული ჩაგვრის წინააღმდეგ და ამ პროტესტმა

შევიწროვებულთა და ჩაგრულთა უფლების დაცვის ხასიათი მიიღო. მეორე მხრივ, ჩვენი სამოციანელები ხომ რუსეთის სამოციანელთა დიდ გავლენას განიცდიდნენ, მათგან შეითვისეს დემოკრატიზმის პრინციპი, „დემოკრატი, – წერდა კ. მარქსი, – წარმოადგენს გარდამავალ კლასს, რომელშიც ურთიერთ დაჩლუნგებულია ორი კლასის ინტერესი. ამიტომ ის ფიქრობს, რომ ის საერთოდ კლასთა ანტაგონიზმის მაღლა დგას. დემოკრატიების წარმოდგენით, მათ წინააღმდეგ დგას პრივილეგიური კლასი, ხოლო ერის დანარჩენ ყველა ნაწილთან ის შეადგენს ხალხს. ისინი იცავენ ხალხის უფლებას, ისინი გამოჰხატავენ ხალხის ინტერესებს. ამიტომ ისინი საჭიროდ არ სთვლიან გამოიკვლიონ სხვადასხვა კლასების მდგომარეობა და ინტერესები. ისინი აუცილებლად არა სთვლიან ზუსტად გამოიანგარიშონ თავიანთი შესაძლებლობა“.

მარქსის ამ სიტყვებს ლენინმა მეტად მახვილი შენიშვნა გაუკეთა: „ეს რუს ხალხოსნებზე ზედგამოჭრილია, ისინი უარს არ ყოფენ, რომ რუსეთში არსებობს მწარმოებლის მონინააღმდეგე კლასები, მაგრამ ისინი გულს იმშვიდებენ იმ მსჯელობით, რომ ეს „მტაცებელი“ „ხალხის“ წინაშე არარაობას წარმოადგენენ და არ უნდათ ყოველი კლასის მდგომარეობა და ინტერესები ზუსტად გამოიკვლიონ. მათ უნდათ გაერკვიონ, ხომ არ ხვდება ზოგიერთი მწარმოებელთა ინტერესი „მტაცებელთა“ ინტერესს და მით ასუსტებენ წინააღმდეგობის ძალას პირველათ მეორეების მიმართ“.¹¹⁵ ლენინის ეს ახსნა-განმარტება უდაოთ უდგება ჩვენ სამოციანელთა მოქმედებასაც.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ სამოციანი წლების ქართველ მოღვაწეებს ეროვნული საკითხი ვინრო, შოვინისტური გაგებით არ ჰქონდათ წარმოდგენილი. სამოციანელები, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, დიდი ინტერესით ადევნებდნენ თვალყურს ამ მოვლენის განვითარებას უცხოეთში, მას სწავლობდნენ და

¹¹⁵ Ленин, Экон. содержание народничества.

იყენებდნენ აღნიშნული საკითხის გასაღრმავებლად ჩვენში, „საქართველოს მოამბე“ ეს საკითხი საკმაოდ და იმთავითვე გარკვეულ შეხედულებად ჩამოაყალიბა. სპირიდონ ჩიტორელიძე თავის ბიძასთან – თადეოზთან საუბრის დროს აღნიშნავს: „სამშობლო ქვეყნის სიყვარული უნდა გამოდიოდეს კაცობრიობის სიყვარულიდან ისე, როგორითაც ნაწილი მრთელისაგან. სამშობლო მამულის სიყვარული არის ისა, რომ გულით გინდოდეს ნახო, რაც კაცობრიობას გონებაში გამოუხატავს, აღსრულებაში იყოს მოყვანილი და შენის ძალისა, შეძლებისაკვალად შველოდე მის აღსრულებას“.¹¹⁶

უფრო გვიან, ილია ჭავჭავაძე წერდა: „ჩვენი მამულის სიყვარული სხვა თვისებისაა, სხვა გვარის ხასიათისაა: იგი იპყრობს მხოლოდ წმინდა გრძნობას. ამ გრძნობაში თავის მეტი არა ურევია რა. ვისიმე სიძულვილი, ვისიმე დათრგუნვის სურვილი, ვისიმე გაუბედურების წადილი მასში სრულიად არ არის. ჩვენს მამულისშვილებს ჰსურთ წარმატება ჩვენის ეროვნებისა და ვინაობისა, რომელთა გარეშე არა ხალხს არ შეუძლიან სიცოცხლე და ადამიანური არსებობა“.¹¹⁷

ასეთი ეროვნული გრძნობა, აღმოცენებული რევოლუციურ-დემოკრატიულ იდეებზე, მესამოციანებში აღვივებდა ქართველი ხალხისადმი სამსახურის სურვილს, მისი ცხოვრების გაუმჯობესებისათვის ბრძოლას. მათ აღძრეს პირველად ეს საკითხი და თუმცა ბევრი რამის გაკეთება ვერ შესძლეს, მაგრამ თვით საკითხის აღძვრა, ერთგვარი ბრძოლის გაშლა მის გასახორციელებლად, უდაოდ დიდ დამსახურებად უნდა ჩათვალოს სამოციანელებს.

სამოციანი წლების ქართველმა ახალგაზრდობამ პირველად წამოაყენა ეროვნული საკითხი და ბატონყმობის წინააღმდეგ ბრძოლა გაშალა. ამ მიმართულების პირველი მესვეური ილია ჭავჭავაძე იყო, რომელმაც სამოღვაწეო ასპარეზზე გა-

¹¹⁶ „საქართველოს მოამბე“, №7.

¹¹⁷ „ივერია“, №1, 1882 წ.

მოსვლისთანავე მთავარ საბრძოლო ლოზუნგათ გამოაცხადა ეროვნული თავისუფლების მოპოვება და ეს ლოზუნგი ბატონყმობის წინააღმდეგ ბრძოლის ლოზუნგთან ერთად საფუძვლად დაუდო „საქართველოს მოამბეს“. მაგრამ ამ პერიოდში მეტად მცირე იყო ილია ჭავჭავაძის მიმდევართა რიცხვი. ამ საბრძოლო ამოცანების ირგვლივ პირველ რიგში დაირაზმა ახალგაზრდობა, რომლებიც ილიასთან ერთად რუსეთის უმაღლეს სასწავლებლებში სწავლობდნენ და მონაწილეობას იღებდნენ რუსეთის საზოგადოებრივ მოძრაობაში.

ცარიზმის ბიუროკრატიული რეჟიმით მოდუნებულსა და გაპარტახებულს საქართველოში ილია ჭავჭავაძემ და მისმა გუნდმა უცბად ვერ ჰპოვეს გამოძახილი იმ ახალ აზრებსა და იდეებზე, რომლებსაც ისინი ქადაგებდნენ ჩვენში. ამიტომ იყო, რომ ჯერ კიდევ 1861 წელს დაწერილ ლექსში ასე მოსთქვამდა ილია ჭავჭავაძე:

„მას აქეთ, რაკი შენდამი ვჰსცან მე სიყვარული,
ჰოი, მამულო, გამიკრთა მე ძილი და შვება.
შენს ძარღვის ცემას მე ყურს ვუგდებ სულგანაბული,
ღამე თენდება ეგრეთ ჩემი და დღე ღამდება.

.....
.....

მაგრამ, მამულო, ჩემი ტანჯვა მხოლოდ ის არი,
ის არის მხოლოდ სატირალი და სამწუხარო,
რომ შენს მიწაზედ, ამდენ ხალხში კაცი არ არი,
რომ ფიქრი ვანდო, გრძნობა ჩემი განუზიარო...“¹¹⁸

ილია ჭავჭავაძე არ შეუშინდა ამ უკაცობას, მწვავე ბრძოლა გააჩალა გადაგვარების გზაზე მდგომი ძველი თაობის წინააღმდეგ, მომაკვდინებელი ლახვარი ჩასცა ბატონყმური წყობილების მოტრფიალე მაღალი წრის თავადაზნაურობას

¹¹⁸ „საქართველოს მოამბე“, №2, გვ. 190.

და მკვეთრად დააყენა საქართველოს ეროვნული თავისუფლების საკითხი. მას ამ ბრძოლაში გვერდს უმშვენიებდნენ რუსეთის მე-60 წლების დიდ მოღვაწეთა – დობროლიუბოვისა და ჩერნიშევსკის იდეებზე აღზრდილი ქართველი ახალგაზრდობა. აი, ამ ახალგაზრდობასთან ერთად, ილია ჭავჭავაძე შეიქმნა მეცხრამეტე საუკუნის ნაციონალურ-რევოლუციური მოძრაობის უაღრესად პოპულარული საზოგადო მოღვაწე, როგორც ეს სრულიად სამართლიანად აღნიშნა გაზეთმა „პრავდამ“.

„საქართველოს მოამბე“ ეს საკითხი საკლდ და იმთავითვე გარკვეულ შეხედულებად ჩამოყალიბდა. სპირიტონ ჩიტორიძე თავის ხმათან—თადეოზთან საუბრის როს აღნიშნავს: „ხამშობლო ქვეყნის სიყრული უნდა გამოდიოდეს კაცობრივის ყვეარულიდან ისე, როგორთაც ნაწილი რთილიხაგან. ხამშობლო მამულის სიყვარული არის ისა, რომ გულით ვინდოდეს სო, რაც კაცობრიობას გონებაში გამოუტავს, აღსრულებაში იყოს მოყვანილი და ენის ძალითა, შექმნილიხაკვალად შევლოდ მის აღსრულებას**“.

უფრო გვიან, ილია ჭავჭავაძე წერდა: ჩვენი მამული სიყვარული ხევა თვისიხისა, ხევა გვარის ხასიათისა: იგი იმყოფის ხოლოდ წმინდა გრძნობას. ამ გრძნობაში თავის მეტი არა ურევია რა. ვისიმე სიძულელი, ვისიმე დათურგენის სურვილი, ვისიმე გაუხედურების წადილი მასში სრულიად არ არის. ჩვენს მამულიშვილებს ხსურთ წარმატება ჩვენის ეროვნებისა და ვინაობისა, რომელთა ვარეშე არა ხალხს არ შეუქმლიან სიცოცხლე და ადამიანური არსებობა***)...

ასეთი ეროვნული გრძნობა, აღმოცენებულ რევოლუციურ-დემოკრატიულ იდეებზე, მესამოციანებში აღვიდებდა ქართველი ხალხისადმი ხამსახურის სურვილს, მისი ცხოვრების გაუმჯობესებისთვის ბრძოლას. მათ აღძრეს პირველად ეს საკითხი და თუცა ზეგრი რამის ვაკეთება ვერ შესძლეს, მაგრამ თეთი საკითხის აღძვრა, ერთგვარი ბრძოლის გაშლა მის გასახორციელებლად, უდაოდ დიდ დამსახურებად უნდა ჩაეთვალოს ხამოციანელებს.

*) Ленин. „Знкон. содержания народничества“
 **) „საქ. მოამბე“, № 7
 ***) „იერიო“, № 1, 1882 წ.

ლოში ილია ჭავჭავაძემ და მისმა გუნდმა უცხად ვერ ჰპოვეს გამოძახილი იმ ახალ აზრებსა და იდეებზე, რომლებსაც ისინი ქადაგებდნენ ჩვენში. ამიტომ იყო, რომ ვერ კიდევ 1861 წ. დაწერილი ლექსში ასე მოსთქვამდა ილია ჭავჭავაძე:

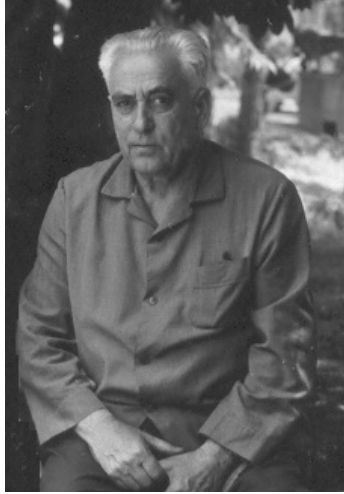
„მას აქეთ, რაკი შენდამი გმცან მე
 სიყვარული,
 შიი, მამულიო, გამიერთა შე ძილი . და
 შეგება.
 შენს ძარღვის ცემახ მე ყურს ვუვადებ
 სულგანაბული,
 ღამე თენდება ეგრეთ ჩემი და დღე
 დამდება.

 მაგრამ, მამულიო, ჩემი ტანჯვა მოლოდ
 ის არის მოლოდ სატირალი და
 სამწუხარო,
 რომ მენს მწაწედ, ამდენ ხალხში კაცი
 არ არი,
 რომ უიკრი ვანლო, გრძნობა ჩემი
 განუღიარო...“*)

ილია ჭავჭავაძე არ შეუშინდა ამ უცხოებას, მწვავე ბრძოლა გააჩალა გადაგვრების გზაზე მდგომი ძველი თაობის წინააღმდეგ, მომკვდინებელი ლახვარი ჩახცა ბატონეშერი წიობილების მოტრფილედ მაღალი წრის თავადაზნაურობას და მკვეთრად დააუენა საქართველოს ეროვნული თავისუფლების საკითხი. მას ამ ბრძოლაში გვირდს უმწვენიებდნენ რუსეთის მე-60 წლებს დიდ მოღვაწეთა—ღობროლოპოვისა და ჩერნიშევკის იდეებზე აღზრდილი ქართველი ახალგაზრდობა. აი, ამ ახალგაზრდობასთან ერთად, ილია ჭავჭავაძე შეიქმნა მე-19 საუკუნის ნაციონალურ-რევოლუციური მოძრაობის უაღრესად პოპულარული საზოგადო მოღვაწე, როგორც ეს სრულიად ხამართლიანად აღნიშნა გაზეთმა „პრავდამ“.

*) „საქ. მოამბე“, № 2, გვ. 190.

სურათი №12. ილია ჭავჭავაძის „საქართველოს მოამბე“ და 60-იანი წლები, II ნაწილის დასასრული, ლუკა ციხისთავი, გაზეთი „სტალინელი“, №126 (1507), 4 ივნისი, 1937 წ.

**ლუკა ციხისტავი
(1901-1976)**

მოკლე ბიოგრაფია

ლუკა იოსების-ძე ციხისტავი (დ. 1 დეკემბერი, 1901 – გ. 26 მარტი, 1976) – ქართველი მეცნიერი, ისტორიკოსი, სტალინური რეპრესიების მსხვერპლი.

ლუკა ციხისტავი დაიბადა 1901 წლის 1 დეკემბერს იოსებ და მელანია (ელისაბედი) ციხისტავების ოჯახში, თელავის მაზრის სოფელ ფშაველში. მამა, იოსებ ციხისტავი (1875-1932 წწ.) გერმანელი მაგნატის – ბარონ ფონ გეიკინგის საკუთრებაში არსებული ტყეების გამგებელი იყო თელავის მაზრაში. დედა, მელანია (ელისაბედი) ჩალათაშვილი დიასახლისი იყო. იოსებს და ელისაბედს სამი შვილი შეეძინათ: გრიგოლი (გრიშა) (1898-1957 წწ.), ლუკა (1901-1974 წწ.), და ოლღა (ოლია) ციხისტავი-კეცხოველისა (1905-1997 წწ.). იოსებისა და ელისაბედის სამივე შვილი წარმატებული სპე-

ცილისტი დადგა: გრიგოლი ზოოტექნიკოსი იყო, ოლღა – მიკრობიოლოგი, ხოლო ლუკა – ეკონომისტი და ისტორიკოსი.

ლუკა ციხისთავმა დაწყებითი განათლება თელავის სამრევლო ყაზახაშვილის სკოლაში მიიღო. თელავის სასულიერო სასწავლებლის დასრულების (1912-1916 წწ.) შემდეგ, 1917 წელს, სწავლა განაგრძო ტფილისის სასულიერო სემინარიაში, სადაც ერთი წელი ისწავლა. 1918 წელს სწავლა ტფლისის ქართულ გიმნაზიაში გააგრძელა. გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ, ლუკამ სწავლა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში (1920-1924 წწ.) სიბრძნისმეტყველებისა და სოციალურ-ეკონომიკურ ფაკულტეტზე, ეკონომიკურ დარგზე განაგრძო და მიენიჭა ეკონომისტის კვალიფიკაცია.

პირველად, ლუკა ციხისთავი 1924 წელს ლავრენტი ბერიას ხელდასმით დააპატიმრეს კონტრრევოლუციური საქმიანობისათვის, რაც, აგრეთვე, უკავშირდებოდა ლუკას ბიძაშვილის, ლონგინოზ (ლონგო) ციხისთავის („ძია“) წევრობასა და აქტიურ მონაწილეობას ქაიხოსრო (ქაქუცა) ჩოლოყაშვილის შეთქმულთა რაზმში. ერთი წელი ლუკა ციხისთავმა მეტეხის ციხეში დაჰყო.

1924 წლის მიწურულს ლუკა ციხისთავმა მუშაობა დაიწყო ქვემო ქალის გლეხთა ახალგაზრდობის სკოლის გამგედ და ისტორიის მასწავლებლად. 1927 წლის 1 ივლისს ლუკა ციხისთავმა იქორწინა ნინო (ნინა) გუჩმაზაშვილზე (1906-1986 წწ.). ლუკა და ნინა ციხისთავებს ორი შვილი შეეძინათ: ირაკლი ციხისთავი (1928-2009 წწ.) და ლეილა ციხისთავი (1931-1968 წწ.).

1928 წელს იგი თბილისში გადაიყვანეს და პირველი საცდელ-საჩვენებელი სკოლის დირექტორის მოადგილედ და ისტორიის მასწავლებლად დანიშნეს. 1930 წლიდან ლუკა განათლების კომისარიატში ინსტრუქტორად აგრძელებს მუშაობას, იყო მეცნიერებისა და ხელოვნების სამმართველოს უფროსი. იმავე პერიოდში, იგი ისტორიის მასწავლებლად მუშაობდა შეთავსებით, პირველ და მესამე საცდელ-საჩვენებელ სკოლებში, ატარებდა გაკვეთილებს თბილისის საშუალო სკოლების

მასწავლებლებისთვის. იყო დაუსწრებელი პედაგოგიური ინსტიტუტის დირექტორი.

1931-1932 წლებში ლუკა ციხისთავი მუშაობდა მასწავლებელთა კვალიფიკაციის ამაღლების ინსტიტუტის დირექტორად. იმავე დროს, იგი სახელმწიფო სამეცნიერო საბჭოს პრეზიდიუმის წევრი და სწავლული მდივანი იყო. 1933 წლიდან სიმონ ხუნდაძის შუამდგომლობით, ლუკა ციხისთავი გადაიყვანეს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, ჯერ ისტორიულ-ლიტერატურული ფაკულტეტის დეკანის მოადგილედ, ხოლო 1933 წლის სექტემბრიდან კი ისტორიის ფაკულტეტის დეკანის თანამდებობაზე. შეთავსებით მუშაობდა ენის, ლიტერატურის, ისტორიისა და ხელოვნების სამეცნიერო საკვლევე ინსტიტუტის „ელხის“ დირექტორის მოადგილედ და ისტორიის განყოფილების გამგედ. 1936 წლიდან ლუკა ქუთაისის პედაგოგიური ინსტიტუტის ისტორიის ფაკულტეტის დეკანად აირჩიეს. შეთავსებით აგრძელებდა მუშაობას თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში „ელხის“ დირექტორის მოადგილედ, უნივერსიტეტის გამომცემლობაში, სიძველეთა დაცვის კომიტეტში.

1937 წელს ლუკა ციხისთავი საბჭოთა ხელისუფლების დამხობის მონოდების ბრალდებით დააპატიმრეს. 1937-1957 წლებში ლუკა ციხისთავი სტალინის რეჟიმის პოლიტპატიმარი იყო და 20 წელი საბჭოთა საპატიმროებსა და გულაგის ბანაკებში (სოლიკამსკი, პერმის მხარე, ციმბირი, რუსეთი; ყარაგანდა, ყაზახეთი) მოიხადა. საყოველთაო რეაბილიტაციის გამოცხადების შემდეგ, 1956 წლის მინურულს, ლუკა ციხისთავი დაუბრუნდა სამშობლოსა და ოჯახს.

20-წლიანი პატიმრობისა და გადასახლებიდან სამშობლოში დაბრუნების შემდგომ, ლუკა ციხისთავს მიენიჭა ისტორიის კათედრის დოცენტის ხარისხი 1956 წლის მინურულს. 1959 წელს მან საკანდიდატო დისერტაცია დაიცვა და მიენიჭა პედაგოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხი.

ლუკა ციხისთავი 1957-1958 წლებში მუშაობდა ქ. თბილისის მასწავლებელთა დახელოვნების ინსტიტუტში დირექტო-

რის მოადგილედ. 1958-1960 წლებში ლუკა ციხისთავი პედაგოგიკის ინსტიტუტში ისტორიის სწავლების მეთოდის განყოფილების გამგედ გადაიყვანეს. 1961-1976 წლებში, გარდაცვალებამდე, ლუკა ციხისთავი მუშაობდა ა. ს. პუშკინის სახელობის ქ. თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიურ ინსტიტუტში სსრკ ისტორიის კათედრის დოცენტად. სხვადასხვა დროს იგი იყო საღამოს სწავლებისა და პედაგოგიკის ფაკულტეტის დეკანი, წლების მანძილზე მონაწილეობდა საზოგადოება „ცოდნის“ საქმიანობაში, საქართველოს პედაგოგიური საზოგადოების გამგეობის პრეზიდიუმში.

სხვადასხვა დროს ლუკა ციხისთავი დაჯილდოვდა სახალხო განათლების წარჩინებულის სამკერდე ნიშნით (1959 წ.), იაკობ გოგებაშვილის მედლით (1965 წ.), უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტთა სწავლებისთვის და აქტიური მუშაობისთვის საპატიო სიგელებით (1965, 1968 წწ.), შრომის ვეტერანისა და თავდადებული შრომის მედლებით (1970, 1975 წწ.).

ლუკა ციხისთავი არის მრავალი სამეცნიერო პუბლიკაციის ავტორი, თანაავტორი და რედაქტორი-შემდგენელი. გამოქვეყნებული აქვს ისტორიის სახელმძღვანელოები საშუალო სკოლებისათვის, მეთოდური სახელმძღვანელოები, მონოგრაფიები და სამეცნიერო ნაშრომები XIX საუკუნის საქართველოს ისტორიაში, ისტორიის სწავლების მეთოდისაში, საქართველოს ისტორიისა და მსოფლიო ისტორიაში და სხვ.

სახელთა საძიებელი

ა

ა\კავკასიის ყმა გლეხთა
მდგომარეობის მომწყობი
კომიტეტი, 100, 104
აბაშიძე კიტა, 108
ავალიანი სიმონ, 101
ავალიშვილი დავით, 248
ავთანდილოვი ზაქარია, 63
ალექსანდრ I რომანოვ
იმპერატორი, 129, 134
ალექსანდრ II რომანოვ
იმპერატორი, 89, 90, 92,
159, 164
ალექსეევ სარდიონ, 85
ალექსიევ-მესხიევი სარდიონ,
122
ალისკანტი, 129
ამბოხება, 65, 164, 172, 178,
214, 227
ანტონ I კათალიკოსი, 117, 121,
122
ანტონოვიჩ მაქსიმ, 169, 225
არდაზიანი ლავრენტი, xxxii,
xxxiii, 86, 89, 113
არწრუნის ქარვასლა, 139
ასათიანი ვლადიმერ, 166
აქციონერთა სავაჭრო
კომპანიის კომერციული
სახლი, 80, 140
ალა-მაჰმად-ხანი, 54
ახალი კავკასიონი, 170
ახვერდოვი ალექსანდრე, 85

ბ

ბაგრატიონები, 66, 151
ბაგრატიონი დიმიტრი, 85
ბარათაშვილი გიორგი, 117, 120
ბარათაშვილი ნიკოლოზ, xxxii,
85, 117

ბარიატინსკი ალექსანდრე, 100
ბარნაბიშვილი, ნ., x
ბასტია ფრედერიკ, 205
ბატონიშვილების ქარვასლა,
139
ბატონიშვილი (ბაგრატიონი)
ოქროპირ, 66, 71
ბატონიშვილი (ბაგრატიონი)
დავით, 146
ბატონიშვილი (ბაგრატიონი)
თეკლე, 145
ბაქრაძე დიმიტრი, xxxii, xxxiii,
86, 113
ბელინსკი ბესარიონ, xxxv, xxxvi,
114, 119, 166, 189, 205, 241,
249
ბენაშვილი დ., 108, 111
ბერია ლავრენტი, vi, ix, xii, xxv,
xxvi, 258
ბერძენოვი (ბერძენიშვილი)
ნიკოლოზ, xxxii, xxxiii, 86,
87, 88, 113
ბლუდოვ დიმიტრი, 62
ბურბონები, 206, 249
ბუტკოვ ვლადიმერ, 100

გ

გაბაშვილი ელისაბედი, 59
გაზეთი თემი, 102
გარიბალდი ჯუზეპე, 206
გეიკინგი ფონ ბარონი, 257
გერცენი ალექსანდრე, 72, 158,
159, 166, 224
გლინკა სერგეი, 71, 160
გორგაძე ი, x
გრანოვსკი ტიმოფეი, 166
გრიბოედოვ ალექსანდრ, 55
გრიგოროვიჩ დიმიტრი, 194
გუთნის დედა, 106, 110, 115,
143, 173, 228

გულაგი, 4, vi, xxvi, 259
გუნკოვების მეფაბრიკეთა
კომპანია, 140

დ

დობროლიუბოვ ნიკოლოზ,
xxxv, xxxvi, 114, 158, 160,
164, 167, 169, 189, 205-207,
213, 215, 224, 225, 241, 249,
250

დოდაშვილი სოლომონ, xxx,
xxxi, 61, 63, 64, 66-72, 74,
79, 150, 151

დროება, x, xv, xvii, 109, 112,
212

ე

ეგზარხოსი ფეოფილაქტე
(რუსანოვ), 54

ელისეევ გრიგორ, 169, 225
ენის, ლიტერატურის,
ისტორიისა და ხელოვნების
სამეცნიერო საკვლევითი
ინსტიტუტი „ელნი“, 259
ერეკლე II ბაგრატიონი მეფე,
145

ერისთავები, xxxi, 63

ერისთავი გიორგი, xxxi, xxxii,
55, 63, 66, 67, 69-71, 79,
85, 86, 110, 150

ერისთავი ელიზბარ, 63, 66, 70,
71, 150

ერისთავი რევაზ, xxxiv, 115,
117

ერისთავი შანშე, 146

ერმლერ ფრიდრიხ, xxv

ერმოლოვ ალექსი, xxx, xxxiii,
58, 207, 250

ესაძე სიმონ, 131

ეჯუბოვი ი., 168, 225

ვ

ვაჭარაძე ანტონ, vii, xxxviii
ვახტანგ VI ბაგრატიონი მეფე,
97

ვეიდენბაუმ ევგენი, 60

ვორონცოვ მიხეილ, xxxiii, 80,
81, 82, 83, 91, 95, 96, 135,
140, 142, 151, 153

ზ

ზეიდელიც ნიკოლოზ, 142, 143
ზუბალაშვილი იაკობ, 141

თ

თერგდალეული, xxxvii, 114,
122, 203, 204, 248

თვითმპყრობელობის კოლონია,
44, 51, 53, 81, 215, 226, 230

თუთუნის ფაბრიკა, 142

თულაშვილი ვახტანგ, xxxvi,
189, 196-197, 200-202, 207,
208, 241, 243, 244, 246-248,
250, 251

თუმანიშვილი მიხეილ, xxxii, 86,
88, 89, 93, 110, 154, 214

ი

ივერია, 106, 212, 253

იოსელიანი პლატონ, 79

ისარლიშვილი იაკობ, 168, 169,
225

კ

კაველინ კონსტანტინე, 166

კავკაზი, 87, 89, 90, 142

კავკასიის კომიტეტი, 100, 178

კავკასიის მხარეთა უწყებანი,
79

კამიუ ალბერ, xxiv

კანკრინ ეგორ გრაფი, 139

კასტელოს აბრეშუმის
 ძაფსახვევი ქარხანა, 141
 კეთილშობილთა
 სასწავლებელი, 45, 54
 კერესელიძე ივანე, xxxii, 86-89,
 94, 99, 105, 112, 119, 154
 კესიდ ჯულია, xxv
 კვალი, 217
 კვალენიძე დათუა, 59
 კიკნაძე ფილადელფოს, 150
 კიროვ სერგეი, xxv
 კოზლოვ ივან, xxxiv, 115, 119
 კოლოკოლი, 166, 172, 224, 227
 კოლონიზაცია, xxix, xxx, xxxiii,
 43, 51, 52, 54, 128-130, 132,
 136, 137, 139, 141, 145, 146,
 148, 154, 170, 175, 188, 206,
 215, 226, 230, 240, 250
 კომუნისტური განათლება, xxvi
 კორფი მოდესტ ბარონი, 131,
 132
 კოსტომაროვ ნიკოლოზ, 166
 კრებული, 167, 218, 227

ლ

ლომჯარია, თ., x
 ლონგფელო ჰენრი
 უოდსუორთ, 165, 204, 249
 ლორთქიფანიძე კირილე, 89,
 114, 169, 204, 225, 248

მ

მალიცკი გუბერნატორი, 146
 მამაცაშვილი იოსებ, 63
 მამაცაშვილი კონსტანტინე,
 102, 106, 107, 110, 154, 214
 მამუკელაშვილი ნაირა, xxi, xxii
 მანია ესმა, viii
 მარმონტელ ჟან ფრანცუა, 119
 მარქს კარლ, xxi, xxii, xxxiv,
 108, 109, 209, 210, 252
 მაჩაბელი სვიმონ, 85

მემორიალი, xxvi
 მეტეხის ციხე, vi, ix, xvi, 258
 მეუნარგია იონა, 55
 მეჩნიკოვ ევგრაფი, 135
 მთავლიტი, xix, xx
 მინაშვილი, ლ., x
 მიქაბერიძე, მ., x
 მიქელაძე, 105
 მიხაილოვ მიხეილ, 165
 მნათობი, 212
 მოლაყბე, xxxii, xxxiii, 86-96, 98,
 99, 103-105, 107, 112, 163
 მოსკოვის ტელეგრაფი, 72
 მურავიოვ ნიკიტა, 65
 მუხრანსკი ივანე, 182

ნ

ნიკოლაი ალექსანდრე ბარონი,
 153
 ნიკოლაძე ნიკო, 89, 107, 114,
 167-169, 171, 172, 176, 217,
 224, 225, 227, 230
 ნიკოლოზ I რომანოვ
 იმპერატორი, 69-71, 131,
 139, 151, 159, 160

ო

ობრუჩევ ვლადიმერ, 165
 ოვსიანიკო-კულიკოვსკი
 დიმიტრი, 71
 ორბელიანები, xxxi, 63, 86, 110,
 174
 ორბელიანი ალექსანდრე, 63,
 86, 92, 95-98, 113, 145
 ორბელიანი გრიგოლ, xxxii,
 xxxiii, 63, 65, 85, 99, 110,
 178, 179
 ორბელიანი დიმიტრი, 63
 ორბელიანი ვახტანგ, 63, 86,
 110
 ორბელიანი სულხან საბა, 85

კ

პანტელეევ ლონგინ, 169, 225
 პასკევიჩ ივან, 55
 პეტრე I რომანოვი
 იმპერატორი, 60
 პიოტროვსკი ეგნატე, 169, 225
 პიპინ ალექსანდრ, 166
 პრავდა, xxvii, 213, 255
 პროხოროვების მეფაბრიკეთა
 კომპანია, 140
 პრუდონ პიერ-ჟოზეფ, xxxvi,
 205, 249
 პუშკინ ალექსანდრ, 116

ქ

ჟიდი ანდრე, xxiv
 ჟორდანია ნოე, 108

რ

რაგოჟინის მეფაბრიკეთა
 კომპანია, 140
 რაზმაძე სოლომონ, 63, 150
 რეპინ ილია, xxxv
 რილევე კონდრატ, 65
 როზენ გრიგოლ ბარონი, 62,
 80, 134, 135, 137
 რომანოვები, 151, 154, 206, 249
 რუსეთის იმპერიის ბანკის
 განყოფილება, 82
 რუსეთის კოლონია, 43, 51, 52,
 72, 130, 144, 188, 240
 რუსთაველი შოთა, xx, xxii
 რჩეულიმვილი გრიგოლ, 85

ს

საბჭოთა ხელოვნება, x, xi, xiv,
 xv, xvi, 48, 74, 75, 77
 სავანელი ალექსანდრე, 85, 87,
 88, 95, 96
 საინფორმაციო ფურცელი, xxx

სალიტერატურო ნაწილი
 ტფილისის უწყებათანი, xxx,
 xxxi, 61, 63, 67
 სამაზრო და საგუბერნიო
 თავადაზნაურთა ყრილობა,
 100, 101, 102
 სამაზრო კომიტეტი, 100, 101
 სამაზრო სასწავლებელი, 54
 სანკოვსკი პავლე, 63
 სარაჯიშვილის ქარვასლა, 139
 სარქისოვის ქარვასლა, 139
 სასულიერო სემინარია, 54
 საქართველოს გაზეთი, xxx, 45,
 55, 56, 60, 61, 79
 საქართველოს მოამბე, 5, x, xi,
 xv, xxxv, xxxvi, 89, 112, 122,
 123, 125, 126, 128, 176, 178,
 180-185, 187-198, 200-202,
 204, 205, 207, 208, 210-213,
 216-219, 221-223, 230, 232-
 241, 243-246, 248-251, 253,
 254, 256
 საცენზურო კომიტეტი, 178,
 232
 სერებრიაკოვ ივანე, 181
 სერნო-სოლოვიევიჩ
 ალექსანდრ, 160
 სერნო-სოლოვიევიჩ ნიკოლოზ,
 160
 სკანდელი (ნიკოლაძე) ნიკო,
 167, 171, 227
 სოვრემენიკი, 158, 159, 161,
 162, 164, 165, 167-169, 178,
 206, 224, 225, 232
 სოსელია გრიგოლ, xxvi
 სოსელია გურამ, xxvi
 სპასოვიჩ ვლადიმერ, 166
 სტალინელი, xi, xiii, xv, 222,
 236, 238, 256
 სტალინური ეპოქა, xix
 სტასიულევიჩ მიხეილ, 166
 სულხანიშვილი გაბრიელ, 89
 სურგულაძე აკაკი, xxi
 სხვათა შორის, 167

ტ

ტროცკი ლევ, xxi
 ტფილისის უწყებათანი, xxx,
 xxxi, 61, 62, 63, 64, 65, 66,
 72
 ტფილისის უწყებათანის
 ლიტერატურული დამატება,
 74, 79

უ

ულიანოვ ვლადიმერ ლენინ, xi,
 xxi, xxii, xxv, xxvi, 109, 111,
 137, 143, 157, 163, 209, 252
 უტინ ბორის, 166

ფ

ფურცელაძე ანტონ, xxxii, 86
 ფურცელაძე დიმიტრი, 106

ქ

ქართული გაზეთი, 60, 61, 66
 ქიქოძე პ., 108, 111

ლ

ლოლობერიძე ბესარიონ, 169,
 225
 ლოლობერიძე დავით, 169, 225
 ლოლობერიძე ვ., 168
 ლოლობერიძე ნიკოლოზ, 168,
 169, 181, 225

ყ

ყაზახაშვილი, 258
 ყაფლანიშვილი (ორბელიანი)
 ვახტანგ, 145
 ყიფიანი დავით, 181, 184, 185,
 197-202, 234, 235, 244-248
 ყიფიანი დიმიტრი, xxxii, xxxvi,
 63, 71, 86, 106, 110

ყორანაშვილი გურამ, xxi

შ

შელგუნოვ ვასილი, 160
 შეროზია კ., xv

ჩ

ჩალათაშვილი-ციხისტავისა
 მელანია (ელისაბედ), 257
 ჩახრუხაძე, 120, 121
 ჩერნიშევ ალექსანდრ, 81
 ჩერნიშევსკი ნიკოლოზ, xxxv,
 114, 158-164, 166-170, 182,
 189, 192, 213, 215, 224-226,
 232, 241, 255
 ჩერნიშევსკი ოლლა, 168
 ჩეტვერიკოვების მეფაბრიკეთა
 კომპანია, 140
 ჩიტორელიძე სპირიდონ
 (ყიფიანი მიხეილ), 211, 253
 ჩოლოყაშვილი არჩილ, 169, 225
 ჩოლოყაშვილი ქაიხოსრო
 (ქაქუცა), 258

ც

ცენზურა, xii, xvii, xix, xxiii, xxxi,
 xxxv-xxxvii, 58, 60, 66, 68-71,
 74, 103, 107, 112, 160, 161,
 163, 164, 177-179, 182, 183,
 186, 187, 190, 193, 199-201,
 206, 208, 210, 216, 231-234,
 239, 241, 246, 247, 249, 251
 ცისკარი, xxxi, xxxii, xxxiii, xxxiv,
 79, 84-99, 103-105, 107,
 109-115, 117-119, 121, 122,
 173, 176-178, 180, 182, 228,
 230-232, 247
 ციციანოვ პავლე, 129, 130
 ციხისტავი გრიგოლ, 257
 ციხისტავი იოსებ, 257
 ციხისტავი ირაკლი, vi, xi, xviii,
 258

ციხისტავი ლეილა, vii, 258

ციხისტავი ლონგინოზ
(ლონგო), 258

ციხისტავი ნინო (ნინა), vii, xi,
258

ციხისტავი-კეცხოველისა
ოლა, 257

წ

წერეთელი აკაკი, xxxii, xxxiii,
86, 89, 105, 107, 114

წერეთელი გიორგი, 89, 107,
114, 122, 168, 169, 189, 217,
225, 241

წერეთელი ეფთიმე, 122

წმინდა ლუკა მახარებელი, vi

ჭ

ჭავეჭავაძე ალექსანდრე, xxxi,
55, 63, 117, 145

ჭავეჭავაძე გარსევან, 145

ჭავეჭავაძე ზაალ, 102

ჭავეჭავაძე ილია, v, vi, ix, x-xii,
xv-xviii, xx-xxiii, xxvii, xxxiv-
xxxvii, 102, 107, 109, 114-
122, 128, 156, 166, 174, 177,
178, 180, 182, 183, 185-187,
189, 190, 193, 195, 196,
210-213, 216-218, 221-223,

229, 231-233, 236-243, 253-
256

ჭავეჭავაძე ნიკოლოზ 102, 106,
107, 2014

ჭონქაძე დანიელ, xxxiii, 93, 97-
99, 103, 105, 107, 108, 111,
112, 177, 231

ბ

ბახანაშვილი ალექსანდრე, 108

ბუნდაძე სიმონ, 83, 89, 109,
172, 176, 177, 230, 231, 259

ბუციშვილი გიორგი, vii

ვ

ვანელიძე ოთარ, xx

ვიქურიძე ალექსანდრე, viii

ვორჯაძე არჩილ, 83, 108

ვორჯაძე ბარბარე, xxxiii, 112,
117-120, 122

ვულაშვილი იოსებ (კობა)
სტალინი, vi, ix, xi-xiii, xvi, xx-
xxii, xxv-xxvii, 148, 259

ჰ

ჰიტლერ ადოლფ, xxv

ჰიუგო ვიქტორ, xxxvi, 205, 249

Гангблов (Гангблидзе)

Александр, 65

Грузинский Вестник, 180

Гужаловский, А, xx

Добролюбов Николай, 161, 206

Евгеньев-Максимов Владислав,
161

Европеец, 72

Кавказ, 106

Кавказский Вестник, 79

Кавказский Цензурный Комитет,
179

Колокол, 228

Лемке Михаил, 159

Овсянко-Куликовский
Дмитрий, 71
Орбелиани Григол, 179

Полянский Валерьян, 206
Пурцеладзе Дмитрий, 106

Рио-Нели (Николадзе) Николай,
172, 228

Современник, 161

Тифлисские Ведомости, xxx, 62,
63, 67
Туманов Георгий, 135

Ульянов Владимир Ленин, 111,
209, 252

Чавчавадзе Илья, 179
Чернышевский Николай, 161
Шавров Николай, 80
Юридическое Обозрение, 106

Luka Tsikhistavi – For the History of Georgian Periodicals 1819-1863 (in Georgian)

The book presents the work of Georgian scientist and historian Luka Tsikhistavi, written in 1930s, shortly before the Stalinist political repression (known as the Great Purge or the Great Terror) and imprisonment for 20 years in Siberian GULAG. The complete original manuscript is being published for the first time. It includes three parts (shortened versions of two of which were already published in 1935 and 1937). The book includes the original manuscripts and introduction, providing substantiated assumptions that this work constituted the basis for the arrest of Luka Tsikhistavi and his deportation to the GULAG (1937 – 1957). This publication is intended for historians, as well as a wide range of readers. The book is being published to commemorate the 120th Anniversary of Luka Tsikhistavi's birth.

Editor: Nina Tsikhistavi-Khutsishvili

The book was compiled by the granddaughters of Luka Tsikhistavi:

Nana Tsikhistavi, Ph.D. in History, Associate Professor

Nina Tsikhistavi-Khutsishvili, PhD(c) in Social and Political Sciences (SPS), M.Sc.

Tamara Tsikhistavi, MA in Peace and Conflict Studies, M.Sc.

The Book Reviewer: Anton Vacharadze, MA in history, Head of Memory and Disinformation Studies, Institute for Development of Freedom of Information (IDFI)

Proofreading: Esmā Mania, MA in Philology

Design: Nina Tsikhistavi-Khutsishvili

Typography & Design: Alexander Jikuridze

Publisher: Nina Tsikhistavi-Khutsishvili

Cover Photos: Luka Tsikhistavi, Tiflis, 1937.

Luka Tsikhistavi's manuscripts.

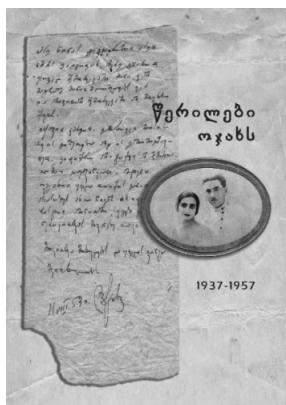
© Nina Tsikhistavi-Khutsishvili, Nana Tsikhistavi, Tamara Tsikhistavi, 2021

UDC (უკუკ) 050/070 (479.22)(09)

3 – 794

ISBN 978-9941-8-3135-5

2011 წელს გამოიცა – წერილები ოჯახს 1937-1957 წწ.

გამოქვეყნებულია სტალინის გულაგის ლაგერებიდან გამოგზავნილი წერილები, „ტროიკას“ განაჩენები და სხვა საარქივო დოკუმენტები.

2021 წელს გამოიცა
ლუკა ციხისთავი - ქართული პერიოდიკის ისტორიისათვის
1819-1863 წწ.

გამოსაცემად მზადდება:
საქართველოს ისტორიის ქრესტომატია
საზოგადოებრივი აზრის განვითარების ისტორია

ტირაჟი: 300

თბილისი, პ. ჩანჩიბაძის ქუჩა 6

☎ 214 34 01, 577 33 38 55

stamba.damani@gmail.com

📘 სტამბა დამანი / Print House Damani

